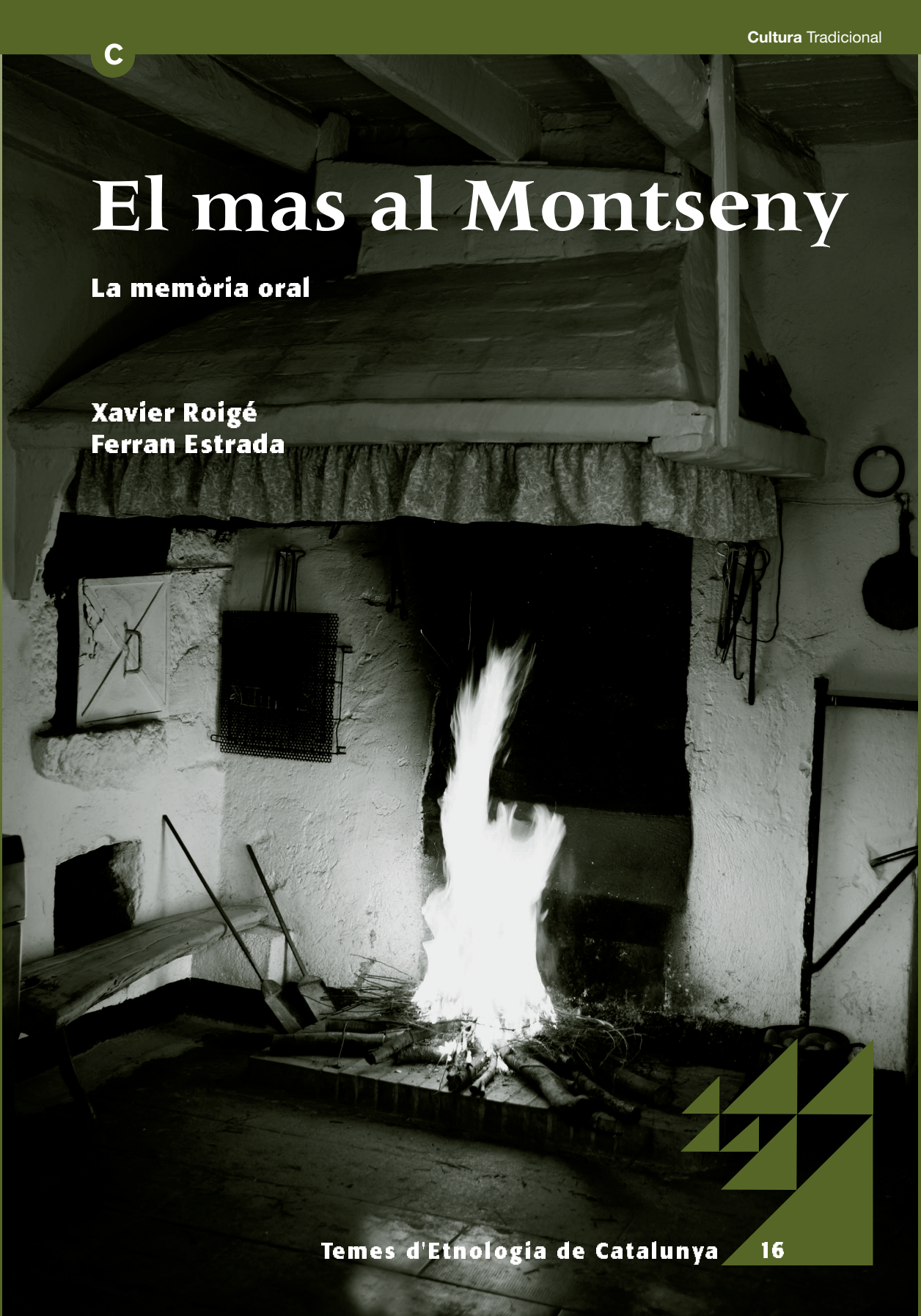

El mas al Montseny

La memòria oral

Xavier Roigé
Ferran Estrada

El mas al Montseny: la memòria oral

Centre de Promoció de la Cultura Popular
i Tradicional Catalana

El mas al Montseny: la memòria oral

Xavier Roigé i Ferran Estrada

*Amb la col·laboració de Jordi Tura,
Joaquim Mateu, Gemma Font, Sandra Pujadas
i Josep Manuel Rueda*

Generalitat de Catalunya
**Departament de Cultura
i Mitjans de Comunicació**

Barcelona, 2008

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Roigé, Xavier

El Mas al Montseny : la memòria oral. (Temes d'etnologia de Catalunya ; 16)

A la part superior de la portada: Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana. Bibliografia

ISBN 978-84-393-7705-4

I. Estrada i Bonell, Ferran

II. Catalunya. Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació

III. Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana

IV. Títol

V. Col·lecció: Temes d'etnologia de Catalunya ; 16

1. Vida agrícola—Montseny (Massís) 2. Masos, masies, etc.—Aspectes socials—Montseny (Massís) 3. Montseny (Massís)—Condicions rurals
39:63(467.1:23Montseny)

© 2008 i 2009: els autors

© d'aquesta edició: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació
Direcció de la col·lecció: Joan Prat i Caró

Disseny de la col·lecció: Azúa/Ancochea

Fotografia de la coberta: Can Met de Sant Feliu de Buixalleu. © Santi Carbonell

Primera edició: març de 2008

Primera reimpressió: desembre de 2009

Impressió: Treballs Gràfics

Dipòsit legal: B-44366-2009

SUMARI

PRESENTACIÓ. MEMÒRIES D'UNA SOCIETAT / 9

1. INTRODUCCIÓ. EL MONTSENY I EL MAS / 29

1. El Montseny / 30
2. L'evolució del poblament i del mas al Montseny / 41
3. El mas com a institució / 59

2. «ELS PARES SEMPRE HAVIEN TRAFICAT DE PAGÈS.»

L'ECONOMIA DELS MASOS / 85

1. «Havies de tirar amb lo de casa i prou.» L'orientació de l'economia dels masos / 86
2. «D'aquells fesols en dèiem *fesols de rostoll*.» La producció agrícola / 103
3. «Jo encara havia munyit a mà.» La ramaderia / 109
4. «El bosc era el pa de les cases.» L'explotació forestal / 130

3. «JO HAVIA LLAURAT AMB VAQUES.» ELS TREBALLS AL

MAS / 141

1. «Als hiverns, el bosc, i als estius, la terra.» L'estacionalitat de les feines / 142
2. «De vegades es tornaven la feina d'un masover a l'altre.» La força de treball / 160
3. «A ajudar amb lo que podies...» La distribució i l'organització del treball / 167

**4. «AQUÍ ES QUEDA EL GRAN; ELS ALTRES,
A ESPAVILAR-VOS.» LA FAMÍLIA TRONCAL I LA
TRANSMISSIÓ DE LA PROPIETAT / 175**

1. «Tots dormiem i menjàvem aquí: tots érem de casa.» El mas com a grup de persones / 177
2. «Ell manava, era l'hereu.» Les relacions entre els membres del mas / 187
3. «Per sobre de tot era mantenir el patrimoni.» L'herència indivisa i l'hereu / 191
4. «Aquí sempre hi tindreu un aixopluc, però no hi teniu la vida.» Els cabalers / 196
5. «Jo això ho trobo tan complicat...» Les estratègies matrimonials / 201

**5. «MENTRE ELS RICS RESAVEN EL ROSARI, ELS POBRES
EXPLICAVEN XISTES.» AMOS, MASOVERS
I BOSQUEROLS / 207**

1. «Amos i masovers sempre han estat com una família.» Les relacions entre amos i masovers / 209
2. «Pagàvem amb vianda.» Els contractes de masoveria / 226
3. «Els propietaris tenien una colla d'homes.» Mossos, jornalers i bosquerols / 239

**6. «AMB UNA MIRADA EN TENÍEM PROU.» NENS I JOVES
AL MAS / 255**

1. «De joguets no n'havíem vist.» El record de la infància / 257
2. «T'ensenyaven les quatre regles.» L'escolarització / 264
3. «Cada diumenge anàvem a ballar.» Els joves, la festa i el ball / 272
4. «Ballarem ball per altre.» Del ball al matrimoni / 280

7. «HAVIA DE SABER AGAFAR LA GALLINA PEL CALDO.»**LA DONA AL MAS / 289**

1. «Anava dient el rosari mentre pelava patates.» El paper de la dona al mas i els rols de gènere / 292
2. «Anava amb l'avi a mercat perquè era la pubilla.» La dona pubilla / 296
3. «Fer els menjars, rentar i netejar.» Les feines de la dona / 301
4. «Quan vàrem ser més grandetes, a servir de seguida!» Anar a servir / 310

8. «ERA UNA VIDA MOLT CASOLANA.» LA VIDA AL MAS / 317

1. «Hi havien tantes dependències que n'hi havia algunes que estava prohibit anar-hi.» L'arquitectura i els espais domèstics / 317
2. «El dinar, sempre a la una.» Una jornada al mas / 334
3. «De tall no en vàiem ni gota.» El menjar i l'alimentació / 345

9. «JO SÓC EL VEÍ.» LES RELACIONS ENTRE ELS MASOS / 357

1. «Et diuen pel nom de la casa.» Les relacions més enllà del mas / 358
2. «Amb flabiol i bombo, i "pim, patapum, patapum".» Les relacions socials i les festes / 369
3. «Tots els veïns s'ajudaven en tot.» L'ajut entre els masos / 378

10. «LA NOSTRA MANERA DE VIURE DESAPAREIX.» LA (RE)CONSTRUCCIÓ DEL PASSAT I EL PRESENT / 391

1. «Ho hem vist, ho hem viscut i hem viscut com es perd.» L'esfondrament del sistema agroramader i forestal dels masos / 395

2. «El pagès també s'ha hagut d'aclimatar a la demanda del públic.»
Les transformacions dels masos agroramaders i forestals / 407
3. «Els nous masovers.» Els usos turístics dels masos / 423

CONCLUSIONS / 439

BIBLIOGRAFIA / 445

APÈNDIX / 457

Presentació. Memòries d'una societat

«La masia no és un habitatge qualsevol, sinó una institució jurídica i econòmica de categoria pròpia, amb les seves dependències, els seus camps de conreu i els seus drets que li donen una personalitat.»

S. Llobet, *El medi i la vida al Montseny*
(1947; reed. 1990: 387)

El massís del Montseny és conegut, sobretot, pel fet de tractar-se d'un parc natural que gaudeix d'una protecció que regula els seus usos, la seva urbanització i la preservació del seu paisatge. És un parc natural en què viuen un miler de persones i que gairebé rep un milió de visitants a l'any; un parc natural en què l'agricultura retrocedeix i on, en canvi, la superfície forestal augmenta. El Montseny no és solament un massís molt visitat, sinó també una zona que gaudeix d'una predilecció al nostre país, sobretot a causa de la seva proximitat a les grans ciutats catalanes i de la diversitat dels seus paisatges. És un territori que també ha esdevingut l'escenari d'un gran nombre de llegendes, tradicions i obres literàries, i que ha merescut l'interès de nombroses investigacions.

Però una visió del Montseny no és completa si no es tenen en compte els elements culturals que el caracteritzen. En aquest cas, qualsevol visitant del Montseny descobreix l'existència d'un gran nombre de masos —n'hi ha més de vuit-cents— que han estat la base del seu poblament i que n'han configurat el paisatge. Durant segles, el mas ha estat un dels elements més característics de l'ocupació humana del massís; si això ha estat així és perquè, com deia Salvador Llobet en la citació que encapçala aquest text, es tracta no solament d'un tipus d'habitatge, sinó d'una forma d'adaptació ecològica i econòmica al medi i, alhora, d'una institució multifuncional amb diverses vessants. D'una banda, té un caràc-

ter econòmic relacionat amb el vincle entre una família i un patrimoni, i configura un sistema d'organització de la producció i d'exploració de l'entorn que permet optimitzar els recursos productius. D'altra banda, el mas també té una vessant sociojurídica i és un element de pertinença social. Es tracta d'una forma d'organització que identifica les persones com a membres d'un mas, fet que els confereix tant uns drets polítics i jurídics com una vessant moral i ideològica. Per això, una recerca sobre els masos del Montseny ha de parlar de la l'adaptació al medi, dels sistemes productius, de la demografia, de l'economia, de la reproducció de la societat, dels valors socials i ideològics, de les relacions socials entre persones de classes diferents i de la vida quotidiana dels seus membres. Diverses recerques sobre el Montseny, en especial la de Llobet (1947, reed. 1990) i la de Breton (1981 i 1991), ja han remarcat el paper decisiu d'aquesta institució en la configuració del paisatge i la societat del Montseny al llarg de la història.

La importància del mas com a institució també ve del fet que entre el final del segle XIX i el principi del XX diversos juristes, folkloristes i historiadors romàntics van començar a fer notar les especificitats de la masia i el pairalisme, als quals van atorgar la categoria d'elements constitutius de la manera de ser de Catalunya i dels catalans (Roigé 1989: 28-33). La masia, envoltada de terra i proveïda de les instal·lacions agrícoles necessàries per a la subsistència de la família, va convertir-se en un element simbòlic que ben aviat arquitectes, excursionistes, literats i historiadors exaltaren i consideraren com un element central de la identitat catalana (Contreras et al. 1989, Bestard 2000). Es construï així una visió idealitzada de la masia que encara perdura en molts elements del present. De fet, el fet que se'n rehabilitin moltes com a restaurants o com a segones residències, que se n'utilitzi la imatge en usos patrimonials actuals, o fins i tot que es publiquin llibres sobre la masia fa pensar que els masos encara figuren en la identitat col·lectiva amb aquesta visió idealitzada (Ferrer 2003: 8).

Avui, malgrat les transformacions profundes que ha experimentat la societat rural i malgrat que les cases hagin perdut força com a forma d'organització social, la importància del mas segueix sent bàsica des d'un punt de vista simbòlic, paisatgístic i social. L'estudi sobre aquesta institució és, doncs, fonamental en una recerca etnològica i històrica d'una zona com el Montseny, car permet relacionar diversos aspectes com les bases productives, l'adaptació ecològica, l'explotació agrícola i ramadera, l'organització familiar i la transmissió de la propietat, la forma de l'habitatge o els elements simbòlics de la cultura.

Mas de plana.
Can Pascual
(Arbúcies).
Autor: J.
Thomas. Arxiu
Fotogràfic del
Museu
Etnològic del
Montseny.

* * *

Aquest treball s'inicià l'any 2000, quan Josep Manuel Rueda, llavors director del Museu Etnològic del Montseny, va posar-se en contacte amb el Grup d'Estudis sobre Família i Parentiu de la Universitat de Barcelona per fer una investigació sobre el mas al Montseny. No es partia de zero, però. Els investigadors del Museu

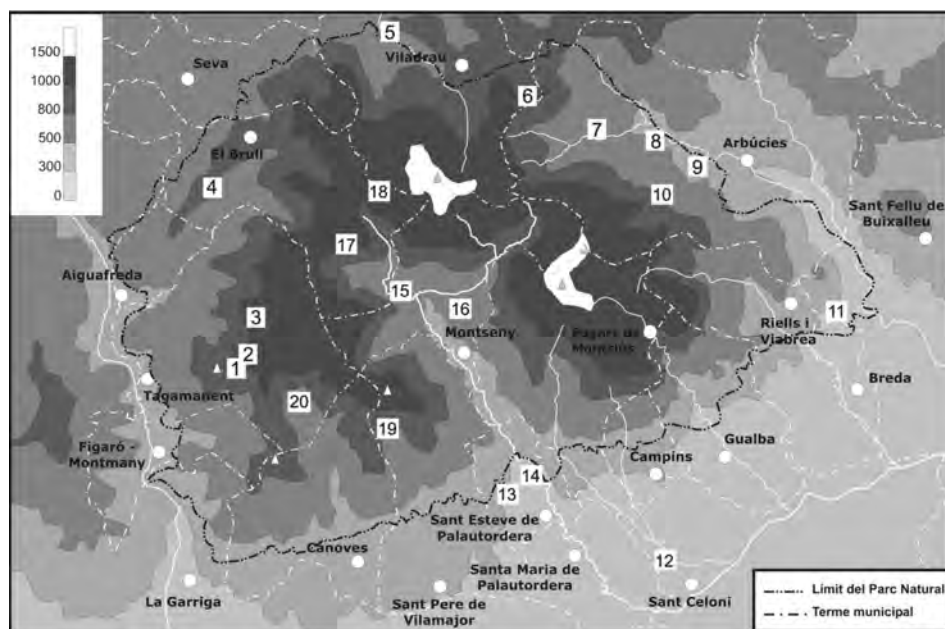
havien fet, entre el 1995 i el 1999, una recerca en el marc de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya (IPEC), en què s'havia aplegat un gran nombre de dades etnogràfiques, de materials diversos i d'entrevistes per a l'*Inventari etnològic del Montseny*. A part de la nombrosa documentació aplegada, la investigació va donar diversos fruits, entre els quals destaca l'obra *Torderades i eixuts. Els usos tradicionals de l'aigua al Montseny*, publicada l'any 2002 dins d'aquesta mateixa col·lecció.

El projecte de recerca sobre els masos va pensar-se, des de l'inici, sobre la base de tres idees bàsiques.

En primer lloc, es va pensar com un projecte que havia de tenir una vessant aplicada: d'una banda, perquè el mateix procés de recerca havia de ser un instrument per a la dinamització sociocultural i la sensibilització sobre el patrimoni etnològic; de l'altra, perquè n'havien de derivar diversos projectes de difusió (exposicions, materials didàctics, publicacions). Per això, la recerca va concebre's en funció d'aquesta aplicabilitat, cosa que ha condicionat la forma d'aplegar els materials i la investigació. A més, la recerca pretenia documentar i preservar el patrimoni etnològic a través de l'estudi d'unes formes de vida en un procés de transformacions ràpides.

En segon lloc, el projecte es plantejà com una investigació a llarg termini que pretenia estudiar la institució del mas en les seves diferents vessants: arquitectònica, ecològica, econòmica, patrimonial, demogràfica, familiar, sociopolítica i ideològica. També es va preveure recollir materials procedents de fonts documentals, bibliogràfiques, estadístiques i orals, així com combinar una aproximació general sobre les diverses poblacions del Montseny amb un treball intensiu sobre una vintena masos.¹ La

1. L'elecció d'aquests vint casos es va fer tenint en compte que representessin masos situats en els tres entorns ecològics que trobem al Montseny (el pla, la muntanya mitjana i l'alta muntanya) i que actualment presentessin diferents situacions respecte a la continuïtat (explotació agrícola i forestal, segona residència i serveis). Vegeu a l'apèndix la llista completa dels masos estudiats.

investigació pretenia, doncs, conèixer amb profunditat aquesta institució central de la vida del Montseny, la seva especificitat i el seu procés evolutiu.

En tercer lloc, la recerca, tal i com requereixen les bases que regeixen el concurs per optar a una recerca IPEC, es pensà com una col·laboració entre l'àmbit museístic i l'àmbit acadèmic. Aquest era un repte important: treballar plegats investigadors del propi Museu i de la Universitat de Barcelona amb la voluntat de combinar una perspectiva que busca una presència més gran en el territori i una aplicabilitat de la recerca amb una altra visió més centrada en la investigació mateixa. Si bé al principi això exigí la necessitat de combinar dos equips previs per esdevenir un sol equip, al llarg del treball aquesta col·laboració va esdevenir precisament un dels principals atractius del projecte, en unir els avantatges d'una recerca feta per una institució del territori amb els d'un treball desenvolupat per una institució acadèmica.

Mapa 1. Els masos estudiats. Elaboració pròpia.

1. El Bellver (Tagamanent)
2. L'Agustí (Tagamanent)
3. El Bellit (Tagamanent)
4. La Cortada (El Brull)
5. Masvidal (Viladrau)
6. Vilarmau (Viladrau)
7. El Regàs (Arbúcies)
8. Mas Oller (Arbúcies)
9. El Marcús (Arbúcies)
10. El Vilar (Arbúcies)
11. Can Massaguer (Sant Feliu de Buixalleu)
12. Can Domènec (Sant Celoni)
13. Can Calls (Sant Esteve de Palautordera)
14. Can Bonamic (Sant Esteve de Palautordera)
15. La Llavina (Montseny)
16. Can Cervera (Montseny)
17. El Boscàs (El Brull)
18. Santandreu de la Castanya (El Brull)
19. El Cortès (Sant Pere de Vilamajor)
20. Vallformers (Tagamanent).

Per fer possible el treball s'obtingué un contracte del programa de recerca de l'IPEC dels anys 2001-2002² i posteriorment es va fer una segona fase amb un altre ajut de l'IPEC l'any 2004.³ La recerca la va desenvolupar entre el gener del 2001 i el desembre del 2004 un equip integrat per Jordi Tura, Sandra Pujadas, Joaquim Mateu, Gemma Font i Josep M. Rueda, tots ells del Museu Etnològic del Montseny, La Gabella d'Arbúcies, i per Xavier Roigé i Ferran Estrada, del Grup d'Estudis sobre la Família i Parentiu de la Universitat de Barcelona.⁴ A més, en diferents moments del treball hi va intervenir un grup força ampli de persones al qual volem agrair la seva col·laboració.⁵ També hi va participar un equip dirigit per Santiago Canosa i format per investigadors del Taller de Patrimoni Arquitectònic de l'Escola Politècnica Superior d'Edificació de Barcelona de la UPC, que van fer l'aixecament de plànols i l'estudi arquitectònic de diversos masos.⁶

El treball, però, no hauria estat possible sense la participació de totes les persones que vam entrevistar i que ens van explicar les

2. «El mas al Montseny», IPEC 2001-2002. Volem expressar el nostre agraïment a l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya i al Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana per haver fet possible aquesta recerca. També volem manifestar un agraïment especial a Assumpta Esquís, Carles García i Roger Costa, membres de l'IPEC en el moment del desenvolupament del treball.

3. «Les formes residencials als masos del Montseny». IPEC 2004.

4. La continuació i l'anàlisi del treball també s'han fet en el marc del projecte de recerca SEJ2004-07593/SOCI (Ministeri d'Educació i Ciència) i del Grup d'Estudis sobre Família i Parentiu (2005SGR-00579, Generalitat de Catalunya).

5. Van col·laborar en la transcripció de les entrevistes i en el buidatge de documentació Mireia Mascarell, Dolors Pelegrí, Eulàlia Torra, Mar Margall, Núria Borniquel, Marià Martí i Neus Clarós (investigadors i investigadores de la Universitat de Barcelona). Així mateix, també volem agrair l'ajut de Jordi Goñi, Assumpta Sarsanach, Carme Ametller, Xavier Cateura, Pere Garriga Solà i Jaume Clavell, així com de Jordi Solé del Servei de Parcs de la Diputació de Barcelona.

6. Els investigadors del Taller del Patrimoni Arquitectònic que van participar en aquest treball són I. Peiró, M. Emeric, P. Garcia, L. Robredo, À. Casa, D. Barrachina, M. Queralt, J. Casalí, A. Ventura, E. Boix, A. Martín, V. I. Gómez, À. Ràfols, A. Pérez.

seves vivències: Josep Pujolràs, Francesc Serradó i Mercè Canaletas, Narcís Roura i Núria Masó, Maria Borrell, Josep Maria Sabé, Rosa Amargant i Jaume Sabé, Josep Cervera i Joan Cervera, Esteve Cervera i Manel Cervera, Teodor Planas, Josep Brunet i Montserrat Pujol, Serafí Masvidal i Margarita Valle, Rosa Carreras i Josep Castelló, Jaume Salichs, Joan Ramírez i Maria Grau, Josep Maria Vila i Josepa Manuel, Àngels Grau, Josep Maria Riu, Joaquim Roura, Josep Ramírez, Ernest Vila, Carme Anglès, Joaquina Llinàs, Pilar Mas, Ferran Teixidor, Pere Garriga, Josep Masnou, Magdalena Icart i Jaume Illa. Hem d'expressar el nostre agraïment a totes elles pel temps que els prenguérem i per les vivències i els records que generosament compartiren amb nosaltres en hores i hores de gravació d'un valor incalculable. Gràcies, doncs, a totes elles; el llibre és, sens dubte, també seu.

* * *

Els resultats de la recerca, encara no acabada, es presentaran en diversos llibres i treballs.⁷ Aquest primer llibre parteix, fonamentalment, de les entrevistes fetes als protagonistes dels masos, els seus habitants o els que hi han viscut. Posteriorment, en altres volums tractarem de combinar fonts diverses d'informació per analitzar el mas com a forma d'organització social⁸ i la seva memòria fotogràfica.

7. Una part dels resultats d'aquesta recerca ja s'ha donat a conèixer a través d'algunes publicacions: Estrada et al. (2002, 2003) i Estrada i Roigé (2004, 2006, 2006b).

8. Pretenem redactar un segon llibre que tracti del mas com a element d'adaptació al medi, de l'evolució de les formes de residència, de les pràctiques d'herència i de transmissió de la propietat, de l'evolució de les formes de gestió de la producció i de l'arquitectura i la utilització de l'espai domèstic. Les fonts utilitzades seran diverses; entre elles hi haurà dades estadístiques i notarials, documentació procedent de les cases mateixes, documentació municipal i comarcal, i observacions etnogràfiques.

El llibre que teniu a les mans no és, doncs, un estudi general sobre el mas. Tracta de la memòria del passat dels masos del Montseny i la seva (re)construcció des del present. Prenent com a base una quarantena de persones entrevistades de pobles i edats diferents i d'ambdós sexes,⁹ es fa un recorregut per la vida al mas tenint en compte diferents aspectes (econòmics, socials, culturals i familiars), però sempre a través de les paraules dels seus protagonistes. El període que abraça el treball és el del record de les persones amb qui vam conversar, que va, bàsicament, des dels anys vint del segle passat fins a l'època actual. Tanmateix, tot i que les referències a les darreres dècades també hi apareixen constantment, el llibre se centra en el període comprès entre els anys vint i els setanta del segle XX. Igualment, com que els límits de les fonts orals no són precisos, les referències a la darrerria del XIX i al principi del XX també hi són presents a través de records transmesos per generacions anteriors. El període que cobrim permet descobrir com és percebuda des del present la institució del mas i abordar una etapa en què els masos han estat sotmesos a un procés de fortes transformacions que han implicat l'erosió del sistema del mas i del sistema d'herència indivisa.

Les converses amb els habitants o exhabitants dels masos ens permeten no solament obtenir una informació absent en altres fonts, sinó també apropar-nos a les seves vivències i a la valoració que en fan. Els entrevistats sovint ens van revelar aspectes personals, íntims, records d'històries que a voltes fins i tot els comprometen. Com assenyala Prat (2004: 117), el retorn al seu passat suposa la trobada amb els membres de la seva família d'orientació i la reconstrucció d'estructures, relacions i sentiments, així com l'enyorança o el rebuig d'aquestes relacions que hom evoca des del present. Per això, mantenint el seu anonimat, recollim la seva veu per mostrar com expliquen i com han interioritzat la seva

9. Vegeu a l'apèndix la llista d'informants.

experiència vital. D'aquesta manera, el llibre està ple de citacions, sovint volgudament llargues, que reproduïxen literalment les paraules, els records i els sentiments dels informants.

A través d'aquestes entrevistes no ens plantegem reconstruir o reproduir la veracitat dels fets, explicar quin va ser el passat precís dels masos ni els elements més destacats de la seva història. Ans al contrari, el que pot llegir-se en aquestes pàgines és com els habitants *reconstrueixen* la seva història, com l'expliquen a les persones de fora i com se l'expliquen a si mateixos. Les fonts orals, en aquest sentit, ens mostren la manera com els membres d'una societat estructuren, viuen i classifiquen les estructures socials. En definitiva, el discurs oral ens ofereix la possibilitat de contextualitzar i comprendre la visió que la gent té dels fets socials, tot explicant els contextos que porten els membres d'una societat a decidir les solucions vitals per les quals opta cadascú amb relació als fets històrics, econòmics i socials concrets.

Mas de muntanya mitjana.
Can Coll de Té
(Arbúcies)
1934. Autor:
Joan Cubells.
Arxiu Fotogràfic
Centre
Excursionista de
Catalunya.

Els relats que van apareixent en aquest llibre a través de les citacions que reproduïxen la veu de la gent ens ofereixen una imatge del passat reflectida en el mirall del present. És un passat que, com dèiem, tot i no tenir uns límits precisos, es correspon amb les vivències de les persones entrevistades. Però el passat, en la narració oral, és una barreja de moments històrics diferents, de manera que es construeix una història mitificada que es converteix en un element cabdal per a la construcció i interpretació del present. D'aquí ve, precisament, el sentit d'aquest llibre. Les veus dels informants ens parlen del passat dels masos mitjançant dos discursos: un en què el passat es mitifica i el mas adquireix el sentit d'un món harmònic que els canvis socials han destruït, i l'altre en què es destaquen les tensions i les condicions difícils en què sovint es vivia en el passat. Ambdues visions no són més que les dues cares d'una mateixa moneda, l'una és complementària de l'altra. Les narracions, llavors, adquireixen tot el seu sentit perquè ens permeten comprendre molts dels elements que han incidit en el curs de la història i en la configuració actual de la societat montsenyenca. És, en suma, una explicació que no substitueix, sinó que complementa altres explicacions i altres fonts demogràfiques, històriques o econòmiques. Com afirma Thompson, «treballem amb unes fonts vives que, precisament pel fet de ser vives, tenen la capacitat de cooperar amb nosaltres en un procés en sentit doble, a diferència de les pedres amb inscripcions o els fulls de paper» (1988: 169).

Durant molts anys, al Museu de la Civilització del Quebec va exposar-se una mostra anomenada precisament *Memòries*. A la primera part de l'exposició, els organitzadors van reconstruir la societat rural del passat, però no com es pressuposa que era o com l'han definit les investigacions. Ens presentaven la societat del passat a través de les memòries de la gent i el resultat era, certament, sorprenent: una societat idealitzada amb unes estances boniques. No era, certament, molt diferent de la imatge que molts

museus ens donen de la societat rural del passat, però en aquest cas el visitant era invitat a veure el passat no com una realitat, sinó com allò que recordava del passat. A la segona part de l'exposició al visitant se li presentava una informació més real que el portava a interrogar-se sobre allò que havia vist abans: la realitat familiar de la convivència de generacions es contraposava, per exemple, a una elevada mortalitat infantil que amenaçava constantment les famílies, l'harmonia de la vida local contrastava amb conflictes i revoltes en què la població protestava contra les dures condicions de vida, la visió idíl·lica de les festes locals es contraposava al fort pes de la religió, que coaccionava la llibertat dels individus, i es continuava així respecte a moltes altres qüestions.

Les memòries d'una societat, doncs, no són la realitat, però en formen part. Les memòries no tenen un component psicològic individual, sinó que es transformen en un element cultural de la societat, en unes memòries col·lectives orals. Per això, com hem dit abans, no ens plantegem reconstruir o reproduir la veracitat dels fets, explicar quin va ser exactament el passat dels masos. Les narracions que presentem, sovint descripcions autobiogràfiques, ens mostren les maneres com les persones interpreten i narren la seva vivència en un context cultural i social determinat (Prat 2004: 39). Seria un error evocar els masos a partir d'una visió idealitzada d'un passat enyorat i inexistent, sinó que cal considerar-los com el producte d'un procés històric. Les veus dels informants reproduïen, en definitiva, una visió construïda del passat, un passat sovint idealitzat, però un passat que no es va somiar (Ferrer 2003: 8).

Avui en dia, les fonts orals tenen un paper rellevant en els estudis socials. Per a l'antropologia social, la informació oral té un paper decisiu en els seus estudis, d'ençà que el treball de camp és considerat en aquesta disciplina com el procediment metodològic més habitual per estudiar la societat. També són molts els historiadors que recorren a les fonts orals per a la recerca, sobretot perquè els permeten conèixer aspectes de la realitat social no inclo-

sos en altres fonts escrites o documentals. A través del discurs oral és possible arribar a esferes i llocs inaccessibles per a altres fonts, aproximar-se a temes i grups allunyats del poder i de la cultura oficial i veure com es viuen els fets de caràcter general.

Sovint s'ha cregut en la informació oral cegament i amb una fe exagerada, segons el nostre parer, que no té en compte els problemes derivats del seu ús; entre altres, el fet que allò que s'explica només existeix en la memòria de cada persona. Ben segur que això pot dir-se d'altres fonts, però en les informacions orals cal tenir en compte, a més, que la font es crea per mitjà de la interacció de l'entrevistat i l'entrevistador, i que altres recerques només podran contrastar els resultats amb altres entrevistes fetes per uns investigadors diferents. Per això, sovint s'ha discutit la validesa de les fonts orals i el grau de fiabilitat de les versions dels informants. En poques paraules, ens podem creure les memòries? Al nostre entendre, és un problema fals. Les dificultats es plantegen quan s'han volgut assimilar les fonts orals a altres fonts històriques sense tenir en compte les diferències conceptuals i metodològiques.

Hi ha un altre ús possible de la memòria que és el que es planteja en aquest llibre i que consisteix a situar-la com a objecte d'estudi. D'acord amb aquest punt de vista, no es considera la informació oral com una font, sinó com un discurs narratiu. Les memòries col·lectives són com un maquillatge del passat i de la identitat local, i tenen un significat polisèmic que resulta d'un diàleg en què participen diferents elements socials (categories socioprofessionals, classes socials, grups d'edats, gènere) i del qual es dedueix una relació entre la memòria individual i la memòria col·lectiva. En resulta un discurs en què les memòries orals col·lectives alteren la cronologia sobreposant esdeveniments i situacions, de manera que es confonen en una sola mirada moments diferents del passat. L'explicació del passat és un discurs recurrent que parteix del present per anar vers el passat i que

retorna amb freqüència al present, que és considerat un temps desordenat en contraposició amb un passat aparentment estable i ordenat. D'aquesta manera, el temps cronològic és substituït pel temps comunitari i es construeix una història mitificada que es converteix en un element cabdal per a la construcció de la identitat local. Òbviament, des d'aquest punt de vista no importa que la memòria sigui o no creïble, sinó que el que és significatiu és com i per què es construeix i s'explica una visió determinada del passat. Es tracta de veure com la «història» és (re)construïda amb oblit, presentismes, no presències o silencis com a suport principal de la identitat (Ros 1997) i com els fets són reinterpretats i deformats i es converteixen en reflexos de tipus ideals (Vansina 1968: 119).

Aquesta reconstrucció del passat ha de veure's a partir de diverses paradoxes. La primera es refereix a la continuïtat i discontinuïtat de la història. Com hem dit, més que records del passat, els relats de la gent són discursos sobre el present construïts a través del passat. La idea bàsica que reproduïxen les narracions orals és la de la pèrdua d'un sistema de vida i la seva substitució per un altre. En contraposició amb la uniformització actual, en contraposició amb la globalització de les formes econòmiques, apareixen l'especificitat anterior, la diferència, la identitat amenaçada. El present és vist com un temps de canvis radicals i ràpids per oposició a un passat immòbil i estàtic. El passat sembla mil·lenari, mentre que el present sembla el resultat d'unes poques dècades. És un passat sense límits precisos que sovint es destaca en la continuïtat genealògica de la masia, en les solidaritats veïnals, en els procediments tècnics i en les formes d'explotació que s'han anat substituïnt per la «modernització». Aquesta no solament és una visió pròpia dels informants, sinó que també es reproduïx en molts textos antropològics que es deixen influir per la visió dels informants —una narració, al cap i a la fi— per transformar-la en una teoria sense tenir en compte que és una (re)elaboració de la

història. Evidentment, una anàlisi històrica documentada no resisteix a una distinció entre un passat immòbil i un present que ha modificat un estil de vida anterior, com si la història no fos una successió de canvis. El present no ha trencat tot un passat immemorial, però és significatiu que sigui vist així.

Aparentment, els discursos orals ens parlen d'un passat continu i homogeni. Com assenyala Zonabend (1999: 9), a través dels nostres discursos «el temps ens apareix com a diversificat, trencat en sèries discontinües. Així, sorgeixen un temps viscut i un temps de la vida, diversificats entre el passat i el present». Les narracions, tanmateix, prenen elements de referència per ordenar les vivències del temps, fets històrics generals que sovint canvien d'una generació a l'altra. Al Montseny hi ha alguns moments que apareixen reiteradament en les explicacions dels informants, sobretot la Guerra Civil i la creació del Parc Natural del Montseny. Són moments forts que les memòries col·lectives destaquen en coincidència amb grans canvis. La Guerra Civil de 1936, amb els seus components tràgics, esdevé un punt important en el calendari que ordena la seqüència del temps, mentre que la creació del Parc va coincidir amb els canvis dels anys setanta i les transformacions que experimentà tota la societat rural. Llavors es pren consciència que un món n'ha substituït un altre, de manera que a poc a poc el turisme esdevé la principal activitat econòmica, en lloc de ser-ho la ramaderia, l'agricultura i l'explotació forestal, i a poc a poc les formes tradicionals de les relacions socials i familiars són reemplaçades per unes altres.

La segona paradoxa és la de la valoració dual del passat. D'una banda, el passat és idealitzat: es destaquen la solidaritat entre persones i entre famílies, l'alegria, la tranquil·litat i fins i tot el sabor millor del menjar. Però de l'altra, els relats també es refereixen a la duresa de les condicions laborals, domèstiques, econòmiques i materials; «era una vida molt esclava», afirmava una de les persones entrevistades.

La tercera paradoxa és la de les diferents visions sobre el passat i el present. Més que de memòria, hem de parlar de memòries. Les explicacions dels homes i de les dones no són iguals, no solament perquè insisteixen en temes diferents, sinó també perquè la seva visió és divergent com a resultat dels seus rols diferents i de la transmissió diferenciada que han rebut dels fets del passat. I tampoc no són iguals els discursos dels propietaris rurals i els dels qui no són propietaris, que sovint tenen interpretacions antagòniques. Cadascun d'aquests testimonis diversos proposa una possible (re)construcció de la seva història que parla de la Història (Zonabend 1999:13). El llibre posa en evidència tot un ventall d'estratègies i trajectòries individuals diverses. El que passa és que la memòria i també l'oblit són qualitats individuals, però l'individu ho recorda a través d'unes xarxes socials que depenen del procés de socialització. Dit d'una altra manera, la memòria individual no és comprensible si no és construïda dins dels quadres socials comunitaris que li donen forma i dels punts de referència compartits per una comunitat (Ros 1997: 14). Es tracta, com assenyala Appadurai, de la producció d'una localitat com «una estructura del sentir, una propietat de la vida social i una ideologia de comunitat localitzada» (1995: 213). La producció de localitat seria un sistema de representacions culturals i de pràctiques quotidianes diverses. Les representacions formen una ideologia de la localitat que configura la consciència i la pràctica de la pertinença i constitueix un llenguatge per a l'expressió de la solidaritat, l'oposició, la resistència i el conflicte (Frigolé 2006: 7).

A banda de les memòries globals, en certa manera compartides, cada mas té la seva memòria. Apareix, així, una altra dimensió de la memòria: la familiar. Alguns elements del passat són fixats com a bàsics en el desenvolupament de la història i evocats pels nostres interlocutors. Les memòries del passat troben referències llunyanes, com l'origen medieval que molts masos diuen que tenen, o properes, com el pas de masovers a propietaris. És,

sovint, una història compartida pels diferents membres del mas i que es materialitza en els diferents edificis i espais del mas (Assier-Andrieu 1987). Així, tota persona està situada en una genealogia organitzada espacialment i temporalment en què es barregen el passat i el present, les parenteles i la col·lectivitat (Zonabend 1999: 224). Cadascú s'inscriu, d'aquesta manera, en la memòria d'un mas.

Resta, però, una qüestió final. Per què s'ha d'estudiar la memòria? Quina utilitat i rellevància tenen aquests estudis per a l'antropologia i per a la història?¹⁰ Creiem que la memòria és concebuda per servir la comunitat en el present. Escoltant les veus dels informants, sovint impressionants, l'investigador s'enfronta a una paradoxa interessant. Aquests testimonis són, sens dubte, construccions inacabades d'una identitat que s'expressa construint la pròpia història. Però la mediació de l'investigador les transforma fins a convertir-les en un material susceptible de ser analitzat científicament i que complementa o fins i tot qüestiona altres estudis aparentment més objectius. L'estudi de la memòria, llavors, adquireix tot el seu sentit perquè ens permet comprendre molts dels elements que han incidit en el curs de la història i en la configuració actual de les societats estudiades. És, insistim, *una* explicació que no substitueix sinó que complementa altres explicacions i altres fonts (demogràfiques, històriques i econòmiques). Segons les paraules de Zonabend, «la memòria col·lectiva apareix

10. L'estudi de la memòria com a procés de reconstrucció col·lectiva a partir de reconstruccions individuals ha estat present en diferents treballs. Halbwachs ja es va adonar, cap al 1913, de la importància de les representacions dels factors subjectius tot considerant les representacions col·lectives de Durkheim. Va desenvolupar aquestes nocions en diverses obres, com *Les cadres sociaux de la mémoire* (1925), *La topographie légendaire des Évangiles en Terre Sainte Étude de mémoire collective* (1941) i la seva obra pòstuma i inacabada *La mémoire collective* (1950). Altres treballs destacables són els de Contini (1991 i 1993), Passerini (1988), Portelli (1989 i 1990), Joutard (1977 i 1983), Namer (1987), Dakhli (1990), Candau (2002), Nora (1984-92), Le Goff (1986) i Zonabend (1980, reed. 1999), ja esmentat.

com un discurs de l'alteritat, en la qual la possessió d'una història que no es comparteix dóna al grup la seva identitat» (1999: 310). Una identitat que es converteix, en certa manera, en una «memòria patrimonial» en què s'evoquen els temps i els espais en els quals es construeix la identitat dels individus i dels grups (1999: 9). Així, la memòria oral projecta una imatge de la comunitat, un «nosaltres» dirigit als «altres» (Ros 1997: 16).

Aquesta imatge pot semblar, en una visió reduccionista, una reacció tradicionalista i nostàlgica, però més que més és una resposta a un procés de canvi local i global que es posa de manifest en la terciarització de les activitats, en el canvi en les relacions entre el món rural i l'urbà, i en les noves exigències del mercat sobre l'especialització de territoris i les seves funcions (Frigolé 2006: 8). El Montseny, com tota la societat rural, ha canviat profundament en les darreres dècades i és un territori que viu bàsicament dels sectors secundari i terciari. En aquest context, la creació d'una memòria basada en una realitat construïda —però realitat, en definitiva— que destaca les pràctiques i representacions desaparegudes pot entendre's com una reacció a aquests processos de canvi.

* * *

El text comença amb un capítol que ens introdueix al mas al Montseny i el seu significat. S'hi parla del Montseny com a medi natural i humà, i s'explica com han anat variant les visions del Montseny fins avui i els aspectes bàsics de l'evolució del poblament. També es presenta el mas com a institució explicant-lo com a edifici, com a grup de persones i com a sistema d'explotació al medi, així com el sistema de transmissió de la propietat. Després d'aquest capítol inicial el llibre adquireix la seva especificitat en presentar, ara sobretot a través dels relats orals, vuit aspectes dels masos montsenyencs, cadascun amb un títol que conté una frase

Mas d'alta muntanya. L'Agustí, (Tagamanent)
 Autor: Cesar August Torras.
 Arxiu Fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya.

d'un informant: l'economia del mas («Els pares sempre havien traficat de pagès»), els treballs al mas («Jo havia llaurat amb vaques»), la família i la transmissió hereditària del mas («Aquí es queda el gran; els altres, a espavilar-vos»), les diferències socials i les relacions entre els amos, els masovers i els jornalers («Mentre els rics resaven el rosari, els pobres explicaven xistes»), els nens i els joves al mas («Amb una mirada en teníem prou»), el paper de la dona al mas («Havia de saber agafar gallina pel caldo»), la vida quotidiana i l'arquitectura («Era una vida molt casolana») i les relacions entre els masos a través de la col·laboració entre veïns i la sociabilitat («Jo sóc el veí»). Finalment, el darrer capítol («La nostra manera de viure desapareix») ofereix diferents visions sobre els canvis que experimenten els masos i una explicació de la manera com es reconstrueix el passat a partir del present i com els informants comparen contínuament el passat i el present amb una barreja de sentiments contradictoris, amb una imatge d'un passat a voltes idealitzat i de vegades refusat.

Com s'observa en l'estructura dels capítols, parlem dels temes

clàssics amb relació al mas (l'herència, la propietat i l'explotació econòmica), però també hem tractat de les altres persones que vivien al mas, a banda dels propietaris i dels pagesos. No volíem que la imatge del mas quedés reduïda a una visió unitària, a una institució en la qual tots els membres actuaven en funció dels interessos de la casa sota la batuta de l'amo i el propietari. Dins del mas hi havia altres persones amb interessos sovint diferents; hi havia dones, nens, joves i masovers, i cadascun d'ells tenia una vivència diferent del mas i dels seus interessos. També hem procurat que la visió del mas evocada en el record oral no es limités als aspectes més estructurals, com la producció o la transmissió de la propietat, per la qual cosa hem insistit en les descripcions dels diferents aspectes de la vida quotidiana, incloent-hi qüestions com l'alimentació, la vida diària, la vida escolar, les activitats festives o els balls. Aquestes qüestions no són banals ni anecdòtiques, sinó que sovint articulen els records del passat i, en definitiva, ens expliquen com era la vida al mas.

La cultura del passat no es pot recuperar ni es pot preservar –malament, si les societats no canviessin–, per la qual cosa és inevitable que les generacions futures coneguin formes de vida diferents de les nostres, que, per la seva banda, han substituït les dels nostres avantpassats. El millor que podem fer, en aquest sentit, és tenir un coneixement millor del passat a través d'estudis que ens permeten comprendre i explicar les transformacions de les societats des de la perspectiva dels seus protagonistes. Els relats de vida esdevenen així expressions patrimonials de la nostra cultura, una de les maneres d'apropar-nos als sistemes de valors i als sistemes de vida que desapareixen (Prat 2004: 39). Són, en definitiva, l'expressió d'una cultura en transformació i un dels elements bàsics del patrimoni etnològic. Com assenyala Frigolé (2005: 214), els usos del passat es fan en el present i amb vista al futur. La recerca, en aquest sentit, ens permet preservar les formes de vida d'una societat no per mantenir-les o evocar-les nostàlgicament,

sinó per conèixer-les a través de la informació obtinguda en les investigacions i de la seva difusió en exposicions i altres activitats fetes pels museus. Estudiar el patrimoni etnològic per comprendre'l i documentar-lo per preservar-ne el coneixement amb vista a les generacions futures és un dels objectius principals de les campanyes de recerca que el Museu Etnològic del Montseny porta a terme i és, en darrera instància, la finalitat d'aquest treball.

Les pàgines que resulten d'aquests objectius són com un quadre impressionista del Montseny. La majoria de vegades, les pinzellades apareixen mitificades, exalçades, però també hi ha molts casos en què aquell món és refusat. En tot cas, com assenyalàvem, no hem pretès fer un estudi complet sobre el mas al Montseny, sinó veure com es recorda. Analitzant aquests records, la seva llunyania es fa més pròxima i, en comprendre'ls, ens adonem que no pertanyen del tot al passat, sinó que perduren en formes noves que aviat també seran noves tradicions.

1. Introducció. El Montseny i el mas

El Montseny és, sens dubte, un conjunt geogràfic amb caràcter propi. Està situat a la Serralada Prelitoral i està envoltat de planes i valls. Convertit actualment en un parc natural, presenta una gran diversitat de microclimes i d'estatges de vegetació, de manera que el visitant té la sensació que fa un viatge de la Mediterrània a l'Europa central (Luna i Melero 2000): en pocs quilòmetres podem copsar els canvis de paisatge que s'esdevenen entre els boscos mediterranis i els centreeuropeus. Però la seva diversitat de paisatges és la conseqüència no solament del medi natural, sinó també d'una llarga relació entre l'activitat humana i la muntanya. El mas, en aquest sentit, és un dels elements principals de la presència humana en el massís, una forma de poblament d'origen medieval que ha generat un sistema econòmic basat en l'agricultura, la ramaderia i l'explotació forestal. L'ocupació humana del massís ha anat variant al llarg de la història i, en gran manera, l'evolució del mas ha determinat aquesta transformació.

Però el mas no solament és un sistema d'explotació del medi. És una institució que combina una producció destinada en part al propi consum i en part a la venda i que consta d'un edifici, una família i una propietat que es transmet de generació en generació. És, a més, una institució carregada de simbologia en la configuració del Montseny per la seva llarga durada i per l'exaltació que s'ha fet del seu sistema de vida. Avui en dia, tot i les transformacions profundes, el Montseny continua sent un massís de masos, els masos que ens ha deixat el procés històric. Qualsevol itinerari pel Montseny ens fa descobrir masies diverses: en trobem algunes d'enrunades, d'altres són construccions modestes utilitzades com a masoveries i també hi ha grans masos que conserven la seva esplendor. Hi ha masos que

es dediquen a les activitats primàries (agricultura, ramaderia i explotació forestal) a prop d'altres que han esdevingut escoles de natura, restaurants, centres de turisme rural o segones residències. En tot cas, la seva presència al massís és ben significativa.

Abans d'endinsar-nos en els relats dels informants, de convertir-los en protagonistes d'aquest llibre, en aquest primer capítol farem una introducció al Montseny en general i especialment al mas. Presentarem les principals característiques del massís del Montseny, l'evolució del seu poblament, i els masos com a institució fonamental en la història i el poblament d'aquest territori. En els capítols següents, en canvi, deixarem de banda aquestes explicacions més objectives per penetrar en la memòria dels habitants dels masos d'ahir i d'avui.

1. EL MONTSENY

1.1. Les visions del Montseny

El 1947 Salvador Llobet afirmava en la seva monografia sobre el Montseny, potser la millor obra sobre aquest massís: «Si enlloc l'home no pot sostreure's al medi físic, encara molt menys a les regions muntanyoses en què les condicions topogràfiques, climatològiques i biològiques són tan importants i variables; el relleu i l'ambient són fonamentals, i bé que l'home hi pugui reaccionar en contra, generalment s'adapta a les condicions del medi geogràfic amb un gènere de vida adequat». I afegia: «Però l'adaptació humana no és purament passiva, sinó que mira de treure profit de les condicions naturals, defensar-se de les inclemències, modificar-les en tant que possible tallant boscos, artigant camps, introduint noves espècies vegetals o animals més adients de vegades al clima d'un punt determinat. És a dir, l'home és un altre agent geogràfic que també influeix en les pròpies circumstàncies físiques» (Llobet

1990: 129). Així doncs, el Montseny no és un paisatge natural, sinó humanitzat, el resultat d'una relació de segles entre els éssers humans i el medi; per exemple, al pla de la Calma, sense l'acció humana, la comunitat vegetal predominant seria l'alzinar. Però l'activitat continuada dels seus habitants, consistent en artigatges i rompudes per aconseguir terres per al conreu i incendis controlats per crear pastures fresques, ha dibuixat un paisatge dominat per la landa de bruguerola i les gramínies per a pastures.

La relació entre els éssers humans i el territori ha anat canviant a través dels anys, tant pel que fa a les activitats econòmiques com respecte a la imatge que es té d'aquest paisatge. En la visió dels habitants dels masos, el medi era un espai productiu conegut, un món proper tant en els terrenys agrícoles com en els forestals, un espai dominat. En canvi, la imatge més misteriosa de la muntanya procedeix de l'elaboració literària que en feren folkloristes i escriptors al final del segle XIX i al principi del XX. El romanticisme exaltà una visió gairebé màgica del Montseny, va destacar paratges com el Gorg Negre i va aplegar tota mena de narracions que ens parlen de bruixes, de pors i de perills a la muntanya (Rueda i Tura 1995: 46-47). Des de llavors, un gran nombre d'escriptors han fet del Montseny un objecte de la seva obra i l'han exalçat amb la seva poesia —mossèn Cinto Verdager, Guerau de Liost, Josep Pijoan i Josep Carner, entre altres— o a través de novel·les rurals. El massís era admirat per la seva bellesa, però també s'insistia en el seu caràcter desconegut, a descobrir, una visió que enllaçà amb la tradició excursionista, que convertí la muntanya en un símbol i un desafiament per als excursionistes. La proximitat a l'àrea urbana de Barcelona i a Girona ha fet del Montseny un massís amb una forta atracció per a l'estiueig, l'excursionisme o el gaudi de la natura des del darrer quart del segle XIX

També hi ha una visió proteccionista del Montseny. A finals del segle XIX els primers excursionistes i científics de la Renaixença ja van manifestar un interès per la preservació del patrimoni natu-

ral i cultural del massís que van fer seu els polítics del Noucentisme. El 1922 Jaume Bofill i Mates, diputat de la Lliga Regionalista, propietari a Viladrau i poeta conegut amb el pseudònim de *Guerau de Liost*, presentà una memòria a la Mancomunitat de Catalunya on es demanava que el massís es convertís en parc nacional de Catalunya i on es deia que «el Montseny és la muntanya catalana vora el Cap i Casal de la plana. El Montseny vora la ciutat. El Montseny és la muntanya en la qual la ciutat deu ésser posada a prova (...) La ciutat serà bona i serà culta, o la ciutat serà encara primitiva segons sàpiga tractar la muntanya». En aquella època començaren les polítiques proteccionistes del Montseny, si bé no foren eficaces fins molts anys després amb la creació del Parc Natural del Montseny el 1977-78.

Durant la dictadura de Primo de Rivera es regulà per primera vegada el parc del Montseny. El 1928 un reial decret signat per Alfons XIII va crear el Patronat de la Muntanya del Montseny, que fou el model operatiu fins als anys setanta. Esdevenia així el parc més antic de l'Estat espanyol i el primer espai protegit del territori català, que contribuïa a donar forma a una concepció ordenada i equilibrada del país, on la situació del Montseny, tan a prop de l'àrea metropolitana de Barcelona, tenia un paper important. El document de creació partia d'unes bases mèdiques, ja que assenyalava que la Diputació de Barcelona sol·licitava la creació del parc «per contribuir a la salut pública, així com facilitar l'admiració dels esplendors de la natura» i per convertir-lo en un parc natural una part del qual havia de dedicar-se a atendre «especialment, i amb les formes i mitjans més amb harmonia amb els procediments científics i pràctics, a alleujar i millorar les naturaleses dèbils i prevenir i enfortir la virilitat física de la raça» (Boada 2001: 181-182). A final de la dècada de 1970, simultàniament amb la presa de consciència de la societat que calia preservar el medi natural, la Diputació de Barcelona inicià una política de protecció d'espais naturals aprofitant les possibilitats que li oferia la

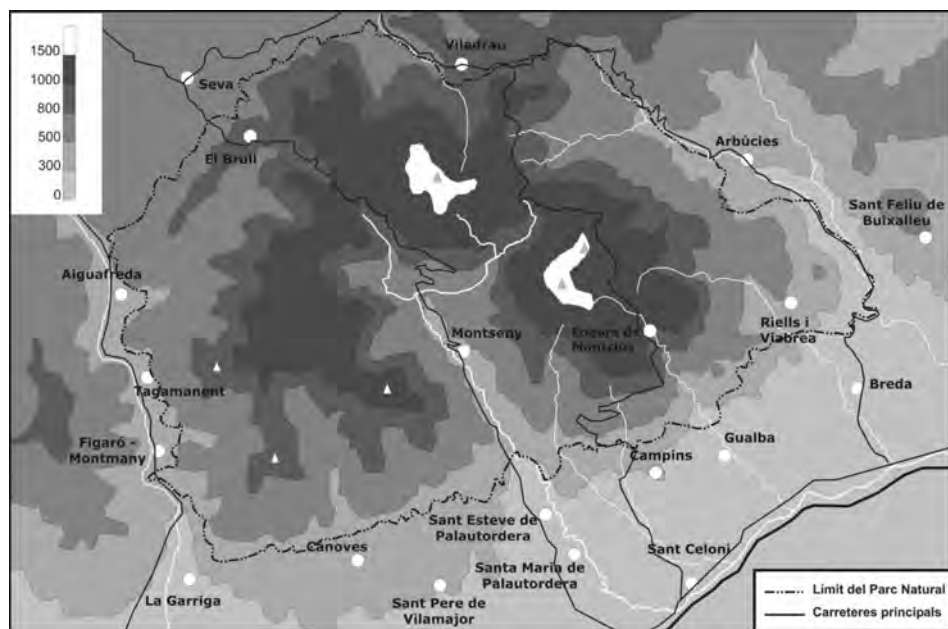
Llei del sòl. El del Montseny va ser el primer d'aquests parcs naturals, el pla especial de protecció del qual es va aprovar al juliol de 1977 per al vessant barceloní i a l'abril de 1978 per al gironí, amb una extensió total de 30.120 hectàrees, incloent-hi la zona del parc i la del preparc. El mateix any 1978 va rebre el reconeixement internacional amb la declaració de reserva de la biosfera dins el programa MAB de la UNESCO.

Així doncs, la visió de la muntanya ha anat variant fins a convertir-se en un espai a conservar amb una ordenació del territori que pretén tres objectius principals: «preservar els sistemes naturals i el patrimoni cultural; afavorir el desenvolupament econòmic i la qualitat de vida dels seus habitants; i ordenar i garantir l'ús social —en el seu vessant de lleure i pedagògic— de la muntanya».¹ És interessant observar, doncs, l'evolució que ha experimentat la imatge del Montseny al llarg de la història i sobretot les diferents lògiques de relació amb el territori.

Bona part de l'interès que el Montseny ha desvetllat és degut a dues característiques del massís: d'una banda, la proximitat a Barcelona i la seva àrea metropolitana i a Girona; de l'altra, la seva diversitat paisatgística.

Perfectament comunicat per l'autopista AP-7 (Barcelona-la Jonquera), l'autovia de Vic, l'Eix Transversal i dues línies de ferrocarril (la de Portbou i la de Puigcerdà, inaugurades el 1860 i 1875, respectivament), el Montseny és a un pas de les aglomeracions urbanes més importants de Catalunya. Aquesta proximitat no solament afecta el Montseny actual fins al punt de convertir-lo gairebé en un parc urbà que rep un nombre elevat de visitants al llarg de l'any, sinó que històricament també va influir en el desenvolupament de les tres activitats econòmiques més importants que la pagesia del massís va anar combinant: l'agricultura, l'ex-

1. Francesc Martos, diputat president de l'Àrea d'Espais Naturals de la Diputació de Barcelona, «Presentació» a Boada i Ullastres (1998: 8).

Mapa 2.
El Montseny.
Elaboració
pròpia

plotació forestal i la ramaderia. La producció agrícola es destinava en part a l'autoconsum, però també al mercat aprofitant la proximitat dels centres urbans i amb fruits que van anar variant segons les preferències del mercat (blat, blat de moro, patates, castanyes, pomes, naps, faves, mongetes, etc.). L'activitat forestal era la que es beneficiava més de la proximitat urbana, ja que aquesta permetia un aprofitament millor de la diversitat d'arbres del massís: el carbó, que adquirí molta rellevància al segle XIX i al principi del XX; la fusta, utilitzada en les drassanes barcelonines des de l'època medieval i més recentment per a les travesses de les vies, els rodells i les bótes, i els raigs i les corbes de les rodes dels carros; el suro, i la llenya. El Montseny constituí una font de proveïment de fusta diversificada i relativament abundant per a Barcelona i la seva àrea (Boada i Ullastres 1998: 31). D'altra banda, la indústria de la neu i del glaç, que va persistir en el cas de l'Avencó fins als anys quaranta, també estava destinada al mercat urbà per a l'ela-

boració i conservació d'aliments, per a hospitals i per refrescar begudes (Font et al. 2004, 2005). Finalment, la ramaderia també s'aprofità de la proximitat de les ciutats tant per a la comercialització de la carn i la llana com per al desenvolupament de la indústria lletera a partir del principi del segle XX.

La reconversió actual del Montseny també és el resultat d'aquesta proximitat. Una gran part dels masos s'han transformat en segones residències, restaurants, cases de colònies, aules de natura o granges escola, i l'activitat econòmica predominant és el sector de serveis. El massís s'ha convertit, en certa manera, en el gran pulmó de la metròpoli urbana, en una zona d'equipaments educatius i d'instal·lacions de serveis, de manera que, un altre cop, aquesta interrelació entre el massís i les zones urbanes condiciona el present de la muntanya. Tanmateix, darrere de la visió del Montseny com a zona d'equipaments hi ha uns homes i unes dones, antics i nous habitants del massís, que són els veritables protagonistes de la muntanya.

1.2. La diversitat del Montseny

La consideració del Montseny com una zona específica i diferenciada és relativament recent. Al llarg del temps, les diferents administracions han fragmentat el massís en diverses demarcacions i han evitat una divisió única. Així, els vint municipis sobre els quals s'estén el massís del Montseny es reparteixen entre les províncies de Girona i Barcelona, i formen part de tres comarques: la Selva, el Vallès Oriental i Osona.² Igualment, pel que fa a

2. Arbúcies, Breda, Riells i Viabrea i Sant Feliu de Buixalleu pertanyen a la comarca de la Selva; el Brull, Seva i Viladrau, a Osona, i Aiguafreda, Campins, Cànoves i Samalús, el Figaró-Montmany, Fogars de Montclús, Gualba, la Garriga, Montseny, Sant Celoni, Sant Esteve de Palautordera, Sant Pere de Vilamajor, Santa Maria de Palautordera i Tagamanent, al Vallès Oriental.

la jurisdicció eclesiàstica, les parròquies de l'àrea montsenyenca pertanyen a tres diòcesis diferents (Terrassa (abans Barcelona), Vic i Girona), però la seva distribució no coincideix amb les divisions provincial o comarcal. Aquesta diversitat de pertinences posa de manifest que en el decurs de la història les diferents zones del Montseny han tingut una orientació comercial i social distinta. El fet que cap vila ni ciutat no hagi fet de mercat o de capital per a tot el territori i les dificultats de les comunicacions a l'interior han impedit la formació d'una unitat territorial i d'un sentiment de pertànyer a una col·lectivitat montsenyenca. El conjunt del massís no ha constituït mai una àrea de contacte habitual, de manera que la majoria dels habitants d'una part del Montseny es relacionen poc amb els de les altres parts.

Al final del segle XIX i al principi del XX els excursionistes foren els qui divulgaren la idea d'unitat geogràfica del Montseny (Llobet 1990: 6), una visió unitària que després va ser delimitada pels treballs geogràfics i sobretot va quedar fixada amb els límits legals del Parc Natural del Montseny. Actualment, aquesta darre-ra és l'única divisió que delimita el Montseny com una unitat específica i diferenciada. Tanmateix, la zona que podem considerar com a Montseny té uns límits més amplis, els quals foren establerts per Salvador Llobet en la seva monografia.³ En el nostre

³. «Hem pres com a límit septentrional els turons granítics al Nord de Viladrau; hem pujat després pel vèrtex Balmes fins a la collada anomenada Coll de Ravell i hem baixat per la vall de la Riera d'Arbúcies al NE fins a la gran colzada d'aquest riu, on actualment s'enllaça amb la carretera d'Hostalric, continua després pels turons miocens a l'E de la Riera de Repiaix fins a trobar la confluència de la Riera de Breda i la Tordera, a l'extrem oriental. Llavors, tot remuntant per la vall de la Tordera al pla al·luvial, vorejat de ben a prop per la massa granítica de serralada costera amb les muntanyes del Montnegre, passa per Sant Celoni, formant el límit SE, i, deixant el riu en la seva colzada de direcció, segueix en línia recta pel sud, pels 41° 40' 20" aproximadament, cap al riu Congost, a la Garriga. Per l'oest puja cap al nord la vall d'aquest riu, que ben aviat passa encaixat entre les calcàries triàsiques, a la confluència de la riera de Martinet, el curs del qual segueix fins a la

estudi, partim de la delimitació establerta per Llobet com a territori bàsic en el qual vam fer les entrevistes.

Això no obstant, tot i que les diverses divisions administratives tenen una importància relativa, les diferències més significatives són les altitudinals i de paisatge. Com en tot medi de muntanya, el Montseny mostra una diversitat ecològica altitudinal amb una successió d'ambients naturals i d'aprofitaments humans diferents.

Mas sense
identificar
(Montseny).
Autor: Josep
Salveny.
Biblioteca de
Catalunya.

---

casa Nova de Figueroles; d'allí prossegueix cap a la carretera de Viladrau, tot seguint aproximadament la vall de Gurri fins a trobar un altre cop la riera Major a la casa Masvidal, al N de la regió» (Llobet 1990: 6-7).

L'altitud del massís (1.706 metres al cim del turó de l'Home), els més de 1.500 metres de diferència entre els cims i la part baixa, la seva proximitat al mar, la seva orientació i la seva orografia fan que el Montseny tingui una particular varietat climàtica que influeix decisivament en el paisatge (Bolòs 1983, Boada 2002).

La distribució altitudinal és una de les característiques fonamentals dels medis de muntanya, de manera que les diferents altituds comporten diferències climàtiques i d'utilització del medi (Viazzo 1989: 16-20), a les quals cal afegir les grans diferències que resulten de la insolació distinta a la solana i l'obac. Per això, tots els medis de muntanya tenen una gran varietat d'estatges de vegetació i de possibilitats productives. Com s'observa a la taula 1, podem considerar que al Montseny hi ha tres grans zones:

a) les parts més baixes (a sota dels 400-500 metres), on trobem un clima mediterrani i una vegetació en què predominen els alzinars, les suredes i les diverses varietats del pi;

b) la zona de muntanya mitjana (entre els 500 i els 1.000 metres), també amb un clima mediterrani i estatges de l'alzinar típic i la sureda, instal·lats en els vessants més inferiors, i l'alzinar muntanyenc i les castanyedes.

c) la zona d'alta muntanya (damunt del 1.000-1.200 metres), amb un clima subalpí, amb un estatge de vegetació eurosiberiana composta per faigs, rouredes i castanyers, i amb algunes zones de pradells i, en zones altes i esporàdiques, avets, els més meridionals de la península Ibèrica. Damunt dels 1.600 metres hi trobem zones de prats subalpins i landes (la Calma, el Matagalls, el turó de l'Home). Es tracta d'una vegetació de plantes herbàcies, falgues i algun arbust.

L'estructuració dels estatges no és, evidentment, mecànica, car hi tenen a veure altres factors com el vent, la presència d'obagues i solells o la proximitat a rius. Aquesta varietat d'estatges, que se succeeixen en pocs quilòmetres, és una de les particularitats del Montseny.

Taula 1. Nivells de vegetació i tipus d'aprofitament en els estatges del Montseny

Altitud	Zona	Vegetació potencial	Espècies vegetals més habituals	Aprofitament humà	Tipus de poblament
100-400/500	Plana	Mediterrània	-Pi blanc i plantes arbustives -Pi pinyoner i plantes arbustives -Alzinar -Sureda	-Conreus de secà i de regadiu: blat, blat de moro patates, faves, mongetes, naps, vinya i olivera -Ametller, figuera, cirerer i altres arbres fruiters -Activitats industrials -Aprofitament forestal reduït	-Concentrat (grans nuclis urbans) -Masos de plana
400/500-900/1.000	Muntanya mitjana	Mediterrània	-Alzinar i plantes arbustives -Alzinar muntanyenc i roure martinenc -Pi roig -Sureda -Boscos de ribera castanyer, pollancre, om)	-Conreus: blat, blat de moro, patates, faves, mongetes naps, etc. -Ametller, figuera, cirerer i altres arbres fruiters -Aprofitament forestal: carboneig i llenya, recol·lecció d'agllans, castanyes, bolets i cacera -Ramaderia -Zones de desforestació per a pastures	-Concentrat (petits nuclis urbans) -Masos de muntanya mitjana
900-1.000-1.600	Alta muntanya	Eurosiberiana	-Faig -Roure -Castanyer -Avet -Pradell	-Conreus reduïts, sobretot per a l'autoconsum (fins als 1.200 metres) -Aprofitament forestal: carboneig i llenya, recol·lecció d'agllans, castanyes, bolets i cacera -Ramaderia -Zones de desforestació per a pastures	-Masos d'alta muntanya -Petits nuclis de serveis, però predomina el poblament disseminat
+ 1.600		Boreoalpina	-Prat subalpí -Matollar de ginebró	Pastures	-No n'hi ha

Font: elaboració pròpia.

Aquesta successió d'estatges té unes conseqüències importants en l'organització de l'aprofitament econòmic i del medi (taula 1). Cadascun dels estatges anteriors es correspon amb un tipus diferent de mas i amb sistemes diferents d'explotació que obeeixen a les diverses zones de vegetació: a) els masos de plana, que tenen una orientació bàsicament agrícola; b) els de muntanya mitjana, que combinen la ramaderia, l'agricultura i l'explotació forestal, i c) els masos d'alta muntanya, ramaders i forestals. Els diferents tipus d'explotació han condicionat el paisatge del massís, de manera que la configuració actual del Montseny és inequívocament el fruit de la mà de l'home, tot i que la seva riquesa forestal pugui donar una imatge falsa d'espai verge. Les diverses activitats de la població al llarg dels temps han anat creant unes formes de vida que ajuden a entendre la dinàmica i el funcionament del paisatge actual. El Montseny que veiem avui és sens dubte un paisatge cultural que integra la diversitat biogeogràfica i el patrimoni cultural.

En aquest sentit, Boada (2002: 71-72) afirma que la realitat socioambiental del Montseny es caracteritza per un intens aprofitament productiu dels nombrosos recursos del massís, molts dels quals han estat creats per segles de treball humà. El paisatge i la configuració del Montseny representarien la culminació d'un procés llarg d'apropiació humana dels recursos del massís. Durant el segle XIX i la primera meitat del segle XX, l'apropiació sobretot es feia mitjançant l'agricultura i la ramaderia a través de contractes de masoveria, cosa que asseguraria una heterogeneïtat i una diversitat vegetal notables. En canvi, a partir de la segona meitat del XX, la crisi de l'agricultura tradicional, una producció en mans més directes dels propietaris i uns espais passius no utilitzats van comportar modificacions notables en les cobertes vegetals. Aquests canvis, els de poblament i el pas d'una societat primària a una de terciària han suposat una reducció de la biodiversitat, un gran retrocés de la superfície agrícola i, en canvi, un creixement

important de les cobertes forestals (Boada 2002: 229-234). En definitiva, s'han recuperat i mantingut les estructures arquitectòniques dels masos, però han variat substancialment les formes de paisatge que els han sostingut.

2. L'EVOLUCIÓ DEL POBLAMENT I DEL MAS AL MONTSENY

2.1. L'ocupació medieval i moderna: l'origen del mas

Tot i que hi ha mostres del poblament del massís del Montseny que són de la prehistòria i de les èpoques ibèrica i romana, cal situar a l'alta edat mitjana i sobretot a partir dels segles X i XI la creació del sistema de masos com a forma característica d'aprofitament del territori que ha perdurat fins als nostres dies. Hi ha testimonis documentals del poblament del Montseny des d'aquella època. Així, en les actes de consagració de les esglésies parroquials de Sant Quirze d'Arbúcies i de Sant Martí del Congost (Aiguafreda), dels anys 923 i 898, respectivament, ja s'hi esmenten dues *villas* (vil·les), vuit *villares* (vilars) i diversos *mansus* (masos) a Arbúcies i vuit vilars a Aiguafreda (Marqués 1994, Pladevall 1998a), cosa que fa pensar en una ocupació dispersa del territori. Com succeí en altres indrets de les comarques gironines (Lluch i Mallorquí 2003: 40-43), tot fa suposar que una part dels veïnats i dels masos que trobem posteriorment deriven directament d'aquestes vil·les i d'aquests vilars. Igualment, durant aquell període i coincidint amb una fase general d'expansió agrària als comtats catalans (Bonassie 1984, Salrach 1984), les zones altes i mitjanes del massís van ser colonitzades mitjançant assentaments que originaren masos nous, així com una bona part dels nuclis de població i de les parròquies actuals. El sistema de masos i la instauració de l'hereu únic a Catalunya van tenir el seu origen en el procés de feudalització i de consolidació del règim senyorial

durant els segles XI-XIII amb l'objectiu de fixar la població al territori per garantir l'explotació de la terra i el pagament de les rendes senyoriales, i obtenir població per a la repoblació (Terradas 1984, Tó 1997, Lluch i Mallorquí 2003). El sistema de masos, doncs, anà estenent-se a mesura que es desenvolupava la xarxa feudal. La paraula *mas* va començar a generalitzar-se arreu de la Catalunya Vella cap al segle XII, que fou un període d'una expansió i d'una creació ràpides de masies. La importància d'aquesta forma de poblament aviat es mostrà molt potent com a mètode de control i d'explotació d'un territori, la qual cosa en pot explicar l'extensió àmplia i la continuïtat històrica (Ferrer 2003: 23).

El sistema de control dels masos anà establint-se amb l'evolució del feudalisme. A fi d'evitar la partença dels pagesos dels masos per obtenir terres en unes condicions millors, els senyors, que tenien la necessitat de la continuïtat de les rendes, acabaren imposant el lligam de la persona amb el mas, de manera que el pagès no podia marxar sense el pagament d'una quantitat o redempció i no sols havia de treballar les terres del mas, sinó que l'havia d'habitar permanentment (Ferrer 2003: 26). Posteriorment, per mantenir aquesta continuïtat fins i tot després de la mort del pagès i evitar la fragmentació del mas, s'imposà la pràctica de l'heretament a un sol fill, amb la qual cosa va aparèixer la figura de l'hereu.

Al Montseny, l'anàlisi dels fogatges d'entre 1359 i 1553 feta per Llobet (1990: 155-166) ens mostra una ocupació del medi en què predomina la dispersió dels habitatges a la muntanya amb alguns nuclis concentrats a la plana. Per a aquest autor, el factor decisiu eren les possibilitats agrícoles que oferia la muntanya gràcies a la facilitat per al regadiu deguda a l'abundància de pluges i a la derivació fàcil de l'aigua dels torrents, en un moment en què les comunicacions no tenien una gran transcendència per a l'economia camperola. Aquesta adaptació al medi també determinà el lloc on se situaren els masos, que generalment no sobrepassaven

els 1.000 metres d'altitud i aprofitaven les zones de solell, lluny de les valls profundes, que presenten fenòmens d'inversió tèrmica (Rueda i Tura 1995: 36).

L'ocupació del medi pels masos es va transformar fortament amb la crisi de mitjan segle XIV: la gran pesta de l'any 1348, agreujada per períodes cíclics de males collites, tingué com a resultat un procés de despoblament i d'abandonament de masos. Tot i que les dades són escasses, l'efecte de la crisi sembla que fou molt important al Montseny; per exemple, a la parròquia de la Castanya, d'una trentena de masos al principi del segle XIV, tan sols en quedaren sis o set després del període de crisi (Pladevall 1998b: 151). La població del massís s'estancà a l'entorn de tres mil habitants (Llobet 1990: 60, Pladevall 1991: 85) i no tornà a redreçar-se fins als segles XVI-XVII. És important destacar que les terres dels masos abandonats, els masos rònecs, van ser incorporades posteriorment als masos veïns, amb la qual cosa es van crear patrimonis de dimensions més grans. Aquest procés d'aglutinació de terres i masos va ser una de les bases del procés de diferenciació social que més endavant donà lloc a una nova oligarquia terratinent.

A finals del segle XIV es va començar a manifestar un descontentament dels pagesos envers els seus senyors que esclatà amb les reivindicacions d'abolició dels mals usos i amb les guerres remences al llarg del segle XV, que acabaren amb la sentència arbitral de Guadalupe el 1486. Com és sabut, aquesta sentència abolia els mals usos a canvi d'una compensació per als senyors. En aquell context s'inicià una evolució dels masos que els situà en una posició excepcional i privilegiada (Ferrer 2003: 45). Com que en general els pagesos disposaven de moltes terres —les guerres i epidèmies havien deixat un país força buit—, que podien passar de pares a fills sense limitacions, i pagaven uns drets no gaire elevats, va anar constituint-se una oligarquia que impulsà molts dels canvis produïts al llarg de l'època moderna.

Al segle XVI quedaren fixats els límits de bona part dels masos del Montseny. Alguns, però, foren venuts a altres propietaris i també a institucions eclesiàstiques i burgesos de la ciutat com a conseqüència de processos d'endeutament. El resultat fou un procés de concentració a què també contribuïren els casaments d'hereus amb pubilles. Com a conseqüència d'aquest fet, es produí un procés de forta diferenciació social que implicà la millora d'alguns masos, la continuïtat d'altres en unes condicions similars i la reconversió d'antigues propietats en masos dependents. Per gestionar aquestes hisendes més grans, a partir de la segona meitat del segle XVII s'estengueren els contractes de masoveria (Congost, Ferrer i Gifré 2003: 81-85). A més, la diferenciació social comportà conflictes i revoltes, com la de 1684, i l'expansió del bandolerisme, molt estès a la zona, com prova l'origen montsenyenc d'un dels bandolers més coneguts, Joan Sala, àlies *Serrallonga*.

Estructurat ja el sistema de propietat i superades les crisis demogràfiques del XVII, el fort creixement de la població que va viure el camp català a mitjan segle XVIII va fer que al Montseny hi hagués una de les transformacions més importants del seu paisatge. L'ocupació humana arribà a les cotes més altes de la muntanya, mentre s'intensificava la substitució del bosc per conreus o pastures. Des del darrer quart del segle XVII fins al final del XVIII s'experimentà una gran revifalla dels masos relacionada amb l'increment de la població propiciat pel redreçament econòmic. Es va donar, segons la hipòtesi de Llobet (1990: 162), un apogeu poblador que suposà reconstruir masos antics i construir-ne de nous i que va ser produït per un enriquiment dels antics propietaris, que col·locaven els diners en les seves finques aprofitant l'augment que hi va haver de la població. Durant aquells anys van construir-se la major part dels masos situats sobre els 1.000 metres i van fer-se un gran nombre de reformes arquitectòniques. Així, a finals del segle XVIII el nombre de cases que hi havia en alguns municipis de la part alta del Montseny doblava el que tenien a mitjan segle

XVI: Arbúcies passà de 52 focs el 1553 a 170 cases el 1787; Fogars, de 37 a 91; Montseny, de 22 a 56; Tagamanent, de 29 a 70, i Viladrau de 41 a 188 (Llobet 1990: 452-453). Tanmateix, l'increment més gran va donar-se en els nuclis de població de la plana fins al punt que al segle XVIII les dues terceres parts dels habitatges eren en 7 pobles.⁴ En conjunt, el 1787 l'àrea del Montseny ja devia tenir 8.145 habitants (Llobet 1990: 163). Entre el 1718 i el 1787 es produïren augments que en molts pobles del Montseny suposaren índexs de creixement sempre superiors al 100% i en alguns casos superiors al 200 % (Barbany et al. 2003: 53).

Aquesta revifalla demogràfica anà acompanyada d'un procés important de diversificació dels masos. Al segle XVIII, al Montseny hi havia molts tipus de masos: els que havien esdevingut masoveries, els convertits en explotacions més empobrides, masos de pagesos benestants i de grans propietaris o hisendats. L'acumulació de capital en alguns masos fou important i implicà una recerca de prestigi social manifestada en elements diversos per mostrar-lo públicament. Aleshores van tenir lloc el bastiment de grans masies o la millora constructiva d'aquestes, les connexions matrimonials o socials amb sectors nobiliaris o de la naixent burgesia urbana, la construcció de capelles i d'altres elements per mostrar el seu ascens social, el fet que alguns fills es convertissin en membres del clergat, el fet que altres fills seguissin la carrera militar, etc. A més, es crearen grans hisendes que controlaven diversos masos.

2.2. El poblament i els masos als segles XIX i XX

En ple segle XIX, el poblament del Montseny continuava sent predominantment dispers. Malgrat les noves condicions econòmi-

4. Arbúcies, Breda, la Garriga, Sant Celoni, Sant Pere de Vilamajor, Santa Maria de Palautordera i Viladrau.

ques, aquest model es va mantenir fins a finals del segle XIX. Durant la dècada de 1850 s'assolí l'ocupació històrica més alta de la zona de muntanya, tant pel que fa al nombre de masos com respecte al d'habitants. Així, al cens de 1860 els municipis del Montseny sumaven un total de 23.158 habitants (taula 2). L'expansió demogràfica del XIX va coincidir amb una expansió agrària i demogràfica a tot Catalunya i, al Montseny, amb l'augment de la demanda de productes agrícoles, ramaders i forestals a les zones urbanes i industrials properes. Com havia succeït durant el segle XVIII, aquest creixement sobretot es féu mitjançant l'extensió de les rompudes i la substitució del bosc i dels erms per conreus i pastures, la qual cosa portà la dispersió de masos per tot el massís i fins i tot el poblament de les zones més elevades, que suposà més de trenta masos habitats sobre els 1.000 metres (Llobet 1990: 171).

Mas desconegut
(Montseny).
Autor: Oliveras.
Arxiu Fotogràfic
Centre
Excursionista de
Catalunya.

Taula 2. Evolució de la població dels municipis del Montseny

Municipi	1860	1900	1950	1975	2005	Diferència 1860-1900 (%)	Diferència 1900-1950 (%)	Diferència 1950-1975 (%)	Diferència 1975-2005 (%)
Aiguafreda	627	450	882	2.027	2.308	-28,2	96,00	129,82	13,86
Arbúcies	3.340	3.602	3.722	4.053	6.002	7,8	3,33	8,89	48,09
Breda	1.578	1.380	1.571	3.034	3.625	-12,5	13,84	93,13	19,48
El Brull	517	334	399	198	202	-35,4	19,46	-50,38	2,02
Campins	373	293	252	155	354	-21,4	-13,99	-38,49	128,39
Cànoves i Samalús	922	697	720	542	2.375	-24,4	3,30	-24,72	338,19
Figaró- Montmany	695	402	541	719	1020	-42,2	34,58	32,90	41,86
Fogars de Montclús	970	811	664	282	417	-16,4	-18,13	-57,53	47,87
La Garriga	1.532	1.767	3.517	7.725	13.472	15,3	99,04	119,65	74,39
Gualba	624	622	724	662	988	-0,3	16,40	-8,56	49,24
Montseny	577	424	409	271	306	-26,5	-3,54	-33,74	12,92
Riells i Viabrea	632	580	464	443	3.025	-8,2	-20,00	-4,53	582,84
Sant Celoni	3.257	3.301	4.923	10.951	15.081	1,4	49,14	122,45	37,71
Sant Esteve de Palautordera	790	667	807	907	1.461	-15,6	20,99	12,39	61,08
Sant Feliu de Buixalleu	1.682	1.454	1.196	675	769	-13,6	-17,74	-43,56	13,93
Sant Pere de Vilamajor	1.042	728	699	605	3.444	-30,1	-3,98	-13,45	469,26
Santa Maria de Palautordera	1.327	1.114	1.708	3.629	7.762	-16,1	53,32	112,47	113,89
Seva	1.076	675	1.013	1.280	2.956	-37,3	50,07	26,36	130,94
Tagamanent	409	279	253	132	265	-31,8	-9,32	-47,83	100,76
Viladrau	1.188	974	962	735	982	-18,0	-1,23	-23,60	33,61
TOTAL	23.158	20.554	25.426	39.025	66.814	-11,2	23,70	53,48	71,21

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de la *Gran geografia comarcal de Catalunya* i de l'Institut d'Estadística de Catalunya (IDESCAT).

Des de 1860, algunes de les tendències indicades fins ara canviaren substancialment. Alguns dels grans hisendats començaren a establir lligams amb la societat urbana, mentre molts invertien en produccions industrials i d'altres establien relacions polítiques importants amb l'Estat liberal en desenvolupament. Igualment, es

produïren canvis en les estratègies matrimonials, de manera que el cercle matrimonial s'obrí amb cònjuges procedents del medi urbà. El resultat fou que alguns grans propietaris es tornaren absentistes o compartiren la residència urbana amb la rural. En aquest context, diversos factors contribuïren a debilitar el sistema hereditari basat en l'hereu únic, com l'atractiu que ofería la ciutat per als fadrísters, en la qual hi havia més possibilitats d'inversió, en contraposició amb uns hereus més lligats amb la terra. La crisi agrària de final del segle XIX provocà una desvaloració de les rendes de la terra en contrast amb els atractius del món industrial. Però també hi hagué altres factors, com les reclamacions creixents de dots i llegítimes pels cabalers, que limitaren la capacitat econòmica del mas, i també un cert qüestionament de la figura de l'hereu.

Però els problemes més importants van ser la crisi agrària de finals del segle XIX i la manca de modernització de l'agricultura. En àrees de muntanya com el Montseny aquests problemes foren molt notables, car la competència de les zones de plana convertí la seva agricultura en molt poc productiva. El resultat fou un procés constant de pèrdua de població. L'any 1900 s'arribà al mínim de 20.554 habitants al conjunt dels municipis del Montseny (taula 2) com a conseqüència d'una forta emigració deguda a la demanda de força de treball als nuclis industrials i urbans i a la crisi agrària de finals del segle XIX. Segons Llobet (1990: 195), entre 1860 i 1900 hi hagué un èxode de més de vuit mil montsenyencs vers Barcelona i les poblacions del Vallès. Les possibilitats d'expansió demogràfica i agrícola del sistema econòmic dels masos havien arribat al seu sostre, la qual cosa havia provocat una situació de sobrepoblació i sobreexplotació del territori que comportava que molts habitants dels masos petits i més mal situats no obtinguessin recursos suficients per sobreviure (Llobet 1990: 180). El procés de despoblament va afectar especialment la franja alta de la muntanya, que ja no recuperaria mai més els nivells de població

que havia tingut el 1860; una tercera part dels masos situats sobre els 1.000 metres foren abandonats (Llobet 1990: 199). Si observem les dades de la taula 2, veurem que els descensos més considerables van tenir lloc als municipis situats a les zones més elevades del massís —per exemple, el Brull amb un descens del 35%, Tagamanent amb una minva del 32% o Montseny amb una disminució del 26%—, mentre que els nuclis de la plana augmentaren o mantingueren la seva població —Arbúcies amb un increment del 8%, la Garriga amb un creixement del 15% i Sant Celoni amb un augment de l'1%—. Aquesta doble tendència en l'evolució de la població es mantingué i en alguns casos s'accentuà al llarg de la primera meitat del segle XX, malgrat la lleu recuperació temporal d'alguns municipis de la muntanya entre 1910 i 1920 i després de la Guerra Civil.

Tanmateix, la pèrdua de població i el tancament de masos no suposaren l'abandonament de l'explotació del territori i de les activitats agrícoles, ramaderes i forestals. Cap als anys quaranta del segle XX (Llobet 1990: 458), el 37% de la població dels municipis del Montseny vivia en masos o en llocs disseminats (8.666 persones sobre un total de 14.326). En alguns municipis els percentatges arribaven fins al 100%. Així doncs, tot i el decreixement continuat de la població dels masos des del 1860, la població que hi vivia era molt important. De fet, els masos que continuaren van mantenir fins als anys cinquanta una explotació intensa del medi sobretot vinculada amb els recursos forestals (carboneig), la ramaderia i, en un grau inferior, l'agricultura. Durant aquells anys, la ramaderia per produir llet i carn va anar prenent més força a causa de l'increment de la demanda lligada amb el creixement urbà de Barcelona i les ciutats del Vallès i gràcies a les facilitats aconseguides en el transport mitjançant el ferrocarril i les carreteres. Com a resultat d'això, molts camps dedicats al conreu de cereals es van destinar a la producció de farratge per a animals. La postguerra, doncs, va aturar el procés de pèrdua d'habi-

tants dels masos amb un retorn temporal al camp i a les tasques agroforestals, com mostren els augments lleugers de la població als municipis de muntanya. Entre els anys quaranta i seixanta, doncs, el poblament i l'activitat dels masos foren molt importants.

Taula 3. Població disseminada als municipis del Montseny (1940)

Municipi	Població disseminada sobre el total (%)	Municipi	Població disseminada sobre el total (%)
Aiguafreda	9,8	Montseny	100,0
Arbúcies	35,0	Riells i Viabrea	100,0
Breda	24,6	Sant Celoni	s/d.
El Brull	100,0	Sant Esteve de Palautordera	45,1
Campins	100,0	Sant Feliu de Buixalleu	s/d
Cànoves i Samalús	100,0	Sant Pere de Vilamajor	100,0
Figaró-Montmany	6,5	Santa Maria de Palautordera	45,3
Fogars de Montclús	100,0	Seva	s/d.
La Garriga	17,1	Tagamanent	100,0
Gualba	100,0	Viladrau	42,0
TOTAL			37,6

Font: Llobet (1990: 456).

2.3. Des dels anys setanta fins a l'època actual

El despoblament dels masos s'accelerà a partir dels anys seixanta. Des de llavors, molts habitants dels masos han anat marxant i s'han anat instal·lant a les poblacions més grans, han abandonat l'activitat agropecuària i s'han dedicat a la indústria i als serveis, mentre que els masos buits han estat ocupats com a segones

residències o s'han dedicat a activitats turístiques a partir de la segona meitat dels vuitanta. En gran manera, el Montseny ha esdevingut un espai de lleure per als quatre milions de ciutadans que l'envolten en un radi d'una hora de desplaçament. Avui dia una bona part de les activitats econòmiques de la muntanya (residències-cases de pagès, cases de colònies, escoles de natura, restaurants) es basa en aquests visitants. Encara que aquestes transformacions han coincidit amb la preservació del massís amb la creació del Parc Natural del Montseny el 1977, l'activitat turística té una tradició llarga en algunes poblacions, com ara la Garriga o Viladrau, des del principi del segle XX, quan la burgesia industrial de Barcelona i d'altres poblacions industrials comprà alguns masos o construï alguns xalets per anar-hi a passar l'estiu gràcies a la facilitat de les comunicacions.

Tot i que el conjunt de la població dels municipis montsenyencs s'ha duplicat d'ençà de 1950 i que l'any 2005 va superar els 66.000 habitants, les persones que actualment viuen dins dels límits del Parc són poc més d'un miler.⁵ Amb tot, aquesta xifra suposa un increment del nombre d'habitants a l'interior del Parc des de la dècada de 1990 després de 50 anys de pèrdua continuada de població. Així, s'ha passat de les 679 persones que hi vivien l'any 1992 a les 1.029 del 2005 (Parc 2005: 10). Part dels masos més ben situats i comunicats s'han convertit en residències permanents, tot i que els seus habitants no solen tenir cap relació amb l'explotació agrícola, forestal o ramadera.

En general, el creixement de la població de la segona meitat del segle XX sobretot es va produir als municipis que van desenvolupar més el sector industrial i els serveis, així com als que estan més ben comunicats i situats a la plana perifèrica del parc (taula 2). Moltes d'aquestes poblacions s'han convertit en un lloc de

5. Encara que aquesta xifra sorprengui en comparació del nombre d'habitants del conjunt dels municipis, cal tenir en compte que la majoria de les zones urbanes han estat excloses de l'àrea del Parc.

residència de persones que treballen a les zones urbanes i industrials relativament properes i fins i tot a Barcelona o Girona. Així, en contraposició amb els períodes anteriors, algunes zones del Montseny han esdevingut uns pols importants d'atracció de població. El fort creixement dels darrers anys va lligat amb la immigració, ja que les taxes de creixement natural són molt baixes o negatives. En aquest sentit, és interessant destacar que alguns municipis agrícoles que havien tingut fortes davallades de població fins l'any 1981 han experimentat un creixement considerable com a resultat de la construcció de grans zones residencials d'ençà de la dècada de 1980 (taula 2). En resum, doncs, l'evolució de la població del Montseny es caracteritza per un increment elevat del nombre d'habitants (un creixement del 71% entre el 1975 i el 2005), però es tracta d'un procés molt desigual amb una concentració progressiva en entitats de població agrupada. Aquest fenomen s'ha de veure a partir dels moviments interns, però sobretot tenint en compte el procés de desconcentració de població que afecta l'àrea metropolitana de Barcelona, que ha permès l'augment d'habitants en tots els municipis i el manteniment de la població disseminada (Boada 2002: 84).

Tanmateix, pel que fa als aspectes socioeconòmics, les característiques més remarcables són el procés ràpid d'abandonament de l'agricultura i la seva substitució pel turisme com a activitat més destacada. El nombre d'explotacions agrícoles dels pobles del Montseny ha disminuït considerablement els darrers quaranta anys (taula 4). Segons els censos agraris, entre 1962 i 1999 es van perdre 3.646 explotacions i 19.766 hectàrees de superfície cultivada, cosa que va representar la desaparició de nou de cada deu explotacions i d'una de cada tres hectàrees censades. Una anàlisi detallada mostra que la pèrdua va ser més elevada als municipis de la plana perifèrica, que són els que han desenvolupat una major activitat industrial i de serveis, i s'han convertit, també, en poblacions residencials.

Taula 4. Evolució del nombre d'explotacions agrícoles i de la superfície cultivada als municipis del Montseny (1962-1999)

Municipi	1962		1999		Diferència 1962-1999	
	explot.	ha	explot.	ha	explot.	ha
Aiguafreda	32	716	3	505	-29	-211
Arbúcies	733	8.051	54	6.995	-679	-1.056
Breda	224	360	16	197	-208	-163
El Brull	62	3.679	27	3.401	-35	-278
Campins	59	696	12	426	-47	-270
Cànoves i Samalús	153	2.720	27	731	-126	-1.989
Figaró-Montmany	84	1.740	7	1.142	-77	-598
Fogars de Montclús	191	4.079	28	2.651	-163	-1.428
La Garriga	334	1.156	23	266	-311	-890
Gualba	149	2.142	18	1.204	-131	-938
Montseny	108	2.692	26	1.964	-82	-728
Riells i Viabrea	141	2.481	11	830	-130	-1.651
Sant Celoni	607	7.538	38	4.844	-569	-2.694
Sant Esteve de Palautordera	148	1.060	28	299	-120	-761
Sant Feliu de Buixalleu	387	5.404	51	2.452	-336	-2.952
Sant Pere de Vilamajor	141	3.372	42	2.388	-99	-984
Santa Maria de Palautordera	312	1.746	39	572	-273	-1.174
Seva	157	2.823	45	2.005	-112	-818
Tagamanent	53	4.237	12	3.626	-41	-611
Viladrau	105	4.833	27	5.261	-78	428
TOTAL	4.180	61.525	534	41.759	-3.646	19.766
					(-87,2%)	(-32,1%)

Font: elaboració pròpia a partir del cens agrari de 1962 i de les dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya (IDESCAT).

La taula 5 ens permet precisar més les dades sobre la disminució de les explotacions agrícoles les dues darreres dècades. Com s'observa, la desaparició d'explotacions exclusivament ramaderes és més petita que la d'explotacions agrícoles. Aquesta circumstància i el fet que les explotacions dedicades a la ramaderia siguin més nombroses que les que no s'hi dediquen ens mostren el pes que té la cria de bestiar com a activitat econòmica al Montseny i com a factor que fins ara ha facilitat la continuïtat de part del sector primari. Igualment, les xifres sobre la presència d'altres terres a les explotacions (principalment boscos i erms) posen de manifest que la combinació d'estratègies productives diferents és un element important per a l'economia i la supervivència de les explotacions agrícoles.

Taula 5. Evolució de les explotacions i de la superfície cultivada als municipis del Montseny (1982-1999)

Anys	Explotacions amb Terres													
	TOTAL		Sense terres		Total		Amb ramaderia		Sense ramaderia		Amb SAU		Amb alt. terres	
	explot.	explot	explot	ha	explot.	ha	explot.	ha	explot.	ha	explot.	ha	explot.	ha
1982	2.449	40	2.409	55.051	1.022	22.197	1.387	32.854	1.647	8.026	1.746	47.024		
1989	1.934	24	1.910	52.367	604	16.198	1.306	36.172	1.130	5.686	1.439	46.685		
1999	560	26	534	41.759	294	13.273	240	28.485	421	4.977	383	36.782		
1982-99	-1.889	-14	-1.875	-13.292	-728	-8.924	-1.147	-4.369	-1.226	-3.049	-1.363	-10.242		
%	-77,13	-35,00	-77,83	-24,14	-71,23	-40,20	-82,70	-13,30	-74,44	-37,99	-78,06	-21,78		

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya (IDESCAT).

Un altre factor destacable en l'evolució de les explotacions és la disminució més gran de les que tenien una superfície inferior, cosa que contrasta amb la situació de les grans, que han subsistit en un nombre més elevat i que sovint han incorporat les terres

que abandonaven les explotacions que desapareixien. D'aquesta manera, si el 1982 la mitjana de la superfície agrària utilitzada (SAU)⁶ per explotació era de 4,9 hectàrees, el 1999 havia pujat fins a 11,8 hectàrees.⁷ Si s'hi inclouen, també, les altres terres, la majoria de les quals al Montseny són forestals, la mitjana de la superfície va passar de 14,7 hectàrees el 1962 a 22,8 el 1982 i a 78,2 el 1999. Pel que fa a les explotacions ramaderes (Bartolomé, Milan i Plaixats 2002), la mitjana dels ramats —en aquest cas, exclusivament a la zona del Parc— és de 303 ovelles i de 14,6 vaques. Es tracta d'explotacions amb titulars que tenen una mitjana de 52 anys, la majoria de les quals ocupen força de treball familiar (1,3 persones per explotació com a mitjana), i que complementen l'activitat ramadera amb altres activitats (treballen fora de l'explotació 2,1 membres de la família com a mitjana).

L'abandonament de l'agricultura segueix les tendències generals del camp català com a conseqüència dels processos econòmics globals, però també té a veure amb el procés de terciarització experimentat pel Montseny. Les dades aplegades pel Servei de Parcs Naturals indiquen una freqüentació d'uns 600.000 visitants del Parc al sector de Fogars de Montclús-Santa Fe (Parc 2005: 55), mentre que l'estimació per al conjunt del massís pot arribar al milió i mig de persones. Amb aquests visitants, sobretot de cap de setmana, no hem d'estranyar-nos que s'hagin produït un fort procés de terciarització econòmica i un desenvolupament notable de les segones residències. Les dades de la taula 6 mostren un gran

6. La SAU inclou totes les terres aprofitades per a l'agricultura o utilitzades com a pastures; se n'exclouen les altres terres, siguin forestals o ermes.

7. Cal advertir, però, d'una diferència significativa en el recompte. El 1982 els erms i matolls que havien proporcionat algun rendiment ramader no es consideraven superfícies utilitzades com a pastures; així doncs, no es comptaven com a superfície agrícola utilitzada (SAU). En canvi, en els censos de 1989 i 1999 qual-sevol tipus de pastura queda inclòs dins de la SAU, fins i tot les superfícies ermes i de matoll de les quals s'ha tret el més petit profit per a la ramaderia.

creixement en el nombre d'equipaments turístics, sobretot en els darrers anys. Així, tot i que entre 1975 i 1995 el nombre d'hotels i de places d'hotels va disminuir, de 1995 a l'any 2000 van crear-se 129 places (el 12,3% més), dada a la qual cal afegir una oferta de 164 places més en residències o cases de pagès. Cal dir que aquesta darrera oferta comença a incloure les masies i que 48 d'aquestes places s'ofereixen en masies. Una última dada: només en 5 anys (1995-2000) el creixement del nombre de restaurants nous va ser del 21%.

Taula 6. Evolució dels equipaments turístics als municipis del Montseny

	Restaurants	Cases de pagès (places)	Hotels (places)
1975			1.084
1995	128	s. d.	1.052
2000	155	164	1.181
2005	149	342	1.253
Variació (1995-2005)	21,1%		15,6%

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya (IDESCAT).

Les activitats ramaderes i agrícoles, doncs, han anat deixant pas a un nou Montseny cada cop més dedicat a la indústria i al turisme. Moltes de les antigues masies han estat transformades en equipaments turístics i pedagògics. A la zona concreta del masís, molts habitants dels masos combinen diferents ocupacions agrícoles, industrials i de serveis. La pluriocupació no és quelcom nou —com veurem, era una de les estratègies productives dels masos—, però el que és nou és que la dedicació al sector primari sovint és residual dins de les ocupacions dels habitants dels masos.

El Montseny ha conegut un fort desenvolupament industrial, a

més del turístic. Els municipis amb una presència més important d'indústries es troben a les planes del Vallès Oriental, al voltant del massís i al llarg del corredor Montseny-Montnegre. Actualment, els sectors industrials que absorbeixen més mà d'obra són —per ordre de persones que hi treballen— el metal·lúrgic (sobretot a Arbúcies, la Garriga, Santa Maria de Palautordera i Sant Celoni), el tèxtil (Sant Celoni, Sant Antoni de Vilamajor i Aiguafreda), el del moble i la fusta (la Garriga, Sant Celoni i Breda), el químic (Sant Celoni i Riells i Viabrea) i el d'embotellament d'aigua (Arbúcies i Viladrau). Entre els tipus més estesos d'indústria cal destacar la construcció de carrosseries, que té una tradició llarga a Arbúcies des de finals del XIX, i la de plantes embotelladores d'aigua, que ha crescut progressivament i s'ha convertit en un dels recursos productius més importants del massís. Hi ha sis plantes dins dels límits del massís i cinc més a la perifèria immediata que produeixen més de quatre milions de litres diaris d'aigua, que representen prop de la meitat del total d'aigua envasada consumida a tot l'Estat espanyol.

No podem parlar, en definitiva, d'un procés de despoblament del Montseny —el massís no havia estat mai tan ple entre habitants propis, propietaris de segones residències o visitants—, sinó d'un procés de canvis econòmics i de relacions entre l'home i el medi. La muntanya, però actualment sobretot els seus paisatges, continua sent una font econòmica bàsica per a la supervivència dels seus habitants, però el manteniment de la població té molt a veure amb l'ajuda pública que suposa la gestió del Parc Natural i amb el desenvolupament del turisme. Aquest canvi d'orientació té influències notables fins i tot en la configuració del paisatge, car aquest es va homogeneïtzant com a conseqüència de l'abandonament de l'agricultura, la ramaderia i l'explotació forestal. Això implica no solament un creixement de la massa forestal, sinó també l'abandonament d'una part del patrimoni etnològic de la muntanya: camins, cultius, sistemes de regadiu, corrals, etc., ele-

ments que van transformant-se en altres de nous adequats als usos nous de la muntanya.

En aquest context, els masos del Montseny s'han anat transformant fins a presentar una gran diferenciació en els seus usos. En trobem que continuen sent explotacions agrícoles —algunes d'adaptades a noves condicions productives i d'altres en què es practica una agricultura residual amb poques possibilitats de supervivència més enllà de la generació actual— i en trobem d'altres que han esdevingut segones residències, restaurants o cases de colònies amb una reconversió de les seves funcions. També trobem masos transformats en cases per al turisme rural o fins i tot en museus a través dels quals moltes persones o famílies, com diu Ferrer (2003: 273), mantenen el mite de la masia. En tot cas, el mas continua formant part del paisatge del Montseny, tant en la realitat com en l'imaginari col·lectiu.

Taula 7. Serveis turístics al Parc Natural del Montseny (2003)

Serveis turístics públics

Oficines d'informació	14
Museus	6
Àrees d'esplai	3
Albergs per a la recerca	2

Serveis turístics privats

Restaurants	144
Hotels	33
Escoles de natura i cases de colònies	20
Càmpings	13
Entitats esportives	11
Residències-cases de pagès	10

Font: Badia, López, Montagut i Solanes (2003)

3. EL MAS COM A INSTITUCIÓ

El mas al Montseny és, segons les paraules de Françoise Breton (1991: 30), una estructura visible al paisatge, un dels elements bàsics que donen forma al Montseny com a resultat de l'ocupació humana del massís. La proximitat de sòls cultivables i de pastures, la possibilitat de tenir aigua propera i la configuració del relleu han contribuït durant segles a l'extensió arreu de la muntanya d'aquesta forma específica d'adaptació al medi, com acabem de veure en l'apartat anterior.

La importància que s'ha donat a aquesta institució prové no solament del seu paper com a forma d'assentament, sinó també i sobretot del seu caràcter multifuncional relacionat amb els diferents components que la integren:

- a) Un edifici anomenat *masia*.
- b) Les persones que hi viuen.
- c) Un patrimoni material (edificis, terres, bestiar, drets d'accés a recursos) que constitueix l'explotació agrícola de la qual viuen aquestes persones.
- d) Un patrimoni simbòlic (nom del mas, història familiar, prestigi social, tomba, xarxa de relacions) que comparteixen totes elles i que les identifica i situa en la societat.

El concepte *mas* també fa referència al sistema d'organització socioeconòmica i d'adaptació al medi, caracteritzat per l'hàbitat dispers i per l'ideal d'agrupar en un únic espai l'habitatge i les terres.

Gràfic 1. Elements que integren un mas

Font: elaboració pròpia

3.1. Un edifici: la masia

El primer element que fa visible un mas són els seus edificis. Com a construcció destinada a la residència i a l'activitat agrícola, ramadera i forestal, els diferents bastiments d'un mas inclouen espais per a l'habitatge dels seus membres i espais per a la producció agroramadera. Una masia està formada per un conjunt d'edi-

fics i construccions: un bastiment central —la masia pròpiament dita— i uns annexos amb funcions, formes i mides diferents que varien segons la capacitat econòmica del mas i dels seus propietaris: les corts per als porcs, el galliner i les conilleres, el corral per al bestiar de llana, els estables per a les vaques i els vedells, la pallissa per guardar-hi l’herba i el farratge del bestiar amb el porxo a sota per al carro i altres eines grans, la capella (als grans masos), el pou, la font, la bassa per abeurar els animals i emmagatzemar-hi aigua per regar, el safareig per rentar la roba al costat de la font, del pou o de la bassa, etc. Moltes d’aquestes construccions estan situades a l’entorn d’un espai obert (el pati o l’era) que actuava com a element d’unió de totes, com a espai de treball i relació, i on també hi havia els pallers. Les eres solien ser fetes de terra premsada, còdols de riu, pedres planes o rajoles i a vegades tenien una revora de pedra que delimitava l’espai. Aquesta agrupació d’edificis i la seva articulació es feien buscant una organització de l’espai que facilités les diverses tasques productives i domèstiques. En algunes ocasions, sobretot als masos més grans, els edificis estaven tancats per un barri, fet que remarcava encara més la unitat del conjunt i de la institució en contraposició amb l’exterior.

Les masies del Montseny presenten una gran diversitat de formes. L’estructura i la grandària varien segons l’altitud, l’orientació, el relleu, l’estatus socioeconòmic dels propietaris i sobretot l’activitat productiva a què es dediquen. Segons quina sigui la l’activitat econòmica principal, podem distingir dos grans tipus de masia al Montseny (Llobet 1990: 388):

1) A la plana i la muntanya mitjana predomina la masia agrícola o cerealística. Es caracteritza, idealment, per ser un edifici de tres cossos amb planta baixa i un o dos pisos sobreposats (Llobet 1990: 389-395). A la planta baixa, al cos central hi ha el vestíbul amb el celler al fons i als cossos laterals hi ha la cuina menjador i els estables per als animals. A les plantes superiors hi trobem la

sala sobreposada al vestíbul, els dormitoris damunt dels laterals i el graner sobre del celler. El segon pis acostuma a ocupar el cos central de l'edifici i es feia servir com a golfes, graner i pallissa. També hi pot haver alguna cort, pallissa i corral en cossos afegits o edificis al costat de la construcció principal, especialment als masos on la ramaderia va anar prenent més força d'ençà de finals del segle XIX.

2) Tot i que presenten una estructura semblant a l'anterior, els masos situats a una altitud superior, dedicats predominantment a la ramaderia i l'explotació forestal, tenen més espais i una superfície més gran destinats al bestiar (Llobet 1990: 403-506). La planta baixa es destinava al bestiar; només es cedien una o dues cambres a les persones. En alguns casos, com ara l'Agustí i la Figuera al Tagamanent o el Vilar de la Castanya, les dependències per a les persones fins i tot han desaparegut de la planta baixa, i la cuina i la resta d'espais d'habitatge es troben al primer pis. El pis sovint és de dimensions molt més reduïdes que la planta baixa, on hi ha els estables i corrals, i l'extensió ocupada per les edificacions annexes és més gran que la de la masia mateixa.

Els masos econòmicament més importants, amb independència de la seva orientació econòmica, generalment posseïen altres edificacions disperses per la propietat (els corrals de muntanya, les cledes per al bestiar, els molins, etc.) per facilitar l'explotació d'algun dels seus recursos o servir com a habitatge temporal quan els estadants dels masos n'eren lluny. Amb el temps, algunes d'aquestes construccions van ser ocupades permanentment i es convertiren en una petita masoveria del mas principal. El mateix succeí als molins que aprofitaven els cursos d'aigua i en alguns corrals de muntanya. Aquests darrers, que havien estat construïts per acollir-hi els ramats del mas durant l'estiu, acabaren convertint-se en masies habitades sempre, tot i que d'ençà del principi del segle XX van ser les primeres de ser abandonades.

A banda d'aquests dos grans models, l'agrícola i el ramader, les

masies del Montseny presenten altres diferències relatives a les dimensions, a alguns aspectes formals i als elements decoratius: la disposició de les teulades, el nombre de pisos, la forma de les portes i finestres, la manera d'agrupar les diverses edificacions, etc. Es tracta de particularitats relacionades amb l'orientació, el relleu i l'altitud on es troba la masia, els estils constructius de l'època en què es va bastir o reformar, el nombre d'habitatges que inclou i sobretot l'estatus socioeconòmic del mas i la grandària de la propietat.

Al mas on hi ha masovers i on el propietari viu de forma permanent o l'usa com a segona residència hi ha dos habitatges, el de l'amo i el dels masovers, situats l'un al costat de l'altre, sigui en parts o pisos diferents del mateix edifici o bé en dos edificis separats. Al final del segle XIX i al principi del XX, en alguns masos es construï un habitatge que va ser ocupat pels amos i la «casa vella» va ser convertida en masoveria.⁸ La documentació i els noms posats als diferents espais del mas (*casa de l'amo*, *masoveria*, *quarto de l'amo*) conserven el record d'aquestes pràctiques en masos on els amos ja fa anys que no hi viuen i que tampoc no l'utilitzen com a segona residència.

L'ús de la masia no és immutable i ha anat modificant-se per adaptar-se a les noves necessitats dels propietaris. Així, els canvis en l'orientació econòmica dels masos han provocat transformacions importants en l'ús dels espais i fins i tot en el conjunt dels edificis. La reconversió de moltes masies per a usos nous ha

8. En altres ocasions, quan l'amo no vivia al mas, podia conservar algunes estances per al seu ús, com és el cas del Terrer de Sant Pere de Vilamajor, en el contracte de masoveria del qual el propietari es reservava «per ell y per las personas que tinga per convenient, el cuarto de sobre el menjador, la golfa de sobre est cuarto, com igualmente el servirse de la cuina y demás locals de la casa, entrant y surtint de la mateixa, sempre que vulgui». Contracte de masoveria del mas Terrer de Sant Pere de Vilamajor entre Josep Davi (propietari) i Jaume Enrich (masover). Document privat, Sant Pere de Vilamajor, 1 de maig de 1901 (Arxiu Patrimonial de Can Moix, Sant Esteve de Palautordera).

impulsat reformes arquitectòniques i ha atorgat funcions noves a l'espai habitat. D'altra banda, les formes d'habitar derivades del fet que els joves hereus valorin molt més la independència respecte als pares i la intimitat han portat a reformar algunes masies per encabir-hi ambdues parelles.⁹ En alguns masos s'ha aprofitat que hi havia l'antiga casa dels amos per aconseguir aquesta independència. En d'altres, alguns espais, com ara una pallissa o les golfes de la masia, han estat reconvertits en habitatge per la nova parella. Però actualment trobem un cas diferent dels anteriors en què la masia també presenta més d'un habitatge. Es tracta dels masos on, de resultes de la substitució de l'agricultura i la ramaderia per activitats terciàries, els espais agroramaders s'han transformat en habitatges per llogar-los com a segones residències o per fer-hi estades de turisme rural. Aquí les reformes arquitectòniques han suposat un canvi en l'estructura del mas, ja que s'han replantejat i reestructurat l'interior i l'exterior de la masia en funció de les noves activitats econòmiques. Així, algunes masies han estat reformades i dividides en dos, tres o més habitatges que són llogats a diferents estadants. El mateix succeeix a les masies convertides en restaurants i cases de colònies, on els espais agrícoles i ramaders i sovint els d'habitatge per als membres del mas també han desaparegut.

Però la masia també és l'expressió material del mas com a entitat social i simbòlica, i la seva arquitectura i els seus elements arquitectònics també expressen idees i ens parlen de la institució (Cuisenier 1984: 11). A través de les seves formes, de les seves

9. La pràctica de «viure junts però viure separats» s'ha convertit en una estratègia freqüent a partir de la dècada de 1970, ja que permet harmonitzar les noves demandes d'intimitat i independència de les parelles joves amb la figura i les obligacions de l'hereu. També trobem aquest fenomen en altres zones de Catalunya, com la plana de Vic (Barrera 1990) o el Pla d'Urgell (Estrada 1997, 1998), on la continuïtat de l'explotació agrícola i de la casa s'ha de compaginar amb les noves formes d'entendre la vida familiar i la parella.

dimensions, dels materials constructius i dels elements decoratius, el mas s'exposa a la resta de la comunitat i els seus membres projecten la imatge que volen donar de la seva posició social i econòmica, de les seves relacions i de la seva història. En definitiva, les diferències constructives i estètiques també expressen les diferències socials (Roigé, Estrada i Beltran 1997: 127).

3.2. Un grup de persones coresidents

Un mas també és un grup de persones que viuen plegades i treballen conjuntament el seu patrimoni. Fins als anys setanta la forma ideal de residència era la família troncal. Des d'un punt de vista estricte, una família troncal és un grup trigeneracional basat en la transmissió indivisa del mas al fill masculí primogènit i que està integrat per aquestes persones:

- 1) els vells, és a dir, la parella de la generació més gran formada per l'amo i la mestressa;
- 2) els joves: la parella de la segona generació integrada per l'hereu (fill de l'amo i la mestressa) i la seva muller, la jove;
- 3) la mainada: els infants de la tercera generació, és a dir, els fills i les filles de l'hereu i la jove;
- 4) els cabalers o fadristerns, germans i germanes solters de l'hereu i fills de l'amo i la mestressa.

Aquesta estructura implicava un mecanisme d'exclusió dels fills i les filles en cada generació: el mascle primogènit era nomenat hereu i es quedava al mas a viure amb els pares; els altres germans i germanes havien de marxar-ne, fos per casar-se a altres cases o emigrar, o bé restar solters si volien romandre-hi. La noia gran, la pubilla, només heretava quan no hi havia cap fill baró. Quan l'hereu es casava, era la seva esposa la que entrava com a jove a la casa. Com que el més freqüent era que hi haguessin hereus, eren les noies les que circulaven de mas en mas i el seu

matrimoni es convertia en la forma d'establir lligams familiars entre cases, lligams que sovint implicaven solidaritats econòmiques, socials o polítiques (Ferrer 2002: 184). Alguns fills o algunes filles fadristerns es quedaven a casa solters i esdevenien els concos. L'altra solució, en les famílies benestants, era que algun dels fills, sovint el segon, es fes religiós, cosa que permetia vincular-se amb una institució que tenia poder i que la part de l'herència que havia anat a parar al fill que era membre de l'Església retornés a la casa d'origen (Barrera 1990). En aquest sistema, la perpetuació de la casa era l'objectiu principal i el que feia que cadascú assumís el seu paper. L'hereu es quedava el patrimoni, és cert, però assegurava la vellesa als pares i gràcies al patrimoni es podien pagar els dots i llegítimes dels altres germans.

Hi havia ocasions, sobretot als masos més grans, en què el grup de persones que vivien al mas s'ampliava amb mossos i minyones. Però, a més a més de les persones que hi vivien de forma permanent, al mas sovint hi havia gent que es quedava alguns dies i menjava i dormia a la casa: parents que visitaven la família, jornalers i treballadors del bosc que eren contractats per a tasques que duraven uns quants dies, paletes, fusters o modistes que hi anaven a fer alguna feina concreta, «mestres de sequer» que feien classe a la mainada del mas i d'altres cases del veïnat i també es quedaven a menjar i dormir. Així mateix, també s'hi acollien persones passavolants, com ara marxants i venedors que anaven pels masos oferint els seus productes (trementinaires, venedors d'imatges religioses, venedors de roba i articles de merceria o tractants en bestiar).

Aquest sistema funcionava com a element de referència social i tenia una importància decisiva als masos montsenyencs. Tanmateix, la seva plasmació en la realitat oferia nombroses alternatives derivades de les diferències socials, de les possibilitats de residència, de les trajectòries demogràfiques dels masos i de les possibles diferències entre els interessos individuals i els familiars (Roigé 1989b). En aquest sentit, les dades sobre la composició resi-

dencial dels masos que reflecteixen el padró d'habitants i els censos d'habitants de 1880, 1955 i 1996 ens ofereixen una imatge diferent de l'ideal dels masos troncal. El 1880 cada mas era habitat per 4,7 persones com a mitjana i el 1950 el nombre d'habitants era gairebé el mateix. El nombre més freqüent era de 5 persones per casa seguit dels grups residencials de 4 membres. Aquestes xifres contrasten amb la que ofereix el padró d'habitants de 1996 per a tot el municipi de Fogars, que és de 3,1 persones per llar.

Taula 8. Masos segons el nombre de persones

Persones per mas	Finals	Finals	1950(**)	1950(**)	1991(***)	1996(***)
	del XIX (*) % de masos	del XIX (*) % d'ha- bitants	% de masos	% d'ha- bitants	% de llars	% de llars
1	3,8	0,8	3,7	0,8	14,9%	25,7%
2-4	46,9	30,7	44,8	30,1	55,4%	57,2%
5-8	42,6	54,6	46,0	57,3	27,0%	13,9%
9 o més	12,7	23,9	9,5	18,5	2,7%	2,9%
Mitjana de per- sones per llar	4,76		4,78		3,31	3,10
Masos	716		402		74	101
Persones	3.413		1.924		245	313

Font: elaboració pròpia a partir dels censos de població i padrons d'habitants de diversos municipis del Montseny.

(*) Les dades de finals del segle XIX fan referència als masos inclosos en l'actual Parc Natural de diversos municipis.¹⁰

(**) Les dades de 1950 són relatives als masos inclosos en l'actual Parc Natural de diversos municipis.¹¹

(***) Les dades de 1991 i 1996 fan referència a tot el municipi de Fogars de Montclús (IDESCAT).

10. Censos de població i padrons municipals d'habitants d'Aiguafreda (1897), Arbúcies (1883), Breda (1869), Campins (1875), el Brull (1886), el Figaró (1886), Fogars de Montclús (1883), Gualba (1889), Sant Esteve de Palautordera (1888), Sant Pere de Vilamajor (1888), Seva (1900), Tagamanent (1897) i Viladrau (1889) (arxiu municipal dels municipis respectius).

11. Padró municipal d'habitants de 1950 d'Aiguafreda, Arbúcies, Breda, Campins, Cànoves i Samalús, el Brull, el Figaró, Fogars de Montclús, Gualba,

Taula 9. Evolució de les formes de residència (1880-1996)

Tipus de residència	Finals del XIX				1950-1955 (**)				1996 (***)			
	Masos	%	Hab.	%	Masos	%	Hab.	%	Llars	%		
1. Unipersonal	27	3,8	27	0,8	16	4,0	17	0,9	26	25,7		
2. Sense nucli conjugal	21	2,9	48	1,4	9	2,2	25	1,3	3	2,9		
3. Nucli conjugal simple	495	69,0	2182	63,9	55	63,4	1089	56,6	52	51,5		
4. Extenses	123	17,2	794	23,3	69	17,2	435	22,6	5	4,9		
5. Múltiples	51	7,1	362	10,6	53	13,2	358	18,6	15	14,8		
Total de complexes	174	24,3	1.156	33,9	122	30,4	793	41,2	20	19,8		
TOTAL	717	100,0	3.413	100,0	402	100,0	1.924	100,0	101	100,00		

Font: elaboració pròpia a partir dels censos de població i padrons d'habitants de diversos municipis del Montseny.

(*) Les dades de finals del segle XIX fan referència als masos inclosos en l'actual Parc Natural de diversos municipis.¹²

(**) Les dades de 1950 són relatives als masos inclosos en l'actual Parc Natural de diversos municipis.¹³

(***) Les dades de 1991 i 1996 fan referència a tot el municipi de Fogars de Montclús (IDESCAT).

Taula 10. Formes de residència segons la categoria social (finals del segle XIX)

Tipus de residència	Amos		Masovers		Total	
	Masos	%	Masos	%	Masos	%
1. Unipersonal	5	4,4	3	1,7	8	2,8
2. Sense nucli conjugal	3	2,7	3	1,7	6	2,1
3. Nucli conjugal simple	71	62,8	108	62,8	179	62,8
4. Extenses	28	24,8	36	20,9	64	22,5
5. Múltiples	6	5,3	22	12,8	28	9,8
Total de complexes	34	30,1	58	33,7	92	32,3
TOTAL	113	100,0	172	100,0	285	100,0

Font: elaboració pròpia a partir dels masos inclosos en l'actual Parc Natural de diversos municipis del Montseny i pels que es coneix la categoria social dels seus habitants.¹⁴

Riells i Viabrea, Sant Celoni, Sant Esteve de Palautordera, Sant Pere de Vilamajor, Seva, Tagamanent (arxiu municipal dels municipis respectius).

12. Vegeu la nota 10.

13. Vegeu la nota 12.

14. Vegeu la nota 10.

Si s'observen les dades sobre les formes de residència (taula 8), es constata la importància del sistema de família troncal, tot i que la residència extensa i múltiple no era majoritària —el tipus de residència més freqüent els anys 1880 i 1955 era el format per una parella amb fills i filles (el 69% i el 63% dels masos, respectivament)—. Ara bé, els masos que tenien formes de residència lligades directament amb la família troncal (tipus 4 i 5) suposaven el 24% i el 30% del total els anys 1880 i 1955, respectivament, i reuniten el 34% i el 41% de la població, respectivament, unes xifres molt remarcables en comparació d'altres dades.¹⁵ Cal observar, també, l'increment de la residència extensa i múltiple el 1950 respecte a les dades de finals del segle XIX.

D'altra banda, les dades de finals del XIX ens mostren un comportament residencial similar entre els amos i els masovers (taula 9) amb una lleugera proporció superior de les formes complexes de residència en el cas dels masovers (30% i 34% dels masos, respectivament). La diferència, tanmateix, és que els propietaris tenien una estabilitat residencial i una continuïtat com a grup al llarg dels anys més gran, mentre que els masovers presentaven una inestabilitat més acusada (Estrada i Roigé 2006b). En definitiva, la transmissió del mas és un element clau per comprendre l'adopció de formes residencials complexes en el cas dels propietaris, mentre que per als masovers la continuïtat de la línia fami-

15. Com han assenyalat diferents autors, quan en una població hi ha més del 20% o del 25% de grups residencials del tipus 4 i 5, es considera que aquesta forma residencial és la més significativa (Fine-Souriac 1977, Berkner 1975), com han demostrat diferents treballs sobre Catalunya (Comas 1988, Roigé 1989b i 1993, Estrada 1998, Ponce 1999). El fet que no sigui la forma predominant està relacionat amb les limitacions demogràfiques a la convivència de tres generacions (mortalitat, estructura de la població per edats i edat de matrimoni), de manera que la possibilitat de formar una família troncal es limita a un període curt de temps. És el cas d'un dels masos estudiats a Viladrau, en què entre 1886 i 1996 no es va formar cap família troncal estricta, tot i haver arribat a viure-hi fins a onze persones.

liar i la complexitat de les pautes residencials estaven deslligades d'un espai concret i de la transmissió de béns. En aquest cas, els elements bàsics que portaven a adoptar formes de residència extensa i múltiple eren l'organització general del grup domèstic i la necessitat de força de treball familiar.

3.3. El mas, una explotació agrícola i ramadera

La identificació entre el mas i una unitat d'explotació agrícola és un fet que destaquen tant els estudiosos de la institució com els habitants mateixos dels masos. Vilà i Valentí (1973: 63-78), en una definició citada després per altres investigadors, definia el mas com una unitat d'explotació «agrosilvoramadera menada per una família dins el marc d'una propietat única i contínua en l'espai». Tot i que aquesta associació entre el mas, el poblament dispers i la concentració de les terres en una única parcel·la ha estat criticada posteriorment i que s'han remarcat els aspectes jurídics de la relació entre el senyor medieval i el pagès com l'element definidor del mas (Congost 2003, Lluch i Mallorquí 2003), la identificació entre el mas i l'explotació agrària continua essent bàsica en la majoria de casos. Per això un altre aspecte a destacar del mas montsenyenc és l'econòmic, centrat en l'explotació del patrimoni material del mas i caracteritzat per una producció diversificada basada en l'agricultura, la ramaderia i l'explotació del bosc, a la qual es va incorporar el sector turístic durant la segona meitat del segle XX.

Al Montseny, el mas ha estat la unitat bàsica d'apropiació, d'accés i d'explotació dels recursos productius que oferia el medi. Podem considerar el mas com una unitat d'adaptació al medi que té com a finalitat organitzar la producció i el consum en un entorn concret, per la qual cosa són necessàries unes formes d'organització social i política que fan viable l'explotació d'aquest

medi (Viazzo 1989). Des d'un punt de vista ideal, el patrimoni d'un mas havia d'integrar tots els recursos necessaris per desenvolupar aquesta economia diversificada (bosc, terres de conreu i pastures) i, si podia ser, calia reunir-los tots en una única peça. En un àmbit de muntanya com el Montseny, les diferències en l'entorn segons l'altitud i l'orientació de les valls han facilitat, al llarg de la història, aquest ideal en fer possible una gran diversitat ecològica en un espai relativament petit. Així, els masos estan distribuïts per tot el massís i el seu territori acostuma a comprendre diferents altituds, de manera que adopta el que podem anomenar *una forma d'ocupació vertical del territori*; per exemple, l'Agustí, mas situat a 1.030 metres d'altitud al municipi de Tagamanent, estén les seves 200 hectàrees entre els 750 i els 1.150 metres. Igualment, les 310 hectàrees del Bellver, també a Tagamanent, van des dels 550 als 1.250 metres. A més a més, dins del territori de cada mas, la masia sol estar situada a l'indret que permet als seus habitants un accés fàcil a tots els recursos productius:¹⁶

1) El bosc, que sempre ha configurat la major part del territori dels masos i ha estat un element fonamental de la seva economia, fossin els propietaris pagesos o hisendats. Del bosc se n'ha extret carbó, llenya, fusta, suro, aglans, castanyes, bolets, herbes i caça. Igualment, ha constituït una reserva de terres per al conreu mitjançant la pràctica de l'artiga, fos com a activitat temporal o bé permanent. L'abandonament progressiu dels camps de conreu i de les pastures ha provocat que el bosc hagi tornat a colonitzar part

16. Salvador Llobet (1990: 168-184) analitza la distribució dels masos al territori a partir de les dades del cens de 1860 i explica la seva situació per les següents variables: 1) el relleu favorable amb formació de sòls: les masies es troben sobretot en zones on l'erosió ha excavat les calcàries o gresos, cosa que facilita la formació de sòls aptes per al conreu; 2) l'exposició i recer: la casa es situa generalment al vessant assolellat per aprofitar la radiació solar i evitar la inversió hivernal; 3) l'altura: pel clima i per la dificultat de les comunicacions; 4) la facilitat per regar: la proximitat a fonts o la possibilitat d'emmagatzemar aigua per al regadiu, i 5) la proximitat de les pastures.

del territori dels masos, especialment als llocs de més difícil accés i mecanització.

2) Els camps de conreu. La majoria eren de secà, tot i que en alguns indrets també es podien regar gràcies a l'aigua de les fonts, els torrents i les rieres. Els camps acostumaven a estar situats a prop de la casa, aprofitant terrenys plans i mitjançant la creació de terrasses esglaonades al vessant. A més a més dels camps de conreu, els masos posseïen horts propers a la casa on es cultivava fruita i verdura, generalment per al propi consum. Els camps de conreu podien ser conreats directament pel propietari o, als masos més grans, cedits a un o més masovers.

3) Les pastures per al bestiar. Hi havia dos tipus de pastures: les d'alta muntanya, d'origen natural i situades als nivells més alts del massís, i les que s'obtenien mitjançant la desforestació i la crema controlada de matolls. El bosc també servia perquè hi pastuessin els animals, sobretot les ovelles, les cabres i els porcs.

4) L'aigua (Font, Mateu i Pujadas 2002). A més a més de ser imprescindible per al consum humà, per al bestiar i per al reg, l'aigua també permetia altres activitats econòmiques que en alguns casos suposaven una font considerable d'ingressos. Al costat de rius i torrents s'hi van instal·lar molins que eren propietat dels masos més importants, es dedicaven a moldre cereals i solien ser cedits a un masover que l'explotava i pagava una quantitat a l'amo. D'ençà dels segles XVIII i XIX aquests molins també es van dedicar a altres activitats artesanals i industrials: com a torneries, serradores i fargues, per a la indústria paperera i tèxtil i per a la generació d'electricitat. D'altra banda, alguns masos també posseïen pous on emmagatzemaven neu i glaç durant l'hivern per vendre'n a les viles i ciutats. Aquesta activitat va tenir una certa importància per a alguns masos fins entrat el segle XX (Llobet 1990: 307-308, Font et al. 2004 i 2005).

5) Els emprius. A més dels recursos que cada mas tenia de forma exclusiva, n'hi havia d'altres sobre els quals tenia dret d'ús

i que solien estar situats a les parts més altes del massís. Aquests drets tenien l'origen en l'arrendament de béns en els dominis senyorials durant l'època medieval que evolucionà vers drets d'ús associats a uns masos i podien ser transmesos per herència o per compra del mas (Llobet 1990: 215-223, Pladevall 1986a). Aquests drets comportaven una mena de copropietat entre diversos masos, de forma que alguns tenien drets sobre l'explotació forestal; d'altres, sobre les pastures; d'altres, sobre els fruits, etc. Altres vegades, el dret d'empriu s'originà en la venda d'aquest dret sobre unes terres determinades per un mas a un altre. Si bé la propietat compartida és molt coneguda a les zones de muntanya, al Montseny apareix amb algunes característiques pròpies, ja que es tracta d'una copropietat més que no pas d'una propietat comunal. Així, per exemple, en l'empriu del Matagalls de Viladrau, amb una superfície de 856 hectàrees, el mas la Vila tenia la copropietat condicional del bosc, mentre que set masos (la Sala, Can Gat, el Segalars, Can Bosc, el Martí, el Noguer i el Pujol de Muntanya) tenien el dret a les pastures, dret que podien perdre si un any no l'empraven (Llobet 1990:220).

El pes que tenien el bosc, les terres de conreu i les pastures en cada explotació variava segons la ubicació del mas i les dimensions de la propietat. Així, la superfície forestal i les pastures tenien un pes superior a les propietats més grans. I a l'inrevés, com més baix era el nombre d'hectàrees posseïdes, més gran era la proporció de les terres de conreu; per exemple, la dècada de 1970, segons les dades aportades per Breton (1991: 33), al mas Vivet, situat a 650 m i amb una superfície total de 20 hectàrees, els camps de conreu de secà ocupaven el 72% de la propietat; el bosc, el 25%, i les pastures, només l'1,9%. En canvi, al Muntanyà, situat a una altitud similar (700 metres) però amb 375 hectàrees, la superfície forestal ocupava el 49%; les pastures, el 21%, i la terra cultivable, el 16%.

D'altra banda, la proporció de terres de conreu als masos situats

a les zones més altes del massís era més petita que la dels situats a una altitud inferior, però en canvi, posseïen una superfície superior de bosc i pastures. En aquest sentit, de forma general podem diferenciar tres grans tipus de mas al Montseny amb una estructura i una orientació productiva distintes en relació amb les tres zones ecològiques que es poden definir al massís:

1) Els masos d'alta muntanya. S'han dedicat de forma predominant a la ramaderia i l'explotació forestal, i han tingut en l'agricultura una activitat secundària i insuficient, sobretot destinada al consum dels habitants i dels animals del mas. La masia està situada entre els 800 i els 1.200 metres d'altitud. Els masos ocupats permanentment poden arribar fins als 1.220 metres (Santandreu de la Castanya) a la banda de solana i als 1.020 m (Coll de Te) a l'obaga. L'extensió de les terres d'aquests masos acostuma a ser més gran que la de les propietats de muntanya mitjana i de plana; es donen força casos de masos amb propietats d'entre 100 i 300 hectàrees i alguns que superen les 500 hectàrees. El territori dels

El Camps
(Fogars de
Monclús).
Autor: J. Torras.
Arxiu Fotogràfic
Centre
Excursionista de
Catalunya

masos d'alta muntanya combina la superfície forestal, que acostuma a ocupar més del 60-70% de la propietat, amb terres dedicades a pastures i, en una proporció inferior, terres de conreus de secà. El 24% dels masos que hi ha dins del Parc Natural del Montseny estan situats més amunt dels 800 metres. Segons el cens agrari de 1982, entre el 69% i el 80% del sòl agrícola dels municipis de la zona alta del massís, com ara Tagamanent, el Brull o Fogars de Montclús, estava ocupat pel bosc, mentre que el dedicat a les terres de conreu anava des del 10% fins a l'1%.

2) Els masos de muntanya mitjana (500-800 metres). Són un model d'explotació del medi que combina trets dels masos d'alta muntanya i dels masos de plana. Es tracta del tipus de mas més abundant al Montseny, ja que el 46% dels situats dins del Parc Natural són d'aquest tipus. Una de les característiques dels masos de muntanya mitjana és un equilibri més gran entre l'agricultura, la ramaderia i l'explotació forestal en contraposició amb la casa de plana, predominantment agrícola, i la casa d'alta muntanya, sobretot destinada a la ramaderia. Amb tot i això, és important assenyalar que, des d'un punt de vista històric, l'activitat ramadera dels masos de muntanya mitjana va ser més tardana com a conseqüència de la intensificació de la ramaderia al Montseny. Aquests masos, a més, presenten una gran diversitat tant pel que fa a l'activitat com respecte a les dimensions. En general, però, la tendència és que les dimensions siguin inferiors a les dels masos d'alta muntanya a causa d'una presència més reduïda de terrenys forestals i de pastures.

3) Els masos de plana. Tenen una orientació econòmica bàsicament agrícola, sobretot cerealista. No obstant això, des del principi del segle XX, la ramaderia estabulada i en especial la producció de llet van anar prenent força i l'agricultura es va dedicar a la producció de farratges per al bestiar. En general, malgrat les importants diferències existents, les dimensions de les propietats dels masos de plana són inferiors a les dels masos de muntanya mitjana i d'alta

muntanya i, a més, les terres de conreu tenen un pes més important dins del conjunt de l'explotació. Per acabar, als masos de plana és més freqüent que les terres no estiguin integrades en una sola peça, sinó que les podem trobar repartides en diferents parcel·les.

Taula 11. Altitud d'alguns masos i aprofitament de les terres (dècada de 1970)

Masos	Altitud	Nivells de propietat	Superfície aproximada	Superfície de bosc	Superfície les pastures	Superfície de secà	Superfície de rocam
Vivet	650 m		20 ha	25,3%	1,9%	72%	0,8%
Muntanyà	700 m		375 ha	48,9%	20,6%	16,1%	4,2%
Vilar del Bosc	700 m		205 ha	89,3%	0,1%	4,0%	6,5%
Boscàs	850 m		115 ha	58,9%	17,8%	5,4%	17,8%
Bellver	1.020 m	550-1.250 m	310 ha	74,5%	5,5%	3,2%	16,8%
Agustí	1.030 m	750-1.150 m	200 ha				
Bellit	1.050 m	800-1.200 m	300 ha	54,9%	36,9%	0,0%	8,2%
Santandreu	1.200 m		254 ha	48,5%	18,0%	5,1%	28,4%

Font: Breton (1991: 33).

3.4. Un patrimoni a transmetre

En cada substitució d'una generació per l'altra, els masos havien de plantejar-se el problema de l'herència. Els costums hereditaris del mas tenien com a finalitat principal la protecció i el manteniment de la casa i la seva continuïtat. La transmissió dels masos es basava, teòricament, en un sistema no igualitari, d'ideologia patrimonial, centrat en una transmissió integral del mas a un sol hereu que exclouïa els altres fills amb l'objectiu de perpetuar el patrimoni material i simbòlic de la casa. Evidentment, això exigia el recurs a unes rígides estratègies matrimonials que permetessin reforçar la posició de l'hereu i situar els exclosos.

La idea que sostenia aquest sistema era molt simple: el fill primogènit masculí es quedava, habitualment, la major part del patrimoni familiar, però havia de col·locar els seus germans tan bé

com pogués mitjançant el pagament dels drets legítims —la quarta part— i també a través d’unes estratègies matrimonials favorables.

El sistema de transmissió dels béns del mas es fonamentava en un procés llarg de transferència amb dos moments bàsics: el matrimoni i la mort. Els pares havien de regular tot el procediment de l’herència perquè, en cas de no fer-se, calia dividir la propietat. L’hereu era nomenat pels pares i rebia la promesa d’obtenir la propietat quan es casava a través dels capítols matrimonials, document amb què s’iniciava el procés de la transmissió, que finalitzava amb el testament i amb la mort del donador. Ideològicament i també jurídicament, el receptor de l’herència, l’hereu, no era tant el propietari com l’agent que s’encarregava de la transmissió d’una generació a l’altra.

Els capítols matrimonials constituïen l’acte jurídic més important per a les cases i regulaven l’ús del patrimoni dins del matrimoni establint les condicions del pacte o aliança entre dues cases. Eren l’instrument jurídic fonamental dels masos, cosa que permetia als amos exercir la seva llibertat civil i la seva autoritat (Roca 1998 i 2000). Van ser una pràctica habitual en gairebé tots els matrimonis del segle XIX i de bona part del XX. Posteriorment, la seva pràctica va anar disminuint (Roca 1998 i 2000, Saguer 2005: 79), sobretot en els casaments entre cabalers, en els quals no calia indicar què havia de deixar-se. Des dels anys cinquanta, l’establiment dels capítols ha anat minvant, la qual cosa reflecteix unes formes noves de transmissió de la propietat i de valoració de la terra, i una nova lògica econòmica i social del matrimoni (Barrera 1990).

En els capítols, els pares feien saber públicament qui era l’hereu, al qual transmetien o prometien transmetre-li els béns matrimonials després de la mort del donant o donants, se’n reservaven l’usdefruit i es guardaven la part corresponent als drets legítims dels seus germans. Des d’aquell moment, el fill esdevenia propie-

tari dels béns dels pares, però aquesta propietat no era plenament efectiva fins a la mort d'aquests, per la qual cosa la donació, a la pràctica, equivalia a la proclamació pública de qui era l'hereu. Fins aquell moment, si el pare o la mare encara vivien, cap document no indicava qui havia de ser-ne l'hereu i, malgrat la preferència pel primogènit sobre els altres fills i les altres filles, el pare i la mare eren, teòricament, lliures per nomenar hereu un fill o un altre. La donació, però, no implicava la «retirada» dels pares i la plena autoritat del fill casat dins del grup domèstic, car aquest es trobava amb unes terres que, si bé tenia la garantia absoluta que serien d'ell, havia de treballar sense poder vendre-les i amb l'obligació de pagar posteriorment la legítima als seus germans.

Pel que fa a la filla, l'herència es transformava en dot. El dot era una donació feta pels pares de la núvia a aquesta com a avançament de la llegítima i gairebé imprescindible per a la celebració d'un matrimoni. Habitualment, al Montseny la núvia rebia en concepte de dot una quantitat de diners variable segons l'època i la posició econòmica de la casa i un aixovar que era transportat en comitiva a la nova casa de la núvia després del casament. Normalment, l'aixovar es componia d'una caixa, roba blanca (llençols, camises, tovalloles, estovalles i tovallons), alguns vestits i un matalàs. A les cases més ben situades, a més de la quantitat i de la qualitat superiors de la roba que li donaven, la núvia també podia rebre alguna joia i algun moble (calaixera, escriptori, etc.). Amb el dot es pretenia assegurar a la muller un patrimoni estable dins de la unitat on residiria i una garantia a la seva posició d'exclusa del patrimoni de la casa on viuria, però també tenia un caràcter simbòlic com a sistema d'estratificació social, ja que expressava la capacitat econòmica de la casa que el donava i de la que el rebia. Tot i pertànyer a la muller, era transferit immediatament al marit o als pares d'aquest perquè l'administressin, els quals l'havien de restituir en cas de dissolució del matrimoni o falta de descendència. A canvi del dot, el marit feia la donació de

l'escreix o esponsalici, que s'incorporava al patrimoni de la dona, però que també era administrat pel marit, i que habitualment era el 25% o el 30% del valor del dot. Originat com un sistema de pagament de la virginitat de la núvia, l'esponsalici també ha estat interpretat com un pagament anticipat pels treballs que la noia faria al nou mas.

El dot tenia una importància fonamental en el sistema econòmic pagès, en la transmissió de la propietat i en la definició dels mecanismes d'aliança i no era un element econòmic estrany: era necessari per al fons conjugal de cada matrimoni i també actuava com a sistema creditici i d'endeutament. A més, el dot contribuïa a definir els elements de diferenciació social: l'elecció de la muller estava condicionada estretament per la quantitat del dot que ella aportava. Finalment, actuava com a element compensatori en la xarxa complexa d'herències i aliances. No podia celebrar-se cap matrimoni sense l'acord dels pares d'ambdós cònjuges sobre la quantitat del dot. Com a contribució necessària per a l'economia domèstica, el dot no es convertia en un capital immobilitzat després del matrimoni, sinó que sovint era posat en circulació per a la compra de terres, la construcció d'una casa, l'adquisició de roba o el pagament del dot de les germanes de l'hereu. Com indica Tentori (1976: 283-284), el dot representava, per a les classes benestants, un sistema de defensa de l'explotació agrícola i la seva propietat que n'impedia la fragmentació en explotacions menys productives i evitava així el matrimoni entre membres de classes diferents, mentre que, per a les classes subordinades, era una forma d'empobriment que dificultava la mobilitat social.

L'obsessió per regular l'herència es manifesta en el conjunt dels actes jurídics dels masos (Terradas 1984). En els capítols s'assenyalava l'ordre de preferències en la successió —donant prioritat als fills de la parella que els signava per evitar que l'herència anés en una altra direcció— i s'establia com seria la successió en cas de no fer-se testament. Aquestes previsions eren, més aviat, l'expres-

sió de les preferències teòriques —car a la pràctica sovint s'optava per unes de diferents de les previstes en funció de les estratègies hereditàries concretes i del desenvolupament del curs familiar— i el desig de protegir els drets de successió i d'assegurar el manteniment del vidu o la vídua dins de la llar. Per això, es pretenia equilibrar les necessitats del cònjuge sobrevivent i els drets dels fills. La vídua o el vidu tenien dret a ser alimentats i a ocupar una part habitatge, però en vista del risc que, a causa d'un segon matrimoni, l'herència es desplaçés vers una altra direcció, es prescrivía que l'herència seria per als fills del matrimoni que signava els capítols i es deixava el cònjuge sobrevivent com a usufructuari.

En el testament acabava de regular-se la transmissió i es tancava el cicle hereditari. Menys important que els capítols, solia fer-se davant del capellà i es redactava, normalment, en el moment de l'extremunció o a la notaria quan volia planificar-se el testament. A part d'indicacions sobre l'enterrament, els funerals i el nombre de pregàries demanades, els testaments ratificaven el nomenament de l'hereu, de l'usufructuari i les donacions a altres fills o parents. Els testaments al Montseny començaven amb el nomenament dels marmessors per després donar unes indicacions que mostraven la preocupació per l'ànima i el cos, fer demandes de misses i assenyalar la forma de l'enterrament. Però el més important en els testaments eren les decisions sobre el destí de l'herència, en especial el repartiment dels drets de llegítima: a part de l'hereu, segons el règim jurídic català, els fills del difunt, incloent-hi l'hereu o, en absència seva, els pares i ascendents legítims, havien de repartir-se el 25% del valor total dels béns (la llegítima). Per això, en els testaments s'establien nombroses donacions als diversos fills i parents, i finalment, es ratificava el nomenament de l'hereu universal.

El cicle hereditari, en definitiva, tendia a perpetuar trajectòries llargues de transmissió de la propietat. La figura de l'hereu era en

certa manera, l'expressió simbòlica d'aquesta voluntat de continuïtat, una voluntat i una ideologia patrimonialista que ha perdurat durant moltes generacions. Com veurem més endavant, a partir dels anys cinquanta i seixanta del segle XX, tot i la crisi del món rural i dels masos en particular, aquest sistema d'herència encara manté una certa importància entre alguns propietaris rurals. Però els significats, els usos i les pràctiques són ben diferents.

3.5. Un patrimoni simbòlic

El mas també té una vessant simbòlica que es concreta en el que abans hem anomenat *patrimoni simbòlic* (nom del mas, història familiar, prestigi social, tomba, xarxa de relacions), que comparteixen tots els seus membres i que els identifica i situa en la societat. El patrimoni simbòlic constitueix un element clau en la construcció de la identitat dels individus com a membres del mas, des del punt de vista d'ells mateixos com també de les persones d'altres masos, i en la configuració del seu prestigi o del capital social que manegen en les seves relacions dins i fora de la comunitat local. L'element central del patrimoni simbòlic és el nom del mas. No hi ha cap altra prova millor de la personalització del mas i de la identificació amb la família que hi viu que la seva designació per un nom propi, un nom que fins i tot predomina per sobre del nom i del cognom dels seus membres. Tots els masos tenen un nom que s'usa per designar els seus habitants, la masia i el conjunt de la propietat. Els noms dels masos tenen una importància fonamental per identificar les persones en la societat, ja que constitueixen un catàleg de les unitats socials que hi ha en la comunitat a través dels quals els individus són classificats en la jerarquia social, econòmica i de prestigi. La simple evocació del nom de la casa suggereix a cadascú una «fitxa» sobre aquell grup domèstic

amb un conjunt de dades entre les quals hi ha la seva propietat i posició social. Per això, no podem veure en el seu ús un simple element folklòric, sinó l'expressió d'un sistema social centrat en els masos.

A través de les generacions, el noms i cognoms de les persones han anat variant, però el nom dels masos perdura. Els fogatges medievals ja mencionen molts masos actuals. Aquesta continuïtat, marcadora del llinatge, s'oposava a la no-continuïtat del cognom, que podia variar per l'herència i pel fet que moltes transmissions es fessin a través de la dona, amb la qual cosa es canviava el primer cognom familiar. Per això, el més freqüent era que una persona fos anomenada pel nom del mas d'origen fins al seu casament, mentre que després del matrimoni seguia sent anomenada pel mateix nom de la casa si s'hi quedava o bé adquiria el nom del mas del seu cònjuge, a on anava a viure. Fins i tot els mossos i les criades eren designats pel nom de la casa on vivien.

Al Montseny, la personificació del mas encara és més evident que en altres indrets de Catalunya. En molts casos, sobretot en els més antics, els masos reben un nom propi sense la contracció *can* o *cal* al davant, que indica la pertinença de la casa a la família o a l'individu. D'aquesta manera, el mas és anomenat igual com s'anomenaria una persona: *el Bellit, la Vila* o *Vilarmau* i no *Can Bellit, Can Vila* o *Can Vilarmau*, de manera que es destaca la personalitat pròpia del mas per sobre de les persones i les famílies que en formen part en cada moment. Les persones i les famílies canvien, mentre que el mas subsisteix en el temps per damunt de totes elles.

La importància atribuïda al nom de la casa ha fet que sovint s'hagin utilitzat en documents públics, com ara partides parroquials, documents notariaus, cadastres i llistes de veïns. Tanmateix, la característica principal del nom del mas és l'oralitat. La procedència dels noms dels masos és ben diversa. Es van formar a partir d'atributs personals, de diminutius, d'atributs de

parentiu, de noms propis, de cognoms, de punts geogràfics, d'oficis, de noms d'animals, d'expressions pejoratives o de burla social, de l'origen geogràfic dels seus membres, etc. Com assenyalen Pujadas i Comas d'Argemir (1994: 185), «sembla com si es generés un mecanisme de reforç de la identitat local i d'un ordre patrimonial i familiar que els habitants de les comunitats estudiades es resisteixen a abandonar». Els noms dels masos ens permeten veure la visió de la comunitat local sobre el parentiu i expressen una adequació entre les formes que adopta i el sistema sociocultural i econòmic en què es desenvolupa.

Un altre component bàsic del patrimoni simbòlic del mas és la història del mas i de la família que l'ha habitat. Hi ha diferents elements que simbolitzen i materialitzen aquesta història familiar: els documents antics («papers de família»), que en alguns casos arrenquen dels segles XIII i XIV, i que són conservats com a relíquies del passat, tot i que sovint no s'han llegit mai; els arbres genealògics i les fotografies dels avantpassats, que poden ocupar llocs preeminents en alguna estança del mas; les narracions de fets del passat que han estat transmeses d'avis a néts i de pares a fills; la tomba del mas al cementiri de la parròquia, on hi ha enterrats els avantpassats, etc. Tot plegat contribueix a elaborar un relat que és compartit per tots els membres del mas, que és fonamental per crear i mantenir un sentiment d'identitat i de pertinença al mas.

* * *

Al llarg d'aquest primer capítol, de caràcter introductori, hem conegut el Montseny, la seva diversitat i l'evolució del seu poblament. Hem vist, sobretot, la importància del mas tant en la configuració del paisatge com en relació amb el seu caràcter d'institució fonamental per conèixer la vida i la societat del Montseny. La seva significació social, en aquest sentit, fins i tot va més enllà de

la seva dimensió econòmica i social, ja que esdevé un element polític i ideològic en veure's com un element de referència de la societat. Els diferents trets que hem anat veient en una perspectiva de llarga durada ens mostren els masos com una institució que ha anat adaptant-se als diferents canvis socials i econòmics. Com assenyala Terradas (1984: 354), en contra de les interpretacions idealistes i uniformistes o de les dicotomies simplificadores, el món històric dels masos es caracteritza per «la diversitat, la ponderació en les opcions, l'ambigüitat en els conflictes ideològics i un alt sentit d'oportunitat i adaptabilitat».

Penetrem en l'interior de les masies i coneguem, en els propers capítols, com recorden i valoren els seus habitants els diferents aspectes socials, econòmics i familiars de la vida al mas.

2. «Els pares sempre havien traficat de pagès.»

L'economia dels masos

Parlar d'un mas és parlar del treball de la terra, dels animals i del bosc. Sense aquesta vessant econòmica, un mas deixava de ser-ho i es convertia en un habitatge. Com a entitat social, el mas era el responsable principal del desenvolupament de l'activitat agroramadera i forestal, i dedicava els seus efectius a l'explotació dels recursos a què tenia accés. Per això, bona part de les converses que hem mantingut han tractat del funcionament del mas com a explotació agrícola, ramadera i forestal: els productes que conreaven, els llocs on ho feien, els animals que criaven, les feines que calia fer i les condicions en què s'havien de desenvolupar, les persones que les feien i el destí dels productes. Ara bé, la memòria sobre el passat econòmic no ha sorgit sola en les entrevistes. Ha anat acompanyada, a manera de contrapunt, d'un seguit d'explicacions sobre els canvis que han convertit en marginals unes activitats que havien estat la principal raó de l'existència dels masos. En aquest sentit, les imatges del passat dialoguen i s'entrecreuen amb les explicacions sobre els canvis i sobre el present, de manera que es crea una narració en què el passat i el present no s'entenen ni s'expliquen l'un sense l'altre.

Els records dels montsenyencs sobre el mas com a unitat econòmica, tot i tenir trets en comú, no són homogenis. A mesura que la narració es fa més detallada sorgeixen matisos i fins i tot diferències significatives tant en les experiències particulars de la gent com entre els masos. D'aquesta manera, la imatge que es va perfilant és la d'un món amb diferències socioeconòmiques, amb possibilitats productives diverses i amb formes de vida i maneres de fer heterogènies. La memòria de les situacions i les experièn-

cies viscudes varia segons el lloc on estava emplaçat el mas de la persona entrevistada —els masos d'alta muntanya no produïen el mateix que els de plana— i segons les condicions de l'explotació, és a dir, si es tractava d'un règim de masoveria o si els propietaris explotaven el mas ells mateixos fent de pagès. D'altra banda, la capacitat econòmica dels masos també ha introduït diferències en la memòria, de manera que les explicacions de les persones que van haver d'anar a jornal per viure són distintes de les d'aquelles que van viure en masos on calia contractar jornalers i de les dels propietaris que cedien les terres a masovers. Però fins i tot quan es tracta de masos i de situacions similars, els records dels entrevistats també són diferents. La memòria del mas com a unitat econòmica que guarden les persones també canvia segons que es tracti d'un home o d'una dona o segons la seva edat, d'acord amb la diversitat de les seves vivències: el record de les feines al camp és essencialment masculí, tot i que les dones també en parlen i remarquen la seva participació, mentre que la cria dels animals de corral apareix majorment en les explicacions de les dones.

1. «HAVIES DE TIRAR AMB LO DE CASA I PROU.»¹ L'ORIENTACIÓ DE L'ECONOMIA DELS MASOS

1.1. L'ideal d'autoabastament

Com tot entorn de muntanya, el Montseny ofereix una gran

1. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera. Les referències als informants inclouen la següent informació per contextualitzar les seves paraules: el sexe, l'edat que tenien l'any 2002, el municipi on és el mas on van viure o on viuen actualment i la seva relació amb el mas: *pagès o pagesa*, pagesos o fills de pagesos que treballen o treballaven en un mas propietat seva; *masover o masovera*, pagesos o fills de pagesos que treballen o treballaven en un mas propietat d'un terratinent; *propietari o propietària*, propietaris o fills de propietaris que no treballaven directament les terres del mas.

diversitat de possibilitats d'explotació del territori en un espai relativament reduït en funció del relleu, de l'altitud, de l'orientació obaga o solana i de les condicions generals del medi. Ara bé, no tots els béns que ofereix un territori sempre són aprofitables i, quan s'exploten, no es fa sempre de la mateixa manera, és a dir, no tots són considerats i utilitzats com a recursos en qualsevol moment i circumstància.

D'una banda, la definició d'un tipus determinat de bé com a recurs productiu està subjecta als coneixements tècnics que fan possible la seva explotació i a la relació entre les despeses i els beneficis que suposa la seva obtenció i que el fan rendible des d'un punt de vista econòmic, social i cultural; per exemple, el glaç i la neu, que havien estat uns productes preuats durant segles, deixaren de ser explotats i considerats com a recurs quan la seva demanda caigué com a resultat de la fabricació artificial de gel al final del segle XIX i al principi del XX (Font et al. 2004 i 2005). Igualment, el bosc, que era vist com un recurs quan la demanda de fusta, llenya o carbó feia atractiva la seva explotació, en altres contextos no ha estat considerat com a tal i s'ha tallat i cremat per obtenir terres de conreu o pastures per al bestiar. Per acabar, tenim el cas del paisatge, que, en convertir-se en un bé de consum dels visitants del Montseny, ha esdevingut un dels seus principals recursos econòmics, i per això, es considera necessari protegir-lo.

D'altra banda, tot i que els recursos productius que explotaven els masos de les diferents zones del Montseny eren pràcticament els mateixos, les condicions orogràfiques i climàtiques, i les característiques de cada mas feien que la significació que podien tenir fossin diferents; per exemple, el bosc representava per als masos de muntanya mitjana amb una superfície forestal relativament gran una font important d'ingressos i en podien tallar una part cada any, mentre que els pagesos de plana, que posseïen una petita parcel·la de bosc, hi veïen una reserva i el tallaven només en

cas de necessitat. Igualment, allò que significava el bosc per al propietari d'un mas que el podia explotar i per al qual era la font principal d'ingressos tampoc no era el mateix que el que representava per al masover que en quedava exclòs i els beneficis del qual provenien del conreu de la terra, la ramaderia o els jornals.

Com hem assenyalat en el capítol anterior, l'explotació del medi del Montseny ha estat diversa i ha anat variant al llarg de la història. Amb tot, els masos han mantingut en un grau més o menys alt una economia basada principalment en l'agricultura, la ramaderia i l'explotació del bosc. Es pretenia, en definitiva, aprofitar al màxim totes les possibilitats que oferia el patrimoni del mas i fer front a les males collites, les malalties del bestiar o les crisis, que podien provocar la ruïna si s'optava per una especialització productiva més gran. La producció diversificada també responia a l'objectiu final de l'activitat econòmica dels masos: aconseguir la continuïtat física i social del mas i dels seus membres per mitjà del treball d'aquests i de l'explotació dels recursos propis. En certa manera, es pot dir que els habitants del mas buscaven ser autosuficients. No es tractava que haguessin de viure només d'allò que produïen o que tota la seva producció fos consumida al mas. L'ideal que es perseguia era que el patrimoni i la força de treball del mas garantissin la seva independència econòmica i fossin suficients per mantenir i reproduir els seus membres dins d'una categoria social determinada. En un context econòmic en què els productes provinents de fora del Montseny eren cars i difícils d'obtenir, i la circulació dels diners també era escassa, produir el màxim de béns necessaris per viure, evitar gastar diners, estalviar i aprofitar al màxim tots els béns eren comportaments bàsics per assegurar aquesta independència econòmica i la supervivència dels masos.

Juntament amb aquest ideal d'independència econòmica, en els relats de la gent sorgeix amb força la imatge de l'autoabastament alimentari dels masos: «Vull dir que quasi bé, a pagès, abans

no s'havia de comprar res; un se mantenia».² Es tracta d'una idea que sovint s'expressa en oposició amb la situació actual: com que la majoria de béns que avui es produeixen no són consumits pels pagesos mateixos i gran part dels queviures necessaris són comprats, les pràctiques d'autoconsum del passat es fan més evidents i es destaquen. En contraposició amb un present vist com una època d'abundància i de varietat alimentària amb productes que arriben d'arreu del món, es recorden l'escassetat, que no va fer mai, però, que es passés gana, i la monotonia en la nutrició, derivada del consum d'allò que es produïa al mas:

*«De pastissos, a casa, no em recordo que n'hagués fet mai. L'única cosa que havia vist a fer era una coca amb sucre. Com que pastàvem [per fer el pa], doncs mira, llavors feien una coca [amb la mateixa pasta], hi passaven una mica de sucre i un raig d'anís per sobre i ja estava. (...) Com que no hi havia la pasta [diners] per poder-los contemplar, aquests capritxos, vet aquí com era. Havies de tirar amb lo de casa i prou».*³

L'autoabastament, que cal no confondre amb l'autarquia, significava que el patrimoni d'un mas havia de proporcionar els comestibles que els seus membres necessitaven per viure i en quantitats suficients per cobrir el «gasto per l'any». L'oli, el vi i sobretot el pa eren considerats els aliments bàsics, i per això, la seva producció s'ha convertit en un símbol d'aquesta idea: «Els masos, si volien beure vi, tenien de tenir vinya i, si volien amanir la torrada, tenien de tenir oliveres»,⁴ o com deien els habitants de masos d'alta muntanya, on les condicions per al conreu del blat no eren gaire favorables, «semblava que, si no feies blat, no

2. Dona, seixanta-vuit anys, Arbúcies, pagesa.

3. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

4. Home, quaranta-sis anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

podies menjar pa»,⁵ i per això, «fins allà a on podíem sembrar, es feia»⁶. Aquest ideal d'autoabastament també es reflecteix en una valoració més gran de tot allò que es produïa al mas en contraposició amb els béns comprats fora. Els informants justificaven aquest ideal i la valoració més gran del que es feia a casa seva per l'estalvi que suposava i per la seva qualitat.

Igualment, algunes pràctiques que poden semblar il·lògiques des de la perspectiva d'una explotació agrícola actual adquireixen raó d'ésser si s'observen sota l'òptica de la independència econòmica del mas; per exemple, les formes d'intercanvi de treball entre masos veïns, tot i les obligacions que suposaven, eren preferides a la contractació de jornalers, ja que evitaven el pagament en diners; o la diversitat d'usos que tenia una bèstia i la facilitat d'alimentar-la pesaven més que no pas la seva força o la rapidesa a fer la feina en la seva elecció com a animal de treball, raó per la qual molts pagesos s'estimaven més tenir vaques o eugues que bous, cavalls o mules:

*«Els cavalls mengen i treballen, però no fan res més. Les vaques no. Les vaques menjaven, treballaven i et donaven la llet, o et donaven al cap de l'any un vedell o una vedella que naixia i allò eren cèntims. A més a més de fer-hi la feina, en treies uns cèntims».*⁷

Des d'aquest punt de vista de la independència econòmica, els entrevistats també han explicat les pràctiques d'estalvi i d'aprofitament que guiaven el consum als masos. Segons les paraules d'una masovera, «tot anava aprofitat»:⁸ les triadures de la verdura, les molles de pa i els fruits que s'havien fet malbé o bé no

5. Home, seixanta-cinc anys, el Brull, pagès.

6. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

7. Home, setanta-un anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

8. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

tenien prou qualitat per vendre'ls s'aprofitaven per fer la calderada per als porcs i les gallines; els greixos de la matança del porc i els olis bruts, per fer sabó; la cendra, per fer lleixiu; els bocins de carbó que quedaven a les places carboneres, per vendre'ls, etc. Com explicava la filla d'un mas d'alta muntanya, «d'escombraries, evidentment, no n'hi havia ni remotament. Perquè tot anava a l'olla dels porcs».⁹ L'aprofitament de les mongetes il·lustra molt bé aquestes pràctiques:

*«Aquella mongeta que tenia una mica de taqueta de res, que quan era cuïta ni es notava, que era bona igualment, doncs, amb aquestes retriadures en teníem pel gasto. I lo demás anava a la calderada pels porcs i per les gallines. O sigui, que hi havia la mongeta de vendre, la mongeta pel consum i la que anava, doncs, pel bestiar».*¹⁰

L'autoabastament alimentari és un ideal que els informants han expressat amb molta freqüència, però també apareixen molts matisos. En primer lloc, perquè tothom havia de comprar alguns comestibles bàsics, com ara pasta de sopa, sal, arròs, sucre, bacallà i, en molts masos d'alta muntanya, també oli i vi. Les possibilitats que els habitants d'un mas tenien d'aproximar-se a aquest ideal productiu depenien de l'entorn on estava situat, que limitava els conreus que es podien fer, i de les dimensions de la propietat i les formes d'accés a la terra, que condicionaven el volum de la producció obtinguda: els masos amb més terres de conreu i els pagesos propietaris havien de comprar menys aliments que els masos més petits i els masovers que havien de donar una part de la collita a l'amo. Com més elevat era l'estatus socioeconòmic d'un mas, més possibilitats tenia d'apropar-se a l'ideal d'autoabastament alimentari. Així, la capacitat d'assolir aquest objectiu, simbolitzada

9. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

10. Home, setanta-un anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

pel fet de produir prou blat per fer el pa que es consumia a casa i per tornar a sembrar –«si hi havia farina, hi havia de tot»–,¹¹ es convertí en un criteri per classificar els masos. Com explicava un pagès d'un mas de plana, «el blat era imprescindible per poguer tenir pa pel gasto. La casa que collia pa pel gasto de cada dia era una gran casa. Perquè hi havien cases petites que no tenien prou blat pel gasto i això era molt fumut»¹². Això portava a diferenciar els masos amb un patrimoni suficient per mantenir els seus habitants d'aquells als quals la producció no permetia viure i «quan havien donat la part a l'amo, ja no els hi quedava per passar l'any, per menjar ells»¹³.

Però a més d'aliments, també s'havien de comprar altres béns necessaris per viure i per al funcionament del mas: roba i calçat, eines i aparells agrícoles, utillatge domèstic, etc. Igualment, també calia pagar metges i medecines, impostos, arrendaments, herències, l'escola dels infants i els serveis de la gent d'oficis.

Alguns d'aquests pagaments es feien en espècie i no en moneda. Fins a mitjan segle XX era freqüent pagar amb una quantitat de farina o de gra feines com moldre els cereals o fer el pa. Molts entrevistats recordaven que seguien aquesta pràctica quan anaven al molí, on, de cada sac de farina, el moliner en treia una mesura (la moltura) com a paga pel seu servei. La gent dels masos que no es feien el pa portaven als fornars la farina i a canvi rebien una mica menys de pa del que sortia d'aquella farina. A Arbúcies, per exemple, per cada 100 quilos de farina que portaven rebien 120 quilos de pa, quan, en realitat, en sortien uns 140 quilos.¹⁴ Igualment, abans de la Guerra Civil, el ferrer del poble de Montseny cobrava una quantitat de cereals a l'any per llossar les eines:

11. Home, quaranta-sis anys, Montseny, pagès.

12. Home, setanta-un anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

13. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

14. Home, seixanta-set anys, Arbúcies, masover.

*«I segons a la casa, si era una casa de molta feina, de molta terra, al cap de l'any et portaven un mesuró, o lo que havíem tractat, i et portaven el blat, i apa, ja ho tenien pagat pels llossos que podia haver-hi de tot l'any, eh? Ja servia per llossar. Ara, de collar-ho i afegir-hi acer i això, llavors anava a part. I el ferrat també anava a part. Però per llossos... Portaven els tràmechs, i fangues, i aixades, i vinga anar llossant, anar llossant. I no et donaven res perquè al cap de l'any cobraves allò».*¹⁵

El més freqüent, però, era pagar totes aquestes despeses en metàl·lic. Els diners necessaris per fer-hi front i, quan era possible, per estalviar s'obtenien venent una part de la producció i treballant a jornal.

Amb relació a la venda, la producció dels masos tenia dues finalitats. D'una banda, hi havia una producció especialitzada i amb una clara destinació comercial que es concretava en la ramaderia (xais, cabres, vedells, garrins, llet), l'apicultura (mel i cera),¹⁶ l'explotació forestal —tant del bosc espontani com de les plantacions de castanyers i suros— i alguns productes agrícoles com els fruiters. Es tractava d'una producció que va prendre més força amb l'arribada del ferrocarril a la segona meitat del segle XIX, però que ja s'havia anat estenent d'ençà del segle XVIII segons les possibilitats comercials d'aquests productes en cada moment, i que potencià la construcció de masos i masoveries a la muntanya mitjana i a l'alta muntanya (Bover 1986: 46-112). D'altra banda, trobem una producció diversificada i centrada en el conreu dels camps i en la cria d'animals de corral, que tenia com a finalitat obtenir queviures per al consum dels habitants del mas, però que també podia ser venuda quan es considerava que no era impres-

15. Home, vuitanta-sis anys, Montseny, ferrer.

16. «Hi havíem remenat molt, amb les abelles. (...) [En trèiem] mel i cera. Llavors la cera es pagava. S'aprofitava la cera, s'aprofitava la mel... s'aprofitava tot» (home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès).

cindible. La necessitat d'obtenir diners feia que allò que es deixava per al consum de casa sovint fos el que no es podia vendre per la seva qualitat inferior. A vegades, fins i tot es renunciava a consumir determinats productes per poder-los dur a mercat, com explicava una dona d'una masoveria d'Arbúcies:

*«[De les pomes] més aviat, a casa, el que menjàvem era el rebuig. Lo bo ho veníem. (...) Més que tot eren per vendre. I els cèntims pues que trèiem d'això, pues, mira, per comprar lo altre: l'oli i el que feia falta. (...) I és clar, com que els ous, els conills i totes aquestes coses, pollastres, més o menys ho guardàvem per vendre per comprar lo altre... O sigui que d'ous... [no en menjàvem gaires]».*¹⁷

Encara que la venda dels productes del mas podria semblar contradictòria amb l'objectiu de l'autoabastament, ambdues pràctiques responien a una mateixa lògica econòmica. D'una banda, tant la producció destinada al consum com la destinada a la venda tenien la finalitat d'assegurar la manutenció de les persones, el funcionament del mas i la seva reproducció com a institució, a diferència de l'agricultura industrial, que busca la màxima rendibilitat monetària del capital invertit. D'altra banda, la majoria dels productes podien tenir dos usos: l'autoconsum i la venda. La decisió de destinar els béns a un ús o a l'altre sovint depenia de la necessitat de diners que hi havia en cada moment, de les oportunitats conjunturals de comercialització o de la quantitat que s'havia collit aquell any. En definitiva, el que buscaven la majoria dels pagesos era aprofitar al màxim el patrimoni del mas amb la finalitat d'assegurar la seva independència, continuïtat i reproducció. Així, per exemple, un mas ramader de muntanya mitjana variava el nombre de porcs que criava en funció del menjar disponible:

17. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

«Porcs també n'havíem criat bastants, eh? Sí, sí. Nosaltres, sempre, pel gasto de la casa sempre n'hem d'això [criat]. (...) Però llavors venia que hi havia anys que hi havia menjar, que hi havia molt aglà i això i en compràvem [de porcs] i els hi fèiem anar [a pasturar els aglans]. I bueno, amb allò també, a vegades, hi havíem guanyat bastants cèntims».¹⁸

Però la producció també s'adaptava a les possibilitats de comercialització dels productes; per exemple, la demanda de productes agrícoles com a conseqüència de la Primera Guerra Mundial va esperonar molts masos de plana a conrear mongetes:

«Aquí, el boom de les mongetes va ser al principi de la Primera Guerra Mundial. En aquí els pagesos van fer molts diners a l'any quinze, setze i disset amb la Guerra Mundial. (...) Tot anava cap a França. O sigui, a més a més de satisfer el consum interior, com que els hi demanaven... És com el tèxtil; aquí, els catalans, amb la Primera Guerra Mundial van fer molts diners. Doncs els pagesos, amb les mongetes, en van fer-ne molts»¹⁹.

Amb tot i això, l'orientació productiva també depenia de factors estructurals com les condicions ecològiques del territori del mas, que limitaven més o menys la diversificació de la seva economia; les dimensions de la propietat, que determinaven el volum de la producció; i la forma d'explotar la terra, que condicionava el repartiment de les rendes obtingudes. En conseqüència, a diferència dels petits i mitjans pagesos propietaris i dels masovers, els grans propietaris podien tenir una producció més orientada al mercat i més especialitzada, i organitzar les diferents masoveries des del punt de vista d'una única explotació i no com a unitats independents que buscaven autoabastir-se. Per contra, el

18. Home, seixanta-cinc anys, Montseny, pagès.

19. Home, quaranta-sis anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

ramat i el bosc en el cas dels petits pagesos i masovers sovint constituïen una reserva que només era venuda en cas d'una necessitat com pagar un dot, costejar les despeses d'una malaltia, comprar unes terres o bé alliberar un fill del servei militar:

«Havíem tingut xais, en temps de l'àvia. El pare, com que havia d'anar a l'Àfrica (...) amb la guerra, però un altre [soldat] hi anava en compte d'ell, pagant 80 duros. I l'àvia va haver de vendre xais per 80 duros per poder envia'ls-hi [i que pogués pagar a un substitut i no anar a l'Àfrica]»²⁰.

1.2. Les botigues i els mercats

Els habitants dels masos tenien diferents possibilitats per vendre els seus productes i per comprar allò que necessitaven. En la majoria dels pobles, per petits que fossin, hi havia alguna petita botiga que es recorda com un establiment on hi havia una mica de tot: «Era com el Corte Inglés, no? Hi havia una mica de tot: espartenyas, piles...»²¹, assenyalava un veí de Montseny. Un altre, de Sant Esteve de Palautordera, recordava que «al carrer», com anomenaven el poble la gent dels masos, hi havia «dues tendetes que venien una mica de... [tot]. Quatre pastes, una mica d'oli, i una mica de cosetes...»²². Però per fer compres més importants i adquirir productes més específics calia anar a poblacions

20. Home, vuitanta-un anys, Arbúcies, bosquerol.

21. Home, cinquanta-cinc anys, Montseny, masover.

22. «Ara ja no es diu tant, però en la meva joventut, quan anàvem al poble a comprar, o a cal barber, o a lo que fos, doncs es deia «anem al carrer». No es deia «anem a Sant Esteve» o «anem al poble»; dèiem: «anem al carrer». Per què? Perquè només hi havia un carrer de cases, el carrer Major, i prou. No hi havia res més. I aquell carrer, que ara és el carrer Major, és on hi havien les quatre botiguetes» (home, setanta-un anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès).

més grans i a ciutats com Vic o Granollers. Els comerços dels pobles més grans i amb una població no pagesa important, com ara Arbúcies, Sant Celoni o Breda, també adquirien part de la producció dels masos per vendre'ls als vilatans.

Una segona opció per comprar allò que feia falta i per vendre la producció eren els mercats setmanals, que se celebraven en algunes de les poblacions de la rodalia del Montseny. Els mercats de Granollers (el dijous), Vic (el dissabte), Sant Celoni (el dimecres) i Hostalric (el dimarts) eren els més freqüentats segons la situació del mas. Els mercats més importants eren els de Granollers i Vic, especialment en diades assenyalades, com ara Tots Sants a Granollers o el Diumenge de Rams a Vic, quan atreïen gent d'arreu del Montseny i d'altres indrets. A mercat, les dones hi portaven a vendre ous, aviram i verdures de l'hort. També s'hi venia

Mercat a la
plaça Maluquer
i Salvador
(Granollers).
Autor: Lucien
Roisin. Arxiu de
l'Institut
d'Estudis
Fotogràfics de
Catalunya.

fruita, mongetes, castanyes i alguns caps de bestiar. El més habitual era portar a vendre petites quantitats amb l'objectiu d'obtenir diners per les despeses quotidianes. Com explicava una masovera d'Arbúcies, «fèiem tres o quatre caixes de pomes i les anàvem a vendre a Vic. Unes balances i, allà a la plaça, un quilo l'un i mig quilo l'altre, i au! Sí, veuràs, què havies de fer? Un duro l'havies d'anar a buscar allà on podies, perquè...»²³. Altres vegades, sobretot en els mercats més importants, s'hi podia portar a vendre la collita d'alguns fruits com les castanyes o les mongetes. Per a alguns productes hi havia mercats i fires especialitzats com ara el mercat de castanyes d'Arbúcies, que se celebrava tres dimarts del mes d'octubre a la plaça de Can Ferragut, o bé el de Tots Sants a Granollers.

A mercat també s'hi venien alguns caps de bestiar (xais, vedells, cabrits, porcs) i animals de treball, però sobretot funcionava com a lloc on es feien tractes amb els negociants. En aquest sentit, la confiança mútua entre el comprador i el venedor era bàsica, ja que sovint es feia el tracte sense tenir el gènere al davant. Per això, el valor de la paraula és recordat i reivindicat com un dels trets definidors de la pagesia i una mostra de la seriositat i honradesa de les persones: «I quan ell [el pare] donava una paraula, era paraula. Quan feia un negoci, tant si li anava bé com si li anava malament, la mantenia».²⁴ Així ho explicava una altra informant:

«Els venien, encara que aquell [el tractant] no els hagués vist (...). Si a ell, a l'avi, li deien: "Envieu-me tants cabrits!" (...) que no li fallessin! Eh? Perquè ell, si donava una paraula, els escollia i eren els cabrits que ell deia. Vull dir, amb això no hi havia hagut mai cap problema. Encara que no els veiés, si eren d'aquells. Perquè el primer, tant si era l'avi que mentia o si era l'altre, aquell ja no tenia credibilitat. Vull dir

23. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

24. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

*que al mercat corria que aquell era un d'allò. O sigui que amb això s'havia d'anar molt amb compte. (...) El que no tenia paraula ja podia plegar».*²⁵

L'anada a mercat també s'aprofitava per trobar-se amb la família o les amistats que vivien en altres masies o bé al poble. D'aquesta manera, el dia de mercat es convertia en un dels moments importants que tenien els habitants dels masos per relacionar-se, trencava amb la rutina quotidiana i sovint prenia el caire d'una jornada festiva, tal com manifestaven uns masovers d'un mas d'alta muntanya:

«[Home:] Anava a esmorzar cada dijous a l'Europa [la fonda], era la meva festa (...) A aquestes cases no s'admetia diumenges, amb els animals i tal i com ho teníem nosaltres. A les altres cases jo no ho sé, perquè jo dic de lo nostre, però [a casa] no s'admetia cap diumenge, tot era igual! L'únic diumenge que teníem, que ara n'ha parlat ella, que ens en anàvem a Granollers a mercat.

*[Dona:] Oh, bueno! Però això era ara, eh? Al final tots dos, però abans anaves tu sol. Jo m'havia de quedar allà [al mas]».*²⁶

Com en aquest cas, molts homes entrevistats han destacat l'esmorzar com un dels moments importants de l'anada a mercat que servia tant per trobar-se amb les amistats com per fer tractes amb els negociants. En canvi, quan les dones anaven a mercat, els seus moments de relacionar-se eren les trobades al carrer i a les botigues o bé les visites a les cases dels parents que vivien al poble o la vila. En arribar a mercat, els homes i les dones es dividien i anaven a fer els encàrrecs separats:

25. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

26. Home, setanta-vuit anys, i dona, setanta-tres anys, Sant Pere de Vilamajor, masovers.

«Sí, casi bé que sí, cada setmana [anàvem a mercat a Sant Celoni]. Anar a comprar... La dona se n'anava a comprar i a esmorzar, no volia pas venir mai. Deia: "Ja hi aniré jo". Mentre jo esmorzava i feia algun altre recado, ella agafava els [encàrrecs] més petits i els feia ella».²⁷

Però de vegades anar a mercat era complicat. Als masos més ben comunicats, el carro i el cotxe de línia, carregat de gent, caixes, cistells i algun cap de bestiar, eren el mitjà de transport més utilitzat. En canvi, els habitants de les masies més allunyades recorden que es desplaçaven a peu i amb animals de bast, i feien trajectes de quatre i cinc hores d'anada i quatre i cinc hores més de tornada. Això suposava que, per anar a mercat, calia passar tot el dia o fins i tot més, com explicava una dona d'un mas del pla de la Calma:

«Anaven a mercat, l'avi, el meu pare i el masover. Ell [el masover] menava els cavalls, baixava fins a Aiguafreda. A Aiguafreda deixaven els cavalls i d'allà se n'anaven a l'estació, agafaven el tren i se n'anaven a mercat, o bé a Granollers, o bé a Vic. Però anaven gairebé sempre, sempre, a Granollers. A Vic hi anaven pel Mercat del Ram, quan era més important. Llavors es quedaven moltes vegades a dormir a la Fonda Europa, marxaven el dimecres, deixaven els cavalls a Aiguafreda, se n'anaven a Granollers, dormien a Granollers i pujaven el dijous a mitja tarda, o sigui quan ja s'havia acabat el mercat».²⁸

A mercat s'hi acostumava a portar poques quantitats i no de tots els productes. N'hi havia alguns que gairebé mai no es venien a mercat (les patates, la fusta, el carbó, el bestiar) i la seva comercialització es feia a través d'intermediaris, comerciants especialitzats o bé de les botigues que després ho venien al detall. Aquests

27. Home, vuitanta-quatre anys, Montseny, pagès.

28. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

compradors solien passar pel mas a buscar els productes. Com explicava l'amo d'un mas d'alta muntanya amb referència als comerciants que compraven el carbó, «tenien els matxos i els tra-giners, i venien aquí [al mas], carregaven i marxaven. Nosaltres només havíem de fer que tallar [els arbres], coure i treure'l [del bosc], i ensarriar, pesar i lligar».²⁹

El mercat era el lloc on es feien els tractes amb aquests nego-ciants. Així, els ramaders anaven a trobar el tractant i li deien: «“Mira, ja tinc xais per treure, vine a veure'ls!”. I venien i llavors, si tractaven, doncs agafaven un camió i se'ls enduien».³⁰ Altres vegades, però, els compradors eren els que passaven pels masos a veure si hi havia algun cap de bestiar per vendre:

*«Aquest de Cardedeu [a qui venien els pollins i que tenia una remun-ta de cavalls i rucs] era entremediant [intermediari]. Tant era que anéssim a un puesto com un altre, que era un entremediant. (...) [Venien els pollins quan tenien mig any o vuit mesos] i aquest entre-mediant a lo millor venia, te'ls venia a veure. Perquè ell, llavors, com que en aquells valencians que venien, llavors ell anava entremediant i d'això. Ell ja els hi retratava [als valencians] tal com eren [els pollins] (...). I llavors quan tenia tot això, el vagó o dos vagons, o tres, agafava i aquell dia se'ls feia portar cap aquí a l'estació, els fotien allà [dalt del tren] i els portaven cap a València. Aquest devia ser un entremediant i aquell devia ser un negociant, i llavors se'ls venien».*³¹

Tot i que els tractes podien fer-se amb un desconegut, les rela-cions entre negociants i pagesos dels masos sovint eren continua-des i els vincles anaven més enllà de l'acte de compravenda; per exemple, com apareix en el fragment anterior, el comprador dels

29. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

30. Home, seixanta-cinc anys, el Brull, pagès.

31. Home, setanta-vuit anys, Sant Pere de Vilamajor, masover.

pollins també era qui tenia la remunta dels cavalls on es portaven les eugues a muntar. Altres vegades, els vincles eren d'amistat o de parentiu. L'emigració dels cabalers dels masos cap a poblacions més grans com Sant Celoni, Granollers, Vic o Barcelona, on podien establir-se i obrir un negoci, oferia als germans que continuaven al mas una altra via per vendre la seva producció.

Els masos més propers als pobles també podien vendre directament als vilatans alguns dels seus productes, com ara llet, hortalisses, ous o aviram, segons explicava la mestressa d'un mas de Breda: «Aquí, a Breda, teníem tres vaques i feien llet. La meva mare les munyia. [La venien] en el poble. La gent en venia buscar, un litre o mig litre, cada dia».³² La venda directa va prendre més importància amb el desenvolupament de les colònies d'estiuejants a Viladrau, Arbúcies i Sant Hilari de Sacalm d'ençà del principi del segle XX i amb el turisme i les segones residències els darrers quaranta anys. La venda als hotels, als estiuejants i a la gent que ocupaven els masos els caps de setmana permetia obtenir un preu millor, tot i que suposava un esforç més gran, com es veu en el fragment següent:

*«Amb el camió d'en Reus, que anava a buscar gènere per allà dalt, doncs em pujava tres o quatre cistells de fruita cap a Viladrau. Però a Viladrau havies d'anar d'una torre a l'altra a veure qui t'ho comprava. I pujaves en aquelles escales d'aquelles torres, que antes no eres a dalt amb un cistell a cada braç estaves morta, i: "Ai, no, no, avui no em falta res" [deia la senyora de la torre]. Bueno, cap avall, cap a una altra. I llavors, en acabat, per baixar, baixava de Viladrau a peu, caminant, amb els cistells buits [trigava tres hores]».*³³

Finalment, alguns productes, com ara la llet, que a partir del

32. Dona, vuitanta-nou anys, Breda, pagesa.

33. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

començament del segle xx s'havia convertit en un producte comercial, eren venuts a les indústries làctiques, primer a Barcelona i després a les que es van anar instal·lant a les poblacions veïnes (Arbúcies, Riells, Sant Celoni, Breda i Vic).

2. «D'AQUELLS FESOLS EN DÈIEM "FESOLS DE ROSTOLL".»³⁴ LA PRODUCCIÓ AGRÍCOLA

La producció agrícola dels masos, com hem dit, era diversificada, però depenia de les possibilitats de regar i de la zona del massís i l'altitud en què estaven situats. Seguint Salvador Llobet (1990: 235-265), podem diferenciar tres grans zones agràries: la sud-oriental, la nord-est i la nord-oest.

A la zona sud-oriental (la depressió vallesana, al peu meridional del massís, des de la sortida del Congost a la Garriga fins a Gualba) hi predominaven els masos de plana, per la qual cosa l'agricultura era l'activitat més important. Segons les persones entrevistades, els principals conreus que s'hi feien eren el blat, l'ordi, la civada, el blat de moro, les mongetes, les faves, els cigrons, els pèsols, les patates, els naps, la remolatxa i l'alfals. Al llarg del segle XX, la importància creixent del bestiar vacum per a la llet va fer que els farratges i els cereals per al bestiar anessin prenent un pes superior dins la producció d'aquesta zona en detriment dels conreus destinats al consum humà i de la vinya i l'olivera. Un dels productes més recordats són les mongetes o fesols, que van tenir moments de gran importància a les terres de reg tant per a la venda com per a l'autoconsum: «Jo recordo el meu pare que deia que ells collien [cap a 1920] setanta i vuitanta quarteres de mongetes [4.200-4.800 kg]»,³⁵ explicava un pagès

34. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

35. Home, setanta-un anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

Can Pau March
(Arbúcies).
Autor: Santiago
Carreras. Arxiu
Fotogràfic del
Museu
Etnològic del
Montseny.

d'un mas de plana. Es cultivava una gran varietat de mongetes o fesols, tant blanques com de color; entre altres varietats de mongeta, es recorden les següents: del ganxet, del barco, del genoll de Cristo, del bitxo, setsemanera, mallorquina, de la candela, de l'ullet, de plata i oro, del rector i fesolet peretà. Les característiques climàtiques i del sòl de la zona també permetien el conreu de l'olivera i la vinya en terres de secà. En molts casos era una producció destinada al consum del mas, però en alguns indrets com la Garriga, Cànoves o la vall de la Tordera, el vi i, en un grau inferior l'oli també es destinaven a la venda. La producció es completava amb hortalisses i fruiters per al consum domèstic.

La zona nord-est (Breda, Riells i Arbúcies) estava ocupada sobretot per masos de plana i de muntanya mitjana. La producció agrícola tenia més importància als primers que als segons. Als camps, situats al costat de la masia, s'hi conreaven cereals (blat, sègol, ordi, civada, blat de moro), llegums, alfals, remolatxa, naps i herba per al bestiar. Ara bé, en comparació de la zona anterior,

la influència de la ramaderia en la producció agrícola era més clara (Llobet 1990: 254). D'ençà de mitjan segle XX, en alguns pobles com Arbúcies i Viladrau es van anar introduint el conreu de coníferes en general i a partir de la dècada de 1960 especialment el d'arbres de Nadal, amb la qual cosa els camps es convertiren en plantacions d'avets (Boada 2001: 169-174). Algunes dècades abans s'havia anat substituint el conreu del blat pel de cereals i farratge per al bestiar com a conseqüència del seu baix rendiment i de l'orientació més ramadera que varen anar adquirint els masos: «Aquí llavors es plantava més aviat blat, però el blat era abantes de... [la Guerra Civil]. O hasta en temps de guerra. Però després, llavors, ja es va deixar el blat, el blat no donava».³⁶ La vinya i l'olivera també havien estat força presents en aquesta zona, tot i que els informants no recorden que hi hagués camps dedicats exclusivament al seu cultiu. Els ceps i les oliveres es plantaven, generalment, als marges dels camps o bé a rengs, i s'alternaven amb feixes de terra conreada. Al llarg del segle XX, a mesura que la millora dels mitjans de transport va facilitar l'arribada de vi i d'oli de fora del Montseny, ambdós conreus van anar desapareixent, de manera que només van quedar algunes oliveres i alguns ceps en algun marge; també va quedar el record de la seva existència en el nom de molts paratges:³⁷ *la vinya de Can Pla*, *la vinya del Rector*, *la vinya d'en Pere Gras*, etc. La productivitat escassa que tenien va fer que es tallessin les oliveres després d'unes gelades que les varen matar a mitjan dècada de 1950.

36. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

37. Les oliveres s'enfilaven fins als 700 i 800 metres d'altitud i la vinya arribava a superar els 900 metres, segons l'orientació dels vessants i la direcció dels vents. Sobre la situació del conreu de la vinya i l'olivera al Montseny a la dècada de 1940 i des d'un punt de vista històric vegeu Llobet (1990: 244-253) i Bové (1986: 87-112 i 151-165). Segons Bové, a Arbúcies, el conreu de la vinya havia estat relativament important abans de la fil-loxera. Es tractava, però, d'un conreu desenvolupat principalment per la gent de la vila i dels masos que hi eren propers més que no pas pels masos més allunyats.

Igualment, la crisi de la fil·loxera a les zones més favorables per al conreu de la vinya, la baixa producció i la poca qualitat del vi a les zones més desfavorables van portar que els ceps fossin substituïts progressivament per plantacions de pins i alzines sureres durant els dos primers terços del segle XX:

«Aquesta muntanya era tota de vinyes. (...) Va passar una epidèmia, que en deien la fil·loxera, i es varen morir totes les sarments. I llavors, varen dir que venien americanes, una altra classe, com ara es fa aquesta... I es va tornar a començar, però llavors molta muntanya d'aquesta es va plantar de suro, ja no va tornar a ser vinya (...) Tots hi tenien vinyes i ara tots hi tenen un tros de suros, allà».³⁸

Un fruiter present arreu del Montseny i que va tenir una certa importància com a producte comercial a Riells, Viladrau i sobretot Arbúcies va ser la pomera. Molts masos tenien pomeres plantades als marges dels camps o bé en rengleres al mig dels prats de dalla:³⁹ «Sí, pomeres als marges. A molts marges es veia alguna pomera. I bones pomes, eh? Feia bones pomes».⁴⁰ Entre altres, se'n recorden les següents classes: rabada, de can quadres, podrida, del ciri, llistada, gavatxa, camosa, imperial, manyaga, bruta, del cor gelat...⁴¹ Eren varietats de pomes que no tenien una presència tan bona com la de les actuals, però es recorda el seu bon sabor. La fruita i les hortalisses eren una producció bàsica dels masos i es cultivaven als horts situats en algun indret proper al mas on es pogués regar. Es conreava verdura, patates, mongetes, faves, cigrons, tomàquets,

38. Home, seixanta-nou anys, Arbúcies, masover.

39. Aquest sistema de conreu, que compaginava la producció de fruita amb altres plantes o herba per dallar, s'utilitzava també en altres fruiters com els presseguers, les pereres i les pruneres.

40. Home, vuitanta-quatre anys, Montseny, pagès.

41. Sobre el conreu de pomes a Arbúcies vegeu Vilà (2005), on es fa esment de més de trenta varietats de pomes.

cebes, carbasses, pebrots, albergínies, presseguers, pereres, pruneres, figueres, cirerers, etc. De vegades, el conreu de patates també es feia en artigues arrancades a les zones més altes del massís, com recordava un masover d'Arbúcies d'un mas situat a poc més de 400 metres i que havia conreat patates en artigues al peu de les Agudes, a més de 1.000 metres d'altitud.⁴²

Finalment, a la zona nord-oest (del Matagalls a Viladrau, de Cerdans a Masvidal, des del Gurri fins al Brull, el Tagamanent i el Congost, amb una altitud gairebé sempre superior a 600 metres i amb masos de muntanya mitjana i d'alta muntanya), l'agricultura va tenir un paper secundari darrere de la ramaderia i l'activitat forestal. Els masos tenien camps situats al costat de la masia, on la producció era més intensiva i diversificada, i artigues situades en zones més elevades, conreades durant uns quants anys i després plantades de castanyers o bé dedicades a pastures, on es feien productes més ben adaptats a l'altitud, com ara patates, naps o civada. Els principals cultius d'aquesta zona eren les patates, els cereals d'hivern, els naps, els farratges i l'herba per al bestiar. Les hortalisses i els fruiters per al consum propi també tenien importància. El blat de moro es conreava en petites quantitats per al consum de l'aviram, dels porcs i, en forma de farinetes, de les persones.⁴³ La producció dels masos de muntanya mitjana era similar a la de la zona nord-est, mentre que les possibilitats de conreu dels masos d'alta muntanya eren més limitades i es reduïen a alguns cereals d'hivern com el blat xeixa i el sègol per al consum humà i la civada per al bestiar, els naps i les patates. Com en el cas de les pomes i les mongetes, es conserva la memòria del conreu d'una gran diversitat de varietats de patates: del bufet, àlaves, sèrgies, del cirer, repúnties, gerles, canabec...

Entre les dècades de 1940 i 1950 hi hagué una revifalla del con-

42. Home, seixanta-nou anys, Arbúcies, masover.

43. Segons Llobet (1990: 255), el límit altitudinal del conreu del blat de moro al Montseny ronda els 1.000 metres.

reu al pla de la Calma i es van rompre noves artigues per fer-hi patates de sembra i naps. Molts masos d'aquesta zona —entre altres, la Figuera, el Molar, el Boscàs, l'Agustí i el Vilar de la Castanya— es van embarcar en el conreu de patates fins que un any «no les vàrem poder vendre ni cares i barates! Eh? No vàrem tenir llibertat ni de vendre-les! Les vam haver de deixar podrir en allà. I bueno, d'aquella feta tothom va plegar. No vàrem ser nosaltres sols, sinó que va ser tothom»⁴⁴. En alguns casos els propietaris de les terres eren els que les explotaven, però en altres els qui arrendaven els camps i els treballaven amb assalariats eren comerciants: «S'ho feien tot ells: venien amb el camió, es portaven l'abono, es portaven el vi, es portaven les llavors, es portaven gent, en fi».⁴⁵ La gran quantitat de superfície cultivada —algun mas n'havia arribat a sembrar més de deu tones—, de jornalers i de tractors que hi van treballar perviu amb gran detall en la memòria de la gent:

*«És que... Tot lo que t'abarcava la vista, eren patates! I veies els tractors aquells, allà. Era una cosa... Bueno, és clar, a la Calma ja no hi han arbres. Doncs llavors es veia tota una explanada i casi bé tot lo que et donava la vista [eren patates]».*⁴⁶

Fins als anys cinquanta, amb diferències segons la conjuntura econòmica, els camps s'estenien muntanya amunt fins als límits que permetien els diversos cultius.⁴⁷ Tot i això, l'abandonament

44. Home, seixanta-cinc anys, Montseny, pagès.

45. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

46. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

47. Segons Llobet (1990: 256), al començament de la dècada de 1940 en molts masos a la Calma (Casanova de Vallforners, Casanova del Bellit, Can Figuera, el Cafè) es conreaven camps a l'entorn dels 1.200 metres d'altitud i es va arribar als 1.380 m al corral d'en Deumal, al vessant meridional del turó de l'Home. Al final dels anys quaranta i al principi dels cinquanta, els amos del Molar (Montseny) havien conreat artigues per fer patates als plans que hi ha al Puigdrau, que són a més de 1.300 metres d'altitud (home, seixanta-cinc anys, Montseny, pagès). Sembla,

dels masos situats a les parts més altes i la manca de rendibilitat d'una agricultura desenvolupada en condicions poc favorables van portar la transformació de molts d'aquests camps en pastures o el seu abandonament definitiu. Com explicava el masover d'un mas d'alta muntanya que havia optat per la ramaderia com a activitat principal,

*«Sí, sí, tot havien sigut camps. Però llavors, cap a l'últim, t'ho anaves deixant, t'ho anaves deixant [per pastures], perquè veies que et foties un fart de treballar i valia més... [la feina que el que en treies]. D'aquesta manera et foties un fart de treballar per res. Llavors tot el menjar que havies de menester pel bestiar el compraves... I d'aquesta manera [amb els camps convertits en pastures], almenys no tenies que anar a d'això [a pasturar a la plana a l'hivern]. Almenys tenies més la llibertat que no pas aturar-les aquí i aturar-les allà».*⁴⁸

3. «JO ENCARA HAVIA MUNYIT A MÀ.»⁴⁹ LA RAMADERIA

En la majoria dels relats, els informants ens parlen sobre el bestiar que hi havia al mas, la seva alimentació, les malalties que tenia i les atencions que requeria. Gairebé totes les masies tenien algunes cabres, ovelles o vaques, a banda de l'aviram, els porcs i els animals de treball, fossin masos explotats per pagesos propietaris o per masovers. La ramaderia era fonamental per a l'autosuficiència dels masos, ja que permetia explotar uns recursos vegetals que sense el bestiar haurien quedat desaprofitats i aportava fems per a l'agricultura. A més a més, es tractava d'una activitat

---

però, que l'excepcionalitat de la postguerra va contribuir a la recuperació temporal de camps i artigues que s'havien abandonat durant les dècades de 1910-1920.

48. Home, setanta-vuit anys, Sant Pere de Vilamajor, masover.

49. Dona, setanta anys, Sant Esteve de Palautordera, pagesa.

productiva destinada sobretot al mercat, per la qual cosa, com recordava un pagès d'un mas d'alta muntanya, «també es guanyava cuidant el bestiar, escolti'm; per això es tenia el bestiar, perquè es feia algun centimet»⁵⁰.

El tipus de bestiar i el nombre de caps que criaven els masos variaven segons les condicions ecològiques de la zona on estaven situats. Als masos de plana, la ramaderia com a activitat important és relativament recent i va prendre força sobretot des de finals del segle XIX i durant els primers decennis del segle XX amb vaques establades per a la producció de llet. En canvi, als masos d'alta muntanya i muntanya mitjana predominava la ramaderia extensiva de cabres, ovelles i vaques dedicades a la cria de vedells. Per això, la cura dels animals pren un protagonisme més gran en els relats sobre la vida a aquests masos: «El meu pare, en paz descansi, sempre tenia molt bestiar, i sempre treballava amb el bestiar»,⁵¹ explicava una mestressa en narrar la seva infantesa en un mas d'alta muntanya. En un sentit diferent s'expressava l'amo d'un mas de muntanya mitjana, que feia èmfasi en l'antiguitat de l'activitat ramadera de la casa: «Que tenien cabres [al mas] potser feia cinc-cents anys».⁵² Les condicions ecològiques de les parts més altes del massís afavorien la cria de bestiar i dificultaven el conreu de la terra, per la qual cosa alguns masos havien optat per una forta especialització ramadera:

*«A l'únic lloc que no hi havia plantació de camps era al Fondrats. Perquè el Fondrats sempre havia sigut pel pasturatge. Per les vaques era un lloc molt bo. I els masovers que hi havien allà, no vull dir que potser tinguessin, molt puntual, una mica d'hortet, no? Perquè sempre, això, per quatre cebes o... Però no era conreu de fer grans coses, no».*⁵³

50. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

51. Dona, vuitanta-un anys, el Brull, pagesa.

52. Home, vuitanta-sis anys, Montseny, pagès.

L'extensió de la propietat i la distribució dels usos del sòl entre camps de conreu, pastures i bosc també determinaven el tipus i el nombre d'animals del mas. Així, en una petita masoveria de muntanya mitjana no es tenia pràcticament bestiar: «Al màxim, que me'n recordi, havíem tingut tres vaques. Després criàvem els porcs, dos o tres porcs, després conills i gallines».⁵⁴ En canvi, en una masoveria d'una gran propietat del municipi de Tagamanent, a banda de gallines, conills i porcs, el bestiar que hi havia era molt més nombrós: «Dues-centes ovelles, més de cent cabres i vint-i-cinc vaques. I una euga i un parell de bous».⁵⁵ En el mateix sentit, un informant explicava les diferències en el bestiar segons l'altitud i les dimensions de la propietat dels masos de la capçalera de la Tordera:

*«Les cases altes eren cases de ramat d'ovelles, eh? Perquè les cases baixes tenien cabres (...) Les cases de ramat, doncs, era el Cot, era les Muntades, totes aquestes cases altes. A Can Cervera, que tenien ramat, tenien pastures a dalt al cim per l'estiu. Però les de per aquí baix, cases petites de per aquí baix, tenien un escamot de cabres, quatre cabres».*⁵⁶

La presència de mascles destinats només a la reproducció (toro, verro, cavall) també depenia de la capacitat econòmica del mas. Comprar i mantenir un semental era una despesa que no totes les cases podien afrontar i, per això, llogar els seus serveis a un mas veí era l'opció més habitual. En aquest sentit, tenir algun mascle per a la reproducció, com també cavalls o bous per treballar, apareix en els relats com un senyal d'un estatus socioeconòmic elevat del mas:

53. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

54. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

55. Dona, vuitanta-un anys, el Brull, pagesa.

56. Home, cinquanta-cinc anys, Montseny, masover.

«[El verro] era un animal que, és clar... Hi havia problemes amb el verro. Primera, que per mata'l l'havies de sanar i ja havies de fer gasto. Havies de fer venir un sanador. Per sanar un animal així, gros, hi havia molta feina, perquè no te'l podies menjar si no el sanaves. En canvi, la truja no, te la podies menjar tranquil·lament. I clar, la gent, doncs anaven per lo just, no? Bestiar que dongués una mica i que no gastés. Vull dir, és com el toro. El toro en tenien quatre cases. Deien: "Això és un animal mort, no dóna llet, no podem agambar el vedell amb el toro". Can Cervera sí. Era una casa important, tenien el toro i... [també tenien verro]»⁵⁷.

Les narracions posen de manifest una composició variada del conjunt d'animals que hi havia als masos com a estratègia per fer front a les oscil·lacions del mercat i a possibles epidèmies i en relació amb les dues finalitats econòmiques de la ramaderia i l'apicultura. D'una banda, era una activitat domèstica destinada a l'obtenció de productes per al consum dels habitants del mas (aviram, conills, porcs, ous, llet i mel). D'altra banda, tenien com a finalitat la venda de la producció al mercat (ovelles, cabres, vedells, porcs, pollins, llet, llana i mel) per la qual cosa, en molts masos, constituïen la principal font d'ingressos en metàl·lic. Per això, la composició de la cabana ramadera dels masos depenia de les variacions del mercat.

Els relats sobre les vivències amb el bestiar ens mostren diferències importants segons les característiques del mas on vivien els informants i segons que siguin homes o dones, masovers o pagesos propietaris. En tots els casos, però, la imatge dibuixada sobre el passat es contraposa a la situació actual, tant pel tipus de bestiar i el nombre d'animals com per les atencions que rebia:

«Avui dia els porcs, amb tres mesos o tres mesos i mig, fan seixanta o

57. Home, cinquanta-cinc anys, Montseny, masover.

setanta quilos i van al matadero, i abans, els porcs, casi bé amb menys de l'any, no se'n matava cap. Perquè pujaven d'una altra manera, més a poc a poc, l'alimentació no era per fer-los créixer tan ràpid. Ara, les carns, jo considero que també eren molt diferents, perquè era una carn feta. I avui dia, doncs, la carn es fa massa ràpida. No [solament] el porc; el porc, el pollastre, tot es fa créixer massa de pressa».⁵⁸

3.1. «Teníem vedells que ni eren nostres.»⁵⁹ El bestiar boví

El bestiar boví és el que, segons els relats dels informants, presentava una difusió més àmplia arreu del Montseny. Les vaques, els bous i els vedells eren presents en masos de plana, d'alta muntanya i de muntanya mitjana gràcies a dependre molt menys de les pastures per alimentar-se. El nombre de caps que hi havia a cada mas era molt diferent i depenia de la seva capacitat econòmica per adquirir i mantenir els animals: hi havia cases que tenien vint o trenta vaques i un parell o dos de bous, mentre que altres «només podien tenir una bèstia, i encara; amb treballs a mantenir-la»⁶⁰. Quan no era possible tenir bestiar propi pel seu cost elevat, es podia recórrer a diverses fórmules per al manteniment dels animals, que utilitzaven alguns masovers i pagesos propietaris més modestos:

«Perquè teníem vedells que ni eren nostres. Abans hi havia moltes cases grans que posaven el bestiar a una casa a terços».⁶¹

«N'hi havia moltes, de cases així, petites, que de vegades tenien una

58. Home, quaranta-sis anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

59. Dona, vuitanta-nou anys, Breda, pagesa

60. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

61. Dona, vuitanta-nou anys, Breda, pagesa.

*vedella. La mantenien i quan pujava, aquella vedella, quan era grossa se la venien, i llavors n'hi donaven un tant pel temps que l'havia mantinguda, i la feina i això. Sí. De vegades un negociant deia: "Et donaré tantes pessetes o et donaré tant del que faci de la vaca i me la mantens fins que..." [D'aquest tracte en] deien posar, posar una vedella, posar una vedella en una casa que no tenien cèntims per comprar-ne. I un que tenia bestiar, o era un negociant, o un pagès gros i, mira, portava una vedella allà i quan se la venien, llavors no sé quins tractes es feien».*⁶²

Als masos d'alta muntanya i de muntanya mitjana, la cria de vacum era de caràcter extensiu i els animals s'alimentaven sobretot pasturant i, en un grau inferior, amb herba dels prats de dalla emmagatzemada en pallisses i pallers. En canvi, als masos de plana, on les vaques es tenien per produir llet i passaven la major part del temps tancades a l'estable, el menjar conreat prenia un pes més important en la seva alimentació durant tot l'any (alfals, civada, vesses, naps, blat de moro, sorgo).

El bestiar boví tenia diferents usos. Un era el treball (llaurar els camps, estirar el carro, batre els cereals, treure fusta del bosc, etc.). Ara bé, com hem assenyalat, les cases amb unes dimensions més grans tenien bous per fer aquestes feines, mentre que els masos més modestos les feien amb vaques:

*«Les teníem més de cara al treball [les vaques]. Lo que, és clar, també les ajuntaven, les fèiem criar, que fessin una cria, una cria a l'any, em penso. (...) Llavors veníem el vedell, i si munyíem una temporada, doncs aprofitàvem per beure llet nosaltres».*⁶³

El bestiar boví també s'utilitzava per criar vedells per a vendre per a carn. Aquesta era la principal finalitat del vacum als masos

62. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

63. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

de muntanya mitjana i d'alta muntanya, els quals, a més de disposar de més recursos per a la cria extensiva, tenien problemes per treure la llet cada dia a causa de la manca de camins i carreteres, com explicava l'amo d'un mas d'alta muntanya: «Perquè llavors la llet ni es duia ni s'aprofitava, ni molt menys! Perquè carreteres, ni hablar!».⁶⁴ En aquests casos, la llet sobrera de les vaques s'aprofitava per al consum del grup familiar, per criar altres vedells que es compraven a fi d'engreixar-los o bé per fer formatge i mató:

*«Llavores les vaques, gairebé les tenien totes per criar. I llavors algunes vegades es moria el vedell, algunes es moria la vaca. Bueno, sempre hi havia algunes pèrdues d'aquestes. Però llavors anaven a Granollers o a Vic, però gairebé els portaven de Granollers, anaven a Granollers i compraven vedells. I al mateix temps, en criaven tres o quatre més. O sigui, perquè de llet n'hi havia molta. Llavores hi havia la llet per la família, diguem, per la casa».*⁶⁵

Finalment, el bestiar boví es tenia per a la producció làctia, que s'havia desenvolupat d'ençà del final del segle XIX i del principi del XX gràcies a l'augment de la demanda de llet, relacionada amb la millora de les condicions de vida de les zones urbanes i industrials de Barcelona i del Vallès. El desenvolupament dels mitjans de transport al darrer quart del segle XIX i la primera meitat del XX (carreteres i ferrocarril) va permetre portar la llet des del Montseny cap aquestes zones i satisfer aquesta demanda creixent. També es varen anar instal·lant diferents empreses de recollida i de tractament de la llet en poblacions properes al Montseny. D'aquesta manera, la cria de vaques de llet es va convertir en una activitat bàsica per a molts masos de plana i també de la munta-

64. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

65. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

nya mitjana, a mesura que van anar millorant les comunicacions, com explicava el propietari d'un mas de plana:

*«Jo me'n recordo dels anys cinquanta, quan aquí la font d'ingressos més important d'aquest poble era la llet. El meu pare sempre m'ho havia dit; hi havia tres camions de llet que s'emportaven els pots cap a Barcelona, cap a la fàbrica, a la Letona i aquelles que hi havien en aquell temps. I tots els pagesos sortien a la carretera, el que no tenia dues vaques en tenia tres».*⁶⁶

La producció lletera va suposar una transformació important en l'orientació productiva dels masos de plana, que van passar d'una agricultura encaminada al consum humà a una de centrada en el conreu de farratges per a les vaques, i també va suposar un canvi substancial en el nivell d'ingressos dels masos: «Fins que es va introduir la llet, jo recordo que, llavors, eren uns anys que més aviat s'anava molt just de calés».⁶⁷ La producció de llet va transformar la lògica productiva dels masos, que es va dirigir molt més a la venda, però també va provocar un augment de la dependència dels masos respecte al mercat, tant per la compra dels productes necessaris per viure com per la compra dels mitjans de producció i la venda dels productes.

3.2. «Llavors teníem un ramat de cabres i ovelles.»⁶⁸ El bestiar oví i cabrum

A diferència del vacum, que estava distribuït arreu del massís i en masos de dimensions força diferents, la presència del bestiar de

66 Home, cinquanta-nou anys, Sant Esteve de Palautordera, propietari.

67. Home, setanta-un anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

68. Home, vuitanta-sis anys, Montseny, pagès.

llana i del cabrum estava limitada per la disponibilitat de les pastures per a la seva alimentació. A causa d'aquest fet, els municipis que ocupen la zona alta i mitjana del massís eren els que tenien una densitat més alta d'aquest bestiar: el Brull, Tagamanent, Viladrau, Montseny, Fogars de Monclús. A més a més, si bé moltes cases podien tenir algunes cabres i ovelles, els ramats eren propis de masos amb hisendes mitjanes i grans, situats a la part alta i mitjana del Montseny. Tot i que en algun cas aquests masos, que tenien una certa especialització ramadera, podien tenir fins a set-cents o vuit-cents animals, el més freqüent era que posseïssin ramats entorn de cent o dos-cents caps entre cabres i ovelles, com recordava un informant:

*«Això d'aquí, del Vilar de la Castanya, pues aquell home tenia un centenar de caps. I aquí a Vallforneres també hi havien cent trenta o cent quaranta, més o menys, també un ramat així. (...) Nosaltres, el pare en tenia... (...) un centenar o menys [d'ovelles], el pare,. Llavors teníem unes quantes cabres».*⁶⁹

En els relats sobre l'activitat ramadera dels masos hi apareixen diferències significatives segons les dimensions del ramat i el pes que hi tenien les ovelles o les cabres. Els masos que tenien ramats més menuts i on predominaven les cabres mantenien el bestiar pasturant el bosc i els erms propers al mas. En canvi, quan els ramats eren més grans i abundaven més les ovelles, els voltants del mas eren insuficients per alimentar-les, ja que es necessitaven pastures millors i més abundants. Segons que explicava l'amo d'un mas de la capçalera de la Tordera, «teníem un ramat de cabres i ovelles; cabres, més que res. Les cabres era l'única bèstia bona que hi havia pel país, és una bèstia que viu a tot arreu. Així com una ovella ha d'anar ben cuidada».⁷⁰ Això empenyia molts

69. Home, seixanta-cinc anys, Montseny, pagès.

70. Home, vuitanta-sis anys, Montseny, pagès.

Pastor amb el
ramat al
Montseny.
Autor: Lluís G.
Olivella. Arxiu
Fotogràfic
Centre
Excursionista de
Catalunya.

masos a practicar una transhumància interna dins del propi massís portant el ramat a la part alta durant l'estiu i a la muntanya mitjana i a la baixa muntanya durant la tardor i l'hivern:

*«[El ramat puja cap al pla de la Calma] Normalment aquests volts de Sant Joan. Quan hem esquilat, sí. Segons el temps, si fa més calor les pugem abans i si en fa menys.. (...) [S'estan a dalt fins a finals de setembre o primers d'octubre] Ara el vam baixar fa vuit dies [el 13 d'octubre]. Vuit dies abans, vuit dies més tard».*⁷¹

La necessitat de la transhumància obligava els masos amb un nombre més elevat d'ovelles a disposar de pastures en diferents estats ecològics per satisfer les seves necessitats d'alimentació durant tot l'any. Només els masos que disposaven de pastures en diferents llocs podien tenir un ramat més gran i amb més ovelles. La situació més favorable era quan el territori del mas s'estenia verticalment des de les zones mitjanes del massís fins dalt dels

71. Home, cinquanta-sis anys, el Brull, pagès.

cims, de manera que el ramat s'anava desplaçant per dins de la hisenda del mas seguint un circuit que permetia péixer en cada moment les pastures més apropiades segons el nombre de caps, el cicle vegetatiu de les herbes en cada estatge ecològic i les condicions climàtiques de cada any. Aquesta opció només la podien adoptar els masos d'alta muntanya o de muntanya mitjana que tenien unes dimensions mitjanes o grans. En aquests casos, els ramats s'estaven al mas durant l'hivern i en un corral d'alçada durant l'estiu. Per això, a tot el massís abunden les construccions sobre els 1.000 metres (corrals, casanoves) que complien la funció d'aixoplugar pastors i bestiar a l'estiu: corral de la Cortada, corral d'en Deumal, corral del Cambrodon, corral d'en Perera, corral de la Casanova; etc. L'amo d'un mas de la zona alta del Montseny explicava així la combinació que feien entre el mas i el corral:

*«Era el mateix corral d'aquí. I el ramat era el mateix. Allà hi havia un masover que guardava el ramat, a l'estiu allà [al pla de la Calma], i a l'hivern aquí [al mas], era el mateix pastor. (...) Com que és tot lo mateix.. [una sola propietat]».*⁷²

Si el mas no tenia cap corral, el pastor aplegava el bestiar en una jaça i dormia en una barraca o cabana: «En aquella [barraca] hi dormien quan hi havia els masovers al Clot, però ara no. Aquell tenia ramat i hi dormia».⁷³ La toponímia del Montseny conté molts noms en què hi ha els mots *jaça*, *amorriador* i *barraca*, i que es refereixen a llocs on el bestiar passava la nit o descansava durant l'estiu: *jaça del Bellit*, *jaça d'en Pla*, *amorriador d'en Rovira*, *amorriador del Bac*, *barraca del Sord*, *barraca d'en Ramon*, etc.

Però no tots els masos disposaven de diferents tipus de pastura dins de la seva hisenda, per la qual cosa havien de recórrer a altres

72. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

73. Home, cinquanta-sis anys, el Brull, pagès.

fórmules que implicaven treure el ramat del mas durant una temporada per portar-lo a un altre indret. Una alternativa era posseir masos en llocs situats a altituds diferents i, si podia ser, que fossin veïns o propers. En aquest cas, els propietaris posseïen una part del ramat del masover que ocupava el mas de la zona alta, es reservaven el dret de pastura dels masos que tenien a la part baixa i desplaçaven el bestiar d'un lloc a l'altre segons les necessitats. Un exemple força interessant d'això és l'ús que feia un masover de Vallforners —situat a 715 metres d'altitud— que utilitzava les pastures de dos masos més del mateix propietari: el Vilar d'en Ribes (750 metres d'altitud) a l'hivern i la Casanova de Vallforners (1.150 metres d'altitud) a l'estiu:

«[Tenia] vaques, tenia cabres, tenia ovelles... Perquè a Vallforners, ara no sé, però llavors anaven allà al Vilar d'en Ribes, que també era de l'amo de Vallforners. (...) A l'hivern seguia cap allà, cap al Vilar d'en Ribes, i a l'estiu pujava aquí, a la Casanova de Vallforners»⁷⁴.

Una estratègia diferent per obtenir els recursos necessaris per al ramat era posseir drets de pastura a les terres de masos d'alta muntanya a través del sistema d'emprius, al qual ens hem referit en el capítol anterior. És el cas, per exemple dels emprius de les Agudes o de Viladrau. Com explicava l'amo d'un mas amb drets als emprius de Viladrau,

«[A l'estiu ens estàvem a] la muntanya d'aquí, nostra. Aquesta de la casa i llavors els emprius de Viladrau. Ho podíem seguir tot, nosaltres. Bueno, ho podem seguir tot, encara. Que els emprius són de la Vila. (...) És que hi ha els tractes de que cada ramat té el puesto de dormir, a la nit. (...) I llavors, cadascú té el dia de pujar, no pot pujar qualse-

74. Dona, vuitanta-un anys, el Brull, pagesa.

vol dia. Tenen els dies [de pujar] i els dies de marxar fixats. (...) Perquè a Viladrau heu de pensar que a totes les cases tenien el seu ramat. I pujaven les vaques i tot, eh. No el ramat de les ovelles sinó cabres i ovelles i vaques i tot lo que tenien i pujaven a aquí dalt. I cada casa tenien les seves vaques, les seves ovelles, les seves cabres, tothom pujava a aquí dalt».⁷⁵

La darrera solució que quedava als masos que no tenien prou pastures de propietat era llogar-ne als masos que en tenien de sobreres o sense utilitzar, o bé arrendar el dret de pasturar els rostolls:

«Entrava el bestiar en un corral, ja li teníem un corral que li havíem de netejar i tot nosaltres. No me'n recordo quan pagava, si disset o divuit mil peles, pagava. [Pasturava] tots els camps; com que a l'hivern que no hi tens gaire res, [en] els que no hi tenies menjar per les vaques... Tots els camps i tot el bosc. (...) Aquí venia des de l'octubre o d'això fins al vint-i-vuit o vint-i-nou de febrer; havia de deixar-ho. O sigui, al març ja no podia ser-hi perquè ja es tirava l'aigua als prats, ja no podia anar als prats ni res d'això».⁷⁶

De la mateixa manera que els masos de muntanya mitjana havien d'obtenir pastures a la zona alta durant l'estiu, els situats a l'alta muntanya o els que tenien poques possibilitats de pastura durant l'hivern havien d'arrendar herbes a la part baixa del massís (Breda, Sant Celoni, Mosqueroles, Santa Maria i Sant Esteve de Palautordera, Sant Pere de Vilamajor) o també en indrets més llunyans com el Montnegre o altres zones del Vallès. Això els portava a augmentar la distància dels desplaçaments, com feien els pares de l'amo d'un mas d'alta muntanya:

75. Home, seixanta-cinc anys, el Brull, pagès.

76. Home, seixanta-nou anys, Arbúcies, pagès.

«Normalment marxaven allà al setembre cap al Montnegre [estaven un parell de dies de camí]. [També] havien anat molt a Arbúcies, eh!, a Sant Climent. Era una casa que hi havien anat tota la vida. (...) I llavors anaven a baix al Montnegre: Can Ginestar, Can Cases, a Can... Bueno, totes aquelles cases de per allà; tot ho tenien arrendat ells. I llavors quan pujaven, pujaven normalment sempre allà al quinze de maig o així, que era Sant Isidro, pujaven. Casi bé sempre. A les mateixes dates marxaven, a les mateixes dates pujaven. Llavors passaven fins al setembre aquí, del maig fins al setembre i tornaven a marxar avall».⁷⁷

El Montseny, a més de ser un indret de pastura per al bestiar dels masos, també era un lloc de pas dels ramats transhumants que baixaven dels Pirineus cap al el Vallès i la Marina durant el mes de setembre i tornaven a pujar al mes d'abril. Molts venien del Ripollès i la Cerdanya, i eren coneguts amb el nom de *cerdans*. El record del pas de ramats amb centenars de caps de bestiar, amb diversos pastors i gossos, és present entre les persones que han viscut als masos situats a la part alta del Montseny o al costat del camí ramader:

«Els cerdans, sí, sí [que me'n recordo]. (...) [Arribaven] aquelles vores del setembre. De mig setembre per amunt, ja baixaven. O abans, depèn. El temps ho havia de dir. Però no, baixaven al setembre, normalment. Baixaven amb el ramat, a peu. (...) De vegades baixaven una estesa de bestiar de por. Anaven dos o tres homes, dos o tres gossos, també».⁷⁸

«Mare de Déu! Si me'n recordo? La jaça la tenien en aquí els roures nostres [davant de casa]. Els pastors venien a buscar menjar aquí, a vegades sopaven aquí i deixaven els ramats a aquests roures de casa, a aquests roures d'aquí. Sempre era la seva jaça. I llavors l'endemà aga-

77. Home, seixanta-cinc anys, el Brull, pagès.

78. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

faven cap al pla de la Calma i cap avall, cap al Vallès. Cap a Granollers o allà on fos (...) [Aquests ramats venien] de Ribes, en baixaven molts, de Puigcerdà també en baixaven. I anaven a passar l'hivern per aquest Vallès. (...) S'ajuntaven ramats [de diferents propietaris] i llavors, quan eren aquí, cadascú els triava i se n'anava cadascú al seu tros que tenia llogat. Hi havien ramats que a vegades hi havien dues mil ovelles, eh!, i xais petits. I quan hi ha xais petits tampoc caminen tant el bestiar. És d'anar marxant».⁷⁹

Aquests ramats passaven de quinze dies a un mes per fer tot el trajecte. Segons el relat dels informants, tots ells pagesos i ramaders, es tractava d'una estratègia per anar alimentant de franc el bestiar pel camí:

«Aquella gent, segons deien, hi estaven un mes. Un mes, per pujar!!! Sí, ben bé. Ells ja s'ho feien venir bé, perquè si passaven una mesada pel camí, si amb allò, solament, podien atipar el bestiar, no pagaven res».⁸⁰

Però, a més de la imatge dels grans ramats i de la durada del trajecte, els pagesos veïns del camí ramader també recorden els conflictes que sorgien a causa dels atacs dels gossos dels masos als ramats o de l'entrada del bestiar als camps:

«A vegades, el bestiar, prou gana, i els pastors, rebentats de caminar, algun camp de verd, si hi havia alguna poca cosa s'ho "jalaven". Vet aquí! [riu]. (...) [El bestiar que passava pel camí ramader aprofitava les herbes que creixien al camí] Aquests ja s'aprofitaven amb el camí. Si el camí ramader tenia tres metres, per passar un ramat així, n'agafava vint, i tot lo que agafaven al mig s'ho enduien. Ja anaven més a poc a poc, ja estava fet amb picardia. Però és que la necessitat obligava

79. Home, seixanta-cinc anys, el Brull, pagès.

80. Home, seixanta-cinc anys, Montseny, pagès.

que el bestiar mengés, s'alimentés. Era fet així, això. No pagaven, ells, no pagaven. Si es menjaven un camp d'una casa, és molt lògic que el pagès es queixés. Però cobrar no. Què han d'anar a cobrar d'una gent que es traslladen d'un puesto a l'altre per la necessitat? No, això no es feia. Jo no ho havia vist a fer mai. Ni ara no es faria, tampoc».⁸¹

Un dels camins que seguien i que la memòria dels informants permet reconstruir s'enfilava des de Sant Pere de Vilamajor i Sant Esteve de Palautordera cap a Sant Elies, el turó d'en Samon, el Sui,⁸² per després travessar el pla de la Calma pel camí fins a Collformic, el pla de Cent Sous i turó dels Esqueis, des d'on se seguia per la carena i després es baixava cap al Molí Espatllat, a Viladrau, i d'allí cap a la plana de Vic. A més d'aquesta ruta, Llobet (1990: 276) assenyala tres camins ramaders més que travessaven el Montseny: un pel Congost, un altre que des de Viladrau anava cap a la vall de Sant Marçal i, passant pel costat del turó de l'Home i les Agudes, baixava cap a Sant Esteve de Palautordera i, finalment, un altre que des del coll del Ravell anava cap a Arbúcies i Breda.

El record de la transhumància també és la constatació de la seva desaparició. Des de mitjan dècada de 1990, cap ramat no ha travessat el pla de la Calma, i això, malgrat el conflicte que hi podia haver amb els pagesos, és assenyalat amb enyorança en constatar que una forma de vida que formava part del paisatge i de la seva experiència ha desaparegut:

«Només que ara això de caminar deu o dotze o quinze dies s'ha perdut. No volen caminar. Baixen aquests camions de dos i tres pisos, carreguen

81. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

82. Una variant de la pujada des de Sant Pere de Vilamajor anava cap al corral d'en Perera i enfilava la carena cap al coll d'Uxola, el coll Tascó, Palestrins i el coll del Pi Novell, on el camí ramader s'ajuntava amb el que venia del turó del Samon i Sant Elies (home, setanta-vuit anys, Sant Pere de Vilamajor, masover).

*dues-centes ovelles, tres-centes ovelles, per dir algo, i en poques hores es traslladen d'aquí allà i d'allà aquí».*⁸³

3.3. «Les gallines corrien pel bosc i corrien pertot.»⁸⁴

Aviram, porcs i conills

A més del bestiar dedicat a la venda, tots els masos criaven animals de corral per al consum domèstic (aviram, conills i porcs). El porc i, en un grau inferior, l'aviram i el conill eren la principal font de proteïnes animals i, amb la verdura de l'hort, els fesols i les patates, formaven la base alimentària dels habitants dels masos. Així mateix, la cura i l'alimentació d'aquests animals constituïen una part important de les seves activitats diàries. Per això, les gallines, els pollastres, els ànecs, les oques, els conills i els porcs també són protagonistes de la memòria de la vida al mas.

Les dones i els infants eren les persones encarregades de tenir cura del bestiar de corral, responsabilitat que consistia a anar a buscar menjar per als conills, preparar i donar el menjar a l'aviram, arreplegar els ous, «engegar» les gallines i coure la calderada per als porcs. Per això en les narracions sobre la infantesa sovint hi apareixen relats sobre aquestes tasques:

*«A casa, pues mira, la meva mare em feia anar a buscar menjar pels conills. Per les feixes, pel quintà que hi havia, que perteneixien a la vivenda que estàvem, pues mira, si tenien menjar pel bestiar fet o... Pels conills, a l'hivern, que no hi ha gaire herba, doncs mollerons del bosc, o suro, branquetes de suro... Ara, després, a la primavera, ja procuraven, ja, fer menjars: raves, veces, civada..., aquestes coses; naps, cols (...) o el que fos. O herbes dels marges. Llavors em feien anar a buscar menjar pels conills».*⁸⁵

83. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

84. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

85. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

Els conills es tenien tancats en conilleres i corts, mentre que l'aviram corria pels volts de la masia buscant menjar durant una part del dia.

*«A la nit les teníem tancades en una cort [les gallines], tancades fosques, i al dematí, les deixàvem anar. Els obríem allà [a la cort] i les tancàvem en un altre galliner, però voltat de filat, en una altra part. I allà a mitja tarda les deixaven córrer, per les seves buenes... (...) La mare, de petita, em deia –per allà a les cinc de la tarda, posem, per dir una hora–: “Ves a engegar les gallines i porta els ous”. Perquè a dins d'aquell galliner, d'aquell tancat de filat, havíem fet com una barraca de ginesta, estil carboner, i a dins de la barraca hi tenien un cistell vell o una galleda vella o així, amb palla, per anar-hi a pondre».*⁸⁶

Les converses sobre la cura de l'aviram i els animals de corral també han fet reviure el record dels seus predadors (la guineu, la mostela i el gat marc) i les anècdotes sobre els atacs i la cacera d'aquests animals:

*«El gat marc, si t'entrava al galliner, els matava tots. Mentre aviram hi havia, els matava tots i quedaven allà morts. Una vegada hi havia neu i llavors el galliner era aquí sota, va entrar un gat marc a la nit i va fer una estesa de gallines... Bueno, algunes que es van enfilar i que no hi va poder arribar [es van salvar]. Llavors hi havia l'oncle, el germà del pare, i va dir: “Ja tornarà”. I li varen posar un braó, allò, una trampa, aquí al portal, tapada de neu, perquè com que hi havia un bon gruix de neu, que no es veiés. I a la nit ja ho crec que s'hi va enganxar! I jo me'n recordo que l'oncle, amb un pal gros, a garrotades, puf i puf. I feia uns xisclets, aquella bèstia! Però el va matar».*⁸⁷

«Una guilla, l'última que vaig matar, que vaig matar aquí la casa

86. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

87. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

veïna, llavors hi vivia en Joan. I em truca a la nit, que poder era més tard que ara, ja ho crec, i diu: "Poguessis venir, que hi ha allà una guilla que se'ns menja l'aviram". Dic: "Cony, què dius, ara?", i a aquella hora de nit. Diu: "Sí, veniu". Jo tenia l'escopeta petita, de dotze mil·límetres, d'aquestes petites, i dic: "Ja vinc". I vaig cap allà; diu: "Jo us faré llum i obriré una mica la porta, que no es pugui escapar". I la guilla estava tipa d'anar d'un cantó a l'altre, que hi havia una separació així de maons, però voltava d'un cantó a l'altre mentre veia que la guaitaves. I bueno, l'última hora es fot allà, arraconada, la guilla, més maca, recoi. I l'apunto i..., li tirava com d'aquí allà, encara més a vora, amb aquella escopeteta, i pam!».⁸⁸

Gairebé totes les cases engreixaven alguns porcs per matar-los i tenir carn «pel gasto de tot l'any».⁸⁹ Hi havia masos on la cria de porcs també era una activitat destinada al mercat i n'engreixaven per vendre o tenien alguna truja per criar garrins i vendre'ls a altres masos que els volguessin engreixar: «Llavors porcs, un parell de truges, a vegades més, menys. Es venien els garrins. I a vegades uns quants porcs es venien, també. No pas aquestes bogeries d'ara, sinó deu o dotze».⁹⁰

«Els porcs, el pare en comprava cinc, i quan s'avenia per allà els volts de Nadal, els venia i llavors en comprava cinc més per més tard. Ens els veníem grossos per matar, aquí a les botigues de Breda. (...) Llavors, dels últims que engreixàvem, ens en quedàvem un per nosaltres per matar i ja el teníem per tot l'any».⁹¹

No tots els masos, però, disposaven de verro per muntar les truges i fer-les criar. Per això, quan les truges entraven en zel, calia

88. Home, vuitanta-sis anys, Montseny, ferrer.

89. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

90. Home, vuitanta-sis anys, Montseny, pagès.

91. Dona, vuitanta-nou anys, Breda, pagesa.

conduir-les pels camins fins a un mas on tinguessin verro, de vegades a una certa distància, cosa que donava peu a situacions complicades, però que avui s'expliquen amb un aire còmic:

*«Hi havia el mascle [a Can Cervera], que baixaven hasta de la Castanya. De xic que ja hi havia anat amb la iaia, des de dalt [del mas]: “Va, vinga, portem aquesta truja a Can Cervera a muntar el verro”. Però me cago en déu, quan arribaves a Can Cervera, a lo millor llavors ja no anava! [la truja ja no estava en zel] I havies de tornar a marxar amb la truja. (...) Quin bestiar, la mare que el va parir, havies d'anar davant amb el cistell, amb el blat de moro, anar-li fent soroll, un altre darrere. I llavors si venia un tros d'aigua se't girava, l'havies de fer travessar a empentes. A última hora, ja, si hi havia una mal parida, ja l'havies de portar fermada per una cama perquè no se t'escapés. Sí, sí, una tragèdia, era una tragèdia».*⁹²

Hi ha dues activitats més de la cria dels porcs que sovint han sorgit en les converses: fer-los pasturar pel bosc i elaborar el menjar per engreixar-los (calderada). Ambdós aspectes apareixen com a exemple de la bona alimentació dels animals en el passat, que encara conserven alguns masos, en oposició amb l'alimentació actual, basada en pinsos industrials, que és considerada artificial i perjudicial tant per als animals com per a les persones, que se'ls menjaran després. «[Els porcs] mengen com un senyor», afirmava un pagès d'un mas d'alta muntanya, i afegia: «Res de pinsos, els pinsaires que s'estiguin a casa seva, eh? I són així, eh? I pugem així, eh? I ens els comprem i ens els pugem així i no mengen mai pinso. Si comencen a menjar pinso...[malament]».⁹³

La calderada, que també es donava a l'aviram, consistia en un menjar cuit en una caldera i elaborat amb les restes del menjar,

92. Home, cinquanta-cinc anys, Montseny, masover.

93. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

triadures i productes de menys qualitat que no eren venuts ni tampoc consumits al mas (mongetes, carbasses, farina de blat de moro, segó, castanyes), i també alguns productes de l'hort conreats específicament per alimentar els animals:

*«Els naps, les remolatxes, les cols i aquestes coses es posaven en unes calderes (...). I llavors es feia foc allà sota, que bullís i que quedés ben cuit. I llavors allò s'agafava, i amb farina de blat de moro i amb farina d'ordi, això s'amania pels porcs, eh. I feies un ranxo, doncs, d'allò. I els hi tiraves i escolta, disfrutaven!...».*⁹⁴

A banda d'aquest menjar, els porcs també s'engagaven a pasturar pel bosc del mas, especialment durant l'època en què hi havia aglans i castanyes, com explicava el fill d'un mas de muntanya mitjana: «A casa hi havia força dèria, també, a tenir tres o quatre truges a bosc».⁹⁵ A més de servir per alimentar els porcs i aprofitar tots els recursos que oferia el bosc, també era una manera de contribuir a mantenir-lo net. Els porcs anaven sols o bé hi havia algun vailet que els vigilava:

*«I anar a engegar els porcs també ho havíem fet amb el meu germà. També, també. Oh, noi! Havien d'estar grassos i macos per quan els mataven, eh! Me'n recordo que en teníem tres i els anàvem a engegar cap a la part de la castanyeda. Clar, de cara a l'hivern, que és la temporada que es maten els porcs, a l'hivern, llavors aquesta temporada que hi ha les castanyes i les glans i així, pues, és clar, que trobessin tiberi».*⁹⁶

Els porcs, l'aviram, les vaques, les eugues, les cabres i les ove-

94. Home, setanta-un anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

95. Home, cinquanta-cinc anys, Montseny, masover.

96. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

lles formen part del record de la vida als masos montsenyencs. Com hem vist, però, no totes les cases tenien el mateix bestiar ni tampoc el mateix nombre de caps. La composició de la cabana ramadera d'un mas depenia dels recursos disponibles al seu territori, dels estatges ecològics que comprenia, de la distribució del bosc, de les pastures i dels camps de conreu i de les dimensions. Els grans masos, especialment els d'alta muntanya i de muntanya mitjana, eren aquells en què la ramaderia tenia un pes més important. D'altra banda, tot i que la cria del bestiar domèstic estava destinada al consum dels membres del mas, la ramaderia sobretot era una activitat concebuda per a la producció comercial.

4. «EL BOSC ERA EL PA DE LES CASES.»⁹⁷ L'EXPLOTACIÓ FORESTAL

El tercer puntal econòmic dels masos del Montseny era l'exploració forestal. El bosc era una font fonamental de recursos i, a més a més, va ser la base de la industrialització d'alguns nuclis urbans situats a les valls o planes properes (Rueda i Tura 1995: 73). L'aprofitament forestal era un complement important de les activitats agrícoles i ramaderes de molts masos, tant pels productes que se n'obtenien com pels jornals que oferia en els moments de menys activitat en les feines agrícoles. La massa forestal del Montseny, amb boscos d'alzines i de sureres sota els 1.000 metres, de faigs entre els 800 i els 1.600 metres, de pinedes i castanyedes i de rouredes, i de conreus d'arbres de ribera, permetia uns usos molt diversos en funció dels arbres existents i de les variacions en la demanda dels productes forestals.

Un dels principals aprofitaments del bosc era la llenya, sobre-

97. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

tot d'alzina, alzina surera i faig, dels quals s'utilitzaven els troncs i les branques grosses. La fusta de rebuig, els arbustos procedents de la neteja del bosc i brancatge de tota mena també s'aprofitaven com a combustible per als forns de pa, de calç i de ceràmica, i per a les bòbiles. Com explicava un pagès d'un mas de plana, hi havia gent que netejaven el bosc d'aquests materials a canvi d'endur-s'ho tot:

*«Havia vist, encara, que per deixar netejar el bosc, esporgaven els pins i dels pins en feien costals, que en dèiem. I això, aquests costals, anaven en els forns de pa. Per coure el pa. I la branca de pi, feien uns feixos que sabien fer ells i llavors, aquests costals, que en dèiem, anava per fer pa. I per deixar netejar el bosc, esporgar els pins i t'arrancaven la soca i et deixaven el bosc net».*⁹⁸

Però al contrari del que succeeix actualment, en què la llenya ha esdevingut gairebé l'únic aprofitament forestal, la memòria dels habitants dels masos ens aproxima a altres usos de la fusta en el passat. El fet de disposar de fusta abundant i d'aigua per fer moure màquines i turbines potencià el desenvolupament de tallers i indústries en alguns pobles de les valls i la plana veïna, que tenien la fusta com a matèria primera. Els principals usos que es recorden eren l'ebenisteria (roure, castanyer, pi, avet i arbres de ribera), l'elaboració de raigs i corbes de rodes de carro (alzina), la manufactura de rodells i dogues de bótes (castanyer), la fabricació de carrosseries a Arbúcies (freixe, vern i acàcia), el torneigament de bitlles, llançadores i rodets per a la indústria tèxtil (vern i faig) i l'elaboració de pipes (soques de bruc).

Per a l'elaboració de raigs i corbes de rodes de carro, «s'aprofitava l'alzina més recta, que no tenia cap tara».⁹⁹ Es tractava d'una

98. Home, setanta-un anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

99. Home, setanta-un anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

activitat que suposava una primera elaboració al bosc mateix per tal de facilitar l'extracció de la fusta de dins del bosc i el seu transport fins al taller, com recordava un altre informant:

*«Ho mig feien. Ho serraven i d'aquella manera quedava molt de pes a fora, ja. I després només havien de dur lo essencial amb el bast avall. Ho obrava aquí perquè jo penso que és d'aquesta forma que el transport [era més fàcil]».*¹⁰⁰

Un dels records més vius, especialment a Arbúcies i Viladrau, és l'aprofitament del castanyer per fer dogues i rodells. Aquesta indústria va tenir una gran importància durant la segona meitat del segle XIX i la primera meitat del XX, tant pel seu volum econòmic com per la feina que oferia als bosquerols:¹⁰¹

*«[La fusta de les perxades de castanyer anava per fer bótes i bocois]. Els rodells ha sigut una cosa añadida, de més a més. Perquè, és clar, quan talles un castanyer tendre, torna a brotar. Però no fa un i dos brots, brota molt. Llavors, als tres anys són com l'alçada d'aquest sostre o una mica més (tres metres). Llavors feien els rodells. Tallaven i allò anava pels barrils d'arengada i aquestes coses. Però ara no ho volen, això. Ara no se'n fa. Ara va per aspres».*¹⁰²

Durant molt temps, els boscos del Montseny es van aprofitar, principalment, per fer carbó, sobretot d'alzina, però també de bruc, roure i faig.¹⁰³ Tot i que es tracta d'un dels records més vius de l'activitat forestal dels masos, era una activitat que va tenir més

100. Home, vuitanta-sis anys, Montseny, pagès.

101. Sobre l'aprofitament del castanyer i els rodors vegeu els treballs de Zamorano (2000 i 2003).

102. Home, setanta-un anys, Viladrau, propietari.

103. Segons Llobet (1990: 294), a la dècada de 1940, al Montseny es produïen unes 9.600 tones de carbó a l'any.

importància a les zones de muntanya mitjana i d'alta muntanya que no pas a la plana, ja que, a part que el bosc hi era més abundant, l'elaboració de carbó era afavorida per les dificultats per extreure la fusta del bosc, com posa en relleu el fragment següent:

*«O sigui [el bosc] lo que era proper i bo, ben comunicat, no se solia fer carbó. El carbó es feia més endins del bosc, perquè perdia un seixanta per cent del seu pes i era més senzill de transportar. O sigui en aquí aquests baixos [al Pla] de carbó no se'n feia gaire. Era més cap amunt».*¹⁰⁴

A més de les piles per fer el carbó d'alzina o de faig, també es feia carbó de sitja amb soques de bruc. Tot i que el procediment era més senzill, es tractava d'un producte de menys qualitat i que no era tan valorat:

*«Feien un sot com un pou d'un metro de fondària o així, i hi posaven les... [soques]. Feien foc i hi anaven tirant totes les soques allà dintre. I quan aquelles soques de bruc quedaven totes vermelles, que ja no es veia que hi hagués res per cremar, llavors feien una mica d'aigua, així per sobre, però molt poc, i el tapaven amb bruc verd i terra. I allò quedava ofegat. I llavors, l'endemà o així ho treien i te sortien les soques, aquelles soques que eren carbó (...) El carbó d'alzina és el carbó millor que hi ha, potser. El carbó d'alzina és un carbó que el posaves en el fogó i no espurnejava gens. En canvi, la soca de bruc, quan la posaves en el fogó, feia allò, aquelles "pifs!", allò que marxen aquelles espurnes, i per això no era tan estimat el carbó de soca com el carbó d'alzina».*¹⁰⁵

L'explotació del carbó va finalitzar al principi de la dècada de 1960, quan el carbó vegetal va ser substituït pel butà com a com-

104. Home, quaranta-sis anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

105. Home, setanta-un anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

bustible per a les cuines. En diversos masos l'any 1962 va ser el de la darrera cuita:

*«Va ser aquell any que va fer aquella nevada tan forta. [L'any] seixanta-dos. Aquell any estàvem fent carbó a les alzines aquestes d'aquí al voltant de la casa i em sembla, em sembla com si fos l'última campanya que es va fer de carbó, ja».*¹⁰⁶

El suro era un dels altres recursos aprofitables del Montseny, especialment per la indústria tapera. Les suredes, moltes de les quals van ser plantades després de la fil·loxera, es pelaven cada dotze-catorze anys i ho feien majorment bosquerols de la zona. No totes les zones del Montseny, però, tenien les condicions que requereix l'alzina surera per créixer, per la qual cosa la producció de suro es concentrava més als masos de plana i de muntanya mitjana (entre els 300 i els 600 metres) de les zones est i sud-est del massís.

De les suredes també se n'aprofitaven les «rames de suro [tendres] per tallar-les petites per donar al bestiar [ovelles, cabres i conills]». ¹⁰⁷ Igualment, es recollien altres productes, com ara el pelagrí i la sura, que arplegaven els infants i les dones dels masos més modestos per vendre'ls, com explicava una dona nascuda en una petita masoveria:

*«Amb el meu germà..., em sembla que era amb el meu germà que hi havíem anat una mica, no és que me'n recordi gaire, d'això, eh! Lo que s'havia collit molt, per vendre, el pelagrí, això, el suro, que cau que es podreix i així aquells trossets? Sacs d'allò havíem anat a recollir».*¹⁰⁸

A banda d'aquests aprofitaments, el bosc també proporcionava

106. Home, seixanta-nou anys, Arbúcies, pagès.

107. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

108. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

als habitants dels masos altres fruits per al consum tant de les persones com dels animals: bolets (rossinyols, lleteroles, carlets, pinencs, siurenys), pinyons, aglans d'alzina i d'alzina surera per pasturar els porcs i el ramat, maduixes, gerds, falgueres i fullaraca per al jaç dels animals, etc. Finalment, el bosc també esdevenia una reserva de terres de cultiu o pastures per mitjà de l'artigatge: es tallava un tros de bosc, se'n cremava la llenya i la cendra s'utilitzava com a adob. Aquesta pràctica (Breton 1991:33) permetia, en èpoques de poca densitat de població, disposar d'una reserva de terres que es podia tornar a posar en cultiu en cada generació, amb la qual cosa es deixava regenerar el bosc. Però en èpoques de forta pressió demogràfica es feren moltes artigues al pla de la Calma i van crear-se cases noves dependents dels masos i que exerciren una gran pressió sobre el bosc. Igualment, en llocs com Viladrau o Arbúcies, l'artigatge es va utilitzar per plantar castanyers. S'artigava un tros de bosc on un parell d'anys o tres es feien patates i posteriorment es plantaven castanyers.

*«Això de les artigues és, per exemple, un tros de bosc o un tros d'erm. Es neteja, es llaura o es fanga o es mou la terra. I llavors es planten patates, per exemple. (...) [El meu avi] ho entregava a gent del poble: "Mira, tu vols aquest tros? Doncs, ja ho pots fer". Ho feien i treien les patates, i quan ja havien tret lo que hi havia plantat, llavors ell hi plantava castanyes. (...) [El pagès a qui havien cedit l'artiga] anava allà, tallava el bosc, ho arreglava i quan treia el producte, llavors anava el meu avi i ho plantava».*¹⁰⁹

L'aprofitament del bosc era diferent segons si es tractava d'uns propietaris que no conreaven directament la terra, d'uns pagesos propietaris o bé d'uns masovers. Els dos primers grups explotaven directament tots els recursos que oferia el bosc, mentre que el

109. Home, setanta-un anys, Viladrau, propietari.

darrer no hi tenia res a veure, ja que l'amo del mas es reservava l'explotació forestal, com recordaven propietaris i masovers: «Era qüestió de l'amo. Nosaltres al bosc no hi hem tingut mai res que veure, només a la terra i a la casa».¹¹⁰ Per a molts propietaris, el bosc era una font de rendes tant o més important que les obtingudes de les terres de conreu: «Més aviat bosc, aquí. El conreu era una cosa de més a més».¹¹¹ Tant és així que la quantitat de bosc de què disposava un mas podia ser determinant perquè els seus propietaris poguessin cedir les terres a uns masovers o les haguessin de treballar directament, com apareix en el cas següent:

*«Es menaven la terra ells i llavors els hi va semblar de posar masover. I va ser quan hi va anar el pare. Però llavors, al cap de sis anys, van dir al pare, diu: "Si trobessis una altra cosa, noi, no podem pas viure. Amb lo del masover i d'això". Clar, era una casa petita, no hi havia gaire bosc i no podien viure. Els hi semblava que arrendant que viurien, i van veure que no els hi anava bé i llavors es van tornar a posar a menar la casa».*¹¹²

L'ús que podien fer els masovers del bosc del mas depenia del contracte que havien establert amb l'amo. Els aprofitaments més freqüents consistien a portar el bestiar del mas a pasturar al bosc, sobretot quan l'amo també tenia part en el bestiar del masover i no havia venut el dret de pastura; collir castanyes, les quals anaven a mitges amb l'amo; collir bolets i fruits del bosc; recollir fulles per fer el jaç del bestiar, i arreplegar les restes de carbó de les places carboneres. En canvi, en cap cas no podien tallar cap arbre per fer llenya o per a fusta. Tots els masovers han coincidit en el fet que la llenya que necessitaven per escalfar-se i per cuinar l'havien de recollir de la que havia caigut, la que quedava de

110. Dona, vuitanta-dos anys, Arbúcies, masovera.

111. Home, setanta-un anys, Viladrau, propietari.

112. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

les restes tallades pels carboners o la que s'obtenia d'algun arbre mort: «No tallant res, eh. Lo que queia». ¹¹³ «A vegades recollíem la llenya més grossa per fer foc, la recollíem quan nevava, si s'esbessaven els arbres.» ¹¹⁴ Així doncs, una part del profit que els masovers treien del bosc era indirecta i s'obtenia dels jornals que podien fer durant l'hivern treballant al bosc per a l'amo.

Per als pagesos que eren propietaris del seu mas, el bosc era un complement important de les activitats ramaderes i agrícoles. Segons la zona on estava situat el mas i les dimensions de la hisenda, el paper del bosc canviava dins del conjunt de l'explotació, ja que la superfície forestal disponible i la varietat d'arbres que hi havia també eren diferents. Així, per als petits propietaris i sovint per a molts dels masos més grans del pla i de les zones més baixes de la muntanya, el bosc era una reserva per al cas de necessitat, ja que es podia tallar poques vegades al llarg de la vida d'una persona: «El meu home l'havia tallat dues vegades [el bosc] per fusta». ¹¹⁵ En aquest sentit, els informants han utilitzat la metàfora de la poma o de la guardiola que es menja o es trenca quan es necessita i, si no, es conserva per a més endavant: pagar una herència, arreglar la casa en cas de malaltia, etc.

«[Home:] El pare sempre deia que el bosc era una poma per la set. (...) Doncs "Mira, farem...", "Necessitem...", "Hem fet això, però, ostres, ara, si poguéssim anar a buscar, doncs, cinquanta mil... Tallem allò!".

[Dona:] I si no necessitaves, doncs era una guardiola, perquè aquells arbres anaven creixent». ¹¹⁶

113. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

114. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

115. Dona, vuitanta-nou Esteve de Palautordera,

116. Home, setanta-un anys, i dona, vuitanta-nou Esteve de Palautordera,

En canvi, per als pagesos propietaris dels masos de muntanya mitjana i d'alta muntanya, el bosc constituïa una font d'ingressos important que complementava els obtinguts amb l'agricultura i la ramaderia. Com assenyalava un pagès d'un mas de muntanya mitjana, a més del bestiar, «ens hem hagut de refiar molt i molt del bosc, dels boscos».¹¹⁷ Per això, era fonamental planificar l'aprofitament del bosc per fer-ne una explotació continuada: «Es tallava un tros cada any, que ens anés arribant per tot l'any. Però un tros cada any, que no haguéssim de parar».¹¹⁸

A diferència del que succeïa al pla i als masos petits, on el bosc era un recurs secundari, als masos de muntanya i de dimensions més grans, «era el pa de les cases, el bosc».¹¹⁹ La importància del bosc era deguda no solament als ingressos que proporcionava, sinó també al treball que requeria, tant pel que fa a les feines d'extracció de fusta, llenya i carbó com respecte a totes les tasques necessàries per al seu manteniment.

* * *

Al llarg d'aquest capítol hem vist que els habitants dels masos recorden l'economia d'aquests com una producció diversificada, basada en l'agricultura, la ramaderia i l'explotació del bosc i en la qual, malgrat la importància dels productes destinats a l'autoabastament, tenien un pes important els béns que eren comercialitzats. Tot i la importància de la producció que es feia al mas, aquest no era una entitat absolutament autosuficient, sinó que havia de recórrer a una economia mixta. L'aprofitament ramader i forestal de l'entorn ha permès, en el decurs de la història, una complementarietat productiva amb la qual els grups domèstics han satis-

117. Home, seixanta-cinc anys, Montseny, pagès.

118. Home, vuitanta-quatre anys, Montseny, pagès.

119. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

fet les seves necessitats. Com en altres zones de muntanya (Beltran 1994: 195), al Montseny s'ha combinat una agricultura diversificada amb productes destinats a la venda al mercat.

La imatge del mas és la d'una explotació que es dedicava a la policultura i produïa una mica de tot per subsistir. En el context d'una producció destinava a l'autoconsum, el patró agrícola tradicional estava constituït, doncs, per una diversitat de productes en quantitats i proporcions diferents segons la grandària i l'altitud del mas, i la qualitat de les terres. Aquesta producció responia, en gran part, a la voluntat d'accedir de forma directa als components essencials de la dieta, més que no pas a un ajustament de les possibilitats agroramaderes i forestals de l'entorn, ni tampoc a un aprofitament intensiu de l'heterogeneïtat de la propietat del mas. A més dels conreus i l'activitat forestal, els masos es dedicaven a la cria d'animals destinats al consum domèstic i d'animals per al treball. Finalment, a banda d'assegurar un mínim per al consum dels seus membres, l'extensió de la terra que tenia el mas era una font de recursos diversos (Ferrer 2003: 53-54): el bosc proporcionava fusta, llenya, carbó, pega, pinyons, glans i herbes remeieres; dins del territori fins i tot s'hi podia trobar pedra o argila per a la construcció o s'hi podien construir forns de calç o pous de gel, o fer molins d'aigua per moldre el blat.

Però deixant a part l'autoconsum, que es podia aconseguir més o menys segons les dimensions i les característiques del mas, en els períodes de màxima demanda externa, els masos podien produir allò que els era més rendible al seu territori. En definitiva, allò que es conreava a cada mas, els animals que es criaven i els productes forestals que s'aprofitaven depenien en gran manera de l'entorn on es trobava cada mas, però també de les conjuntures econòmiques generals. Igualment, les dimensions de la hisenda i el fet que fos explotada directament pel pagès propietari o bé per masovers també condicionaven allò que es produïa i el destí que es donava a aquests productes. Per això, les explicacions que ens

ofereixen els informants són diverses i tenen a veure amb els canvis que ha anat experimentant l'explotació agrícola dels masos. Tenen a veure, també, amb un present a voltes incert, en el qual la capacitat productiva dels masos respecte a l'agricultura i la ramaderia ha anat minvant en benefici de la terciarització.

3. «Jo havia llaurat amb vaques.» Els treballs al mas

Al mas, com a explotació agrícola, ramadera i forestal, s'havia de fer un nombre elevat de tasques canviants segons el calendari i les condicions específiques de cada treball. Les característiques de cada mas (grandària, especialització, ubicació) i la disponibilitat de la força de treball condicionaven estratègies diferents quant al repartiment de les feines i l'organització del treball.

La força de treball al mas variava segons la seva posició socioeconòmica. Hi havia des dels casos en què depenia únicament dels membres de la família fins a aquells en què es donava la participació de persones externes, fossin masovers, treballadors contractats o jornalers. Les característiques de cadascuna de les activitats del cicle anual (la urgència, la força de treball requerida i els coneixements necessaris per portar-la a terme) determinaven que fos duta a terme de manera individual o per diverses persones, però tots els membres del mas col·laboraven en un moment o altre al llarg de l'any. Des de la infantesa tots els membres de la família participaven en les diferents feines en funció de les seves possibilitats i del sistema de distribució del treball. Aquesta distribució no es feia a l'atzar, sinó que estava estipulada culturalment segons el gènere, l'edat i la posició dins la jerarquia de la casa, i constituïa un aspecte molt important de les normes de comportament transmeses a través de la socialització (Beltran 1994: 208).

Els treballs al mas es caracteritzaven per l'estacionalitat amb alguns moments de més intensitat i una necessitat més gran de força de treball i d'altres amb menys dedicació. En les converses sobretot s'han evocat els períodes que suposaven una activitat més gran, tant pel que fa als dies de feina com respecte al nombre

de persones que hi participaven. En general, es tractava dels moments bàsics del procés productiu, especialment la collita, que exigien la cooperació de molta gent per fer en pocs dies i de la manera més eficaç possible les tasques necessàries. També són recordades altres tasques més solitàries però que suposaven molts dies de treball per al pagès, com llaurar els camps o tenir cura dels animals. Són períodes dels quals es recorda la duresa de les condicions de treball —«les havíem passat putes», «treballant molt, molt, molt, molt... Com burros, eh?», deien alguns informants—, però també hom en recorda l'ambient festiu i les estones de relació amb els parents i els veïns que hi participaven. Per això, els records de les tasques que calia fer, de la gent que les feia, de la manera i del moment de fer-les, i de la forma com han anat canviant han sorgit amb freqüència en moltes converses. De tot això en tractarem en aquest capítol.

1. «ALS HIVERNS, EL BOSC, I ALS ESTIUS, LA TERRA.»¹ L'ESTACIONALITAT DE LES FEINES

El treball al mas es caracteritzava per l'estacionalitat de les feines. La diversitat de la producció, les dimensions relativament reduïdes de la superfície cultivada, especialment als masos de muntanya mitjana i d'alta muntanya, i el cicle vegetatiu dels conreus feien que el treball al camp fos una activitat de temporada. La tardor, la primavera i sobretot l'estiu eren els períodes en què els camps reclamaven una dedicació més gran i més constant. El treball al bosc sobretot es concentrava durant la tardor i l'hivern. La ramaderia, en canvi, tot i que també tenia alguns moments de molt de treball, comportava un seguit d'activitats que calia anar fent al llarg de tot l'any: tenir cura dels animals de corral, netejar

1. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

els estables, treure a pasturar el bestiar, anar a collir i preparar el menjar, etc.

La combinació que feia cada mas del treball agrícola, el ramader i el forestal era diferent. La dedicació a cadascuna d'aquestes activitats variava segons la superfície de conreu que hi havia al mas, els caps de bestiar que es tenien i l'extensió de bosc que es posseïa. La poca quantitat de bestiar i de terra de conreu que tenien els pagesos modestos i els masovers petits els deixava temps per anar a jornal per als grans propietaris forestals durant l'hivern. Igualment, els pagesos propietaris de masos més grans, amb extensions superiors de bosc, també combinaven el treball de la terra i la ramaderia amb l'activitat a la seva explotació forestal. En canvi, els masovers d'hisendes grans, que podien tenir força bestiar, pràcticament no tenien temps per anar a jornal al bosc i només es dedicaven a l'agricultura i la ramaderia. Com afirmava un masover, «ja teníem prou feina amb el bestiar».²

El calendari de treball canviava d'una zona del Montseny a una altra, d'acord amb les variacions en el cicle agrícola —segons l'altitud i l'orientació dels camps— i també l'especialització productiva dels masos;³ per exemple, la sega del blat començava a mitjan juny als masos de plana, mentre que no s'iniciava fins a mitjan juliol i de vegades més tard als camps més elevats dels masos d'alta muntanya. Igualment, als masos de muntanya mitjana i d'alta muntanya les activitats forestals hivernals prenen més importància que no pas als masos de plana i calia dedicar-hi més temps.

L'any agrícola començava al final de l'estiu i al principi de la tardor amb la llaurada dels camps després de la sega dels cereals. Per això, els contractes de masoveria solien iniciar-se entre Sant Joan i Tots Sants, el període que anava des de després de segar fins

2. Home, setanta-vuit anys, Sant Pere de Vilamajor, masover.

3. Sobre les diferències en els cicles vegetatius dels principals conreus segons l'altitud dels masos vegeu Llobet (1990: 262). Per una descripció detallada de les tasques al llarg de l'any als masos de plana vegeu Fugarolas (2000).

Carregant
garbes al carro.
Viladrau. Autor:
Josep Salvany.
Biblioteca de
Catalunya.

a la sembra dels cereals d'hivern. Un cop feta la collita, es podia començar a rostollar (llaurar els rostolls) immediatament o bé més endavant, segons la urgència de les altres tasques i de la rotació de conreus que es volia fer en cada camp. Així, si es volia conrear naps per donar-los al bestiar durant l'hivern o fesols de rostoll, calia llaurar al més aviat possible per després tornar a sembrar. En canvi, si es volia tornar a fer cereals o patates, la feina es podia ajornar una mica tot esperant les primeres pluges de setembre.

Molts homes entrevistats han explicat que llauraven els camps del mas amb diferents tipus d'arada: l'arada plana, l'esquerrana o l'arada amb rodes estirada per animals, sobretot vaques i bous. Aquests animals, les eugues, els cavalls, les mules i els matxos també s'utilitzaven per al transport, fos per estirar el carro o la

tartana als masos de plana o bé, pel que fa les eugues, els matxos i els cavalls, per portar persones i coses a bast i per treure el carbó i la fusta del bosc als masos de muntanya mitjana i d'alta muntanya:

*«[Llauràvem] amb els bous. Havíem de fer-ho tot amb els bous. Me n'he fotut un fart a la vida... Encara tinc dos jous a dalt [a les golfes]. (...) Un parell de bous, que hasta dos parells n'havíem tingut a vegades, i una euga. Sempre havíem de fer la feina igual. [L'euga també era] per llaurar, i planar... I lo que fos necessari. I la càrrega, anar a proveir, anar a buscar vi, anar a buscar el pa, anar a buscar tot, tot, tot».*⁴

Com explicàvem en el capítol anterior, els pagesos més modestos preferien tenir vaques i eugues per treballar a causa del rendiment extra que suposaven els vedells o els pollins que criaven. De tota manera, quan era econòmicament possible, les feines es feien amb un parell de bous perquè eren més forts i resistents, i això era important quan calia llaurar terres més dures o bé obrir noves artigues. A més a més, «un parell de vaques, de vegades, ensopegaves perquè una havia de vedellar, o feia poc que havia vedellat. I si no en tenies una altra d'ensenyada, aleshores et feia anar malament perquè no tenies parell».⁵ Però, com apareix en algunes narracions, no tots els masos podien mantenir un parell d'animals de treball, encara que tinguessin vaques o eugues: «Per treballar la terra, treballàvem amb un animal, amb matxo. I temps abans hasta bous havien tingut. El que passa que no es podien mantenir. No podien mantenir aquell bestiar, per la feina que li feien fer».⁶ En aquests casos calia combinar l'animal de la casa

4. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

5. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

6. Home, vuitanta-quatre anys, Montseny, pagès.

amb el d'un altre mas, fos amb algun sistema d'intercanvi o bé llogant-lo: «Però el pare s'ho feia tot i havia de llogar un cavall per poder treballar les terres».⁷

Tot i que els animals podien llaurar en parcel·les relativament reduïdes, les feixes més petites que s'enfilaven pels vessants de la muntanya i els horts es conreaven a força de braços: «Allà eren tot feixes petites, allà a pagès [al mas]. Però allà no havíem fet treballar mai res, cap bèstia, tot ho feia el pare amb la fanga, arpelles i magall».⁸

El treball amb animals va mantenir-se fins a la dècada de 1960, quan es generalitzà l'ús dels tractors, especialment als masos que tenien una superfície més gran i on el relleu era més favorable per al treball amb maquinària. Es recorda com un procés de mecanització molt ràpid: «A principis dels seixanta van arribar els tractors en aquest pla [de la Tordera], i a finals dels seixanta tothom tenia el seu tractor, més petit o més gros. Amb deu anys es va mecanitzar tothom».⁹ Als masos de muntanya mitjana i d'alta muntanya i als de dimensions més reduïdes no els sortia tan a compte comprar un tractor. Per això en llogaven els serveis per llaurar els camps més grans i continuaven utilitzant animals per a altres feines. Unes quantes dècades abans, però, d'ençà dels anys trenta, en alguns masos més grans i als de plana s'havien anat substituint les vaques i els bous per eugues per tal de fer la feina més de pressa.

Els darrers mesos d'estiu i durant la tardor hi havia altres feines a fer i que, segons l'orientació productiva de cada mas, tenien més urgència i importància: la verema, que es feia des del mes de setembre fins a mitjan octubre segons l'altitud; la collita de les pomes i la fruita dels horts; l'adob dels camps amb els fems del bestiar; la collita dels fesols, el blat de moro, les patates tardanes i les castanyes; la sembra dels naps durant el mes d'agost; la sem-

7. Dona, vuitanta-nou anys. Breda, pagesa.

8. Dona, vuitanta-nou anys. Breda, pagesa.

9. Home, quaranta-sis anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

bra dels cereals d'hivern a primers de novembre, i la collita de les olives a finals de tardor. Aquests mesos de collita també eren el període de fer conserves i mermelades amb els fruits de l'hort.

La collita del blat de moro començava a finals d'agost a les zones més baixes i durava fins a mitjan octubre als camps més alts. Les espigues es collien a mà, es portaven amb carro o amb animals de bast cap a la masia i es deixaven en munts a la pallissa o a l'entrada de la casa per treure'n després la pellofa i fer-ne penjolls perquè s'assequessin. Les espigues es deixaven penjades durant un quant temps a l'entrada, a la pallissa o en algun arbre perquè el sol i l'aire assequés el gra. Després es guardaven al graner i s'anaven engrunant de mica en mica per tal de portar-lo al molí a moldre i donar-lo al bestiar o consumir-lo en forma de farinetes. La feina d'espellonar o esclofollar el blat de moro es feia als vespres, després de sopar, i reunia una colla de gent al voltant de la pila d'espigues. Sovint, a més de tots els membres de la casa, dels més petits als més grans, també hi participaven alguns veïns amb els quals s'intercanviava feina o gent que es llogava a canvi d'una petita quantitat o del sopar. Aquesta tasca es convertia en una estona de lleure i de relació amb la gent de la qual es guarda un bon record:

*«Per les espigues del blat de moro, a treure la bajoca grossa, amb això s'ajudaven les cases, que ho feien al vespre. Recordo al mas, quan jo hi era, encara, fèiem un bon piló d'espigues, i tot el veïnat venia per espigues, i contents i cantaven, i reien. [riu]».*¹⁰

Una altra de les tasques que calia fer durant aquesta època era tenir cura de les mongeteres, que s'havien sembrat a primers de juliol al rostoll de blat o entremig dels rengs de blat de moro. Els mesos d'agost i setembre calia anar-les regant i cavant per treure l'herba i a finals de setembre i primers d'octubre s'havien de collir

10. Home, vuitanta-quatre anys, Montseny, pagès.

i portar cap a la masia. Un cop batudes i garbellades, les mongetes es guardaven al graner i durant les vetllades d'hivern es netejaven i triaven segons la seva qualitat per vendre-les, consumir-les a casa o donar-les als animals:

*«Els fesols de rostoll, que dèiem, que eren els que fèiem després d'haver segat... Al mig del blat ja havíem cavat un cop, ja no s'hi feia herba. Llavors passàvem amb el parell de vaques amb el rascle, i només ho rasclàvem una mica. Ja plantàvem els fesols. Llavors d'aquells fesols en dèiem fesols de rostoll. Aquells els deixaves assecar plantats. I quan eren secs, passaves, arrancaves, anaves fent menadets així, els posaves drets, els deixaves allà, si feia bon temps, un dia o dos. Llavors ja passàvem amb la carreta i anar carregant i cap a la pallissa. I quan venia passat Nadal, o els volts de Nadal, que ja estaven ben secs, llavors els esteníem a l'era i a garrotades els batíem».*¹¹

Durant el mes de setembre i fins mitjan octubre es collien les patates tardanes conreades a les artigues. El fred i el vent endurien considerablement les condicions de treball, com s'explica en el següent relat:

*«De vegades al setembre però de vegades a l'octubre [collíem les patates]. Amb un fred que... (...). Perquè s'havien d'arrencar, no com ara que hi han aquestes màquines i aquestes arades, llavors amb uns tràmeccs, eh? [Els collidors es posaven en filera, un al costat de l'altre i anaven arrancant] (...). A lo millor al dematí començaves i deies: «Bon dia» i això. Macàgum la mar salada! Quan venia allà a les deu o les onze, se't girava un fred amb un vent que et quedaves fregit! I au, havies de plegar o si no ja les plegava ell [el fred] perquè ja les coïa».*¹².

11. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

12. Home, seixanta-cinc anys, Montseny, pagès.

Cap a finals d'octubre arribava la collita de les castanyes, tasca a la qual se solia dedicar un parell de setmanes. Primer «abans de caure les castanyes, calia passar a estassar les castanyedes, perquè fos ben net per collir les castanyes».¹³ Quan les castanyes havien caigut, tota la gent del mas es posava a plegar-les. En poblacions com Arbúcies o Viladrau, on els masos tenien unes castanyedes amb una extensió superior, els pagesos dels masos més grans llogaven colles de dones i infants per collir les castanyes. Aquestes colles rebien entre un terç i una quarta part de la collita a canvi de la seva feina. Altres vegades, sobretot quan els masovers eren els que collien les castanyes, no anaven a parts, sinó que pagaven el jornal i «la vida» (el menjar) a les noies que llogaven per a aquesta feina. Com succeïa amb les mongetes, les vetllades també s'aprofitaven per garbellar i triar les castanyes abans de portar-les a vendre al mercat.

El període comprès entre el final de setembre i el mes d'octubre també era el temps en què els ramats d'ovelles que havien passat l'estiu als prats dels Pirineus o del Montseny baixaven cap al mas o, si feien transhumància, continuaven el trajecte cap a les zones d'hivernada a la plana, al Vallès o a la Marina. Els ramats que es quedaven als masos, durant aquests mesos i fins a la primavera —en què tornaven a pujar—, pasturaven els camps, els prats i el bosc, i menjaven l'herba emmagatzemada. Per això, baixaven una mica més tard, ja que havien d'esperar que s'haguessin tret totes les collites:

*«Solia baixar a la tardor, quan havien recollit les castanyes. O sigui, que havien d'aguantar mentre hi havia castanyes. (...) A vegades començava a venir fred i les castanyes no havien caigut i sé que en Pep [el pastor] es queixava que volia baixar i encara hi havia castanyes!».*¹⁴

13. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

14. Home, vuitanta-sis anys, Montseny, pagès.

Les olives eren collides a finals de tardor per colles de noies. Després es portaven al trull per xafar-les i fer oli per al consum propi. No tots els masos, però, disposaven de trull per produir-ne, de manera que alguns depenien d'altres cases veïnes que en tenien per elaborar oli:

*«El fèiem nosaltres també amb l'estil moro. S'agafaven les olives, s'aixafaven al trull, que encara és allà, llavors es posava... Teníem una cubella que en dèiem, que tenia un cul molt gros, de fusta. Llavors, allà, teníem aigua calenta, una caldera amb dos-cents litres d'aigua, hi havia allà. Es barrejava allò, es ficava dins d'un sac, i amb els peus s'anava... es feia sortir. Es triava l'espès de la grana, del pinyol i la fulla. Llavors es remenava, i amb aigua d'aquella, amb aigua, anàvem fent pujar l'oli, i pujava a dalt. Clar, l'oli boníssim, eh? Fèiem torrades i ficaves la torrada així... Perquè quedava... Així com ara l'oli ha de passar temps perquè quedi d'allò, eh? I aquest, a l'acte ja era bo. Perquè estava tan..., tan escaldat que quedava purificat a l'acte!».*¹⁵

La sembra dels cereals s'iniciava a mitjan octubre a les parts més altes del massís i durava fins a finals de novembre per als cereals d'hivern i fins al mes de gener per a l'ordi. Es recorden dues maneres de sembrar els cereals: a eixams, en què el sembrador escampava la llavor amb la mà i després passava uns rascles per colgar-la, i amb palot, en què el cereal se sembrava a mates disposades en rodones o a rests. El primer sistema feia que les mates sortissin més espesses, mentre que el segon deixava espais entre les plantes que feien més fàcil eixarcolar el sembrat i treure'n l'herba; a més, «anava més bé per talla'l».¹⁶

Un cop finalitzada la sembra dels cereals, s'iniciava el període de menys activitat als camps, que els pagesos aprofitaven per

15. Home, vuitanta-sis anys, Montseny, pagès.

16. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

dedicar-se a les tasques forestals: tallar fusta per a llenya, netejar els boscos i les castanyedes, tallar alzines i coure carbó. El masover d'un mas de muntanya mitjana ho explicava així:

*«A l'hivern, un cop s'havia sembrat el blat, llavors passava una temporada que no hi havia gaire feina. Llavors anava a treballar (...) a jornal amb l'amo. Anar al bosc o lo que s'esqueia. O de vegades agafar preus fets a tallar alzines i llavors tot anava per carbó».*¹⁷

Netejar el bosc (tallar branques, arrencar arrels i mates de sota-bosc) era sinònim de *cuidar-lo bé*. La neteja del bosc era una tasca fonamental per treure'n el màxim profit. Com explicava l'amo d'un mas de muntanya mitjana,

*«Costava feina, però era l'única manera perquè, si no...; si només ho tallaves, al cap de dos anys allà hi tenies una matassera que no veies res. No es podia passar. (...) I és que el bosc, si no es neteja, al cap d'un parell o tres d'anys, hi comença a créixer esbarzers i aquests brucs i si els talles, en talles un, en surten deu i llavors fa llàstima».*¹⁸

L'època de treball fort al bosc s'iniciava al mes d'octubre, «així que marxava una mica la saba».¹⁹ Era el moment en què arribaven els carboners i començaven a netejar les places carboneres i tallar les alzines per a les piles per fer carbó amb vista a la primera cuïta. Així ho explicava un bosquerol:

«I llavors, quan se'n venia Nadal ja posaves el foc de seguida i ja per Nadal ja havies fet una cuïta. (...) Llavors feia una altra picada i llavors cap a la primavera feies una altra pila, que anava més bé aque-

17. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

18. Home, vuitanta-quatre anys, Montseny, pagès.

19. Home, vuitanta-un anys, Arbúcies, bosquerol.

lla [sortia més carbó]. Si ho coïes picat al gener, febrer i març, i ho coïes per l'abril, [en] una pila que comptaves [que sortirien] deu o quinze càrregues, n'hi havia divuit»²⁰.

Tot i que els pagesos que en sabien també feien carbó, habitualment era una feina per la qual es contractaven colles de carboners que s'encarregaven de tot el procés (tallar llenya, fer piles, coure carbó i desemboscar-lo) i treballaven a preu fet: «Preuien una campanya a preu fet, a tant per càrrega: netejar, tallar, coure, pesar i cobrar».²¹ Les colles de bosquerols podien estar al bosc des de finals d'estiu fins a la primavera:

«Venien el matrimoni amb un fill o dos i es quedaven un any, aquí al bosc [en una barraca]. Començaven a l'agost o setembre a netejar i acabaven al maig o juny de coure i agafar els cèntims i marxar. Marxaven ara a l'octubre, novembre, a fer la collita de les olives, un mes i mig o dos, i quan ja acabaven les olives ja tornaven a venir».²²

L'hivern també era l'època de fer tasques de manteniment i de reparació de la masia i dels estables, treure pedres dels camps, arranjar els camins, fer llenya per al consum del mas, netejar els marges, etc. També s'aprofitaven aquests mesos per cremar els marges i les pastures seques a fi d'eliminar l'herba seca i «brugues, folgueres, aquestes porqueries, la brossa que s'apinya a terra»²³ i fer que a la primavera l'herba sorgís amb més força: «Després... els camps quan eren secs, bueno quan arribava aquest temps, llavors calaven foc a tots els marges, perquè l'herba sortís més bé. Vull dir, eren aquestes feines més planeres...».²⁴

20. Home, vuitanta-un anys, Arbúcies, bosquerol.

21. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

22. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

23. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

24. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

Igualment, es collien els naps que s'havien sembrat després de segar els cereals i es donaven a les vaques, i també es buscava menjar per als ramats quan no podien sortir a pasturar: «En circumstàncies de neu i això els hi anaven a tombar alzines perquè mengessin rama per passar quinze dies o el que fos. Vull dir que les passaven una mica magres, no? a l'hivern».²⁵

Els mesos de desembre i gener també eren l'època de la matança del porc, encara que se solia evitar matar-lo el dia de Sant Antoni, ja que era considerat el seu patró: «Aquí, abans, havien tingut la mania d'això del porc. Que per Sant Antoni no l'havien volgut matar mai, perquè deien que era el sant dels porcs».²⁶ La mort del porc és un esdeveniment recordat amb molta intensitat per les persones amb qui hem parlat. Es tractava d'uns dies de molta activitat en els quals es mataven un o més porcs, segons la grandària i el nombre d'habitants del mas, i calia elaborar tots els productes i preparar-los perquè es conservessin durant força temps:

*«Pernil, llonganisses, botifarra crua, botifarra de sang, botifarra d'ou i després pilotes. Bàsicament, pilotes, llom, botifarra crua, costella, tot això. Que casa ho havíem fet amb fetge i tot, barrejat, ho posaven amb el greix i ho guardaven per a aquestes festes; bueno festes..., aquestes diades a l'estiu que hi ha tanta feina. (...) Normalment [ho guardaven] amb gerres o olles d'aquestes de terra. Ho tapaven, que ho cobrés tot el greix, ben cuitet. Això normalment ho fèiem l'endemà o l'endemà passat d'haver matat el porc. El mateix dia no hi havia pas temps de fer això».*²⁷

La intensitat del treball feia necessària la participació de tots els

25. Home, cinquanta-cinc anys, Montseny, masover.

26. Home, cinquanta-cinc anys, i dona, cinquanta-dos anys, el Brull, pagesos.

27. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

membres del mas i també l'ajut de parents, veïns i amics. A tota aquesta gent s'hi afegien el matador i la mocadera, contractats per a les feines especialitzades, de manera que en alguns casos es reunien més de vint persones. Però a més de la feina que suposava, la mort del porc era un moment de festa en què el menjar, el beure, les converses i el joc, és a dir, les relacions, prenen un gran protagonisme i tenien tanta importància com l'activitat mateixa. Així, no són d'estranyar afirmacions com les que feia una masovera: «Ui, noi, quan es podia anar a mort de porc! Era molt divertit, anar a mort de porc. Perquè, clar, com que llavors aquell dia hi havia prou tall... Tu diràs, si s'atipava la gent!». ²⁸ En aquest context, la mestressa del mas prenia el paper d'autoritat màxima en l'organització de les feines, en la distribució i l'elaboració de les carns, i en la preparació dels àpats per a tots els participants.

A partir del mes de febrer, les tasques agrícoles prenen cada vegada més importància quan el cicle vegetatiu de les plantes es tornava a reactivar. Calia començar a preparar l'hort per plantar-hi més endavant totes les hortalisses, podar i cavar les vinyes, i adobar i regar els prats. Durant aquests mesos també es llogaven colles de dones a fi de cavar els sembrats fets a mates per treure'n l'herba. A mesura que les feines que es feien als camps i als prats anaven prenent més importància i quan el bosc tornava a reviure, els ramats havien de deixar de pasturar-los i havien de començar a pujar cap a les zones més altes. Igualment, a partir dels mesos de març i abril, en què els arbres tornaven a recuperar la seva activitat vital, es deixaven les tasques forestals fins a la tardor, en què es tornaven a reprendre.

L'arribada de la primavera suposava un augment de les activitats agrícoles. D'una banda, calia sembrar i plantar els productes que es collien durant l'estiu i la tardor, com ara el blat de moro (de finals del març al maig), les patates (del març al maig i les tar-

28. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

danes pel juny)²⁹ i les hortalisses. De l'altra, calia anar regant, quan era possible, i cavant els conreus per mantenir-los nets de males herbes. Aquestes feines s'havien de fer regularment durant tota la primavera i l'estiu. A partir del mes de maig també es començaven a segar els farratges per donar-los als animals a l'hivern (civada, alfals); els farratges s'havien de deixar assecar uns quants dies i després s'havien de guardar a la pallissa o en pallers a la vora de les corts. Després de segar la civada per a farratge sovint se sembraven els camps de blat de moro seguint un sistema de rotació de conreus que permetia fer tres collites en dos anys i que anava de la següent manera:

*«Cada dos anys feiem tres collites. Fèiem el blat —ara per novembre es fa el blat—; se segava a l'estiu, i llavors se sembrava civada i farratge i a la primavera, pel maig, se segava i llavors feiem blat de moro. En dos anys, en el mateix tros, en dos anys es feien tres collites: el blat, el farratge pel bestiar i llavors el blat de moro. És lo corrent que es feia a tot arreu, per aquí [la capçalera de la Tordera]».*³⁰

Cap a finals de la primavera també s'iniciava la sembra de fesols, que es feien al mig dels rengs de blat de moro; se'n deia *fesols de voret*:

*«Mira, el blat de moro es feia, aproximadament, una amplada com aquesta taula [80 cm] Una cosa així, aproximadament. Llavors, quan el blat de moro era una mida així [fa un gest amb la mà per indicar una altura d'uns 30 cm], passaves i hi feies dos restos de fesols. Al mig del blat de moro; dos restos».*³¹

29. «Sí, per allà el vuit o deu de juny fins per allà Sant Joan... Bueno, per allà Sant Joan millor que ja fossin totes fetes, eh? Tot el juny, tot el juny plantàvem [les patates a les artigues]» (home, seixanta-cinc anys, Montseny, pagès).

30. Home, vuitanta-sis anys, Montseny, pagès.

31. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

A partir del mes de maig, més o menys des de Sant Isidre fins a Sant Joan, segons la disponibilitat de les pastures de cada mas, els ramats pujaven a les pastures d'alta muntanya per passar-hi l'estiu. Des d'aleshores fins al principi de la tardor, els pastors es quedaven a dormir als corrals de muntanya o bé a les barraques. Abans, però, calia haver esquilat les ovelles, per la qual cosa es llogava una colla de tonedors:

*«Passaven una setmana aquí. Sí, perquè anaven amb les d'allò, crec-crec-crec-crec-crec-crec, amb les estisores. Venien per aquí i ja hi passaven dos o tres mesos. Aquí sempre tocava aquell vol de Sant Joan. Sempre, casi bé cada any, aquells dies de Sant Joan. I llavors feien totes les cases d'aquí al voltant i cap a Viladrau i tot això feien. Anaven set o vuit. Amb les tisoires i les màquines aquestes a mà, crac-crac-crac-crac, i apa».*³²

La sega i la batuda de cereals s'iniciaven al mes de juny i duraven fins al mes d'agost als masos d'alta muntanya. Es tracta de tasques que tots els informants recorden de manera molt viva i que resten en la memòria com a feines en què es combinava l'esforç del treball fort d'unes jornades llargues amb la relació amb la gent, l'alegria i els àpats abundants i freqüents.

«Llavors hi havien uns homes encarregats, a les quatre del dematí, d'estendre les garbes, totes, estendre-les a l'era, i les deixaven totes esteses, no sé les que hi devien posar perquè, bueno, era tota l'era. I llavors a les set ja es llevaven tots. Aquells homes que s'havien llevat a les quatre, aquests feien un mos, aquests poder descansaven una mica, perquè ells ja havien fet això. Engegaven els altres que també esmorzaven una mica de cosa, o sigui, bevien la llet, poder feien unes torrades, per no començar en dejú. Llavors començaven, ja, a agafar els cavalls, tres o quatre, que anessin donant voltes. (...) Els cavalls no paraven, s'ana-

32. Home, seixanta-cinc anys, el Brull, pagès.

ven renovant. No paraven perquè el blat s'havia de fer abans de la una, s'havia d'aixafar tot. A les nou del dematí, a la casa hi havia un rebombori! Perquè... patates aixafades amb cansalada, botifarra negra, era un àpat. A les nou del dematí tots a endrapar lo que es podia, mentre un encara anava donant voltes allà».³³

La necessitat de fer la feina en poc temps per assegurar la collita feia indispensable la participació d'un gran nombre de persones en les diverses tasques a fer, per la qual cosa sovint calia contractar colles de segadors o alguns jornalers, recórrer a l'intercanvi de treball amb altres masos i mobilitzar tota la força de treball disponible a la casa. Homes, dones, vells, infants..., tothom participava en les feines en la mesura de les seves possibilitats, com s'explica en el següent fragment:

«Jo anava amb la dalla amb un rastrell i blat avall, blat avall [anar segant]. I venia el pare, en paz descansi, feia els vencills. I aquesta [la seva dona] i les filles més grans, i el noi, replegaven l'estassada, feien garbes i el pare feia els vencills i lligava. I així fèiem la feina, sí senyor, sí».³⁴

Els cereals se segaven amb volant, dalla o falç, segons que estiguessin sembrats a eixams o bé amb palot. Després es feien les garbes, lligades amb vencills també fets amb les mateixes espigues, que eren apilades posteriorment en garberes al camp mateix a l'espera del moment de portar-les a l'era per a la batuda.

«Com que era així, a mates [el blat], anava més bé per talla'l. [El segàvem] amb la fausa, amb les mans, així. Llavors, les lligàvem, les garbes i, apa, en piles i...».³⁵

33. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

34. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

35. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

Batuda a l'era
de Can Tà (Sant
Esteve
Palautordera).
Autor:
Armengol. Arxiu
Fotogràfic
Centre
Excursionista de
Catalunya.

Entre la sega i la batuda s'iniciava la collita de les patates primerenques dels horts i dels camps més baixos. Els homes arrancaven les patates amb les arpelles o tràmeccs i la mainada i les dones les anaven recollint darrere seu amb un cistell i després posant-les en sacs per portar-les cap al mas o cap a vendre. Igualment, també als mesos d'estiu se segava l'herba dels prats i dels marges i es guardava seca a la pallissa o en pallers per donar-la als animals a l'hivern. Segons l'extensió dels prats que tenia el mas, també es contractaven colles de dalladors per fer la feina. L'única feina forestal que es feia durant aquest període era la pela del suro, que solien fer colles de bosquerols especialitzats.

La batuda era l'activitat que tancava el cicle agrícola. Tot i que als masos més petits es recorda haver batut les espigues picant amb batolles, el més freqüent era separar el gra de la palla xafant les garbes amb els animals que hi havia al mas (eugues, matxos i mules, i vaques) o bé que es demanaven a algun veí:

*«Però a batre, les mongetes, sí, ho feien més a garrotades, però el blat ho feien amb les vaques. Engegaven les vaques allà a sobre, a voltar, i ho anaven aixafant. Nosaltres només al vol, que no fugissin, una aquí, l'altra allà, amb un bastó, i si veies una vaca que volia sortir, ep! I bueno, i anaven voltant i aixafaven el blat. I la palla, ja et quedava la palla trinxada i el blat triat».*³⁶

La batuda es feia durant el matí; les persones i els animals s'anaven rellevant fins que quedava tota la palla ben trinxada i el gra solt. Un cop batut, se separava el gra de la palla amb les forques, es feien els pallers i el gra es netejava de les arestes, el boll i la palla més petita ventant-lo amb pales i forques o bé amb ventadores. Aquesta era una feina que es feia a la tarda per aprofitar el vent d'aquesta part del dia. Després s'ensacava i es guardava a les golfes de la casa fins al moment en què es portava al molí a molindre.

*«Jo, al [molí] que havia anat era aquí baix, a la Llavina. Al molí de la Llavina. Aquell encara jo el via vist funcionar. (...) [A prop també hi havia] aquest de l'Adrobau, però aquest no l'he vist jo funcionar. Aquí més avall del Vilar. (...) Hi anaves, arribaves allà, tornaves a carregar i marxar. Allavors li deixaves i hi tornaves al cap d'un dia o dos a buscar-ho. Jo d'això me'n recordo, del molí de la Llavina, i tant. No fa pas molts anys que es va morir el moliner que estava aquí...».*³⁷

La mecanització va suposar una transformació radical de les formes de treball. El procés de mecanització va iniciar-se a les dècades de 1930 i 1940 amb l'arribada de les màquines de batre i les ventadores als masos més grans i més ben comunicats. Però el canvi més important es produí a partir dels anys seixanta amb la

36. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

37. Home, cinquanta-sis anys, el Brull, pagès.

introducció de les màquines de segar i batre. D'aquesta manera, una tasca que fins aleshores requeria la participació d'un gran nombre de persones durant dies o setmanes es va passar a fer amb poca gent i en unes poques hores.

2. «DE VEGADES ES TORNAVEN LA FEINA D'UN MASOVER A L'ALTRE.»³⁸ LA FORÇA DE TREBALL

Fins ara hem presentat les diverses feines que calia fer al llarg de l'any. Però, qui feia aquestes tasques? Com s'aconseguia la mà d'obra per treballar el patrimoni del mas? En les converses, els pagesos propietaris i els masovers ens han dibuixat el panorama d'uns masos treballats pels membres del grup familiar que habitava la masia amb la participació esporàdica de persones externes per a tasques concretes. Es tracta d'una imatge que apareix lligada amb la idea que les terres i la mà d'obra d'una casa havien de garantir la seva independència econòmica. En aquest sentit, el grup familiar del mas havia de proporcionar el gros de la força de treball necessària per fer correctament totes les tasques que demanava el seu bon funcionament. Per això, poc o molt, tots els seus membres estaven implicats en les diferents feines que calia fer al llarg de l'any: des dels més menuts, que tot jugant vigilaven el bestiar, fins als més vells, que anaven feinejant mentre tenien forces per fer-ho. Quan la mà d'obra era insuficient, malgrat que les tasques necessàries es poguessin dur a terme, la feina no es podia fer correctament ni tampoc en el moment més adequat, tal com es lamentava de la seva situació actual el propietari d'un mas d'alta muntanya:

«Aquí ens ho cuidem nosaltres, però com que ja no som [prou] homes

38. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

ho cuidem molt malament, però quan érem prous homes ens la cuidàvem bé. Però si haguéssim posat masovers ja seria tot aqua avall».³⁹

«Cuidar bé» significava «treballar bé» i «fer les tasques en el moment precís» per aconseguir que el patrimoni del mas rendís al màxim tot conservant la capacitat reproductiva dels recursos. És el que en els contractes d'arrendament o masoveria apareixia sota la fórmula *treballar a ús i pràctica de bon pagès*. A més de les feines agrícoles, ramaderes i forestals, «cuidar bé» el mas també incloïa el manteniment dels camps i les instal·lacions agrícoles i ramaderes. Es tractava d'una manera de fer que perseguia assegurar la continuïtat del mas a través de les generacions i responia a una lògica de funcionament del mas destinada a la llarga durada i no al benefici immediat.

Tot i la possibilitat de llogar treballadors, la mà d'obra familiar era preferida a la contractada. D'una banda, perquè el seu cost era inferior, ja que els membres de la casa no cobraven cap salari i això suposava un avantatge en un context en què l'obtenció i la circulació de diners eren limitades. De l'altra, perquè es considerava que treballaven amb més interès i feien millor les tasques, ja que s'identificaven amb el mas i es veien com a beneficiaris del seu treball. D'aquí ve que, com deia l'informant del fragment anterior, els pagesos de masos de dimensions mitjanes rebutgessin treballar el seu patrimoni exclusivament amb assalariats o bé cedir les terres a un masover. Es tractava de solucions que només s'adoptaven quan era impossible satisfer les necessitats bàsiques de treball de l'explotació amb el grup familiar, fos per les dimensions del patrimoni (als masos més grans) o bé perquè la família que habitava un mas tenia pocs membres amb capacitat social per treballar. Com explicava un pagès amb referència a la dècada de 1930, «no hi havia cases que tinguessin mossos. Allí [en un mas

39. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

veí] perquè no hi havia homes i sempre en tenien algun, però no... [era freqüent]». ⁴⁰ És la situació que apareix en el cas següent, en el qual, a causa de la mort de l'amo, al mas només hi va quedar la vídua amb dues filles petites, de manera que van haver de treballar el patrimoni amb assalariats, primer, i amb masovers, després. Només l'entrada al mas de l'informant quan es va casar amb la filla gran va permetre resoldre aquesta circumstància anòmala:

«Sí, va ser una tragèdia. Es va morir... El que seria el meu sogre, quan es va morir, la meua dona devia tenir tres anys, i l'altra [germana], un, un i mig em sembla, l'altra noia. I van anar tirant com vam poguer. Ella [la mare] va cuidar-se de la casa un temps amb mossos, i malament si ha d'anar així. Però vaja, no van vendre res, no, encara. (...) [Més endavant van posar un masover] Durant aquell temps, abans no vaig venir jo, hi havia un masover. (...) La casa vella, diguem, era llogada a ells i hi cultivaven terreny i malament rai. El masover aquí va estar... N'hi va haver dos aquí i en no massa temps. Perquè no era una casa de viure-hi gaire bé, eh? Era una casa de viure-hi malament, perquè tot de feixes, eh? d'esquena, i això...». ⁴¹

Quan en un mas es trobaven en conjuntures com aquesta, era imprescindible contractar permanentment treballadors externs (mossos, minyones, pastors), que s'incorporaven a la dinàmica de la casa i, a més del treball, compartien el menjar i la residència amb la família que habitava el mas. Els mossos s'encarregaven de les feines agrícoles i també de cuidar les vaques, raó per la qual eren uns treballadors que apareixien amb més freqüència als masos que tenien una superfície més gran dedicada a l'agricultura. En alguns casos, en comptes de mossos es contractaven treba-

40. Home, vuitanta-sis anys, Montseny, pagès.

41. Home, vuitanta-quatre anys, Montseny, pagès.

lladors fixos que vivien en altres masos o al poble i cada dia anaven a treballar al mas. El pastor, en canvi, apareixia sobretot als grans masos ramaders de la zona alta i mitjana del massís, on les dimensions del ramat feien necessària la presència permanent d'una persona només per tenir-ne cura.

El més habitual era que la manca de força de treball fos esporàdica i que les necessitats de treball fossin satisfetes pel grup familiar durant la major part de l'any. Només feia falta més gent per a activitats concretes i calia contractar jornalers i jornaleres durant alguns dies o llogar colles d'especialistes. En aquest sentit, el fet de disposar de fills joves aptes per treballar era un factor determinant: «Érem quatre germans i a la temporada d'hivern anàvem tots quatre junts, sempre. De vegades teníem algun jornalero. Segons com, agafàvem un jornalero, una setmana o dues, segons com venia la feina».⁴² En general, es tractava de feines que s'havien de fer en el temps més curt possible, ja que, per la seva importància i les seves característiques, calia assegurar que es feien en les millors condicions: segar i batre els cereals, segar l'herba dels prats, collir pomes, patates, olives o castanyes, i eixarcolar els sembrats.

El procés d'elaboració de carbó i, en general, les tasques forestals requerien molta dedicació. Per això, tot i que els pagesos propietaris hi participessin, el més habitual era contractar colles de bosquerols per fer-les. Els propietaris dels masos més grans habitualment contractaven les mateixes colles. Sovint, però, les colles de bosquerols del Montseny no eren suficients i calia recórrer a gent de fora per a les campanyes del carbó. Al final del segle XIX i al principi del XX, molts carboners venien del Pirineu i eren coneguts amb el nom de *cerdans*, però el record més viu és el dels tortosins, que sobretot treballaren abans de la Guerra Civil i immediatament després, de manera que *tortosí* es va convertir gai-

42. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

rebé en un sinònim de *carboner*: «L'avi ja tenia gent concertada... En aquell temps [dècada de 1940] els volia tots tortosins, perquè deien que eren els millors carboners que hi havia». ⁴³ Després de la Guerra Civil la procedència dels carboners ja va ser més llunyana: «Venien molt de per aquells països de per allà a baix [Almeria i Múrcia]». ⁴⁴

Com assenyalàvem abans, els masos intentaven evitar contractar treballadors externs mantenint la capacitat de treball del grup familiar durant el màxim temps possible. Amb aquest objectiu, els amos dels masos seguien diferents estratègies: integrar nous membres al mas a través del matrimoni, com en el cas presentat anteriorment; incorporar els infants a les diferents tasques al més aviat possible en detriment de la seva escolarització; deslliurar els fills del servei militar quan la legislació ho permetia mitjançant la compra d'un substitut o reduir la durada del servei amb el pagament d'una quantitat de diners –la *quota*: «Els d'aquí [del mas] havien entrat de quotes sempre»–⁴⁵; ajornar la sortida dels cabalers del mas evitant la seva emigració, retardant el seu casament o fins i tot animant-los a restar solters al mas, etc. Aquesta darre-ra opció potenciava la presència a la casa dels *concos*, oncles i ties solters, com succeïa als masos ramaders en què un germà de l'hereu es quedava al mas fent de pastor: «Ho havia fet tota la vida, ell, suposo, el seu onclo. Que va quedar solter. (...) De criatura ja ho havia fet, en Joan. Tota la vida, vaja. De petit ja hi anava darre-re amb les ovelles». ⁴⁶

L'altra alternativa a la contractació de jornalers eren els sistemes d'intercanvi de treball amb els masos veïns, els parents o les amistats. En el record dels montsenyencs es manté la institució del «tornar la feina», pràctica a la qual recorrien els pagesos per

43. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

44. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

45. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

46. Home, quaranta-sis anys, Montseny, pagès.

fer front a la manca de força de treball del mas i a circumstàncies esporàdiques com, per exemple, una malaltia:

*«Aquí, el que nosaltres havíem tallat era el blat d'un mas veí. El pobre home, l'amo que hi havia, vivia molt malament. Estava molt malalt, tenia bastanta canalla, i quan se venia l'hora de segar... [no s'ho podia fer]. Nosaltres érem quatre germans, però els tres ja érem grandets, doncs [l'amo deia]: "Coi, vinguéssiu a tallar-me el blat". I hi anàvem, el tallàvem. (...) I a batre amb les eugues. Perquè llavors, [amb la] màquina res, perquè de carretera no n'hi havia ni un pam, i s'havia de fer tot amb les eugues. Doncs l'euga d'aquí anava allà, a batre amb la seva [euga], i el d'allà venia amb la seva euga a batre aquí. Això es feia molt».*⁴⁷

Com succeïa amb la mà d'obra familiar, les formes d'intercanvi de treball eren també preferides a la contractació, ja que suposaven un estalvi de diners, com explicaven uns masovers:

*«A vegades es tornaven la feina d'un masover a l'altre. Per no pagar, perquè com de calers no n'hi havia... Per exemple, un senyor havia de tallar l'herba i l'altre havia d'arrancar les patates. Doncs, per exemple, li venia vostè a segar-li l'herba i llavors ell venia a arrancar les patates. Es tornaven la feina. En deien tornar la feina. En lloc de pagar, s'ajudaven així. (...) O ajudar a recollir les pomes o així també s'havia fet de vegades. Mira a l'època més forta de recollir o sembrar o així, normalment se solien ajudar».*⁴⁸

*«[Dona:] Devíem contar els jornals que feia l'un i l'altre.
[Home:] Els jornals, suposem... Quan arrencàvem [patates], aquí venien els de Can Moix i l'Olivar, i quan arrancaven allà hi anava jo.*

47. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

48. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

I així... Si un feia més jornals a l'altre se l'abonava, però no havíem de llogar a altre gent. Ens ho feiem entre nosaltres».⁴⁹

«Tornar la feina» era un sistema utilitzat principalment entre els masos de dimensions petites i mitjanes que tenien una situació similar. Com es diu en el fragment anterior, suposava comptabilitzar els jornals fets i els jornals rebuts i es buscava un cert equilibri en l'intercanvi, de manera que ningú no s'aprofités dels altres. Era una estratègia a la qual es recorria en els moments més forts de feina i per a tasques que calia fer de pressa:

«Home, això quasi sempre era més per segar o per arreplegar herba. Sí. Lo altre ja s'anava fent. Perquè hi havia èpoques que si no ho feies avui ho feies demà. Però, el segar i l'herba... L'herba... Sí, perquè si se't mullava encara per un cop, paciència, però si se't mullava gaire llavors el bestiar feia una mala cara quan li donaves aquella herba. L'herba, si s'asseca bé, fa una olor... I en canvi, si es comença a mullar, fa pudor».⁵⁰

Igualment, era una pràctica sobretot utilitzada per a tasques que es podien fer en unes poques jornades. Així, als grans masos agrícoles de la plana la sega de cereals es feia amb colles de segadors i no es recorria a sistemes d'intercanvi de treball, mentre que als masos d'alta muntanya, on la collita de cereals era més migrada, es recorria a l'ajut mutu:

«Aquí, colles de fora no n'havien vingut mai. Sempre ho feien entre uns quants veïns. S'ajudaven. O algun d'aquesta gent que treballava a bosc, llavors a l'estiu venia a segar aquí. (...) Si eren aquesta gent que estaven al bosc li pagaven el jornal».⁵¹

49. Dona, seixanta-un anys, i home, seixanta-set anys, Arbúcies, masovers.

50. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

51. Home, cinquanta-sis anys, el Brull, pagès.

En algunes ocasions, els grans propietaris també recorrien a sistemes similars a l'intercanvi de treball i organitzaven la col·laboració entre els seus masovers, de forma que tots ells participaven en la sega i la batuda de tots els masos:

«Llavors a l'estiu podien ser cinquanta [persones], perquè baixaven tots els homes de les masoveries i començaven per una casa. Això gairebé era el mes d'agost, perquè allà dalt [al pla de la Calma] el blat (...) no es feia ros fins gairebé [al] juliol, agost, quan a la plana era abans. Doncs llavors començaven, ja sabien quina era la masia que era primer, la que d'allò [havien de començar a segar]. Però jo sé que gairebé sempre [la casa gran on vivia l'amo] era la última, perquè poder n'hi havia molt més. I llavors estaven tot aquell mes o part d'aquell mes perquè s'havia de fer tot, tot».⁵²

3. «A AJUDAR AMB LO QUE PODIES...»⁵³ LA DISTRIBUCIÓ I L'ORGANITZACIÓ DEL TREBALL

Cadascuna de les persones que vivien en un mas participava en els treballs de forma diferent i s'encarregava de tasques distintes i en moments diferents, segons que fos un home, una dona, un infant, un adult, un vell, l'amo, l'hereu o un cabaler. El repartiment de les feines es feia en funció del lloc que cada persona ocupava dins la jerarquia del mas, segons el gènere, l'edat i la posició respecte a l'herència.

En general, la distribució de les tasques es basava en una divisió sexual del treball que portava a considerar cada feina més apropiada per als homes o per a les dones dins d'un *continuum* que anava des de les tasques exclusivament masculines fins a les

52. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

53. Home, seixanta-set anys, Arbúcies, masover.

La truja i els garrins. Can Pau March (Arbúcies). Autor: Santiago Carreras. Arxiu Fotogràfic del Museu Etnològic del Montseny.

exclusivament femenines (Delphy i Leonard 1992, Estrada 1994: 74). Així, els homes s'encarregaven de l'agricultura, la ramaderia i el bosc, i les dones, de les tasques domèstiques i de tenir cura de l'aviram. De tota manera, les dones també participaven en l'agricultura i la ramaderia. En canvi, el treball al bosc i les tasques domèstiques eren activitats exclusivament masculines i femenines, respectivament.

El criteri del gènere en la divisió del treball també s'aplicava en la contractació de treballadors externs al mas, de manera que es llogaven homes o dones segons que les tasques fossin considerades com a masculines o femenines. Així, per al treball forestal només es contractaven homes, mentre que per a les feines domèstiques les dones eren les úniques persones contractades. Igualment, es preferia llogar dones i infants per a algunes tasques agrícoles: fer garbes durant la sega, collir castanyes, collir olives, eixarcolar sembrats, etc. Es tractava de feines que eren considerades més «senzilles» i requerien menys força, per la qual cosa no

es creia necessari llogar homes, ja que suposava desaprofitar la seva capacitat de treball, com posa de manifest la resposta que ens donà un informant en preguntar-li si les colles que recollien castanyes eren mixtes: «No, les dones anaven soles, home! Per collir les castanyes no en llogàvem, d'homes. Ho feien les dones. (...) I nosaltres [la gent del mas] també en collíem».⁵⁴

A més de repartir-se-les entre homes i dones, les feines del mas també es distribuïen segons l'edat i segons la posició respecte l'herència. Així, el cap de casa i la mestressa, cadascun en el seu àmbit, s'encarregaven d'organitzar les feines i dirigir-les, mentre que els integrants més joves s'encarregaven d'executar-les sota les seves ordres. Igualment, el cap de casa i la mestressa assumien les tasques considerades més importants dins l'àmbit masculí i femení, mentre que els fills i les filles s'encarregaven de les que tenien menys consideració; per exemple, la mestressa s'encarregava de cuinar i les filles es dedicaven a les tasques de neteja de la casa.

El cap de casa era qui decidia quines feines calia fer, qui les havia de fer i en quin moment. Era l'encarregat de dirigir l'exploració i de prendre les principals decisions econòmiques del mas. El cap de casa era fonamental al mas des de tots els punts de vista. Per això, la seva manca constituïa una amenaça per a la continuïtat de la casa i de la família que l'ocupava, com es desprèn de l'afirmació «destrossar una casa i una família» feta per un informant en comentar l'assassinat d'un masover durant la Guerra Civil:

«El masover, amb la guerra, el varen matar amb un joc de garrota-des els carrabiners, sí, sí. Quines animalades! Matar un home carregat de família, amb la dona, la sogra... I era l'únic home que treballava, els altres eren petits que pujaven. Destrossar una casa i una família...»⁵⁵.

54. Home, vuitanta-sis anys, Montseny, pagès.

55. Home, seixanta-set anys, Arbúcies, masover.

L'hereu o la pubilla tenia encomanades tasques de més responsabilitat que no pas els seus germans i les seves germanes cabalers. Aquest fet constituïa un element indicador de la seva posició dins del grup. Als masos petits i mitjans, fossin pagesos propietaris o masovers, l'hereu solia quedar-se a treballar amb el pare, mentre que la resta de germans i germanes, tot i que també participaven de tant en tant en les feines del mas, buscaven ocupacions en altres àmbits.

Els infants també participaven en els treballs del mas i s'encarregaven d'unes feines o d'unes altres segons l'edat, el sexe o la posició socioeconòmica de la casa. En aquest sentit, els infants dels masos benestants intervenien poc en el treball, però els nens i les nenes dels masos mitjans i més pobres col·laboraven de manera més o menys activa en les tasques i en algunes situacions no anaven a escola:

*«Venia el temps de cavar blat, ans que tinguessis deu o onze anys, a cavar blat. A ajudar amb lo que podies... Cosetes. Lo que es podia. (...) I el temps que era l'estiu, a segar; encara que anessis a estudi... Sé que el pare a vegades no ens deixava anar a estudi. "Avui hem de fer això", i no podíem anar-hi».*⁵⁶

Les tasques que s'encarregaven als infants eren molt diverses. En alguns casos, la participació consistia a ajudar els adults en la seva feina, però en d'altres es tractava de tasques fetes exclusivament pels nens: les tasques domèstiques, portar a pasturar els porcs, guardar les ovelles i les vaques, anar a buscar menjar per als conills, engegar les gallines, plegar els ous, tenir cura dels germans més petits, portar el dinar als adults que treballaven lluny de casa, anar al bosc a collir castanyes i aglans, anar a buscar lleinya, etc.

56. Home, seixanta-set anys, Arbúcies, masover

Tant si es tractava de les tasques fetes pels membres del mas com si eren les que podien dur a terme mossos i criades, les relacions que s'establien entre les persones en el treball anaven més enllà d'una simple relació laboral. Entre els membres del mas, les relacions de treball formaven part del mateix lligam que els vincles familiars. L'amo, a més del patró, era el pare, l'oncle o el germà, i per això, el respecte, l'afecte o l'autoritat moral també formaven part del vincle. Aquesta situació també es donava en les relacions amb els mossos i les criades. El fet de convida al mas creava uns drets i unes obligacions que anaven més enllà de les estrictament laborals i comprenien tots els àmbits de la vida de les persones.

* * *

Les descripcions que acabem de veure sobre els diferents treballs duts a terme al llarg de l'any estan condicionades per la capacitat laboral de cada mas, pel desenvolupament del cicle familiar i per la grandària de la hisenda. Pertànyer a un gran mas no era el mateix que formar part d'un de petit; la distribució de les tasques que es feia dins d'un mas de propietaris no era igual que la d'una casa de masovers, i el treball no es repartia de la mateixa manera segons el nombre de persones que vivien al mas i segons que es recorregués eventualment o permanent a força de treball externa. Com hem vist, la força de treball de cada mas estava constituïda pels membres del grup domèstic i variava en funció de la seva composició —depenent dels atzars demogràfics i dels cicles de desenvolupament familiar—, de la capacitat productiva del mas —que determinava la necessitat de força de treball extrafamiliar o no—, del tipus d'explotació i de la conjuntura de cada moment.

A grans trets, la divisió del treball al mas s'articulava atenent dos aspectes complementaris del mas: el mas com a grup domès-

tic i el mas com a element de relacions laborals. Quant al primer, hem vist que en el repartiment de les tasques hi havia tres grans eixos determinats per l'edat, la posició respecte a l'herència i el sexe. Hereus i no hereus, homes i dones, vells, adults i nens, cada persona tenia assignats uns treballs determinats, si bé en moments forts del cycle de treball tots els membres del mas podien concórrer per ajudar en feines que havien de fer-se generalment en pocs dies. Pel que fa al segon, si bé el grup domèstic és qui aportava de manera principal la força de treball necessària per atendre el cycle d'activitats de les explotacions, hi havia quatre situacions diferents que podien requerir la participació d'individus externs: els moments esporàdics del cycle d'activitats en que es necessitava més força de treball, les circumstàncies també eventuals del curs domèstic per la mort o la malaltia d'alguns dels seus efectius laborals, els masos grans que necessitaven força de treball suplementària per a determinats moments de l'any i els masos grans que necessitaven força de treball complementària de forma permanent. Les propietats més grans requerien una força de treball superior a la que podia aportar el grup domèstic i havien de contractar treballadors per fer front a aquesta insuficiència. En les dues primeres situacions les relacions eren horitzontals i s'establien sobre la base de l'intercanvi recíproc, mentre en les dues segones es tractava de relacions jeràrquiques fonamentades en l'intercanvi monetitzat.

Tot plegat fa que les informacions orals siguin diferents i de vegades aparentment contradictòries. A més, també cal tenir en compte que aquestes narracions es fan en un context de modificacions intenses dels masos que han comportat redistribucions dels treballs i transformacions profundes en les seves lògiques productives. Mantinguin o no una activitat agrària, els masos actuals es troben immersos en una lògica diferent en la que l'activitat agroramadera es desvaloritza enfront d'altres feines i en què amb molta freqüència es combinen diverses activitats produc-

tives. Com hem vist, la pluriactivitat ja estava present en les estratègies econòmiques que hem anat presentant, però actualment el treball agrari és, en la majoria de casos, una activitat dependent d'altres fonts d'ingressos i ocupacions (Barrue-Pastor 1988). Per això, les descripcions dels treballs que es feien als masos prenen més força en ser recordats, no solament perquè permetien la subsistència, sinó també pels intercanvis socials i les relacions entre els membres del mas.

4. «Aquí es queda el gran; els altres, a espavilar-vos.» La família troncal i la transmissió de la propietat

Molts masos visitats al Montseny conserven un arbre genealògic, un llibre o una llibreta on es recull la nissaga que l'ha ocupat al llarg del temps. Aquestes genealogies constitueixen un element simbòlic que ens il·lustra com el mas ha anat passant d'hereu a hereu durant moltes generacions, fins i tot segles, i ha donat origen a moltes branques a través dels cabalers. Com assenyala Ferrer (2003: 145), l'arbre genealògic recordava als seus habitants el que havien de fer si volien mantenir el nivell social en els segles venidors.

En les entrevistes ha aparegut reiteradament la referència a la família troncal i a l'herència indivisa com el principi conductor de la continuïtat dels masos, d'acord amb la forta influència de la ideologia pairalista. Les bases d'aquesta ideologia eren dues: la continuïtat de la casa a través de la convivència d'un grup familiar extens (la família troncal) i la transmissió indivisa del mas d'una generació a la següent mitjançant la figura de l'hereu. Des d'un punt de vista ideològic i jurídic, la transmissió de la major part de la propietat a un sol hereu amb l'exclusió dels altres era considerada com una garantia per a la continuïtat del mas i del seu patrimoni material i simbòlic, de forma que el receptor era vist més aviat com una baula en la cadena de la transmissió del mas, més que no pas com el seu lliure propietari. Com assenyala Breton per al Montseny, és el reflex d'una ideologia patrimonialista que considerava la terra i la propietat com un bé del qual l'hereu no és tant el propietari com el responsable davant dels seus germans (Breton 1974). Però les conseqüències d'aquest

ordenament jurídic afectaven no solament l'organització domèstica, sinó també el conjunt de la societat: per mitjà de la família troncal i la institució de l'hereu es garantia la permanència de l'ordenament social a través de les generacions (Roigé 1993, Beltran 1994: 238).

Cal matisar la importància que tenia aquesta ideologia en dos sentits. D'una banda, en aquest capítol presentem les informacions que ens han donat els nostres entrevistats sobre el sistema troncal i la transmissió de l'herència. Ens interessen no solament les seves valoracions ideològiques, els discursos que sostenen la pràctica de la transmissió del patrimoni, sinó també les seves opinions sobre les pràctiques i estratègies que en resulten. Com veurem, les opinions no sempre són unànimes, de manera que alguns informants magnifiquen i defensen l'herència indivisa, mentre que d'altres remarquen unes relacions complicades i uns problemes que els fan adoptar una posició crítica. Evidentment, la història de cadascú i la dels seus avantpassats, així com la seva posició social i econòmica condicionen la valoració del sistema de transmissió indivisa, però també tenen a veure amb les pràctiques i estratègies adoptades. Com assenyala ja fa temps Bourdieu (1972), cada casament i cada transmissió hereditària es configuren d'acord amb les circumstàncies conjunturals dels individus i les cases implicades. D'aquí ve que de les normes i preferències hereditàries en sorgeixin pràctiques diverses que els relats dels informants posen de manifest. D'altra banda, la ideologia de la continuïtat s'enfronta al procés de transformació dels masos i de crisi del sistema hereditari basat en la transmissió indivisa (Saguer 2005). Als anys setanta, Breton (1974 i 1981) ja assenyala que, com a conseqüència dels processos de canvi, als masos del Montseny hi havia un gran nombre de situacions intermèdies que havien substituït la lògica de la continuïtat domèstica; segons que el grup familiar que continuava vivint al mas es dedicués o no a l'agricultura, havia adoptat altres activitats productives o fins i tot

havia venut la propietat per a altres usos. Les narracions de les persones entrevistades corresponen, en definitiva, a la història del segle XX, i durant tot aquest període una ideologia patrimonial va coexistir amb pràctiques diverses derivades de la transformació del sistema de masos.

1. «TOTS DORMIEM I MENJÀVEM AQUÍ: TOTS ÉREM DE CASA.»¹ EL MAS COM A GRUP DE PERSONES

Generalment, la imatge que es té del passat dels masos és que eren habitats per un grup familiar ampli, una família troncal de diverses generacions –com hem dit en un capítol anterior– ampliada a altres persones que compartien una mateixa residència. La imatge que es desprèn de les narracions dels informants coincideix, generalment, amb aquesta visió gairebé idealitzada d'uns masos integrats per tres generacions (una generació vella, l'hereu i la seva dona i els fills d'aquests) i altres parents (algun germà solter o alguna germana soltera dels vells o de l'hereu):

*«És que abans, totes aquestes cases pairals, tots els tios es quedaven a la casa treballant. Jo me'n recordo que érem catorze. De colla, eh!! És dir molt, catorze. És clar, avis, onclos, pares i llavors els fills».*²

Ja hem vist que aquesta no era sempre la situació de tots els masos i que la realitat era més diversa amb masies amb molts habitants al costat d'altres amb molt pocs residents, però el record més habitual és el d'uns masos molt poblats: «érem deu o dotze de colla»; «érem molta colla; quan érem menys, érem deu». En alguns casos, quan es parla de tanta gent, és perquè s'inclouen els amos, els masovers i altres persones que s'estaven al mas:

1. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

2. Dona, seixanta-vuit anys, Arbúcies, pagesa.

«Potser érem de vint-i-cinc a trenta persones (...). Hi havien els masovers, que tenien quatre fills, eh? Els masovers sempre tenien algun parent que venia. Nosaltres érem tota aquesta família, el meu pare, la meua mare, l'avi, la iaia; llavors hi havia la iaia vella, hi havien els fills, que es van anar casant i van anar marxant, però sempre, sempre, hi havia o una filla que pujava...[al mas]. Després la iaia tenia la família seva i la...[pujaven a veure] (...). Però sempre hi havia gent. Pujaven les meves ties, gent d'Aiguafreda... Hi havia gent que pujava allà dalt a buscar la llet, gent com ara les fàbriques d'aquí Aiguafreda. Després hi havien molts caçadors o sigui, quan començava la temporada de caçadors, venien caçadors, no sé d'on, però ple de caçadors, que es reunien a baix a la llar de foc i explicaven, doncs..., l'endemà lo que farien».³

L'element interessant del record és que tota aquesta gent es consideressin de casa i integrants d'un mateix grup. Com explicava una mestressa, treballar, menjar i dormir junts és el que determinava la pertinença dels individus al mas: «Tothom dormien aquí, menjaven aquí: tots érem de casa».⁴ En surgeix, doncs, una imatge de cases plenes de gent que compartia feina, sostre i taula. Les dones, que eren les que havien de cuinar per a totes aquestes persones, són les persones que recorden més aquest fet i destaquen la «colla» que eren a casa:

«Havíem sigut set i vuit de colla, aquí, eh! Perquè jo estava amb els pares [del meu marit]; llavors hi havia un germà [solter] i una germana soltera, hi havia un mosso, i llavors ja van néixer els meus [fills]. Vull dir que érem set i vuit de colla cada dia».⁵

3. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

4. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

5. Dona, setanta anys, Sant Esteve de Palautordera, mestressa.

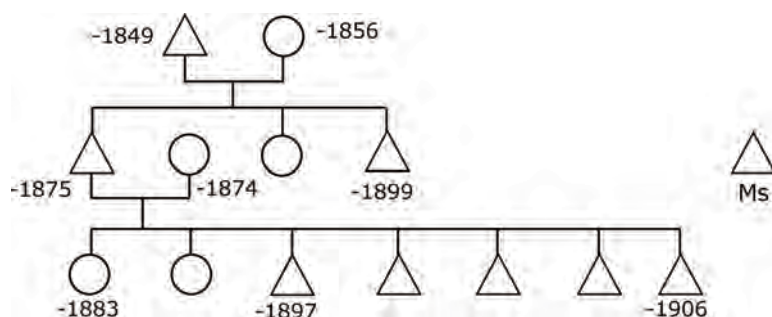
La base d'aquesta estructura de residència era la família troncal, tal com l'hem presentat en el primer capítol. A banda de la seva extensió, la presència de la família troncal de tres generacions constitueix una de les bases del sistema del mas i un referent ideològic del sistema pairal a Catalunya. Fa més d'un segle, Le Play (1884) va cridar l'atenció sobre la «família troncal»: «Una organització admirable que –tal com escrivia– ofereix, pel que respecta als problemes socials del nostre temps, totes les solucions que es demanen en va a les revolucions, a les lleis agràries, a les associacions d'obrers, als patrons i als altres sistemes, injustos o quimèrics, que són l'objecte de tantes invencions efímeres» Per a ell, la persistència de grups residencials complexos en què el fill hereu es casava, continuava l'explotació domèstica i residia a casa dels pares era una de les característiques fonamentals de la família pirinenca. La casa era el símbol de la família i es perpetuava a través de les generacions gràcies a la primogenitura, mentre que les filles rebien un dot en casar-se i els altres germans es dedicaven a les empreses econòmiques industrials i comercials, ajudats pel capital familiar inicial i sempre tenint la casa com a punt de referència. En contraposició amb aquesta situació, la industrialització va fer que la família estable anterior fos substituïda per la conjugal, de manera que es va passar d'una societat tradicional fonamentada en la solidaritat a una societat d'economia monetària en què les relacions de parentiu van perdre importància i es desenvoluparen l'individualisme i la intimitat. Aquestes teories tingueren una forta influència no solament entre els historiadors, sinó també entre els juristes, folkloristes i narradors. A Catalunya, la defensa del pairalisme com a model de funcionament de la societat rural catalana va ser un dels eixos de la construcció del discurs ideològic del catalanisme (Contreras et al. 1989, Bestard 2000).

El principal propòsit de la família troncal, des del punt de vista dels entrevistats, és la continuïtat del llinatge familiar. Les normes

jurídiques reforcen aquest objectiu cardinal. Així, la forma ideal que adopta la residència és la del grup trigeneracional i totes les estratègies (la filiació, la descendència, l'aliança i fins i tot el parentiu fictici o el consentiment) tenen com objectiu assolir aquest resultat (Prat 1989).

Però el referent de la família troncal està present no solament en la literatura. La majoria dels grans masos del Montseny estan formats per famílies troncales, no al llarg de tots els anys –perquè la base de la població no ho permetia a causa de la mortalitat elevada, d'una esperança de vida relativament curta i de les condicions econòmiques que feien marxar aviat de casa els joves de les famílies amb menys recursos–, però sí en un moment o altre del seu desenvolupament; per exemple, el mas el Boscàs de la Castanya presentava aquesta situació l'any 1910 (gràfic 2):

Gràfic 2. Mas el Boscàs de la Castanya, el Brull (1910)

Font: elaboració pròpia a partir del cens de població del Brull de 1910 (Arxiu Municipal del Brull).

La importància que s'atribueix a les formes complexes de residència en la memòria del passat és molt més interessant que la constatació de la seva existència. La visió d'una família troncal

apareix com una contraposició entre el passat i el present. S'insisteix, a més, en els avantatges del sistema, així com en una harmonia familiar idíl·lica. Aquesta visió sorprèn encara més si tenim en compte la baixa natalitat que, com ha assenyalat Cabré (1999), ha caracteritzat Catalunya des del segle XIX, en especial al primer terç del XX, quan Catalunya conegué una de les demografies més baixes d'Europa. A més, els relats de diversos informants remarquen dificultats en la transmissió hereditària per manca de fills o per la mort d'alguns d'ells. Cal afegir-hi, finalment, una mortalitat que, si bé ja havia baixat considerablement amb la transició demogràfica al XIX, mantingué uns percentatges alts durant la primera meitat del XX. Tot plegat devia originar una situació de la població amb unes famílies no tan extenses com la memòria sembla recordar. Podríem fer-nos, amb relació a això, dues preguntes: per què apareix aquesta visió de masos tan plens de gent quan la realitat estadística no l'acaba de confirmar? I per què s'insisteix en l'harmonia familiar entre generacions i entre els diversos membres del mas?

La resposta a ambdues preguntes és la mateixa: és una visió elaborada des del present, és un passat construït. En la vida del mas hi havia moments amb molta gent i d'altres sense, masos molt poblats i altres de més buits. Però és més fàcil recordar els moments d'esplendor que aquells en què la població era més reduïda. Els informants, d'altra banda, han viscut un temps de transició social i demogràfica que els ha fet passar per una gran varietat de models i de pràctiques respecte a les formes familiars dels masos.

A banda dels membres estrictes de la família, la presència a les masies de mossos i criades era molt habitual. Els mossos, com també les minyones i els pastors, eren unes persones contractades durant tot l'any que, segons la majoria dels entrevistats, treballaven, menjaven i dormien al mas amb els membres de la família:

«Al vespre coíem una olla gran, perquè com ja érem molta colla... Perquè entre nosaltres [els de casa] i els llogaters, quan érem menys a casa sempre érem deu, aquí. Perquè teníem mossos i teníem una noia o una dona també a treballar. Perquè és clar... [hi havia molta feina]. Quan érem menys gairebé érem deu. I el temps de les castanyes, i de les pomes i això, llavors érem catorze o quinze o setze, perquè llavors venien... [els jornalers]». ⁶

Tanmateix, respecte als mossos i les minyones es fa una doble distinció. Segons una informant, eren tractats «com un de casa», ⁷ però l'expressió *com un de casa* indica, implícitament, que, tot i viure al mas, no eren de casa. Per això, la distinció apareix de forma explícita quan convé evitar confusions. Amb relació a l'afirmació d'una dona d'un mas segons la qual «havien arribat a viure-hi [al mas] vint-i-dos [persones]», el seu marit va fer una precisió significativa: «Sí, però no eren tots de la casa. Hi havia mossos, pastors, gent d'aquesta». ⁸ El fet de menjar i dormir a la casa on estaven a servir era un element que feia que sovint sentissin que hi pertanyien: «Era com que fos a casa meva. Perquè menjar i dormir, vull dir, estava sempre...». ⁹ Però en els relats també hi sorgeix el record de les diferències en el tracte que rebien els mossos, especialment als masos benestants: «[Els mossos menjaven] separats. Això, quan ho sento a parlar, me cago en Déu!, n'hi ha per fotre'ls-hi un cop de pala al cap. Home!». ¹⁰ «Llavors tenien dones de fer feina i mossos. Perquè la part del darrere era allà on dormien els mossos.» ¹¹ Aquesta distinció en el tracte recordava, per si quedava cap dubte, la diferència entre *ser de la casa* i *viure-hi*.

6. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

7. Dona, setanta anys, Sant Esteve de Palautordera, pagesa.

8. Home, vuitanta-dos anys, i dona vuitanta-un anys, el Brull, pagesos.

9. Dona, seixanta-un anys, Arbúcies, masovera.

10. Home, vuitanta-sis anys, Montseny, pagès.

11. Dona, vuitanta-un anys, Sant Celoni, propietària.

Habitualment els mossos i les minyones eren joves provinents d'altres masos de la rodalia o de comarques veïnes que anaven a treballar a un altre mas durant uns quants anys abans de casar-se. De vegades, eren persones solteres grans que havien treballat tota la vida així i no tenien altra forma de vida. En aquests casos era quan es podia donar una integració més gran al mas i una assimilació a un membre del grup familiar. En certa manera, quan un mosso o una minyona havia passat bona part de la seva vida en un mas es donava una situació que podem equiparar amb una mena d'acolliment a canvi de la participació en les feines del mas:

*«De vegades teníem algun mosso, una persona gran que li donàvem feina i es quedava aquí. El manteníem i es quedava aquí a dormir. Els diumenges s'anava a fer tallar els cabells, o el dissabte, i tornava cap aquí».*¹²

El grup de persones que vivien al mas s'ampliava quan els propietaris i els masovers habitaven al mateix edifici o en edificis veïns, tot i que la condició de membres del mas dels amos i dels masovers era diferent. Cadascun dels grups familiars ocupava espais separats i vivia de forma independent, però la relació entre ambdós era constant i això fa que en les narracions aplegades els amos i els masovers de vegades siguin presentats com si es tractés d'un sol grup.

Però a més de les persones que hi vivien de forma permanent, al mas «sempre hi havia gent»¹³ que es quedava uns quants dies i que menjava i dormia a la casa: parents que hi anaven a visitar la família,¹⁴ jornalers que eren contractats per a tasques que

12. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

13. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

14. «L'avi tenia els seus germans, que estaven ja casats i fora de casa. Aquests sempre enviaven les seves filles allà dalt [al mas]. Bueno, com nosaltres de petits, ens enviaven els meus cosins a l'estiu» (dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària).

duraven uns quants dies, com ara la collita, paletes, fusters o modistes que hi anaven a fer alguna feina concreta o mestres ambulants:

*«[El fuster] venia ell, s'estava una setmana fent una carreta, es quedava aquí a menjar i dormir. I d'aquesta manera anàvem fent. Però això... quan ja es van començar les carreteres, llavors ja anava canviant més fàcilment, venien els paletes a treballar al dematí, i al vespre ja marxaven a casa. Perquè aquí venien els paletes i es quedaven aquí una setmana a treballar, i els havíem de fer la vida».*¹⁵

*«A casa potser ens reuníem tretze o catorze [vaillets del veïnat]. Cada dia. A casa era sempre a la tarda, perquè s'hi quedava a dormir, dormia a casa [el mestre]. (...) La mare li guardava la roba, hi tenia el llit, i la mare li rentava la roba».*¹⁶

Tot i la precarietat de les condicions de vida, els masos acollien les persones que hi passaven i els deixaven algun lloc per dormir a la pallissa i sovint els oferien un plat a taula: venedores ambulants, com les trementinaires que baixaven dels Pirineus venent l'oli de trementina i ungüents, els marxants de roba i articles de merceria, els venedors d'imatges religioses, els bosquerols, els treballadors d'obres públiques, els tractants en bestiar, etc. Com que els desplaçaments eren llargs, aquestes persones sovint havien de dormir en un dels masos del seu itinerari:

*«[Dona:] Aquest [marxant] d'Arbúcies era molt més cap aquí. Ui, s'havia quedat moltes vegades aquí.
[Home:] Sí! Aquí es quedaven a sopar i dormir. I què els hi havies de cobrar? Res.*

15. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

16. Home, cinquanta-cinc anys, Montseny.

[Dona:] A vegades els donaves menjar pel burro i et deixaven una peça de roba.

[Home:] Com un que es va quedar aquí i ens va deixar aquell sant Isidro [assenyala una imatge de sant Isidre]. Al dematí diu: “Què us dec, mestressa?”. Diu: “Res, res”. Diu: “Doncs us deixo el sant Isidro. I que tinguin bones anyades, aquesta gent, perquè són molt bona gent. Perquè jo tota la vida he vengut sants i m’han sortit dimonis”».¹⁷

«Bueno, llavors els que treballaven a bosc o això, que no treballaven per nosaltres, anaven a la pallissa. Hi havia prou herba o palla o lo que fos i: “Mira, dormiu aquí”. Com quan varen fer la carretera aquesta, que la varen fer una colla de castellans, després de la guerra... [també els deixaven la pallissa per dormir-hi]».¹⁸

«Dormien allà, en unes habitacions del costat; perquè una de les coses que ha desaparegut del mas és l’hotel dels pobres. Es veu que a les cases de pagès que hi havien tres xiprers era perquè hi havia una... Hi havia una espècie de quarto o alguna cosa perquè poguessin dormir els captaires. Perquè el captaire anava passant de casa en casa i allò...».¹⁹

En definitiva, els relats que hem presentat fins ara dibuixen una imatge d’uns masos plens de gent amb persones diverses que anaven i venien i s’integraven en la dinàmica del mas durant alguns dies. Com hem assenyalat, aquest quadre, tot i estar pintat a partir de la realitat, no representa la situació de la majoria dels masos montsenyencs ni tampoc una característica permanent de les cases a què es refereix. Però funciona com a representació ideal de com era la vida al mas, elaborada a partir d’alguns

17. Home, vuitanta-dos anys, i dona, vuitanta-un anys, el Brull, pagesos.

18. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

19. Home, seixana-nou anys, Arbúcies, propietari.

moments dels masos que tenien explotacions agrícoles i ramaderes de dimensions més grans. Per contra, en la majoria de cases, tot i que els seus habitants compartien aquest model ideal, la situació era diferent. Fos perquè es tractava d'explotacions més modestes que no podien mantenir un grup de persones tan nombros i de les quals els fills es veien obligats a marxar o perquè l'atzar de la vida havia fet que els pares morissin abans que l'hereu s'hagués casat, el nombre de persones que vivia a la casa i la complexitat del grup residencial eren molt menors.

De fet, en les explicacions d'altres informants també hi apareixen masos amb poca gent: «Nosaltres a colla érem pocs, només érem els meus pares i tres germans».²⁰ Igualment, de mossos i de minyones no n'hi havia a totes les cases. En general, l'existència de servents anava lligada amb els masos que, per les dimensions de l'explotació i l'estructura de la família, no tenien prou gent per reunir la força de treball necessària per a les tasques agroramaderes i domèstiques. La presència de mossos i també, en un grau inferior, de minyones només es donava durant el temps en què es produïa aquest desequilibri: «[Hi havia els avis], el pare i la mare, i els altres quatre o cinc germans del pare, llavors, encara. Llavors no n'hi havia cap, de mosso. (...) [En van tenir] més tard. Quan els altres [els germans del pare] eren fora»²¹. D'altra banda, les criades també apareixien en aquells masos de pagesos i d'hisendats amb capacitat econòmica per contractar servei domèstic. Així, en aquest cas el que determinava la presència de les minyones no era tant l'estructura demogràfica del grup com la seva posició socioeconòmica.

En definitiva, la imatge del mas ple de gent funciona en la narració com un element diferenciador entre el passat i el present, com una situació que s'oposa a l'estat actual: masos abandonats i enrunats, d'altres que estan ocupats només els caps de setmana i

20. Dona, vuitanta-un anys, el Brull, mestressa.

21. Home, vuitanta-sis anys, Montseny, pagès.

les vacances, i d'altres que s'han anat buidant i en els quals només queden una o dues persones grans, després de la mort dels quals la casa tancarà.²²

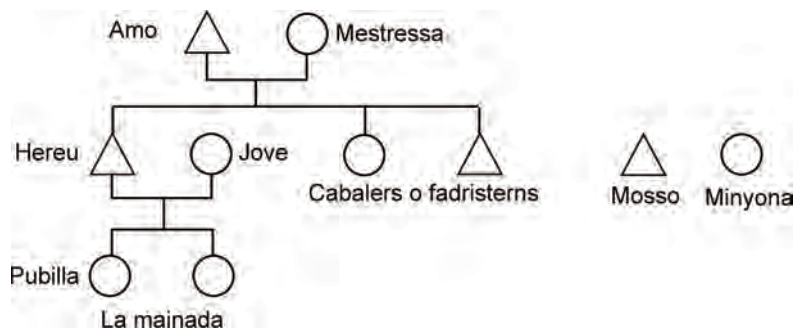
2. «ELL MANAVA, ERA L'HEREU.»²³ LES RELACIONS ENTRE ELS MEMBRES DEL MAS

El model percebut de la família troncal és no solament el d'un grup de persones que viuen juntes, sinó també el d'un sistema social, un sistema de relacions entre els seus membres. Al Montseny, els masos seguien el model organitzatiu de la família troncal, que estava basat en la transmissió indivisa del mas d'una generació a la següent mitjançant l'afavoriment del primer fill mascle o, a falta de fills, la primera de les filles, i l'exclusió de la resta de fills i filles. Aquest sistema d'herència, més les categories de gènere i l'edat, segons la qual les persones més grans estan per sobre de les més joves, són els tres pilars en què s'assentaven el sistema d'autoritat i les diferències dins del mas (gràfic 3). Ara bé, tot i que la posició que ocupava cada persona dins la jerarquia domèstica estava fixada per aquestes tres variables, a la pràctica, el repartiment del poder i de la capacitat de prendre decisions, la divisió del treball i, en general, les relacions entre els membres del mas no s'ajustaven sempre a aquest model i depenien de la manera com es relacionaven aquests tres factors en cada moment del cicle domèstic i en cada context socioeconòmic i històric.

22. Segons les dades de l'Oficina del Parc Natural referides a l'any 2000, 237 dels 767 masos censats (31%) estaven habitats permanentment, 243 (32%) s'ocupaven de forma discontinua –sobretot eren segones residències– i la resta estaven deshabitats o en ruïnes.

23. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

Gràfic 3. L'estructura d'autoritat dins del mas

Font: elaboració pròpia.

De manera general, el paper d'amo o de cap de casa és destacat com la posició superior dins de l'estructura d'autoritat. La ideologia patrimonialista insisteix que el bon mas es construïa gràcies al treball i a les virtuts de l'amo, entre les quals s'inclouen les religioses. No n'hi havia prou d'acumular riqueses, sinó que calia tenir una honorabilitat i una reputació social que s'assolien, en aquest cas, amb les virtuts religioses i morals del cap de casa. Els masos es rebien en herència, però només podien continuar i fer-se grans amb el treball decisiu del seu nou propietari. L'amo o el cap de casa apareix en els relats dels informants com el responsable de tot el que hi havia i succeïa al mas, la persona que distribuïa les feines que es feien i prenia les decisions que afectaven l'explotació i la seva gent. Tot havia d'estar sota el seu control:

«El pare, al cel sigui, era un home que era molt enèrgic i treballador, escolta. I a la que ens aixecàvem del llit: “Vinga, tu a fer allò, i tu a fer allò, i tu allò altre”. I si n'hi havia un que protestés, que el que protestava sempre era en Peret, aquell sempre li havia de dir: “Oh! És que jo sempre la part més grossa! [de la feina]”, “Tu faràs lo que et

*manden i prou!" No, no, el meu pare era molt sèrio, eh. Era autoritari».*²⁴

*«A l'entrada, que era tota de pedra, l'habitació que hi havia, allà hi penjàvem les llonganisses, i hi penjàvem totes les coses. I l'avi era el que tenia la clau, ell tenia la clau d'això i la clau d'anar a les bótes del vi, que també hi havien unes bótes molt grans de vi. (...) Perquè ell era l'amo, això estava clar. Després l'avi... L'avi no feia res de la casa. Ell manava, era l'hereu. Vull dir, ell manava».*²⁵

La mestressa, la muller de l'amo, tot i ser la dona que ocupava una posició superior dins l'estructura d'autoritat del mas i controlar l'àmbit domèstic, estava sota l'autoritat del cap de casa, ja que no era la propietària del patrimoni. Aquesta situació canviava quan la mestressa era pubilla, amb la qual cosa el mas era propietat seva i això li donava una posició superior a la del seu marit o si més no igual.

L'amo també era qui representava el mas en les relacions amb l'exterior. Tots els membres del mas, amb independència del vincle que hi tenien, estaven sota la seva autoritat: la mestressa, els fills i les filles, l'hereu i la jove, la mainada, els mossos i les minyones, els masovers i els jornalers. En aquest sentit, el cap de casa sovint estava per sobre dels pares mateixos dels infants en la presa de decisions respecte a aquests.

Igualment, l'amo tenia més poder de decisió que el fill hereu pel que fa a l'explotació del patrimoni del mas. Per això, encara que el fill fos una persona adulta i tingués un punt de vista sobre el mas que s'ajustés millor al context econòmic del moment, no podia decidir en contra de la voluntat del seu pare i havia d'esperar la seva mort per introduir els canvis que considerava necessaris:

24. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

25. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

*«Teníem una vinya, que la van fer el meu avi, el pare, no sé qui la varen fer. La vegada que vàrem collir vi, vàrem collir trenta-cinc càrregues de vi. Però jo, hi va haver anys que veia que no [anava bé], però el pare deia que sí, que era cosa bona. [Però era] una cosa anti, antieconòmic!, en aquí aquest país. (...) El pare va voler [mantenir-la]. Jo, com que no volia [conflictes], els hi dic: "Va deixem-ho estar!" Perquè jo, com que ho feien, doncs mira, anar fent. I llavors, aquell any vinent, doncs va morir pel setembre [del seixanta-quatre], doncs aquell any, clar, encara vam collir el vi i l'any vinent ja hi havia fet pins».*²⁶

L'autoritat de l'amo també s'estenia sobre els mossos i les mi-nyones, i de vegades també sobre els masovers, tant pel que fa al treball com amb relació al seu comportament moral. La major part dels entrevistats no qüestionaven aquest sistema d'autoritat: «No podia queixar-me! Qualsevol... [es queixava]. Home, hi havia un respecte!».²⁷ Aquest respecte, que en certa manera es pot associar amb el temor, feia que el cap de casa sovint fes complir les seves ordres o reprengués la persona que havia fet alguna cosa que no li agradava només amb la mirada:

*«[Al pare] li agradava de fer broma, però amb les seves bromes feia pensar tothom. Si en veia algun de parat, feia així [la informant fa una expressió]. No deia res, només que fes així, amb una mirada... Ja sabia que allò no anava pas prou bé».*²⁸

*«Llavors era molt d'allò! No és com ara, que a vegades els pares diem les coses i el vent se les emporta... Amb una mirada en teníem prou, eh? Sí, noi!».*²⁹

26. Home, vuitanta-sis anys, Montseny, pagès.

27. Dona, seixanta-nou anys, Viladrau, propietària.

28. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

29. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

La posició preeminent de l'amo i tota l'estructura d'autoritat de manera general eren remarcades simbòlicament mitjançant un conjunt de comportaments que assenyalaven la posició que cadascú ocupava en la jerarquia del mas: el lloc on se seia a taula o a la llar de foc, l'acció de tallar el pa, el fet de dormir en determinades habitacions, el control de les claus, el fet de participar en certes activitats, etc., eren aspectes que posaven de manifest i recordaven contínuament aquest sistema d'autoritat:

*«Però aquest [germà del pare] tenia el tractament de fill, però era un nivell inferior al del meu pare. O sigui, si anaven a mercat, el Sisco no hi anava mai al mercat, anava l'avi i el meu pare [l'hereu]».*³⁰

*«Doncs llavors, aquestes festes, gairebé sempre havia de seure [a taula] al costat de l'avi, perquè era la néta, la d'allò [pubilla]. I em presentaven la gent, i jo tenia una deferència diferent a les altres [germanes]».*³¹

3. «PER SOBRE DE TOT ERA MANTENIR EL PATRIMONI.»³² L'HERÈNCIA INDIVISA I L'HEREU

La continuïtat de la casa a través del temps i per sobre de les persones que en formaven part a cada moment s'aconseguia amb la transmissió de la major part dels béns i de l'habitatge a un sol fill per parella i generació: l'hereu. Aquest sistema tenia una transcendència bàsica en el sistema d'organització del mas com a institució econòmica i política (Terradas 1984) i també des d'un punt de vista ideològic fins al punt de fonamentar tot un sistema ideològic de representació de la família catalana. No és estrany,

30. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

31. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

32. Home, cinquanta-nou anys, Sant Esteve de Palautordera, propietari.

doncs, que l'hereu, el cap de la casa, aparegui sempre destacat en les descripcions i els relats dels informants i sigui un element tan rellevant que fins i tot arribi al present; per exemple, en fer les entrevistes vam observar alguns elements que palesen aquest paper i rol atribuït a l'home hereu, especialment en aquelles en què el pare i el fill hereu es prestaven conjuntament a la conversa i a la transmissió d'una informació a uns investigadors. La presència d'ambdós en l'entrevista expressava simbòlicament el sentit de continuïtat entre el passat i el present, entre la història de la casa i la seva situació actual, i posava de manifest una situació en què l'home vell, tot i haver nomenat hereu i promès la transmissió del mas al seu fill, en conservava la propietat i mantenia el seu estatus a la casa, si bé a la pràctica l'hereu havia anat adquirint l'administració de la llar. La visió dels hereus i dels caps de casa insisteix en el seu sentit autoritari. Com hem vist, el record els dibuixa com a persones que organitzaven la vida a la casa i les ordres dels quals eren, aparentment, incontestables.

En general, encara que en algunes transmissions hereditàries actuals es qüestiona el sistema d'herència indivisa, des del present se'n justifica la utilitat perquè obeïa a una ideologia patrimonialista que revalorava la transmissió de la propietat i la seva conservació com a valor fonamental:

«Però era un tipus d'economia, per dir-ho d'alguna manera, que tenies molt patrimoni, però treia molt poc diner, perquè, vull dir, no sé, jo me'n recordo dels germans que fins i tot demanaven beques per estudiar, vull dir que no es corresponia amb el patrimoni. Perquè la idea que hi havia en aquell temps (...) que el meu pare m'havia explicat, per sobre de tot era mantenir el patrimoni, que no se'ls hi ocorria mai vendre res, ni dir: "Mira, urbanitzarem un tros per fer uns diners o alguna cosa". A ells no els interessava en absolut, volien que tot fos rústic i mantenir el patrimoni; era com una mentalitat molt particular

*d'aquell temps. (...) De passar de pares a fills, sobretot mantenir el patrimoni, no? Com si fos una cosa sagrada, no?».*³³

L'hereu sempre es justifica per la necessitat de la continuïtat del mas, pel perill de divisió del patrimoni: «Perquè les pubilles i els hereus, això a Catalunya li va bé, perquè no es dispersen les coses».³⁴ El no-nomenament d'hereu, com ens explicava el següent informant, implicava el risc de la venda del mas i del repartiment del patrimoni:

*«Sí, home, quan hi ha herències, és quan llavors se'n venen alguns [de masos]. Quan moren els pares i no ho deixen massa bé, això de l'hereu, que a vegades, doncs, si són tres o quatre ho deixen, "ja us ho repartireu". Patapam! [a vendre] Així de clar, no? (...) [Si en deixen un d'hereu del mas] i als altres els hi deixen altres coses... [no es ven]».*³⁵

La transmissió indivisa també es justifica pels llargs antecedents històrics, que fan presumir els masos del seu llinatge, i per la seva llarga trajectòria històrica:

*«Perquè això es remunta al mil quatre-cents, i és clar... Jo tinc una genealogia de la família i ens remunta, per un costat, fins a uns parents llunyans que van anar amb en Jaume I a la conquesta de Mallorca».*³⁶

En general, el sistema d'herència indivisa apareix relacionat amb una edat elevada per al matrimoni, amb una diferència sig-

33. Home, cinquanta-nou anys, Sant Esteve de Palautordera, propietari.

34. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària. Un amic del seu avi li deia la frase reproduïda.

35. Home, cinquanta-cinc anys, Montseny, masover.

36. Home, cinquanta-nou anys, Sant Esteve de Palautordera, propietari.

nificativa en les edats entre el marit i la muller, amb uns alts percentatges de celibat permanent i amb una emigració institucionalitzada (Brennan, James i Morrill 1982: 290). L'emigració d'una part dels fills en cada generació era un element essencial en la dinàmica familiar del mas i implicava una diferenciació estructural en la comunitat domèstica: un fill es quedava a casa, mentre que els altres havien de marxar-ne. Això originava una jerarquia familiar, una distinció entre germans, que es manifestava no solament en el camp del dret, sinó també en l'àmbit de les relacions domèstiques i fins i tot en la socialització infantil.

Des de l'òptica actual, els relats dels informants valoren i expliquen argumentacions i pràctiques d'aquesta diferenciació. D'una banda, tenim la figura de l'hereu, del qual es destaquen no solament els avantatges del seu paper, sinó també les obligacions, les exigències del seu rol. Sovint sorgeix un discurs segons el qual ser hereu no era concebut com un privilegi, sinó com una compensació de les càrregues que li pertocaven, entre les quals hi havia conservar el patrimoni, transmetre'l íntegrament a la següent generació i tenir cura dels pares. Una informant recorda que després de la mort del pare digueren a un hereu que «havia de conservar el patrimoni, que havia de duplicar-lo i mantenir la casa, i mantenir la mare (...). I que cuidés la casa, que la casa no acabi a terra».³⁷

Aquestes obligacions tenien una forta càrrega moral. L'hereu havia de mantenir el mas, la propietat i transmetre-la íntegrament a les següents generacions. És interessant que diverses persones segueixin justificant aquesta continuïtat per mitjà d'aquesta obligació moral: «I el mas el conservo perquè era de la meua família, perquè si fos intel·ligent i llest, si no fos tonto, ja m'ho hauria venut». Per a ell, conservar el mas és un deure: «Perquè ho estimes i perquè consideres que tens una obligació».³⁸ Un altre infor-

37. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

38. Home, seixanta-nou anys, Arbúcies, propietari.

mant, que va deixar la seva carrera professional lluny del Montseny per retornar al mas familiar i prendre'l al seu càrrec després de la mort sense descendència del seu germà gran, també ho expressava en termes d'obligació, de deure envers la família i els seus avantpassats, i no com el resultat d'una elecció individual:

*«Jo he tornat aquí perquè es va morir el meu germà, que era l'hereu; si no, de què... (...). He tornat als orígens, ha sigut un canvi important. (...) [El meu germà] era el que se'n cuidava de tot, el que estava aquí [al mas]. El que passa és que no es va casar, no ha tingut fills. I mira, m'ha tocat a mi».*³⁹

Avui, com en el passat, els hereus justifiquen la continuïtat per evitar la dispersió. Un informant ho descriu de forma molt gràfica:

*«Vegem, no és que vull dir que sigui a favor de l'hereu, però, a veure, però hi ha coses que s'ha de buscar un sistema de que funcioni, no? Mentre van anar fent l'herència d'hereu a hereu, a hereu, tot això ha anat funcionant, no? Amb masovers, inclús amb masovers (...). Però ara, en el moment que mor un dels amos i queda a mans de quatre propietaris... (...). No es posen d'acord: "Doncs, mira, saps què? Que cadascú arplegui els quartos que vulgui i els foti en lo que vulgui". I així passa, saps?».*⁴⁰

Cal anar amb compte, tanmateix, amb les valoracions actuals sobre el sistema hereditari. Malgrat les justificacions per ajustar-se al model, també cal interpretar-les en un context actual en què el fet de ser hereu ha perdut atractiu i, a més a més, la proposta

39. Home, cinquanta-nou anys, Sant Esteve de Palautordera, propietari.

40. Home, cinquanta-cinc anys, Montseny, masover.

es fa a persones que ja han planificat i desenvolupen la seva vida fora de l'agricultura. De totes maneres, és significatiu que alguns hereus actuals pensin reproduir el mateix sistema hereditari entre els seus descendents:

*«Jo conservo el mas, ho he dit moltes vegades, perquè és de la meua família. Potser sóc molt tradicionalista, i jo ho penso deixar a un hereu, a part de que també tinc cinc fills, també són fills meus».*⁴¹

4. «AQUÍ SEMPRE HI TINDREU UN AIXOPLUC, PERÒ AQUÍ NO HI TENIU LA VIDA.»⁴² ELS CABALERS

A l'altra banda de l'hereu hi havia els cabalers, exclosos de la major part de la història i obligats a guanyar-se la vida fora del mas d'origen. En la perspectiva del temps, el destí dels diferents germans és recordat sense que sigui, en general, valorat com un motiu d'injustícia. Alguns relats insisteixen que aquesta diferenciació era quelcom «natural» acceptat per permetre la continuïtat del mas i del sistema. En altres casos, al contrari, algunes persones han explicat amb una certa amargor la seva experiència amb relació a un sistema que va obligar-les a deixar el mas d'origen per guanyar-se la vida en un altre lloc:

«Però no ens condicionaven. Entén-me, al que condicionaven una mica era el gran, perquè per obligació, doncs, t'havies de quedar; vull dir, administrar el patrimoni, no? És aquell que es quedava a la família. Jo sempre explico l'anècdota que el meu pare, quan jo vaig anar a Mataró [a un internat], tenia nou anys, em va dir: "Aprofita't, perquè és l'últim hivern de la teua vida que et passes aquí", em va dir. I jo

41. Home, seixanta-nou anys, Arbúcies, propietari.

42. Home, cinquanta-nou anys, Sant Esteve de Palautordera, propietari.

*tenia nou anys i et quedes molt fotut, perquè, clar... (...). Volguent dir: "A partir d'aquí tu et guanyaràs la vida, aquí es queda el gran; els altres, a espavilar-vos. Jo us pagaré la carrera, i aquí sempre hi tindreu un aixopluc, però aquí no hi teniu la vida". I efectivament, com que si estudiaves una carrera, difícilment et vindries a treballar aquí, si no hi ha cap indústria ni hi ha res, llavors, vull dir... Tots vam anar a parar a Barcelona».*⁴³

Tot i que la major part de les vegades els cabalers acceptaven l'hereu com una imposició paterna o de l'atzar, fins i tot necessària per a la continuïtat del mas, també reclamaven per tots els mitjans els seus drets lligitimaris.

*«Quan es va morir el meu pare, llavors tots els germans vàrem voler cobrar la llegítima, que era poca cosa, i el meu germà gran, com que no tenia cèntims, se va vendre aquesta [casa] de pagès i ens va pagar dues mil pessetes a cada un».*⁴⁴

El destí dels cabalers no era uniforme i variava en funció de la posició econòmica de cada mas. Generalment, els cabalers no se n'anaven de casa amb les butxaques buides i se n'enduien uns béns (el dot o la llegítima) d'un valor econòmic variable segons les possibilitats econòmiques del mas i segons l'opció de futur que havien pres: «Si els pares estaven una mica arrelats, els hi donaven alguna cosa [als cabalers]. El pare quan es va casar, el seu pare li va donar cèntims per comprar una vaca, li va comprar la carreta».⁴⁵

De vegades, sobretot als masos més ben situats econòmicament, els cabalers rebien uns estudis, com explicava l'informant

43. Home, cinquanta-nou anys, Sant Esteve de Palautordera, propietari.

44. Dona, vuitanta-nou anys, Breda, pagesa.

45. Home, setanta-nou anys, Arbúcies, masover.

que anà a un internat, uns coneixements o la possibilitat d'emigrar i accedir a altres professions. Una de les sortides que tenien els fills i les filles cabalers dels masos benestants era emprendre la carrera eclesiàstica o entrar en un convent: «Ja ho deien: el gran, hereu. I l'altre... un capellà i l'altre..., l'altre no sé què es deia... (...). Ah! I l'altre militar!».⁴⁶

Però més enllà dels diners rebuts, les estratègies familiars havien de determinar quina era la posició dels cabalers i el seu destí. La solució comprenia diverses possibilitats, incloent-hi el matrimoni amb l'hereu o la pubilla d'un altre mas, restar a la casa com a germans solters o fins i tot instal·lar-se com a masovers del germà hereu. Així recorda una persona entrevistada la presència al mas de germanes solteres del seu avi:

*«I després tenia una germana soltera, que estava aquí, que també es va morir molt gran. Les filles solteres sí que es quedaven aquí a la casa. El meu avi, a part del meu pare, tenia també dues filles que van quedar solteres i van estar vivint aquí fins que es van morir. Però clar, els nois se n'anaven a guanyar-se la vida, però en aquell temps les noies no treballaven, no les podien pas enviar a Barcelona, aleshores què feien? Pues es quedaven aquí a cuidar la casa de l'avi, eren persones així, les ties».*⁴⁷

Altres possibilitats per als cabalers eren la instal·lació d'un negoci a la ciutat, fos gràcies a l'ajut dels pares o bé pel propi esforç. Des de finals del segle XIX, els cabalers de les cases que no necessitaven tanta força de treball abandonaren l'activitat agrícola per anar a treballar en petits tallers i fàbriques de diferents poblacions o per fer altres activitats. En aquest procés d'inici de la vida professional, el mas de vegades hi tenia un paper important,

46. Home, setanta-nou anys, Viladrau, propietari.

47. Home, cinquanta-nou anys, Sant Esteve de Palautordera, propietari.

fos oferint uns diners per facilitar l'obertura del negoci o proporcionant el producte per vendre:

*«Tinc un germà que va marxar d'aquí casa i va anar a posar una botiga a Barcelona (...). I allà es va posar a fer de lleter. I també vam començar a donar la llet nostra. I va anar venent llet allà».*⁴⁸

Tot i que els cabalers solien marxar del mas d'origen, sovint hi mantenien una vinculació i de vegades –en casos de necessitat– hi tornaven temporalment mentre buscaven una alternativa, com en el cas d'aquesta vídua, que va retornar a la casa paterna poc temps després de la mort del seu primer marit:

*«Em vaig casar amb vint-i-quatre i al cap de tres anys ja em vaig quedar vídua. Va morir el meu marit i jo em vaig quedar llavors amb la nena, que tenia dos anys i la meva sogra, que en tenia vuitanta-vuit. Els de casa meva [mas dels pares] em van fer venir amb ells. Jo no me n'hagués anat d'allà [d'on vivia amb el seu difunt marit], perquè allà m'agradava i em coneixia tothom. Però a casa meva em van dir: "Què has de fer ara tu allà amb aquesta criatura petita i l'àvia tan gran!". [Aleshores] vaig venir aquí, al mas dels meus pares, però llavors ja em vaig buscar una casa. És clar, jo tenia l'àvia [la sogra] i la nena, i em vaig buscar una casa [per viure-hi] i viviem allà».*⁴⁹

A banda de les vídues, el mas també podia acollir els cabalers solters quan eren vells i no tenien mitjans per viure. La informant anterior ens explicava com ella, més endavant, va haver d'acollir dos oncles solters del seu segon marit:

«L'oncle era solter, però vell, [un germà] del pare del meu home. (...)

48. Home, setanta-un anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

49. Dona, vuitanta-nou anys, Breda, pagesa.

Grup familiar
davant del mas.
Mas no
identificat de la
Vall d'Arbúcies.
Autor
desconegut.
Fons família
Montorci. Arxiu
Fotogràfic del
Museu
Etnològic del
Montseny.

[Aquest oncle] vivia aquí a una fonda, a menjar i dormir, però com que d'aquella fonda també els van treure tots [durant la postguerra perquè no tenien menjar per donar-los] (...) Llavors se'n va voler anar a les hermanitas. Em va saber molt de greu que s'anés a les hermanitas. A les hermanitas hi va estar-hi uns anys fins que va haver de marxar (...). Va dir: "Mira, és que m'han tret de les hermanitas". I el meu home li va dir: "Si us conformeu –llavors nosaltres ja estàvem més refets–, ja us podeu quedar tot el temps que vulgueu". I es va quedar a casa fins que es va morir, hi va estar un any. I aquest altre cunyat [un germà solter del seu marit] també es va posar malalt i aquella casa on estava [a dispesa] tampoc no el van voler... I tots cap a casa. I també més d'un any, fins que va morir. (...) Perquè el meu home era el gran, i com que hi havia hagut la seva mare, tots cap a casa!».⁵⁰

50. Dona, vuitanta-nou anys, Breda, pagesa.

La figura del cabaler és bàsica per comprendre el funcionament del sistema. El mas, com hem dit en un altre apartat, es fonamentava en una combinació de continuïtat i discontinuïtat: la continuïtat domèstica d'una línia familiar i de l'explotació es basava, en certa manera, en la discontinuïtat de les altres línies familiars i en la renovació freqüent d'aquestes. La continuïtat dels masos no era més, doncs, que una part de la realitat: l'estabilitat aparent amagava tot un món de canvis no solament entre famílies diferents, sinó també en la mobilitat de bona part de la família del propietari. Les explicacions dels informants evidencien, en aquest sentit, que l'existència de famílies estables tenia com a conseqüència la desestructuració personal i familiar de moltes persones.

5. «JO AIXÒ HO TROBO TAN COMPLICAT...»⁵¹ LES ESTRATÈGIES MATRIMONIALS

El matrimoni era un moment fonamental de la trajectòria dels masos en el qual es posaven en joc els interessos de la casa i els interessos personals. En una societat d'herència preferencial com la dels masos montsenyencs, el matrimoni de l'hereu era el més important, el que mereixia l'atenció màxima del cap de la casa. Llavors s'aplicaven la major part de les estratègies matrimonials i les exigències econòmiques eren més fortes. En la petita història de cada mas, el casament de l'hereu era una operació fonamental no tan sols per al seu futur, sinó també per al del conjunt de la casa i de la família. Fos per amor o per trobar el pretendent o la candidata millor possible des d'un punt de vista socioeconòmic, el matrimoni de l'hereu implicava la mobilització dels diferents efectius familiars, perquè les decisions individuals afectaven el conjunt del mas.

51. Dona, seixanta-nou anys, Viladrau, propietària.

Les persones entrevistades pertanyen ja a un món de transició en el qual el matrimoni és més lliure i en què la decisió es deixa més a les mans de les persones afectades, però, sorprenentment, moltes d'elles han justificat els acords matrimonials per les implicacions que el matrimoni tenia per al futur del mas:

*«És clar, com que l'hereu quedava a la casa, clar, havien d'anar molt amb compte segons qui hi ficaven, no? (...) Perquè, és clar, veuràs. Una que entri en una casa com a mestressa, fa una mica de respecte, no, segons com? Perquè l'arreglo de la família... Perquè, és clar, la casa... Ara és diferent, però abans hi havia nois i noies solters, que vivien ja grans, grans, eh? I... era diferent d'ara. És clar, segons qui hagués entrat a lo millor n'hagués deixat un de racó o... podien passar moltes coses. S'ho miraven bastant, això».*⁵²

Quan la gent parla de les seves genealogies apareixen molts casos d'estratègies matrimonials i patrimonials. Hi ha referències contínues a matrimonis arranats o relacions prohibides d'acord amb els interessos dels masos, però aquests sempre són presentats com un passat immemorial. En general, el món de les estratègies matrimonials apareix com quelcom ja passat a la història des de la seva mateixa joventut:

*«Bueno, expliquen d'una casa que es veu que una noia festejava amb un noi que no volien. I bueno, "que no hi vagis més", li van prohibir i tal i qual. I el cas és que aquesta noia va fugir, se'n va anar amb aquest noi. Això, casos així en devien passar, imagino, eh. Sí».*⁵³

Això, però, no impedeix mirar el passat amb una certa benevolència i sobretot centrar-se en la lògica de la continuïtat de la

52. Home, setanta-un anys, Viladrau, propietari.

53. Home, setanta-un anys, Viladrau, propietari.

casa com a element fonamental de la genealogia que és explicada o recordada:

*«Però ja ho veus, les herències com van [ara]. I abans, escolti, els propietaris es casaven amb noies dels propietaris. Eh? Era..., era diferent d'ara: tot era pel diner. I perquè tot quedés a la casa».*⁵⁴

La lògica de l'elecció, però, no sempre era la conseqüència dels interessos patrimonials. Hi havia altres raons que influïen en la recerca d'un cònjuge, com la proximitat geogràfica, la reputació del pretendent, l'assistència als pares o la necessitat d'un matrimoni ràpid a causa de la mort d'algun membre del grup familiar. El discurs dels informants és molt útil per explicar-nos el perquè d'aquestes estratègies, ja que recull raons que sovint s'allunyen de la lògica de la transmissió hereditària com a únic element explicatiu.

El que sovint entenem per *estratègies matrimoniales* no té moltes vegades aquesta connotació en la visió dels seus actors. El propietari d'un mas ens explicava que el seu pare i el seu avi s'havien casat amb dues germanes. La simple observació dels arxius ens pot fer pensar que es tracta d'un acord estipulat, però en canvi, el seu relat ho mostra més aviat com quelcom que succeí per l'atzar de l'enamorament:

«Aquí hi havia la meva tia casada amb el meu avi [en segones núpcies]. I llavors necessitaven una persona que ajudés una mica la meva tia, i [aquesta] va avisar la seva germana. (...) "Vine a viure amb mi, que estaràs amb mi i m'ajudaràs"; com que havia nascut el primer [fill] (...). "Bueno, bueno." I es va estar aquí uns dies. Llavors va passar que es van enamorar amb el meu pare. I llavors diu [el pare de l'informant]: "No, no, ara els hi hem de dir". I ho varen dir, no? Ho

54. Dona, vuitanta-un anys, Sant Celoni, propietària.

varen dir al meu avi i a la tia. I diu que es van quedar tots sorpresos. El meu pare li va dir: “Que li sap greu?”, a la seva madrastra, “que li sap greu?”. “Ah, no, no, que és la meva germana”. Clar, es devia sorprendre perquè devia pensar: “Ara la tindrè com a jove”». ⁵⁵

Fos per amor o per interès, l’entrevistat considerava que va ser una bona decisió que denotava les preferències de les germanes:

«Jo crec que va ser molt intel·ligent que les dues germanes... I d’aquí la cosa, “no sé com anirà”, però sogra i jove són germanes! Perquè si no entra aquí una jove que...[s’avingués amb la sogra]. Hi ha la [segona] dona de l’avi i ells dos [l’avi i el pare de l’informant] amb dues dones aquí, la sogra i la nora. Bueno, ja és complicat sense tant! (...) Devien pensar les dues germanes: “Veurem què passa”». ⁵⁶

Tot i això, un matrimoni com aquest donava lloc a una situació certament complicada, de manera que es van criar junts els fills d’un matrimoni i de l’altre:

«Les filles del [segon matrimoni del] meu avi [porten] els mateixos cognoms que jo. I és clar, llavors anant pels llocs... [la gent preguntava si eren germans]. Dic: “Bueno, no gaire germanes, són cosines”. Problema no, perquè el pare devia dir: “Per casar-me amb una d’aquí, mira, val més que ho deixem tot a casa”. I va decidir casar-se amb la germana. Perquè quan vaig néixer, va morir l’avi. O sigui que la seva filla [petita] tenia un anyet, només. El pare va tenir quatre fills i tres més del segon matrimoni [de l’avi]». ⁵⁷

Aquest no és l’únic cas relatat. Altres informants han explicat històries similars respecte a matrimonis d’aquest tipus:

55. Home, setanta-un anys, Viladrau, propietari.

56. Home, setanta-un anys, Viladrau, propietari.

57. Home, setanta-un anys, Viladrau, propietari.

«Ja ens coneixíem de petits [amb el seu marit]. I després la germana del meu pare, la tia, era casada amb el gran [germà gran del seu marit]. I ens vàrem casar la tia i la neboda amb els dos germans, la tia amb el gran i la neboda amb el petit. I per això porten els mateixos... [cognoms]; els fills porten els mateixos noms [cognoms] dels nostres (...) La germana petita del meu pare es va casar amb el germà gran del meu home»⁵⁸.

Les narracions sobre totes aquestes estratègies presenten, en definitiva, una visió de la família amb relació a un matrimoni que no tenia del tot el sentit que s'hi dóna actualment, però això no implica reduir-lo a l'òptica dels interessos de la casa, com si fos exclusivament el fruit d'estratègies socioeconòmiques. Les descripcions dels descendents estan fetes, certament, des d'avui, però ens ofereixen unes explicacions en les quals aquests matrimonis no apareixen només com el resultat dels interessos patrimonials. Com assenyalava Bourdieu, les estratègies matrimonials i els sentiments «no haurien de dissociar-se de les estratègies de successió, ni de les de fecunditat, ni tampoc de les estratègies pedagògiques, és a dir, del conjunt d'estratègies de reproducció biològica, cultural i social que tot grup posa en pràctica per transmetre a la generació següent, mantinguts o ampliat, els poders i privilegis que ells mateixos han heretat» (1972: 1125). Els sentiments també poden complir funcions pràctiques (Vernier 1991: 16), la qual cosa no impedeix que siguin sincers.

* * *

Al llarg de tot aquest capítol hem explicat la visió que tenen les persones entrevistades sobre la família dels masos i la transmissió hereditària. Hem observat dues visions que sovint es combinen.

58. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

Habitualment, els aspectes injustos i conflictius de les relacions familiars no són destacats i, quan apareixen, són considerats com la conseqüència de la desintegració del sistema i dels efectes dels canvis socials de les darreres dècades o bé com el resultat de trets especials d'individus concrets. En canvi, per a altres persones, l'univers familiar que se'ns explica és el d'unes relacions familiars difícils amb enfrontaments i una violència latent en un sistema que en realitat amagava fortes desigualtats. Eren unes desigualtats que només es mantenien a preu d'un sistema autoritari fort que amb prou feines amagava les tensions lògiques i la flexibilitat derivada de l'evolució del cicle familiar i de la diversitat d'interessos familiars i individuals. En contra de les imatges simplificadores que ens mostren les famílies i el món dels masos del passat com a resultat d'un conjunt d'estratègies lligades exclusivament amb la reproducció i amb la transmissió de la propietat, el relat dels informants ens ofereix la imatge d'una societat complexa i plena d'opcions. Un món familiar caracteritzat per la prevalença d'un model ideològic (la família troncal i l'herència indivisa), però amb un elevat sentit de l'oportunitat, l'adaptabilitat i les opcions.

Els entrevistats parlen dels sistemes hereditaris en un to més o menys apassionat segons la seva posició personal. Els seus discursos corresponen a persones en un món de canvis (Soronellas 2006) en què es confonen la valoració del món del passat i un futur ple d'incògnites. Molts d'ells ens expliquen velles històries d'herència i se situen en una posició aparentment contradictòria: d'una banda, justifiquen la institució de l'hereu, però no acaben d'estar segurs de quin serà el destí que donaran als seus béns, i, d'altra banda, no senten una enyorança especial del sistema de l'hereu, però es mostren escèptics sobre la transmissió del mas als seus descendents i dubten de la possibilitat de preservar el patrimoni familiar si no és en unes soles mans. Com afirma Saguer (2005), som davant dels «últims hereus»?

5. «Mentre els rics resaven el rosari, els pobres explicaven xistes». Amos, masovers i bosquerols

Un simple recorregut pels masos del Montseny ens mostra fortes diferències entre les dimensions de les masies i, encara més, de les seves propietats. Però una mirada al seu interior ens mostra diferències encara més profundes entre els qui vivien als masos, segons que fossin propietaris, masovers o jornalers. La imatge de permanència i d'estabilitat que ens ofereixen aquests edificis i la continuïtat del patrimoni que hem analitzat en el capítol anterior es contraposen amb un món ple de desigualtats, de relacions entre grups socials diferents i fins i tot de conflictes més o menys latents. Per contra, el discurs del pairalisme com a model de relacions en la societat pagesa del passat a Catalunya, que des de la Renaixença ha influenciat tant els estudis socials i històrics com la visió ideològica pròpia de la societat catalana, ens presenta un món harmònic caracteritzat per unes formes de paternalisme i de condescendència social envers els masovers i els jornalers. Es tracta d'una idea compartida per juristes, etnògrafs, literats i historiadors, i que ha tingut una gran repercussió en les opinions de les relacions socials en el camp català. Les recerques han remarcat des de fa temps les fal·làcies del pairalisme i el fet que aquesta visió de la realitat és en gran manera una construcció històrica (Roigé 1989, Contreras et al. 1989, Congost 1998), però la imatge idíl·lica persisteix en molts discursos sobre el passat.

Des de la perspectiva del present, com es perceben les diferències en els masos montsenyencs? ¿Continua presentant-se un món harmònic o, al contrari, les formes de vida de propietaris i masovers s'expliquen d'una forma absolutament diferent? Al llarg d'aquest capítol sentirem les veus de propietaris i no propie-

taris i veurem que no interpreten de la mateixa manera les relacions socials que s'establien. La frase que encapçala el capítol és prou eloqüent i posa de manifest que les diferències apareixien no solament amb relació als aspectes materials i a les formes de vida quotidiana, sinó també respecte a qüestions com la religiositat, l'oci i la ideologia sociopolítica.

Els relats dels informants dibuixen la imatge d'un món amb desigualtats profundes i ofereixen representacions distintes i contraposades sobre la vida al mas. La diversitat d'experiències i de records fa evident l'existència de diferents categories socials relacionades amb un repartiment molt desigual de la terra i amb les distintes formes d'accés als recursos: la propietat, la masoveria i el treball a jornal. Així, la divisió social entre amos, masovers i jornalers és presentada com un tret fonamental de la societat, una distinció que persisteix en el present: els masos i els habitants mateixos són classificats en funció de ser propietaris o masovers.¹ Però en les narracions també hi apareixen elements que introdueixen matisos en aquesta divisió social en tres grans grups i que permeten una precisió més gran en la descripció de l'estructura social dels pobles del Montseny. Així, entre els masovers hi havia diferències segons les dimensions del patrimoni del mas, de manera que al costat de petits masovers que depenien del jornal per viure en trobem d'altres que havien de contractar mossos i jornalers. Per tant, una aproximació més precisa a les diferències socioeconòmiques ens permet distingir entre: a) els terratinents locals, que posseïen un o més masos i que vivien de les rendes que els pagaven els masovers i de l'explotació directa del bosc amb assalariats; b) els pagesos propietaris del mas, que vivien del seu patrimoni i del seu treball; c) els masovers, que treballaven el mas

1. Actualment, el terme masover és utilitzat al Montseny per referir-se a les persones que treballen les terres d'un mas que no és seu i viuen a la masia, amb independència del tipus de contracte que tinguin, sigui de parceria o d'arrendament.

d'un terratinent local o foraster i que podien viure d'això; d) els petits pagesos propietaris i masovers, que havien d'anar a jornal per complementar els ingressos obtinguts de les terres del mas, i e) els jornalers sense terra, que només posseïen la seva força de treball, i sobretot es dedicaven a les tasques forestals i solien viure als pobles i a les viles.

1. «AMOS I MASOVERS, SEMPRE HAN ESTAT COM UNA FAMÍLIA.»² LES RELACIONS ENTRE AMOS I MASOVERS

La masoveria ha estat una de les formes d'accés als recursos més esteses al Montseny. Per això, les explicacions sobre el seu funcionament i sobre les relacions entre amos i masovers ocupen un lloc important en les narracions sobre la vida als masos.³ Sovint s'explica la masoveria com un tipus de contracte que permetia als pagesos accedir a la terra i tenir uns mitjans per viure. Al nostre entendre, però, més que una manera d'obtenir terra, la masoveria, com altres formes de parceria, era un sistema que tenien els propietaris rurals per aconseguir mà d'obra per treballar les seves hisendes i fixar-la al territori (Martínez Alier 1968, Barrera 1990 i 1994, Estrada 1998, Garrabou, Planas i Saguer 2001, Saguer 2005).

Amb el contracte de masoveria, els amos obtenien la força de treball necessària per conrear les terres del mas i estimulaven el treball del masover amb l'al·licient d'incrementar els seus propis

2. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

3. Segons els padrons d'habitants consultats de Fogars de Monclús i d'Arbúcies de la dècada de 1880, més de la meitat dels masos d'aquests municipis estaven ocupats per masovers. Més recentment, segons el cens agrari de 1982, un 44% de la superfície agrícola útil de tots els municipis del Montseny era explotada en règim d'arrendament o parceria; el percentatge pujava fins al 70% en alguns municipis, com ara Viladrau.

beneficis. Aquest fet era més evident quan les rendes es pagaven amb una part de la collita i l'amo intervenia de manera directa en la gestió de l'explotació agrícola i ramadera. L'amo sovint era qui decidia què es plantava en cada camp; com explicava un masover, «si volies fer una cosa ho havies de demanar».⁴ També era qui tenia la darrera paraula en la decisió del tipus de bestiar i del nombre de caps que hi havia al mas. En alguns casos, el propietari podia organitzar la producció i el treball de totes les seves masoveries com si es tractés d'una sola explotació, tot i estar ocupades per diferents masovers.

La masoveria també era una fórmula que permetia als propietaris disposar de la mà d'obra temporal necessària per explotar el patrimoni forestal del mas i per a altres feines. Molts masovers no podien viure només amb el producte de les terres que cultivaven i completaven els seus ingressos anant a jornal. «A l'estiu em quedava bastant aquí [treballant al mas]. I a l'arribar l'hivern, [anava] a bosc. Perquè tenir tres vaques no et donaven pas prou»⁵, explicava un masover d'Arbúcies. Alguns propietaris recordaven com els masovers treballaven per l'amo durant l'hivern:

*«Normalment, abans, com que no hi havia problema de mà d'obra, ho feien els mateixos masovers. El masover treballava la terra a l'estiu. Llavors venia l'hivern i havien de treballar al bosc, perquè a la terra no hi tocaven res. (...) El masover, normalment, era el que feia la feina, però el que ho portava [gestionava] era el propietari».*⁶

Tot i que en els casos estudiats els masovers tenien, aparentment, plena llibertat per anar o no a jornal i triar per qui volien

4. Home, seixanta-set anys, Arbúcies, masover.

5. Home, seixanta-set anys, Arbúcies, masover.

6. Home, setanta-un anys, Viladrau, propietari.

treballar, a la pràctica no sempre era així. Primerament, perquè s'havien d'encarregar del conreu de la finca i tenir cura dels animals, la qual cosa limitava la seva disponibilitat i mobilitat. A més a més, anar a treballar per un altre propietari podia ser interpretat per l'amo del mas com un incompliment de les obligacions del masover de treballar les terres «a ús i pràctica de bon pagès» i, per tant, ser motiu d'acomiadament. I segonament, perquè, en la relació entre l'amo i el masover, aquest darrer tenia una posició subordinada, vulnerable i dependent per la possibilitat de desnonament i per les obligacions morals que s'establien més enllà del vincle econòmic. Així, el masover podia sentir-se pressionat a treballar per l'amo del seu mas, encara que li fos més avantatjós llogar-se com a jornal·ler a un altre propietari.

En definitiva, l'existència de masos amb una producció agrícola insuficient constituïa un element bàsic del sistema forestal al Montseny. Aquests masos proporcionaven una part important de la força de treball que necessitaven les grans propietats forestals durant l'hivern i absorbien els costos de reproducció i de manutenció d'aquesta mà d'obra durant la resta de l'any. Així, a part de permetre explotar les terres als hisendats mitjançant els contractes de masoveria, contribuïen a fixar, mantenir i reproduir part de la força de treball necessària per a les grans explotacions forestals.

Les relacions entre els amos i els masovers eren molt diverses i, a banda dels aspectes personals, depenien del grau més o menys elevat d'implicació del propietari en la gestió del mas. En les entrevistes fetes a propietaris i a masovers hi apareixen diversos tipus de terratinents segons que fossin propietaris locals o forasters.⁷ Cadascun d'aquests tipus d'amos presentava diferències pel que fa a les relacions amb els masovers i respecte a la seva inser-

7. Tot i no referir-se específicament al Montseny, el treball coordinat per Enric Sagner (*Els últims hereus*, 2005) ofereix una perspectiva molt interessant sobre aquest grup social a les comarques gironines, que tenen molts punts en comú amb la realitat montsenyenca.

Mas no
identificat de la
Vall d'Arbúcies.
Autor
desconegut.
Fons família
Pagés. Arxiu
Fotogràfic del
Museu
Etnològic del
Montseny.

ció en la vida social i política local. En aquest sentit, a diferència dels terratinents forasters, els propietaris locals acostumaven a tenir unes relacions més estretes i continuades amb els masovers i exercien un control més gran sobre l'explotació agrícola. Aquests propietaris també solien tenir més pes dins la dinàmica local, de manera que molts amos d'aquests masos van ser alcaldes o regidors al llarg dels segles XIX i XX, i també membres actius d'associacions locals i comarcals (Diccionari 2006, Planas 2003, Saguer 2005: 200-268).

Molts terratinents locals havien heretat el patrimoni dels seus pares i formaven part de nissagues vinculades amb els masos des de feia centúries. Alguns d'aquests propietaris posseïen altres masos propers al principal, amb la qual cosa es configuraven hisendes de dimensions considerables que eren explotades a través de contractes de masoveria, i duïen una vida de grans hisendats

rendistes; per exemple, la néta d'un propietari de diversos masos i que vivia en un d'ells assenyalava que «l'avi sempre anava al Ritz a Barcelona, perquè ell tenia molta pela, llavors».⁸ En canvi, els propietaris relativament més modestos que tenien un sol mas combinaven períodes d'explotació de la terra amb masovers i èpoques d'explotació directa d'una part de la hisenda o de la hisenda sencera. L'explotació directa del mas va anar guanyant pes entre aquests propietaris durant la segona meitat del segle XX per la disminució de les rendes agràries i forestals i les dificultats per trobar masovers, fet que també ha estat documentat en altres indrets de Catalunya on la masoveria havia tingut un pes important (Tamanoi 1983, Barrera 1990 i 1994, Saguer 2005).

En el grup dels propietaris locals cal distingir entre els que vivien al mas, els que vivien al poble i els que combinaven la residència al mas amb períodes a les ciutats. La darrera opció a vegades anava lligada amb els estudis dels fills i les filles. En plantejar-se la possibilitat de portar els fills a un internat, s'optava per desplaçar temporalment tota la família a una ciutat on poguessin estudiar. És el cas que apareix en el fragment següent, en el qual aquesta estratègia s'havia seguit tant en la generació del marit com en la dels fills de la informant:

«Llavors, quan la nostra filla, que era la gran, diguéssim, va fer deu anys, que tenia de començar el batxillerat, clar, llavors aquí no hi havia la possibilitat de la universitat ni res. Llavors vam tornar [cap a Barcelona], que tenien el pis encara de quan ells hi vivien [el marit quan estudiava], i vam anar a Barcelona. Llavors, és clar, els teus pares es quedaven aquí, com que llavors eren relativament joves... (...). Llavors, quan venien a l'estiu es quedaven fins al novembre, aquí. I nosaltres, pues, veníem els caps de setmana. Tu [el marit] venies si t'interessava... (...). Després vam estar tots aquests anys fins que es va

8. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

*casar el fill petit, que llavors vam decidir nosaltres tornar aquí [al mas]».*⁹

En altres casos, però, aquesta anada a la ciutat implicà l'emigració definitiva. En la memòria dels informants, l'opció menys freqüent era la dels amos que vivien al mas. Es tracta d'una situació que era més habitual en el passat i va anar desapareixent al llarg del segle XX.¹⁰ En els casos aplegats, la convivència quotidiana dels amos amb els masovers donava un caràcter especial a les relacions, les intensificava i facilitava la intervenció de l'amo tant en l'explotació agrícola com en la vida dels masovers. Aquesta intensitat i aquest control també es donaven en el cas dels altres propietaris locals que no vivien al mas, encara que en un grau inferior.

Els propietaris forasters residents a Barcelona o altres ciutats tampoc no eren homogenis. Alguns havien rebut el patrimoni dels seus avantpassats i formaven part d'antigues famílies de terratinents rurals que posseïen masos en diferents indrets del Montseny i de Catalunya. D'altres eren industrials, comerciants o professionals liberals que al final del segle XIX i al principi del XX havien comprat algun mas per anar-hi a estiuejar o com a forma d'inversió.¹¹ En aquests casos, la relació amb els masovers i el control de l'explotació eren molt més distants i sovint es feien a

9. Dona, seixanta-nou anys, Viladrau, propietària.

10. A Arbúcies, segons les dades del cens de 1883, només en 16 masos d'un total de 149 on constava que hi residien propietaris o masovers hi vivien amos i masovers (11%). Igualment, segons López (2000: 20-21), a Campins, el 1940 només en 5 casos d'un total de 79 hi vivien el propietari i el masover (6%).

11. Ambdues opcions no estaven renyides; per exemple, Ferran de Sagarra, diputat de la Lliga Regionalista i germà del poeta Josep Maria de Sagarra, anava a estiuejar a Sant Esteve de Palautordera i al principi de la dècada de 1920 va comprar-hi un mas. Era accionista d'una empresa transformadora de llet a Sant Pere de Vilamajor.

través d'algun administrador o procurador local. En general, aquests propietaris eren més rendistes que no pas gestors del patrimoni i deixaven que el masover prengués més lliurement les decisions sobre el conreu.

La procedència dels masovers era variada. N'hi havia que eren del mateix municipi on hi havia el mas o d'algun municipi veí i constituïen línies familiars de masovers que es movien i estenien la seva xarxa de parentiu pels masos d'una àrea delimitada del Montseny. En altres casos, eren els cabalers de pagesos propietaris petits i mitjans que s'instal·laven pel seu compte com a masovers. També n'hi havia que venien de comarques veïnes amb condicions més desfavorides com, per exemple, les Guillerries i que omplien el buit que havien deixat els masovers que havien anat a ocupar masos al Vallès o la plana de Vic en un procés de cerca de masos amb condicions millors.

L'accés d'un masover nou al mas es podia fer per diferents vies. En les narracions hem aplegat tant casos d'amos que buscaven un masover nou i oferien el mas a qui els semblava millor com casos de pagesos que anaven a demanar a un propietari per contractar una masoveria: «Si et marxava un masover, doncs... Sempre se't venien a oferir gent que buscaven una masoveria, d'un lloc que era més dolent o més pobre».¹² En tots els casos, però, la relació de confiança entre l'amo i el masover era fonamental, per la qual cosa entre ambdós solia haver-hi un coneixement previ o bé tenien coneguts comuns. El masover nou o la seva muller de vegades eren fills d'algun altre masover conegut. Altres vegades havien treballat anteriorment per l'amo com a jornalers, mossos o minyones, com és el cas de l'exemple següent:

«[Dona:] Perquè ella [la mare del marit] era minyona d'aquest senyor [el futur propietari]. I estava de minyona allà [a Barcelona] i llavors

12. Home, cinquanta-nou anys, Sant Esteve de Palautordera, propietari.

es van conèixer, venint a estiuejar aquí [al poble] amb el seu pare [del marit] (...) i es van casar i llavors, clar...

[Home:] Va ser quan [el propietari] va comprar [el mas] i li va dir [al pare] a veure si volia venir de masover en aquí. El meu pare ja tenia un altre mas arrendat, abans de casar-se. (...) I llavors el va arrendar a l'oncle [el germà del pare]».¹³

El fragment anterior també posa en relleu un altre mecanisme d'accés a les masoveries: les relacions de parentiu. Els masovers que deixaven una casa, sobretot quan es tractava d'un mas considerat bo, donaven veus entre els seus parents per si algú volia anar-los a substituir. Aquesta estratègia beneficiava tant els familiars dels masovers com els propietaris, que obtenien un masover de confiança. D'aquesta manera, la marxa d'uns masovers podia provocar la rotació de masovers d'una mateixa parentela o d'un mateix veïnat, aparentment en un moviment d'ascens social. Els canvis en la masoveria ocupada a vegades eren proposats pel propietari, que oferia la possibilitat d'anar a un mas més bo de la seva hisenda als masovers amb qui tenia una relació millor:

«Vàrem estar en aquell mas fins que jo tenia sis anys o set, i el meu germà tenia quatre anys més. Llavors van marxar els masovers d'aquest mas i com que és del mateix amo, va i diu: "Si voleu, podeu baixar". Perquè [viure al primer mas] era molt pesat».¹⁴

En l'establiment d'un context de confiança entre l'amo i el masover també hi comptaven factors ideològics com la sintonia religiosa i política, a banda d'aspectes com la manera de treballar o l'honradesa. Segons les paraules d'un masover, «buscaven un

13. Dona, setanta anys, i home, setanta-un anys, Sant Esteve de Palautordera, pagesos.

14. Dona, setanta-tres anys, Sant Pere de Vilamajor, masovera.

masover que fos una mica dels seus».¹⁵ La Guerra Civil i la postguerra van ser períodes en què aquests elements tingueren molta importància, com s'explica en el relat d'un masover sobre l'accés del seu pare al mas:

*«Ui, llavors, el poder venir a aquesta casa! (...). [Era molt demanada perquè les terres eren bones, grans i] ben situada. Això, ens va tocar poder-hi venir nosaltres. Potser n'hi havia vint que l'havien demanada! Però amb coses de la política i això, que hi havia esquerres i dretes... El pare era del partit de dretes i amb la guerra, a l'amo que hi havia aquí, li va vendre un porc, el va ajudar. Perquè no tenia ni porc per matar i ningú li volia vendre. I llavors, al acabar-se la guerra, ho va recordar i ens va tenir una atenció. Si no... Bo n'hi havia, de gent. Encara que fossin aquests tractes, en acabada la guerra poder anar a una caseta així!».*¹⁶

En aquest sentit, són freqüents les narracions de masovers que expliquen que els amos els van anar a buscar a ells o als seus pares per ocupar una masoveria que requeria algú de confiança. Aquest fet contribuïa a afermar la situació de domini dels propietaris respecte als masovers: la confiança, igual que es tenia, també es podia perdre, per la qual cosa el favor rebut creava un deute.

Finalment, un altre sistema d'accedir a la masoveria era la transmissió del contracte de pares a fills. El fill gran del masover, que heretava el bestiar i els instruments de treball, continuava a la masoveria que havien treballat els seus pares. En aquests casos, però, el fill havia de tornar a negociar amb el propietari, que, com explicava un antic masover, podia optar per fer-lo fora o per canviar les condicions del contracte: «S'havien de tornar a entendre

15. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

16. Home, seixanta-set anys, Arbúcies, masover.

una altra vegada amb l'amo, sí. [I alguns amos] ho aprofitaven per fotre'l fora, sí, sí. O per canviar els tractes; i tant».¹⁷

Ara bé, el fill gran d'una família de masovers podia quedar-se a treballar amb el seu pare quan la hisenda ho permetia, mentre que els cabalers havien de buscar algun altre mitjà de subsistència, fos emigrant, treballant a jornal o buscant un altre mas. Però agafar de nou un mas no era senzill i era molt difícil que un jornal·ler que només comptava amb la seva força de treball pogués assumir el cost de les eines i dels animals per treballar. Així, els fills segons dels masovers només podien instal·lar-se com a masovers quan els pares els podien ajudar o bé havien aconseguit estalviar una mica fent de mossos abans:

*«Ella [la mare], de Can Pere i ell anava de mosso; el meu pare anava de mosso i va arrendar allà [un mas]. Estava per arrendar i va arrendar-lo i, no ho sé, va estar, poder, un any o dos sol i llavors es va buscar la meua mare [per casar-se]».*¹⁸

*«Si els pares estaven una mica arrelats, els hi donaven alguna cosa. Al pare quan es va casar, el masover, el seu pare, diguem, li va donar cèntims per comprar una vaca, li va comprar la carreta. Però com allà [al mas on va entrar de masover], la meua tia també tenia bestiar, llavors devien arreglar d'aquell bestiar...».*¹⁹

Els relats sobre les relacions entre amos i masovers mostren uns lligams que anaven més enllà dels aspectes econòmics del contracte. Com hem vist, eren uns vincles que recolzaven en la confiança mútua, en la fidelitat del masover, i suposaven un conjunt d'obligacions morals que sovint s'expressaven en termes familiaristes. Un masover entrevistat destacava la confiança que l'amo

17. Home, cinquanta-cinc anys, el Brull, pagès.

18. Dona, setanta-tres anys, Sant Pere de Vilamajor, masovera.

19. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

tenia en el seu pare i explicava com, després d'estar en una altra masoveria del mateix propietari, aquest els va cridar per fer de masovers a la casa principal:

*«L'amo diu [va dir]: "Hauríeu de venir; a vosaltres fa tants anys que us conec... Jo ja vaig néixer que ja hi éreu, vós, Miquel. Hauríeu de venir. Posar-hi segons qui, llavors no els coneixes, i has de tancar les portes...". Perquè hi ha una porta que travessa amos i masovers [de casa dels amos a casa dels masovers] (...). Està sempre oberta. Marxen i no es tanca. Aquella porta no es tanca mai. Nosaltres, si marxem, tanquem la porta gran, la porta forana, que diem els pagesos. I ens passen i entren i surten, sempre per dins de casa. I passen els vaillets, passen les bicicletes cap a dintre. Sí, sempre ha sigut, amos i masovers, sempre ha sigut com una família».*²⁰

Un altre informant explicava que la seva família ocupava la mateixa masoveria des de feia més de seixanta anys sense cap mena de contracte escrit: «Nosaltres vam entrar aquí de paraula, no teníem cap paper de res».²¹ Ambdós fragments són de masovers, però la seva opinió concorda amb la idea manifestada pels propietaris, que insisteixen en la solidaritat, la confiança i l'harmonia com a trets essencials d'aquesta relació.

En definitiva, el familisme amagava un sistema de classes socials i assegurava la fidelitat del masover encobrint la dependència econòmica amb uns vincles fonamentats en aspectes extraeconòmics. En aquest sentit, les relacions entre els amos i els masovers solien prendre un caire paternalista: com a membres del mas, el masover i la seva família estaven sota l'autoritat del seu propietari, que actuava com a cap de família i es considerava responsable de la moral i el comportament dels seus masovers i tre-

20. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

21. Home, seixanta-set anys, Arbúcies, masover.

balladors. Així, en els relats dels masovers hi apareixen uns amos que s'encarregaven de la formació dels fills i de les filles dels masovers, actuaven com a padrins de bateig d'algun d'ells o exigien una ideologia política determinada, un comportament moral determinat i unes creences i pràctiques religioses concretes, com en el cas següent²²:

*«Era casa de capellans i monges. I, quan hi vam anar, hi havia l'avi [l'amo], que dèiem. (...) I si no hi anava pas un masover que fes ben bé lo que deia l'amo... [el despatxava]. Els diumenges, a l'entrada de fosc, el jovent, si anava al ball o això, a l'entrada de fosc havia de ser al mas, perquè no podien pas arribar de vespre. Missa, cada festa; si un masover no anava a missa, ja podia marxar. Vaja, que si ho sabien, que no era d'anar a missa, ja no li arrendaven la casa (...) Oh, llavors el rosari, encara. I la quaresma, tota la quaresma, cada dia al vespre, pujar a dalt amb l'amo, que hi ha una església [una capella] i resar una mica allà. (...) Del meu record, anar a resar el rosari amb els amos, no ho havia pas vist mai. Però el pare havia dit que abans havien d'anar-hi, allà».*²³

En el context d'aquestes relacions paternalistes, els amos també es podien responsabilitzar dels masovers quan arribaven a vells, no tenien fills i no es podien valer per ells mateixos, com explicava una mestressa respecte al que havia succeït en un mas veí al seu: «Allà [en un mas], quan ja no podien estar [els masovers],

22. Aquestes normes morals a vegades s'inclouïen en el contracte de masoveria com, per exemple, el fet de respectar les festivitats religioses: «No podrá el parce-ro trabajar en los días festivos ni consentir que otros á sus órdenes lo hagan sin expreso consentimiento del propietario, salvo, empero, en aquellos casos de urgente necesidad en que la costumbre del país lo sanciona por estimarlo de suma conveniencia». Contracte entre Benet Adroer (propietari) i Josep Calls (masover). Document privat, Barcelona, 01.06.1905 (arxiu patrimonial de Can Moix, Sant Esteve de Palautordera).

23. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

els amos els varen col·locar a una residència».²⁴ Als masovers els corresponia assumir un rol filial dins d'aquesta relació, de manera que obeïen i fins i tot prenien al seu càrrec l'amo quan aquest ja no ho era, com havia fet el pare d'una informant:

*«Però era un cas perdut [l'antic propietari]. (...) Perquè tot s'ho va haver vendre o l'hi varen haver d'embargar tot, perquè això anava embargat. (...) I aquí, sent un home tan ric, en acabat venia a demanar caritat aquí a casa! I per Nadal, a l'hivern, quan hi havia la collita de la fruita i de la vianda, cada any, el pare, que ja no hi teníem res que veure però allò que et fa llàstima, agafava una panera gran i li posava mongetes, li posava patates, li posava fruita i l'hi enviaven pel recader cap a Barcelona: "Al menos que mengi, aquestes festes", deia el pare».*²⁵

En les narracions també s'expliquen casos en què amos i masovers es deixaven diners. Aquest és un aspecte essencial per analitzar el grau de dependència econòmica que tenien els masovers respecte als amos (Saguer 2005: 213), tot i que les entrevistes no mostren que el crèdit als masovers fos una pràctica molt generalitzada. I també hem trobat casos a la inversa, fins i tot el cas d'un masover que va adquirir el mas que treballava com a conseqüència dels deutes del propietari:

«Deuria necessitar quartos [l'amo] perquè era una gent que gastaven molt i s'ho varen anar casi bé venent de mica en mica tot, tot s'ho van anar patejant, vaja. Casi bé. Però eren uns tals marquesos de Barcelona. Bueno. Però eren molt bona gent. Per massa bona gent que ho van anar perdent tot. Perquè l'amo va arribar que només tenia el mas, i el masover ja li va anar comprant de mica en mica: "Ara neces-

24. Dona, vuitanta-nou anys, Breda, pagesa.

25. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

*sito tantes peles, deixa-me-les" i quan se'n va adonar, ja casi bé ja l'hi tenia pagada».*²⁶

Aquesta consideració dels masovers com a fills i la seva actuació com a tals en l'atenció i cura dels amos podien fer que algun propietari sense fills deixés en herència el mas al masover, com sembla que succeí a Can Regàs a Campins al final del segle XIX o al principi del XX (López 2000: 180).

La relació familista entre amos i masovers no solament s'expressava en termes simbòlics, sinó que de vegades tenia una base real. Les genealogies d'alguns masos mostren l'existència de lligams familiars entre amos i masovers. A banda de les famílies de masovers emparentades amb propietaris d'altres masos, trobem alguns masovers que eren parents dels amos del mas on estaven instal·lats o bé s'hi emparentaven a través del matrimoni dels seus fills. Aquests vincles de parentiu fan pensar en l'existència d'un grup de propietaris modestos i de masovers entre els quals no hi havia grans diferències d'estatus socioeconòmic, de manera que el matrimoni i les relacions de parentiu entre els uns i els altres no eren impensables. Es tracta, però, d'un grup amb un pes relativament reduït i totalment independent dels grans terratinents, que controlaven la major part dels masos i que es casaven entre ells.

La cessió d'una masoveria als parents (habitualment algun fill o gendre de l'amo del mas) era una estratègia utilitzada per facilitar la instal·lació dels cabalers i evitar-los, d'aquesta manera, un descens social molt pronunciat quan no podien entrar en una altra casa per matrimoni. Així ho explicava un amo que posseïa una masoveria on alguns fills del mas havien estat de masovers una temporada: «Es casava un noi d'aquí i no sabia on anar? Se

26. Home, seixanta-cinc anys, el Brull, pagès.

col·locava allà [a la masoveria]. Clar, la terra, una cosa i una altra, no pagava res d'arrendament... [i ja podia viure]».²⁷

En altres ocasions, l'objectiu d'aquesta pràctica era aconseguir un masover conegut i de confiança, i afavorir un parent, com succeí en el cas del pare d'un informant:

*«El pare va estar a la masoveria [on vivia amb els seus pares i germans] fins que es va casar. I llavors se'n va anar a aquella casa que hi ha allà dalt, que la mestressa era la seva germana [del pare], que es va casar amb l'amo».*²⁸

Ara bé, malgrat que en alguns casos existissin vincles de parentiu entre amos i masovers, la institucionalització de les relacions de masoveria com si fossin unes relacions familiars no ens ha d'amaragar que es tractava d'uniques relacions verticals, asimètriques i d'explotació de la força de treball. Els propietaris exercien la seva posició de domini gràcies al control que tenien del mitjà de producció més important i imprescindible (la terra) (Barrera 1994), fet que provocava la dependència dels masovers, ja que «si l'amo et volia fer fora, havies de marxar».²⁹ Per això, en les narracions dels informants, al costat de les imatges en què es destaca l'harmonia de la relació, n'hi apareixen d'altres en què els elements centrals són el pagament de rendes, les tensions, els conflictes i el desnonament del masover.

Una de les formes en què s'expressaven les relacions de domini entre amos i masovers i que ens ha semblat més paradoxal era la por infosa pels amos als masovers o als jornalers. La por no solament pertany al terreny de la llegenda, sinó que és un poderós element simbòlic d'uniques relacions de domini. Tots els masovers coneixen històries de pors però és interessant el fet que molts

27. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

28. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

29. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

no vulguin explicar-les. D'altres, sempre referint-se a altres masos, confirmen que els amos feien por als masovers.

*«El mateix amo feia por als masovers. (...) El pare del que ara és amo, quan no sabia què fer a la nit, [anava a] fer xivarri a les vaques. Amb uns braols [que feien], les vaques. I patim i patam, corrents els masovers cap a la cort a veure què passava, i les vaques totes jeien. I ell ja havia disfrutat fent-los aixecar a la nit».*³⁰

*«El pare no hi tenia pas por. (...) Els últims anys que era allà [en un mas veí], quan venia al vespre deia que li sortia al cabell un llum i quan arribava a casa li marxava aquell llum. I a vegades un gos... I es pensaven que era un gos de casa i el cridava, li deia el nom: "Menuda!" I quan s'acostava li feia així carícies i marxava. I quan arribava a casa havia desaparegut el gos: "Que ha marxat el gos?" [preguntava] I ell [el gos], allà al foc que jeia i no havia marxat. (...) Es pensaven, ells es pensaven... Ara a última hora no, a última hora es va imaginar que algú li feia... Que algú li feia sortir coses. Primer deia: "Bah!". No tenia por pas ni res. Hi anava igual. "Això és algun beneit que fa tonteries". No sabia si era per fer bromes o per què. O per espantar-lo. (...) No sé el perquè. Perquè tampoc... Perquè marxés d'allà, no crec que l'amo volgués que marxés».*³¹

Amb independència que es tracti d'històries verídiques o no, que fossin els amos els que feien por als masovers i que ho fessin per fer una broma o per fer marxar els masovers, l'element interessant d'aquestes històries és que posen en evidència una tensió latent entre els propietaris i els masovers que de vegades acabava desembocant en un conflicte obert i en la marxa del masover. Es tractava de tensions que podien sorgir per motius molt variats: el

30. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

31. Home, cinquanta-sis anys, el Brull, pagès.

pagament de les rendes, el control de la vida dels masovers per l'amo, l'incompliment de les condicions del contracte, l'augment de la pressió de l'amo en moments de més demanda de masoveries, les maneres de treballar dels masovers, etc. La Segona República i la Guerra Civil van ser un període força conflictiu en les relacions entre amos i masovers per motius polítics i contractuals, tot i que en les narracions dels informants no es fan gaires referències a aquest període. Però el conflicte també podia sorgir per qüestions relacionades amb la reputació i l'honorabilitat del masover, com mostra el fragment següent:

*«Es van discutir amb l'amo. Perquè llavors van posar un guardabosc, que era un home molt dolent. I va perdre dos gossos, l'amo. I [el guardabosc] deia que els havia mort el masover. (...) I els gossos els havia mort el pastor d'un mas veí (...). Bueno, de totes maneres van haver d'anar a descolgar els gossos i el pastor va dir que els havia mort ell. Perquè, diu, "em venien, m'atacaven el bestiar i un dia vaig agafar l'escopeta i els vaig pelar". Diu "són colgats a tal puesto". I ho van voler veure. I llavors l'amo disculpant-se: "Que aquí, que allà", i el masover va dir: "No, no, ara l'has feta massa grossa; tu et pensaves que era jo que havia mort els gossos. Ja et pots buscar masover. Nosaltres ens buscarem una altra cosa i marxem"».*³²

En definitiva, la memòria dels informants mostra unes relacions diverses que sovint es presenten com a relacions harmòniques i solidàries, però que també implicaven dependència i conflicte. Eren uns vincles que, tot i explicar-se com a relacions similars a les familiars i comprendre aspectes no econòmics, no deixaven de ser unes relacions asimètriques, de classe i d'explotació de la força de treball. Les relacions paternalistes amagaven, en definitiva, uns mecanismes de control econòmic i de la força de tre-

32. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

ball, però també implicaven uns mecanismes de control de la vida privada (Saguer 2005: 217).

2. «PAGÀVEM AMB VIANDA.»³³ ELS CONTRACTES DE MASOVERIA

Fins ara hem parlat dels amos, dels masovers i de les relacions que s'establien entre ells. Tot seguit ens aproximarem als aspectes formals dels contractes de masoveria, és a dir, als pactes que regien els drets i els deures de cadascuna de les parts que interveïa en l'explotació d'un mas. Encara que al Montseny els aspectes generals d'aquests contractes acostumaven a ser comuns, cada cas presentava especificitats en funció de les dimensions i dels recursos del mas, de l'existència de terres de reg, de la conjuntura econòmica i política general, de la situació familiar del masover i fins i tot de les característiques de l'amo: «Cada masoveria, segons els amos, variava una mica. No eren tots els amos ben iguals, del mateix d'allò. No variava gaire, però a puestos tenies uns tractes més bons, d'altres no ho eren ben bé tant...».³⁴

La masoveria era un contracte d'explotació d'un mas en règim de parceria, segons el qual un terratinent cedia a un masover unes terres de conreu i una casa situada en aquestes terres per viure-hi –de vegades hi havia l'obligació de residir-hi– amb la seva família. Sovint, la cessió també incloïa uns drets de pastura sobre el conjunt o una part de la hisenda, però en canvi, el propietari sempre es reservava l'aprofitament forestal dels boscos del mas. A més de la casa i la terra, l'amo també aportava una part dels animals de l'explotació –tant dels destinats a la reproducció com del bestiar de treball– i la part que li corresponia dels fems obtinguts, i també

33. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

34. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

pagava la contribució de les terres i la casa. Al llarg de la segona meitat del segle XX, el propietari va anar assumint part dels costos generats pels processos de mecanització i industrialització de les activitats agroramaderes. Així, en alguns casos també sufragava una part del preu dels adobs químics i dels productes fitosanitaris, de la maquinària agrícola i de les instal·lacions ramaderes: «De vegades, ara, més cap aquí, que ja es tirava abono, et pagava la meitat de l'abono; però abans, en aquell temps, més anys enllà, d'abonos no n'hi havia, no se'n tiraven»³⁵. «Si s'havien de comprar dues vaques noves, l'amo participava; quan aquí es va posar una màquina de munyir, doncs l'amo també hi participava... anaven a mitges.»³⁶

Amb freqüència, la participació de l'amo en el funcionament del mas anava més enllà de l'aportació d'aquests factors productius i, com hem vist en parlar de les relacions entre amos i masovers, prenia un paper actiu en la gestió de l'explotació agrícola i ramadera. D'aquesta manera, el masover perdia pràcticament tota iniciativa i es convertia en un executor de les ordres del propietari, en un assalariat que treballava a canvi d'una part de la collita.

El masover contribuïa a l'explotació amb tota la força de treball necessària per a l'agricultura i la ramaderia, els instruments de treball, una part del bestiar i una part de les despeses originades pel procés de mecanització i industrialització de l'agricultura i la ramaderia. El masover també havia de pagar els impostos diferents de la contribució per les terres i la casa, assumir les despeses originades pel sistema de reg, així com posar tota la llavor per sembrar els diferents productes, excepte alguns com ara l'alfals:

«Si compraves gra per fer, com de la grana d'alfals per plantar-la, també pagaven un tant [els amos]. (...) [La resta de productes] si els

35. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

36. Home, cinquanta-nou anys, Sant Esteve de Palautordera, propietari.

*plantaves del teu, no. Perquè és clar, com que ja hi tenia la part, si el tornaves a plantar del teu, no. Ara, si n'havies de comprar, per planta'l, ell pagava la part. La meitat, vaja. Sí, sí».*³⁷

El treball era la principal aportació del masover al contracte. A més de la mà d'obra del seu grup familiar, el masover es feia càrrec del salari i la manutenció dels mossos i dels jornals dels treballadors llogats per fer feines esporàdiques: «I els segadors amb el volant [també els pagava el masover]. I collir les castanyes, que les pagaves a mitges... Havies de llogar noies per collir les castanyes, fe'ls-hi la vida i paga'ls-hi el jornal. I tot ho havia de... [pagar el masover]».³⁸ Per això, la relació entre la capacitat laboral del grup familiar del masover i les dimensions de la hisenda esdevenia un dels aspectes fonamentals tant per buscar un mas o marxar-ne com per acceptar un masover. Un propietari justificava d'aquesta manera la renúncia d'uns masovers: «Eren un matrimoni que no tenien fills... [Van estar al mas] fins que es van... Bueno. No, fins que es van morir no, perquè van marxar que ja no podien i ho van deixar».³⁹ La mateixa idea era expressada per un masover: «En una casa gaire gran, si no tenia fills, un home sol tampoc no podia fer res. I si ho havia de fer tot amb mossos, quan hauria pagat els jornals i la part a l'amo, al masover no li hauria quedat res».⁴⁰

Quant als animals, els masovers solien tenir el bestiar de cria i de treball a mitges amb l'amo, de manera que es repartien a parts iguals les pèrdues i els beneficis. Als masovers, però, no sempre els era possible assumir el cost de la seva part del bestiar, ja que no tenien prou animals o diners. En aquests casos l'amo els podia avançar els diners o es podia recórrer a alguna de les fórmules de

37. Home, cinquanta-cinc anys, el Brull, pagès.

38. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

39. Home, setanta-un anys, Viladrau, propietari.

40. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

Can Rodon,
Mosqueroles,
(Fogars de
Montclús),
1928. Autor:
Josep Danés.
Arxiu Fotogràfic
del Centre
Excursionista de
Catalunya.

contracte per al manteniment d'animals. Aquesta participació en la propietat dels animals feia que, quan canviaven de mas, els masovers es poguessin endur la part que els corresponia, especialment els animals de treball, o la venguessin a l'amo o al nou masover, com recorden tant propietaris com masovers:

*«Quan un masover marxava, doncs l'amo li comprava les vaques. O el masover aquest, si se n'anava a una altra masoveria o canviava per anar així, doncs s'emportava les vaques».*⁴¹

«El masover que marxava s'emportava els animals que pertanyien a ell, i els altres [els de l'amo] ja quedaven a la casa pel masover que hi anava. I suposat que el masover que hi anava, si hi anava d'una casa gran, també en duia, de bestiar. Si anava d'una casa petita, no en duia tant. Però llavors ja hi havia bestiar que havia pertocat a l'amo del masover que havia marxat. Perquè quasi sempre, el bestiar, quan marxava un masover, el que pertanyia a l'amo ja quedava allà. Perquè un cop marxava un masover, ja hi anava l'altre de seguida (...). El que feien, si en

41. Home, cinquanta-nou anys, Sant Esteve de Palautordera, propietari.

tenien dues o quatre [vaques] de treball, que les tinguessin ensenyades, això s'ho havia d'endur sempre el masover que marxava».⁴²

Com a contrapartida al que cadascuna de les parts aportava al contracte, els productes resultants de l'agricultura i els diners provinents de la venda del bestiar es repartien entre el propietari i el masover en el moment de la collita o de la venda dels animals. La proporció en què es feia aquest repartiment oscil·lava entre la meitat i la setena part per a l'amo (la meitat, dues cinques parts, un terç, un quart, una setena part). La informació aplegada suggereix una gran diversitat de situacions en funció dels productes, la localització del mas, el tipus de terra i les possibilitats de reg, la conjuntura econòmica, el moment polític i la relació entre propietaris i masovers. Els canvis produïts al llarg del període que comprèn la memòria de les persones entrevistades fan que algunes no recordin gaire bé el repartiment dels fruits. D'altres, en canvi, descriuen amb detall les condicions que tenien quan pagaven a parts, com aquest masover d'un mas de muntanya mitjana:

«Pagàvem amb vianda. Casi bé tot era... La vianda, tres-u; el bestiar, a mitges; el porc és tres-u. Les patates, si en treies pel consum que no te'n venies, les teníem franques, però si te'n venies havies de donar la part a l'amo. I el blat, també a mitges. (...) [Tres-u significa que de tres parts] una part per l'amo i dues pel masover. El que era fruita anava a mitges, i lo que era grana, a tres-u. Del blat de moro, tiraves del tros mentre engreixaves el porc, perquè engreixaves els que pertanyien a l'amo i tot. I un cop s'havien engreixat els porcs i s'havien mort, llavors es partia la grana de tres-u. Ara, pomes i castanyes, que era la fruita que hi havia més, era a mitges. El raïm em sembla que també anava a tres-u. Sí, perquè quan descarregàvem les portadores per allà darrere la casa, per allà en aquells cups, en tiràvem una en el cup de

42. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

*l'amo i dues en el nostre (...) [Del bosc] tallar no. Ara, a l'hivern, com tenia allà que hi havia tantes pomeres, passaves i esporgaves les pomeres, si tenien una branca seca o alguna que s'hagués mort... Això sí; aquesta llenya se la quedava el masover. Ara, de bosc no podies tallar res. Només lo que era tallat o caigut».*⁴³

En canvi, el que al principi del segle XX havia de pagar el masover del mas Terrer, un mas de muntanya de Sant Pere de Vilamajor, era el següent: una quarta part dels cereals, la meitat del bestiar i la quarta part de la producció de l'hort que es collia en sec (fesols, faves, etc.), de manera que la resta del que donava l'hort era tota per al masover. A més, la fruita anava a mitges, excepte les castanyes i el raïm, que eren per al consum del masover, i les patates per al consum també eren per al masover, però si en venia, n'havia de pagar la quarta part a l'amo.⁴⁴

En general, les proporcions més freqüents arreu del Montseny eren un terç per a l'amo en la majoria de productes agrícoles i la meitat en el bestiar, la fruita i les castanyes. Igualment s'observa un procés de reducció de la part que es pagava a l'amo a mesura que van anar augmentant els costos dels factors productius que assumien els masovers. Els records més antics parlen de tractes a mitges que després van canviar a terços, com explicava un propietari:

*«Bueno, el primer havia estat a mitges el bestiar. El bestiar, a mitges, i el demás, un terç. Però després van dir que no es podien guanyar la vida... I llavors vam fer, bueno, fem tot el terç».*⁴⁵

Durant el segle XX, sobretot a partir de les dècades de 1950 i

43. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

44. Contracte de masoveria entre Josep Davi (propietari) i Jaume Enric (masover). Document privat, Sant Pere de Vilamajor, 01.05.1901 (arxiu patrimonial de Can Moix, Sant Esteve de Palautordera).

45. Home, setanta-un anys, Viladrau, propietari.

1960, el pagament d'una renda fixa en metàl·lic –a «preu cotat»–⁴⁶ va anar reemplaçant la parceria com a forma de pagament dels contractes de masoveria, com succeïa en altres indrets de Catalunya (Tamanoi 1983, Barrera 1994). L'augment de les despeses de producció i la disminució de les rendes agràries, d'una banda, i les dificultats més grans per trobar masovers, de l'altra, van potenciar aquest canvi en les condicions del contracte, que donava més llibertat als masovers i els feia assumir els costos de producció.

Però el pagament en metàl·lic no era un fenomen nou i ja apareixia en documents dels segles XVII i XVIII. D'acord amb la informació oral i la documental, es tracta d'una pràctica que sembla relacionada amb masos amb una superfície cultivable inferior i una orientació productiva ramadera, i amb terres amb un rendiment agrícola més baix, ja que apareix més sovint associada amb els masos d'alta muntanya i de muntanya mitjana dedicats a la ramaderia que no pas amb els masos de plana i d'orientació agrícola:

«A parts, aquí, com que no hi ha cases, quasi poques cases hi eren; per exemple, el Cot, que era de gent rica, no ho era. Can Besa, tampoc. Em penso que en aquest contral, a parts no hi anava ningú. Un país que dóna tan poc per l'agricultura... Això, a Arbúcies, que és ric, doncs allà... [sí que pagaven a parts]»⁴⁷

En aquesta mateixa línia, alguns masovers pagaven la renda de les terres amb una part dels fruits i una quantitat fixa en metàl·lic en concepte de lloguer de la casa i/o de les pastures, especialment quan l'amo no tenia part en el bestiar.

A banda del pagament de la part dels fruits o d'uns diners, hi havia altres retribucions que tenien un fort component simbòlic i

46. Home, seixanta-nou anys, Arbúcies, pagès.

47. Home, vuitanta-sis anys, Montseny, pagès.

que, sense menystenir el seu valor econòmic, eren l'expressió del vessant no econòmic de les relacions entre amos i masovers. Alguns d'aquests pagaments prenien la forma de regal de fruits, però d'altres ja estaven estipulats en el contracte, com era el lliurament d'un parell de pollastres o gallines a l'amo el dia de Nadal o per la festa major:

*«I sé que, no sé si era lo que li pagàvem, no sé lo que era... Em sembla que la mare, per a la festa major de Sant Hilari o no sé quina diada era, que li portava un parell de pollastres. I triava els més macos que hi havia, eh! Grossos, macos, eren. I sé que deia: "Aquest pels amos!". I no sé si li donava alguna cosa més, però un parell de pollastres, ja me'n recordo que li portava. I macos que eren, aquells pollastres, eh? I a vegades feien hasta casi bé tres quilos, amb la cresta... Macos, preciosos!».*⁴⁸

Però si en els records el pagament de les rendes a parts té importància tant per als amos com per als masovers, des del punt de vista dels propietaris actuals es tracta d'un sistema poc rendible en comparació del lloguer dels masos com a segones residències. Així s'expressava un propietari que tenia té algunes masoveries llogades com a habitatge o segona residència:

«Jo lo que conec és que els masovers que tenien la [meva] família, lo que portaven era relativament poca cosa. Vull dir, no era un sistema d'aquells, d'allò de dir: "Mira, m'has de pagar tant", sinó que pagaven en funció de lo que collien, i no pagaven gran cosa. Uns et portaven... Jo encara vaig conèixer l'últim (...) i pagava dos xais l'any, tot lo que pagava. I, a canvi, doncs què feia? Doncs mira, estava allà, vigilava que no hi haguessin incendis, controlava una mica... Si veia alguna novetat, doncs t'avisava; si veia algun foraster que es ficava dintre,

48. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

però de pagar pagaven poc. (...) Llavors els animals necessitaven palla, i com que necessitaven palla feien blat. I llavors vull dir... No sé, de blat deien, de les coses que feien del blat: "En donareu una tercera part a l'amo", per dir-ho d'alguna manera, no? Si hi havia bona collita en portaven més, si n'hi havia... Però, vull dir, de lo altre que collien, no sé, el farratge o alguna cosa... alguns portaven blat de moro, aquí tenien gallines, llavors, vull dir, era una manera de pagar, però...».⁴⁹

El fragment anterior mostra que, des de l'òptica actual, el rol de masover és concebut pel propietari com una persona que vigila la hisenda i en té cura, més que no pas com un pagès que n'exploita els recursos i paga unes rendes. Aquest fet està relacionat amb la forta disminució de la renda agrària i amb les dificultats per trobar masovers com a conseqüència de l'abandonament de l'activitat agrícola. Als masovers ja no els surt a compte arrendar una masoveria per dedicar-se a l'agricultura i prefereixen viure als pobles per desenvolupar altres activitats econòmiques. En aquest sentit, els grans propietaris forasters s'han trobat que no tenen gent que els vigili la propietat i tingui cura de la casa perquè ells hi puguin anar els caps de setmana i durant les vacances. Per això, es produeix una situació que era impensable en el passat: els amos han de deixar franca la casa i fins i tot pagar alguna quantitat als masovers perquè facin de vigilants.

La durada dels contractes de masoveria és una altra de les qüestions respecte a la qual els records també són diversos i fins i tot aparentment contradictoris. Alguns informants, sobretot propietaris, assenyalaven que els contractes eren «indefinites; jo no ho recordo, que marxessin (...). Els masovers duraven molt»,⁵⁰ mentre que d'altres, especialment masovers, feien èmfasi en la fragilitat dels contractes i en la mobilitat dels masovers, com es veu en

49. Home, cinquanta-nou anys, Sant Esteve de Palautordera, propietari.

50. Home, cinquanta-nou anys, Sant Esteve de Palautordera, propietari.

el relat que feia un informant sobre l'arribada dels seus avis a la masoveria al principi del segle XX:

*«I van parar allà [a una casa del poble], a deixar reposar els animals. I va sortir la mestressa, i diu: "D'on veniu?". "Sí, de Santa Coloma", diu la meva àvia, "i hem arrendat el mas (...)". I diu que va dir, això ho havia sentit explicar cents de vegades al pare, va dir: "Sí, els amos, molt bona gent, però els masovers que hi estan més hi estan un parell d'anys"».*⁵¹

Molts dels contractes escrits consultats estipulaven una durada de quatre anys i quatre collites, encara que també n'hi havia que eren indefinits des del primer moment. Passats aquests anys, el tracte es renovava automàticament cada any mentre cap de les dues parts no manifestés la seva oposició. El període per renovar o trencar els contractes anava des de Sant Joan fins al Nadal, però en cas que el masover marxés, fos per la seva voluntat o perquè l'amo el feia fora, «t'havia de donar un any de temps. Tant si tu deies a l'amo per marxar com si l'amo t'ho deia a tu, havies d'estar un any. Un any per marxar».⁵² L'objectiu d'aquest ajornament era que el masover sortint pogués fer les collites pendents i el masover entrant pogués començar a preparar els camps, de manera que aquests no quedessin sense conrear:

«Quan marxava el masover, era assenyalat marxar per Nadal o per Sant Joan. Llavors partien la terra: la meitat pel masover que havia de marxar i l'altra pel que entrava. I com que el que havia de marxar ja era fora, ja ho deixava tot, quan ja havia recollit tota la vianda de la part de la terra que li pertocava, llavors ja passava tot al masover nou. (...) Ara, mentre hi havia un masover, per acabar d'arribar... posat

51. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

52. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

que era Sant Joan o si era per Nadal que havia de marxar... Llavors l'altre masover anava a treballar la terra de la casa que estava, que marxava. Anava allà, treballava la terra».⁵³

La clàusula que permetia renovar cada any automàticament la masoveria feia factible que el contracte s'anés prorrogant de manera gairebé indefinida, però també introduïa la possibilitat del trencament per l'amo o pel masover. Per això, tant la imatge d'uns masos ocupats per la mateixa nissaga de masovers durant unes quantes generacions com la d'uns masovers que anaven canviant constantment de mas s'ajusten a la realitat. Hem recollit històries de masoveries i masovers en ambdues situacions: masovers que han ocupat la mateixa masoveria que els seus pares i els seus avis i masovers que han passat per tres, quatre i més cases al llarg de la seva vida.

La mobilitat dels masovers sovint estava relacionada amb el fet de buscar un mas que s'ajustés millor a la capacitat de treball del grup familiar i que tingués unes millors condicions agrícoles i ramaderes, incloent-hi les raons derivades de les males conjuntures econòmiques. Altres vegades, però, la marxa dels masovers responia a conflictes amb els propietaris, la duresa del contracte o altres fets com la mort de l'amo o el masover o la venda del mas.

En general, s'observa que els masovers que ocupaven els masos més grans, més ben situats i amb millors terres de conreu i pastures solien romandre més temps al mas. Es tractava de masovers que tenien una posició econòmica relativament favorable i que disposaven del capital i la força de treball necessaris per ocupar aquestes grans masoveries. En canvi, els masos més petits i que tenien unes condicions pitjors solien estar ocupats per masovers més pobres i presentaven una situació d'una mobilitat més gran, com succeïa a la plana de Vic (Barrera 1994: 429).

53. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

El cas d'una dona d'Arbúcies il·lustra molt bé la circulació dels masovers i la diversitat dels motius del canvi de masoveria. Aquesta informant va néixer en un mas d'Arbúcies on els seus pares feien de masovers i hi va viure fins als tretze anys. Aleshores van passar a un mas d'Olzinelles, on van estar un parell d'anys; després van canviar per anar a un altre mas, a Vallgorguina:

*«Aquí [a Arbúcies] era una vivenda petitona. I a n'el pare li van prometre que allà [a Olzinelles] podria tenir més bestiar i més d'allò i, mira, es va deixar temptar o vés a saber què i vam anar cap allà. El terreny de conreu sí que era més gran, però hi havia molt poc regadiu. En canvi, aquí dalt era més regadiu i allà no n'hi havia tant. I després, és clar, els meus germans ja ho van agafar més [la feina de la casa] (...) Després allà, a Olzinelles, doncs al meu germà gran ja li feia més gràcia lo d'agricultor, i es va anar engrandint i llavors li van dir que, més avall, hi havia una altra casa... Perquè no me'n recordo. Sé que va passar algo, algun problema, hi va haver alguna cosa. Bueno, el cas és que vam marxar d'allí i vam anar a Vallgorguina».*⁵⁴

Però a Vallgorguina hi van estar poc temps, ja que, quan ella tenia disset anys, el propietari va voler vendre el mas i ells van haver de deixar-lo i instal·lar-se com a masovers en un mas de Breda.

*«Tampoc ens havien dit res, i es veu que aquella casa estava en venda. Es veu que estava en venda i nosaltres no ens havíem assabentat de res. I resulta que, al cap de mig any o vuit mesos o una cosa així, llavors van dir que es venia i que era comprar-la o marxar. I resulta que, és clar, com que de calers no n'hi havia per comprar una masia, pues vam marxar».*⁵⁵

54. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

55. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

Finalment, al mas de Breda hi va estar fins als vint-i-un anys, quan es va casar i va anar a viure amb el seu marit a Arbúcies, en una casa al poble. En resum, en poc més de vuit anys, van ocupar quatre masos.

Hem aplegat altres casos de masovers que es movien per àrees més restringides; per exemple, la mestressa d'un mas situat a la part nord del massís, abans de casar-se, va viure en quatre masies del pla de la Calma i de la rodalia, als municipis del Brull, Tagamanent i Aiguafreda. Igualment, el masover d'un mas de Sant Pere de Vilamajor, on va entrar en casar-se amb la filla dels masovers, abans de casar-se va viure en tres masos diferents, també tots de la mateixa zona: dos al municipi de Tagamanent i un altre al municipi de Cànoves i Samalús. En un tercer cas, una masovera d'Arbúcies, l'àrea de mobilitat va reduir-se al veïnat, entre masos situats en un radi de poc més d'un quilòmetre; els seus pares eren fills dels masovers de dos masos veïns i quan es van casar, l'any 1914, es van instal·lar al mas que portaven els pares del marit. Al cap d'un parell d'anys, quan ja tenien una filla, van canviar per anar a un tercer mas veí dels anteriors, on es van quedar força anys i van néixer la resta dels fills. La informant, que ja va néixer en aquest tercer mas, hi va viure fins que es va casar, a la dècada de 1940. Aleshores, amb el seu marit va passar a residir al mas d'origen de la seva mare. Posteriorment, el 1975 arrendaren de nou el mas on havia nascut la informant i on va residir fins al moment de l'entrevista.

De les narracions de les persones entrevistades i de l'anàlisi de diferents casos se'n treu la imatge d'uns masovers que es movien a l'interior d'àrees relativament reduïdes. Sense voluntat d'establir unes conclusions definitives, es dibuixen tres àmbits de mobilitat dels masovers: un que comprenia la zona nord del massís, centrada a Viladrau i Arbúcies i que s'estenia cap a les Guillerries; una altra que contenia la part central i l'oest del massís, a l'entorn del pla de la Calma i els municipis veïns, i una altra que incloïa la

zona sud, la vall de la Tordera, i que tenia algunes ramificacions cap al Montnegre i el Vallès.

La mobilitat ens permet entendre, en definitiva, la natura de les relacions entre amos i masovers, més enllà de les justificacions que se'n fan en els discursos orals. Cal tenir en compte, de totes maneres, que ens referim a un període, el segle XX, en el qual el model de la masoveria ja havia estat qüestionat i la mobilitat dels masovers segurament va créixer com a conseqüència de la desvaloració econòmica del sistema de masos, el qüestionament de les relacions socials que el sostenien i l'augment de les possibilitats laborals fora de l'agricultura. Una contrastació històrica ens ajudaria a confirmar si aquesta mobilitat era pròpia del XX o ja s'havia manifestat en moments anteriors.

3. «ELS PROPIETARIS TENIEN UNA COLLA D'HOMES».⁵⁶ MOSSOS, JORNALERS I BOSQUEROLS

Per acabar aquest recorregut pels grups socials que integraven el món dels masos ens falta parlar dels treballadors assalariats. A més dels sistemes d'explotació directa o de masoveria, l'explotació dels patrimonis grans i mitjans requeria la participació de treballadors assalariats. Els mossos, els pastors, les criades, els jornalers agrícoles i els bosquerols eren imprescindibles per explotar el patrimoni agrícola, ramader i forestal dels masos; la seva presència era tan valuosa per al seu funcionament com la dels propietaris i la dels masovers. Els masos grans i mitjans requerien una quantitat de força de treball superior a la que proporcionava el grup domèstic que els habitava. Això feia que un ampli sector dels habitants dels pobles visquessin del treball generat a l'entorn dels masos, com recordava una mestressa:

56. Dona, seixanta-vuit anys, Arbúcies, pàgina.

*«Abans no treballava tanta gent als tallers, a Arbúcies. I més que tot, la gent, molta, treballava a bosc. A bosc i a pagès, en moltes feines. I tant! Els propietaris, tothom tenia una colla d'homes (...). Abans, els propietaris comptaven molt, eh. Vull dir que eren els que donaven feina, els que ajudaven; i la gent hi anava molt a treballar. Vull dir que hi vivia molta gent, eh!».*⁵⁷

De totes maneres, la imatge d'estabilitat dels masos es contraposa i es complementa amb una d'inestabilitat que es constata quan s'observa tota aquesta força de treball. A més, les relacions entre aquests treballadors contractats i els amos dels masos es basaven clarament en un vincle contractual i de classe que, la majoria de les vegades, estava força allunyat del paternalisme que sostenia les relacions de masoveria. Tot i que en algunes entrevistes es cospa que les relacions amb mossos i minyones sovint anaven més enllà dels vincles estrictament laborals, la majoria dels relats, quan entren en el terreny concret, mostren unes relacions més fredes i llunyanes.

Els diferents tipus de treballadors contractats que s'esmenten en les narracions sobre el passat dels masos es poden reunir en tres grans grups, segons la seva dedicació al jornal, les feines que feien, la forma com s'integraven dins del sistema i les relacions socials que això implicava. En concret, podem diferenciar entre: a) els mossos, els pastors i les minyones; b) els jornalers temporals, i c) els bosquerols.

En primer lloc, hi havia els mossos, els pastors i les minyones, que eren llogats per fer feines domèstiques, agrícoles i ramaderes. Aquests treballadors feien les mateixes tasques que els membres del grup familiar que vivia a la masia, s'integraven dins del grup domèstic i participaven en la vida al mas i en les seves relacions. Una part important del salari que rebien era en forma no monetà-

57. Dona, seixanta-vuit anys, Arbúcies, pàgina.

ria. Com explicava un propietari, «tenien mosso, però li pagaven poqueta cosa. Lo que li donaven era menjar i dormir, com les minyones. En aquell temps feies això, menjaves i dormies [a la casa] i quatre rals»⁵⁸. Menjar i dormir al mas era un tret característic d'aquest col·lectiu i del lligam que s'establia amb la resta de membres del grup, que anava més enllà del vincle estrictament laboral. Referint-se a un mosso que havien tingut feia anys, els masovers d'un mas d'alta muntanya assenyalaven:

«[Dona:] Uns vint anys o per sobre vint anys hi va ser. Vivia amb nosaltres, com nosaltres.

*[Home:] Com una persona més, com si fos de família. Pobre home. Menjava, allà li cosien la roba més bé o més malament, i tenia el sou aquest».*⁵⁹

Un altre informant explicava que, com la resta de membres del mas, els mossos estaven sota l'autoritat del cap de casa en tots els aspectes de la seva vida, i no solament en els laborals:

«L'amo tenia un mosso, i per la festa major de muntanya... Feien ball allà davant d'una casa, a Can Pau Torrent. (...) El vuit de setembre. I es feia ball i al dematí missa, allà a Lliors. I llavors a la tarda es feia ball. I en aquell temps feien: la tarda, allà al Passallís. Allà hi havia pollanques i hi havia un pla, i a la tarda ballaven, allà. I a la nit a Can Pau Torrent. I el mosso va dir a l'avi a veure si el deixava anar a ballar a la nit. A la tarda, és clar, va començar a ballar un xic amb una, allà al Molí vell, i d'allò. I van quedar que a la nit es trobarien a ballar a Can Pau Torrent. I li va dir [el mosso a l'amo] a veure si l'hi deixava anar. I li va dir [l'amo]: "Mira, si hi vols anar, tu mateix, però demà,

58. Home, cinquanta-nou anys, Sant Esteve de Palautordera, propietari.

59. Dona, setanta-tres anys, i home, setanta-vuit anys, Sant Pere de Vilamajor, masovers.

quan arribis, ja pots agafar la roba i marxar". I és clar, aquell noi no sabia on anar, tan de pressa. I mira, en lloc d'anar-se'n a ballar, cap a dormir!».⁶⁰

Els mossos, els pastors i les minyones solien ser els fills i les filles de masos més modestos que anaven a servir durant uns quants anys amb dos objectius: d'una banda, reunir uns diners per casar-se o instal·lar-se pel seu compte més endavant; de l'altra, estalviar a la seva casa el cost de la seva manutenció. En aquest sentit, els pares dels joves sovint anaven a oferir-los per treballar als amos o als masovers de masos més grans i que fossin de confiança. Tot això es veu molt bé en l'explicació que feia de la primera casa on va anar a servir de joveneta una masovera d'Arbúcies, casa que era d'una tia seva que li era padrina de bateig:

«És que segur que jo ja no hi hagués anat, eh, si no és perquè era... [de família]. Vaig anar allà tan jove perquè menjar ja ens atipaven i no ens havien fet anar sense saber a on anava. Però al ser amb la tia, amb la meva padrina, doncs, clar, jo em va dir si hi voldria anar i jo vaig dir que sí i estava prou bé. Amb el cosí feiem feines de per allà, mira, hasta a l'hort. Algunes cosotes i començar a aprendre coses».⁶¹

Altres vegades els propietaris donaven veus quan necessitaven un mosso o una minyona. Però pels masos també hi passaven desconeguts que buscaven feina i s'oferien per treballar:

«Es podien contractar a qualsevol moment. Mira, si a un masover li marxava el mosso que tenia perquè en un altre lloc li donaven més o perquè si era un que era jove (...) i es casava i marxava, llavors el masover es preocupava de veure si en trobava un altre. De vegades el

60. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

61. Dona, seixanta-un anys, Arbúcies, masovera.

*trobaven de seguida, de vegades els hi costava prou. De vegades tenien mosso i passava un noi que deia: "No em voldríeu pas llogar per mosso?". I deien: "Oi, ho haguessis dit abans, ara ja en tenim". Sí».*⁶²

Com en el cas de la masovera anterior, en altres relats es parla de mossos i pastors que també eren parents dels habitants del mas. Així, a més d'oferir-se feina a un familiar, la relació laboral es reforçava doblement: a través del fet de menjar i dormir al mas i a través del vincle de parentiu existent.

El segon grup de treballadors assalariats l'integraven les persones que anaven a jornal una part de l'any i que eren contractades per treballar en l'àmbit agrícola (eixarcolar sembrats, collir castanyes, segar, dallar herba) i en el forestal (tallar, netejar boscos, replantar arbres) o fer tasques de manteniment dels camins o de les instal·lacions del mas. Com hem explicat, els jornalers temporals provenien dels masos veïns més modestos, els membres dels quals durant l'hivern podien anar o havien d'anar a fer jornals per complementar els ingressos que obtenien de la seva explotació.

Finalment, hi havia els jornalers que vivien als pobles i treballaven tot l'any a jornal, especialment en les tasques forestals. En reconstruir la memòria de les feines al mas hem vist que els treballadors contractats tenien un pes més important en les tasques forestals que en les agrícoles i ramaderes. L'agricultura i la ramaderia s'estructuraven a l'entorn d'un grup familiar de pagesos propietaris o de masovers que aportava la major part de la força de treball; els treballadors assalariats servien de reforç per a aquest grup. En canvi, l'aprofitament del bosc s'organitzava a partir de la mà d'obra jornalera i el propietari del mas tenia un paper més proper al d'un empresari. La feina més especialitzada que

62. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

requeria l'explotació forestal, el volum de la producció, el destí comercial dels productes i els mitjans de distribució en el mercat feien que, com assenyala Zamorano (2000: 27), els propietaris de boscos optessin per una forma d'explotació basada en relacions de caràcter capitalista.

Aquests jornalers depenien, per viure, dels jornals que feien, per la qual cosa, quan a la primavera s'acabava el treball a bosc, «llavors, clar, havien d'anar a treballar amb colles així: a segar, a dallar i a pelar suros a l'estiu». ⁶³ A més a més, quan no hi havia feina al poble o a la rodalia, havien de desplaçar-se cap a comarques veïnes a treballar:

«El meu home hi havia anat molt, a tallar blat, la temporada d'estiu, al juny i juliol, havia anat molt a tallar blat. A molts puestos havia seguit. Per aquí aquests d'allò [masos] hi anaven moltes colles, hi havia moltes colles d'homes que hi anaven així. Després cap al cantó de Palau, cap al pla de les Arenes, cap a Vic, a la plana de Vic, jo què sé, cap a molts puestos havia anat. I a dallar també. A dallar en Lari hi havia anat molt, eh?». ⁶⁴

Una part dels jornalers dels pobles eren treballadors especialitzats (els roders i els carboners) que treballaven gairebé tot l'any a bosc fent rodells, carbó i alguna altra tasca forestal. L'ofici de carboner el trobem arreu del Montseny, mentre que el de roder anava lligat amb les zones amb una presència més gran de bagues de castanyer: Arbúcies, Viladrau i Riells. Com assenyala Zamorano (2003: 100), l'augment de la demanda de rodells al llarg del segle XIX va fer que la seva fabricació es convertís en una activitat especialitzada amb treballadors que s'hi dedicaven de manera gairebé exclusiva. La presència d'aquests treballadors

63. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

64. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

Embalumant la pila de carbó. Autor: P. Fort. Arxiu Fotogràfic de l'Agrupació Excursionista de Granollers.

forestals especialitzats començà a ser freqüent al llarg del segle XVIII (Zamorano 2000: 18-19), però el seu creixement més fort es donà entre la meitat del segle XIX i el principi del XX. Així, a Arbúcies, els bosquerols que feren constar com a professió la de roder en els padrons d'habitants passaren de vuit el 1880 a seixanta el 1910, més del 80% dels quals residien al nucli urbà (Zamorano 2000: 29 i 2003: 101). Segons Zamorano (2000: 27), el creixement de la demanda de rodells i la transformació del procés per elaborar-ne en una producció industrial d'ençà del final del segle XIX portaren el fet que els roders passessin de ser uns menestrals a uns veritables obrers. Els grans propietaris forestals acostumaven a tenir una colla més o menys fixa de bosquerols tot l'any per a les diferents feines al bosc:

*«Tenia una colla de treballadors força fixos, en aquell temps. Es feia carbó, alzina i tot això. I doncs hi havia una colla d'homes aquí a Arbúcies que ja sabien casi bé cada any [que podien comptar amb que els llogarien] doncs, una bona part de l'any hi podien comptar».*⁶⁵

Els bosquerols havien de suportar jornades llargues de treball enmig del bosc, lluny de casa i dels pobles en unes condicions de vida molt dures, menjant i dormint durant setmanes en barraques de llenya. Així ho recorda un bosquerol:

*«Fèiem una barraca així al bosc, la fèiem una mica gran, fèiem foc a dintre i mira, t'escalfaves. (...) Allà dintre, foties un estol de foc i allà a jeure i ben tapat amb una manta i apa! (...). De vegades ja n'haviem passat, de fred! Aquí a dalt, a [la zona de] Can Ferrer no havia patit mai fred, però en vam fer [de carbó] aquí al cantó de la Cortinoia... Mare de Déu, com en vaig passar, de fred, allà!! A la nit no podies dormir de fred, eh!».*⁶⁶

Tot i que habitualment les colles de bosquerols eren integrades només pels treballadors, quan els carboners eren de fora del Montseny, sovint també hi havia famílies senceres vivint a les barraques:

*«Perquè els tortosins portaven la seva família, i al portar la seva família, portaven els nanos, i l'avi això no ho volia, que portessin la família amb els nanos, perquè havien d'anar a escola, deia. I que allò eren condicions que no estaven bé. I de fet no estaven bé perquè es feien com unes cabanes d'alzina, de la brossa, de les rames, es cobrien i amb fang es feien una estada; res, una barraca. Cuinaven a fora perquè lo que és el foc ja el tenien, cuinaven a fora i, a més a més, els hi portaven cada setmana, amb els cavalls, els hi portaven el pa, la llet... O sigui, tot lo que necessitaven per ells».*⁶⁷

«Venien el matrimoni amb un fill o dos i es quedaven un any, aquí al bosc. Començaven a l'agost o setembre a netejar i acabaven al maig o

65. Home, seixanta-nou anys, Arbúcies, pagès.

66. Home, vuitanta-un anys, Arbúcies, bosquerol.

67. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

*juny de coure, i agafar els cèntims i marxar. Marxaven ara a l'octubre, novembre, a fer la collita de les olives, un mes i mig o dos, i quan ja acabaven les olives ja tornaven a venir».*⁶⁸

Una qüestió interessant que apareix en les narracions de les persones entrevistades és la diferència en els tractes entre els treballs agrícoles i els forestals, que confirma la idea de Zamorano (2000: 27) que el treball a bosc, a diferència de l'agrícola i el ramader, es regia d'acord amb un plantejament capitalista. Així, en les feines agrícoles i ramaderes, tot i que els jornalers cobraven una quantitat en metàl·lic (un tant per dia o a preu fet durant la sega), una part del seu salari es pagava en forma de manutenció. En canvi, en els treballs forestals, els bosquerols cobraven en diners i la manutenció anava per compte seu, tant si treballaven a jornal per tallar el bosc com si ho feien a preu fet per fer carbó o rodells.⁶⁹ «Els normalment ja es portaven la fiambrella i menjaven a bosc, i la seva vida se la feien ells. Inclús les eines i tot això, tot era seu».⁷⁰ Segons Zamorano (2000: 25), fins al segle XX la forma més habitual de contractar els roders era a preu fet. El propietari forestal llogava una colla formada per tres o quatre treballadors als quals pagava un tant per càrrega. Els tractes es feien amb el cap de colla, que era qui cobrava i després repartia els guanys entre els membres de la colla. Des del principi del segle XX, però, es generalitzà el costum que el comerciant comprava les bagues de castanyers abans de la producció i ell era l'encarregat de contractar els treballadors. L'amo d'un mas de muntanya mitjana explicava així les diferències entre el treball agrícola i el forestal:

68. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

69. Les colles que netejaven boscos tenien uns tractes diferents dels anteriors, ja que no rebien el sou ni en diners ni en manutenció. En aquest cas, els bosquerols es quedaven la brossa –branques, arrels, soques, matolls– per fer carbonet en paga del seu treball (home, vuitanta-sis anys, Montseny, pagès).

70. Home, cinquanta-nou anys, Sant Esteve de Palautordera, propietari.

*«Al bosc, aquests sí. A aquests es feia un tant [i] s'apanyaven ells. (...) [El gasto se'l feien ells,] aquests del bosc, sí. Els que venien a treballar la terra, aquests a casa [a menjar]. Era diferent. Perquè abans el menjar valia molt; valia la meitat del jornal (...). El carbó, fèiem tant per carga. Aquell temps, jo me'n recordo que valia set o vuit pessetes la carga, per fer una carga de carbó. (...) Si cobràvem vint pessetes, doncs en donàvem set o vuit pel treballador i les altres se les quedava l'amo. Jo me'n recordo l'any vint-i-set o així, sé que es va fer a vint-i-set pessetes la càrrega i valia nou pessetes el fer-la».*⁷¹

La no-inclusió de la manutenció en el sou dels treballadors del bosc comportava que, si el propietari els subministrava menjar durant la campanya, després els restés aquest cost en el moment de passar comptes:

*«Devien anar a tant a la càrrega però és que, a més a més, durant tot l'hivern, que li portava els menjars, l'avi ho apuntava a les llibretes. O sigui, per exemple, doncs, un sac de mongetes, que podia ser de cinc quilos o el que sigui, o de cigrons. Després, un bot de vi, per dir algo, no? Després pa, farina, o sigui, les primeres necessitats. (...) Però quan passaven comptes, quan, per exemple, al cap del mes, o quan l'home [el carboner] deia: "Hauríem de passar comptes, si us sembla bé". "Ah!, doncs sí, sí". L'home pujava al vespre o una tarda, pujava, s'assentaven allà a la taula i l'avi li anava dient: "Mira, tal dia...". Estava tot apuntat, tot: "Això, tot plegat, puja a tant"».*⁷²

Però qui eren les persones que es llogaven per treballar als masos? En el record dels habitants dels masos amb qui hem parlat, la major part de mossos, pastors, minyones, jornalers agrícoles i bosquerols provenien de cases o de pobles propers al mas on

71. Home, vuitanta-sis anys, Montseny, pagès.

72. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

treballaven. Pel que fa als carboners, però, la presència de treballadors de fora del Montseny era més important. El fet que algú es llogués com a mosso o minyona o anés a jornal estava relacionat amb la seva posició socioeconòmica. D'una banda, els bosquerols, que no tenien més patrimoni que la seva capacitat de treball, formaven part de l'estrat socioeconòmic més desafavorit de la societat i depenien totalment dels jornals per viure. Aquest fet, com recordava un informant, encara reforçava més aquesta situació:

*«Però la gent del poble que havien de viure del jornal, guanyaven catorze o quinze pessetes. I un quilo de cansalada en valia vint-i-cinc o trenta... Demana! I això havent-ho de comprar tot. I una casa on només fos un que anés a treballar».*⁷³

De l'altra, com hem explicat, els masos més modestos eren els que proveïen de mossos, minyones i jornalers temporals els masos més benestants. Als masos amb un patrimoni més reduït, enviar els fills a treballar com a mossos o minyones i anar a jornal eren estratègies imprescindibles per viure: «La casa era del meu pare, perquè ja era dels avis (...). Però el meu pare havia d'anar sempre a jornal. [Com que tenia molt poca terra] no podia anar a treballar per ell».⁷⁴ En canvi, quan la força de treball dels fills i les filles era necessària per al funcionament del mas, no solien anar a servir. Així ho explicava el masover d'un mas relativament gran: «Nosaltres, perquè érem cases grans i no vàrem anar mai a d'això, però la majoria de la meva edat i més grans, i més joves també, tothom anava per mosso».⁷⁵ En aquests casos, s'anava a jornal més per aprofitar l'oportunitat sorgida que no pas per necessitat, com explicava el propietari d'un mas d'alta muntanya:

73. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

74. Dona, vuitanta anys, Breda, pagesa.

75. Home, setanta-vuit anys, Sant Pere de Vilamajor, masover.

*«Jo havia tallat alzines, molt temps, tota la setmana, un duro cada dia, un duro cada dia. Treballava a la carretera, aquesta carretera de Collformic cap a Montseny (...) per set o vuit pessetes cada dia. Cada dia anàvem a treballar allà i al cap de la setmana cobràvem, o cada quinze dies ens pagaven, ja no me'n recordo com anava, això. I així feiem algun duro i anàvem espavilant».*⁷⁶

Però els que anaven a treballar a fora no eren tots els membres del mas. Segons la capacitat econòmica del mas, només es llogaven els nois i les noies joves, o també ho havien de fer l'amo, la mestressa o els infants. A les cases més humils, els nens i les nenes començaven a anar a jornal a partir dels set o vuit anys per fer feines més senzilles (cuidar porcs, cuidar canalla, anar a arrebregar castanyes). Un bosquerol, també fill d'un bosquerol, explicava com la seva mare el va fer plegar de l'escola per anar a cuidar porcs al mas d'un oncle seu:

*«Llavors el meu oncle va comprar porcs, i la mare em va treure [de l'escola]. Vaig arribar a casa i dic: «Mare, canvio de classe»; dic: "Ara faré un altre llibre". I diu [la mare]: "Demà a casa el teu oncle a guardar porcs". I m'agafa el llibre i me'l tira al cap. I jo: "Ai, ai, ai!" [fa com si plorés]. I sí, sí, l'endemà a guardar porcs».*⁷⁷

També es donaven situacions diverses entre els germans segons que fossin homes o dones i segons l'ordre de naixement. Una diferència que en les narracions apareix tant entre els pagesos propietaris com entre els masovers era que el fill gran (l'hereu) i els cabalers es dediquessin a ocupacions diferents des que començaven a treballar. Així, el germà gran podia quedar-se a treballar amb el pare a casa quan el patrimoni ho permetia, mentre

76. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

77. Home, vuitanta-un anys, Arbúcies, bosquerol.

que la resta de germans i germanes, tot i que de tant en tant podien participar en les feines del mas, buscaven ocupacions en altres àmbits per tal d'orientar, ja, la seva sortida de la casa. Una masovera explicava així el destí laboral diferent dels seus germans i de les seves germanes:

*«[Dels germans, havien treballat al bosc] en Ton, en Joanet una mica, però no gaire; en Joanet no. En Lari [que era el gran] no. En Lari no hi havia treballat, a bosc. En Lari ja era el cap principal d'aquí [del mas]. Treballava sempre aquí amb el pare, i amb els altres treballadors. I en Joanet i en Tonet, doncs, anaven així, una mica... (...). Jo sempre havia sigut a casa. Jo vaig estar sempre a casa perquè, és clar, la mare havia de menester aquí una dona que l'ajudés. (...) [En canvi,] la Dolors, la petita, doncs aquella se'n va anar a servir a Vic».*⁷⁸

En canvi, als fills dels masos més humils els enviaven a treballar per altres masos més grans així que podien. Per això, als masos petits, on les necessitats de força de treball eren mínimes, sobretot entre els masovers, el germà gran solia ser el primer de marxar a treballar fora, com explicava una masovera: «El [germà] gran, ja de petit, quan estàvem aquí dalt [al mas], l'havien posat a servir al pla de les Arenes, a les Talledes, que en deien, a guardar les vaques».⁷⁹

Com hem assenyalat, la presència de treballadors de fora del Montseny era més important entre els carboners. Tot i que els bosquerols montsenyencs també feien carbó, el volum d'aquesta producció feia necessari contractar colles de treballadors externs, la procedència dels quals va anar canviant al llarg del temps: dels anomenats cerdans al final del segle XIX i al principi del XX es va passar als coneguts amb el nom de tortosins a l'entorn de

78. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

79. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

la Guerra Civil i als procedents de Múrcia i Almeria més endavant.

* * *

La presència de grups socioeconòmics diferents (amos, masovers i jornalers) era fonamental per al funcionament del sistema dels masos montsenyencs, de manera que les relacions que s'establien entre aquests grups són un element bàsic per entendre les relacions socials d'aquest univers. Cadascun d'aquests grups socials presentava diferents lògiques familiars, de subsistència i de reproducció que, tot i oposar-se, conflueixen en la reproducció del sistema global. En general, es poden identificar dues lògiques i dos models familiars: d'una banda, la lògica de continuïtat dels propietaris, amb unes famílies que perduraven al llarg del temps; de l'altra, la lògica de discontinuïtat dels masovers i dels bosquerols, amb famílies inestables, que anaven de casa en casa i amb fills que aviat havien de marxar de casa per treballar. D'aquesta manera, la continuïtat dels masos s'assolia a preu de fagocitar unes famílies que només podien subsistir dispersant els seus membres i mantenint-se dins d'una situació de forta inestabilitat. En aquest sentit, podem dir que la imatge de la continuïtat dels llinatges dels masos contrasta amb la imatge de mobilitat dels masovers i la discontinuïtat dels jornalers. Un fenomen i l'altre se sostenen mútuament i la lògica de la continuïtat domèstica dels masos s'explica per una subordinació de tot un conjunt de persones al seu servei, des dels mossos fins als masovers i fins i tot els jornalers.

Tanmateix, aquesta diversitat no sempre apareix més que parcialment en el discurs oral, construït des del present. Una de les idees que es van repetint en els relats és que en les darreres dècades s'ha produït una forta davallada dels masovers i dels treballadors a jornal i que cada cop costa més de trobar treballadors d'aquest tipus. Cal cercar les causes d'aquesta davallada en la reduc-

ció de les necessitats de força de treball, en l'eclosió d'altres activitats productives que atreuen més la població rural i en la caiguda de la renda agrària, que genera una incapacitat més gran per assumir els costos de la mà d'obra, que no han deixat d'augmentar (Saguer 2005: 265). Sens dubte, tots aquests canvis poden haver influït en les valoracions sobre el passat, de manera que sovint es destaca l'harmonia en les relacions entre amos, masovers i assalariats i no es remarquen les diferències i els conflictes possibles. Si bé és cert que el grau de conflictivitat a la zona estudiada sembla haver estat més baixa que en altres zones (Saguer 2005: 267), també és molt probable que hi hagués una conflictivitat més oculta manifestada en oposicions en les relacions quotidianes, les formes de vida o fins i tot els discursos ideològics. L'exemple dels roders i del sindicalisme forestal (Zamorano 2000) mostra unes oposicions socials destacables. En aquest sentit, quan comparem les visions dels propietaris i dels masovers en llegir els relats dels informants, podem entreveure l'existència de mons ben diferents. Les actituds vitals expressen, en definitiva, representacions diverses d'una mateixa realitat.

6. «Amb una mirada en teníem prou.»

Nens i joves al mas

En les explicacions sobre el passat com a discurs històric reelaborat a partir del present, es barregen les diferents etapes de la vida sense gaire solució de continuïtat. Però al llarg de la seva existència, les persones passen per diversos períodes que marquen comportaments, feines a fer, relacions socials i visions molt diferents sobre el fet de viure. De la mateixa manera que dediquem un capítol a les diferents posicions socials i un altre a la diversitat deguda al gènere, qualsevol visió de la vida quotidiana al mas quedaria incompleta si no tinguéssim en compte les distintes generacions que hi conviuen. Aquest capítol tracta dels nens i els joves, i mostra aspectes menys coneguts sobre la vida als masos, com el paper i el treball dels infants, l'organització del sistema d'ensenyament en un context de població disseminada, les relacions amb els pares, el paper dels joves i l'organització de la festa i del ball com a regulador de les relacions entre masos.

La vida dels nens als masos es caracteritzà, durant tot el segle XX, per una transició des d'un model de socialització en què tota l'autoritat i les relacions estaven en mans dels pares fins a un altre en què la implantació del sistema escolar va comportar una socialització cada vegada més compartida. Tanmateix, els records insisteixen en el fort control dels pares, que recull la frase que serveix de títol a aquest capítol, que es veia intensificat pel poblament disseminat dels masos. A causa de les dificultats per traslladar-se, funcionaven sistemes alternatius a l'ensenyament escolar, com els mestres que es desplaçaven de mas en mas. A partir de l'adolescència i l'inici de la joventut, les relacions entre joves es conso-

lidaven i aquests tenien un paper molt important en els vincles entre els masos. El jovent tenia un paper central com a encarregat d'organitzar bona part de les activitats col·lectives (Estrada, Roigé i Beltran 1993) i alhora era un grup a través del qual els seus membres podien afermar la seva individualitat en relació amb els pares, la casa, els poders locals i el poble en general. En contraposició amb el control veïnal i patern, els joves expressaven, a través de les accions del grup, un desig d'autonomia en les seves relacions que sovint topava amb la seva dependència econòmica respecte als pares. Les diferents festes marcaven la vida dels joves, festes en les quals sobretot destacava la institució del ball com a espai festiu fonamental de relacions entre joves i entre masos, i com a element bàsic a través del qual es portaven a terme un bon nombre de projectes matrimonials.

Analitzant la diversitat de relacions existents dins del mas sorgeix, així, una imatge en què, més que una institució única amb uns membres que actuen tots d'una sola manera, observem una realitat polifacètica de persones d'edats diferents amb interessos i comportaments diversos. Des del naixement fins al matrimoni, els individus combinaven una vida austera i una educació rígida acompanyada de tasques i treballs importants dins del mas, amb una certa llibertat i un protagonisme social important. Aquest protagonisme i la malenconia del record d'aquells anys fan que els relats de les entrevistes parlin molt d'aquelles etapes de la vida, sovint destacades perquè en els records se situen entre els millors anys de la vida. Es tracta, tanmateix, d'anys viscuts amb moltes diferències segons les experiències generacionals de cadascú, segons els períodes històrics en què es visqué cada etapa de la vida i segons l'estatus econòmic del mas.

1. «DE JOGUETS NO N'HAVÍEM VIST».¹ EL RECORD DE LA INFÀNCIA

Moltes persones entrevistades han iniciat el seu relat referint-se a l'etapa d'infància (els jocs, les relacions amb els nens i les nenes dels altres masos, les feines que feien, l'ensenyament que rebien, les llargues caminades per anar a l'escola o a catecisme...). Són records que ens parlen d'un moment en què les distàncies dificultaven el desplaçament dels nens i que ens expliquen el marc material de la vida domèstica. Els infants dels masos tenien contactes amb altres infants, però la vida al mas també comportava que ells tinguessin unes relacions molt més freqüents amb els adults que no pas els infants que s'havien criat en un poble, que tenien més ocasions de jugar o de trobar-se amb altres nens i nenes. Fora de l'escola, les trobades per jugar amb nens d'altres masos eren més aviat escasses, de forma que els jocs més habituals es feien entre els infants que vivien al mateix mas, fossin els fills dels amos o dels masovers. Les trobades dominicals entre famílies de diversos masos eren, en canvi, una ocasió per trobar-se amb nens del veïnat i jugar plegats: «Aquí, els diumenges a la tarda venien els veïns, i ens posàvem a jugar amb marrequeries d'aquestes, la canalla, amb peces de cinc cèntims (...). Sí, a fer córrer la pala, i veure qui feia caure la peça de deu cèntims, la de cinc... Així ens distrèiem».²

De joguines fabricades fora de casa, ens diuen, en tenien ben poques: alguna pilota i alguna nina per a les nenes eren el màxim a què podien aspirar la majoria dels informants en la seva infància:

«Sí, els Reis sí. Mira, si ens faltaven unes calces o uns esclops o unes

1. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

2. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

espartenyets, era lo que ens portaven els Reis. Però de joguet, no els havíem vist. En tota la meua vida, una vegada em varen portar una nina despullada, una Pepa de deu, en deien, que valien deu cèntims, eh? I anaven només despullades, allò amb una mica de gasa, la mare li va fer un vestidet, i era tota maca. Em va fer una il·lusió a mi, aquella nina... [riu] No havia tingut mai una nina, i va ser la única que vaig tenir, no en vaig tenir mai més cap, però mira...».³

Tanmateix, el món dels jocs infantils era molt més ric del que indica aquesta austeritat de joguines (Zonabend 1999: 122). Els jocs es feien amb els elements que els nens tenien a l'abast per la casa, als camps, al bosc: «En una baixada ens arrossegàvem amb una rusca [de suro] grossa»,⁴ «jugàvem a vuit o a l'espartenyeta»,⁵ «agafàvem una fusta, amb un pal plantat, xerracàvem quatre rodes d'un buscall qualsevol, amb un forat, i au, ja era un carretó, l'un l'estirava i l'altre anava a cavall».⁶ La casa i el medi oferien el món de les il·lusions infantils, els elements necessaris per jugar:

«I me'n recordo que en teníem tres [de porcs]. Els havíem batejat a tots. Un era ben pelat, no tenia gens de pèl (...), un altre era molt pelut i l'altre, pobret, es veu que li havien partit la cua, estava escuat. I jo, mira... No en sabia gaire, d'enraonar, i sé que els havíem batejat: l'un pelut, l'altre pelat i l'altre cuat. I amb aquests tres me'n recordo que, amb el meu germà, ens hi havíem fet cada tip de riure! Quan érem pel bosc, els hi pujàvem a cavall, els agafàvem per les orelles i ens hi pujàvem. I és clar, els animals (...) s'esveraven i quèiem. (...). Hi havíem disfrutat molt, amb aquells tres».⁷

3. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

4. Dona, vuitanta-nou anys, Breda, pagesa.

5. Dona, vuitanta-nou anys, Breda, pagesa.

6. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

7. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

Des de petits, els nens eren socialitzats en el coneixement de la vida del mas i de la vida a l'entorn. El món gairebé màgic de les llegendes, dels contes, dels éssers sobrenaturals que, suposadament, poblaven el massís era un instrument fonamental per a la transmissió dels coneixements sobre l'entorn. A través d'aquestes històries es transmetien d'una generació a l'altra les normes de la societat, les seves pràctiques, fins i tot els coneixements genealògics sobre el mas. Amb l'ajuda d'aquestes històries els nens també aprenien el seu destí d'obediència (Zonabend 1999: 124). Els records de la gent ens parlen d'un règim disciplinari més gran dels pares, sobretot amb una autoritat paterna forta: «El pare, que em recordi, no ens havia pegat mai, però amb una mirada en teníem prou».⁸ Altres informants, en canvi, sí que recorden càstigs corporals, però en general, sovint s'esmenten les referències als éssers fantàstics i sobrenaturals, i el món de la por com una eina utilitzada freqüentment perquè els infants obeïssin. De totes maneres, les severes condicions paternals no exclouïen una certa tendresa en les relacions amb els pares i les mares, i encara més amb els avis. Algunes anècdotes també indiquen unes relacions més flexibles, sobretot perquè els pares sovint estaven molt ocupats en les tasques agrícoles:

«Resulta que era pel més de juliol o l'agost, ja havien batut el blat, i llavors, clar, després del blat regaven la terra. (...) El pare sé que era cap al camp a cavar les mongetes i la mare sé que s'havia quedat a rentar roba (...). Havíem batut i així, com en filera, vaig veure unes ampolles que no les havia vist mai, i per la curiositat de la infantesa: "Què coi deu ser això?" (...). I mentre la mare rentava –jo estava sola–, vaig agafar una cadira, em vaig enfilat dalt dels fogons, (...) i com que em cridava l'atenció, vaig pensar: "Ara això haig de tastar-ho!" (...). Em penso que hi havia anís, moscatell o conyac o no sé què, o vi, jo què sé...

8. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

Però jo, per exemple l'anís o el moscatell, que és dolç... I jo, anar-hi sucant pa... (...) I quan va estar de rentar [la mare], va venir i diu: "Va, vinga, que anirem amb el teu pare". I jo ja tenia unes ganes de riure! I la mare va dir: "No facis el burro perquè et fumeré una castanya, eh?", i ella ho deia sèria, i jo, vinga riure... I es veu que en el camí d'anada, ja anava d'un cantó a l'altre i llavors hi havia un rec i vaig tropessar i xop! Llavors ma mare ja va veure que la cosa anava... i s'ho va pensar. I va arribar al camp, a la feixa, amb el pare, i li va dir: "Aquesta mossa no sé pas què li passa; per mi, que se'ns ha torrat!". I mira si era gaire gran que em van posar a l'ombra d'un cove!! I es veu que llavors ja vaig quedar ben marejada que ja no vaig fer res més. I la mare em va agafar i em va portar cap a casa, em va estirar allà i vaig fer una dormida de no sé pas quantes hores! Però, mira, la curiositat aquella què em va portar!».⁹

Una de les diferències amb el present que es destaca més és el treball dels infants. Des de molt petits, els nens i les nenes havien de treballar, havien d'ajudar en les tasques domèstiques i en els treballs del camp. El funcionament del mas requeria una gran quantitat de força de treball i la canalla havia de col·laborar, cosa que permetia no solament ajudar els pares i els avis, sinó també –i això era gairebé més important– aprendre, a través de l'observació i la pràctica, les diverses tasques que haurien de desenvolupar quan fossin grans: «Per treballar sí, eh, ens n'ensenyaven, però de jugar no!»,¹⁰ «de petits, en comptes d'anar a estudi, havíem d'anar a cuidar porcs».¹¹

Els nens i les nenes, contemplant les feines dels adults i practicant-les ells mateixos, prenien consciència dels treballs al mas, del repartiment de les feines. Els pares i els avis els distribuïen directa-

9. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

10. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

11. Dona, vuitanta-nou anys, Breda, pagesa.

ment les diferents tasques a fer amb ordres precises, incontestables:

*«Mira, [als set o vuit anys] anava a portar el menjar al pare, el dinar, i llavors anava a una casa [veïna], allà (...), a guardar aquella canalla (...). Portar els porcs a pasturar és la primera feina que recordo que fèiem de petits».*¹²

*«El meu padrí, en pau descansi, (...) em deia: "Vine'm a ajudar aquí o allà amb les ovelles". I jo agafava un abric, amb un fred que fotia, tapat com podia i mal calçat, anava a ajudar al padrí. I així successivament, ho anàvem fent així. I així anàvem pujant i ens en cuidàvem de les coses. El nostre estudi, la nostra carrera s'ha fet així, eh? De cara a la vida».*¹³

La mort del porc. Mas no identificat de la Vall d'Arbúcies. Autor desconegut. Fons família Montorci. Arxiu Fotogràfic del Museu Etnològic del Montseny

12. Dona, vuitanta-nou anys, Breda, pagesa.

13. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

Aquest ensenyament de les maneres de fer les tasques és vist no solament com una transmissió de coneixements tècnics, sinó també com una veritable transmissió cultural, gairebé com una forma d'aprendre una forma de vida: «La terra és tan baixa i haver d'ajupir l'esquena... Però mira, nosaltres, com que de petits ja ho vàrem fer i no hem après res més...».¹⁴

L'edat de començar a treballar era variable, segons el mas i les necessitats del moment, però sempre era avançada i les feines s'anaven introduint a poc a poc segons les capacitats dels nens:

*«Llavors no hi havia ni edats ni hi havia res, perquè n'hi havia que tenien set anys i els fumien a guardar canalla i d'altres que en tenien quinze o setze i bé han sigut sempre a casa, no ho sé».*¹⁵

*«N'hi havia que començaven abans i altres més tard. (...) Però miri, anar darrere el bestiar... No tots els petits, oi? Ajudar a un de gran, a quatre i cinc anys ja hi anaven».*¹⁶

Les narracions mostren diferències importants segons l'època en què els informants van passar la infantesa, la posició socioeconòmica del mas i les necessitats conjunturals que tenia el grup familiar de força de treball o d'ingressos en metàl·lic. En algunes cases amb menys recursos els nens podien començar a vigilar el ramat a partir dels set o vuit anys, mentre que en d'altres començaven molt més tard. En tot cas, el treball a casa, que acostumava a començar ben d'hora i es considerava més una ajuda, i el treball a jornal eren diferents:

«A treballar a casa? Doncs, molt aviat. No ho sé. Vuit anys, no ho sé.

14. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

15. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

16. Dona, vuitanta-un anys, el Brull, pagesa.

Ja ho deia [el pare]: “Vés a buscar els porcs” o “posa’t allà, que baixa el ramat” o “aquestes ovelles que hi ha al corral, les engegues allà aquell tros”. (...) Des dels catorze anys ja havia anat amb l’euga de casa i el carro de trabuc, a la carretera. Quan asfaltaven trossos de carretera hi havia anat, amb catorze anys. Me’n recordo bé que la primera setmanada que em varen pagar semblava que m’havia de fer ric! Perquè em pagaven quaranta-cinc duros cada dia, anant amb el carro i l’animal, i els treballadors guanyaven vint-i-cinc pessetes. I jo pensava: “Si em fotré ric!”».¹⁷

Joan Talleda Pujolràs, fill dels masovers (dreta) i un mosset (esquerra) amb uns vedells. Masoveria dels Vinyets (Arbúcies). Arxiu Fotogràfic del Museu Etnològic del Montseny

A partir dels vuit o deu anys, les nenes començaven a encarregar-se de les tasques domèstiques que els anaven encomanant la seva mare: escombrar, parar taula, rentar plats, recollir la roba eixuta, vigilar l’olla, portar el dinar als homes que treballaven als camps.

17. Home, cinquanta-cinc anys, Montseny, masover.

«Moltes vegades el dinar, dinaven al camp [els homes]. Llavors els hi anàvem a portar, o jo o la mare, o aquella altra dona que hi hagués. (...) Fèiem una cassola de vianda, o de lo que fos i, au, amb un cistell cap al camp, cap allà on fossen [els homes treballant]».¹⁸

Tot sovint el treball i el joc s'ajuntaven i no es diferenciava una cosa de l'altra, de vegades perquè els infants eren a casa o pels voltants jugant i els pares els anaven manant diferents feines que feien en mig dels jocs i d'altres perquè la feina mateixa era convertida en un joc:

«Com que llavors no anava a col·legi, em feien anar a buscar allò que et dic, menjar pels conills. I a vegades en lloc de fer via, tant com volia la mare, perquè ella em volia manar d'altres coses, jo, una criatura de sis o set anys, m'entretenia a fer trenes amb la cabellera del blat de moro, que fa com aquells cabells, les espigues. M'entretenia a fer-hi trenes, allà, i llavors, em renyaven perquè deien que el blat de moro, quan li fas això, diu que no creix, i a ells els interessava que creixés. Però mira, jo m'entretenia, jo què sé!».¹⁹

2. «T'ENSENYAVEN LES QUATRE REGLES».²⁰

L'ESCOLARITZACIÓ

L'etapa escolar és un dels períodes més ben explicats en els relats orals. Els records de l'escolarització són intensos. El grup de nens i nenes amb qui tenien contacte suposava sortir de l'univers del mas i crear un món a part amb una certa llunyania del control familiar i marcava les vivències d'una etapa de la vida. Evocar el

18. Dona, vuitanta-un anys, el Brull, pagesa.

19. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

20. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

període de la infància ha estat per als informants com retornar a una etapa anterior en què s'aplicava un ensenyament certament coercitiu, però recordat amb tendresa. Es tracta d'un ensenyament que, si bé seguia les pautes familiars de disciplina i actuava amb duresa en els càstigs i en el sistema educatiu, és vist com l'ocasió del contacte amb els altres nens, com la porta oberta a l'adquisició de coneixements externs a l'univers tancat del mas.

L'experiència educativa de la infància està marcada fortament pels diversos models educatius que es van succeir al llarg del segle XX. El model educatiu de la Restauració, basat en la responsabilitat educativa dels ajuntaments, fou substituït pel model de la Mancomunitat el 1914, que implicà una certa introducció del català a l'escola, unes experiències educatives més innovadores i un fort impuls a l'ensenyament públic. Tot i això, als pobles del Montseny el sistema educatiu només tenia escoles públiques –que separaven els nens i les nenes– a les poblacions més grans i algunes escoles privades, com les Carmelites a Arbúcies. Els anys de la República suposaren experiències de coeducació i d'introducció del català, però l'experiència fou massa breu per valorar els seus efectes i per deixar-se sentir amb profunditat en la memòria de la gent amb qui hem parlat. Aquestes persones passaren la infància, sobretot, a les escoles de la postguerra, amb una gran penúria econòmica, uns sistemes educatius molt restrictius i un ensenyament fet tot en castellà. En aquest context, fora de les poblacions principals, continuaren les petites escoles rurals en edificis propis o fins i tot aprofitant les dependències dels masos, les escoles parroquials i els mestres ambulants, anomenats *mestres de sequer*. El panorama no canvià fins a la Llei general d'educació de 1970, que implicà la concentració de l'alumnat en centres educatius i la desaparició progressiva de les escoles unitàries.

La ubicació aïllada dels masos condicionava la vida en molts aspectes. A causa de la necessitat de desplaçar-se, l'ensenyament dels nens i de les nenes sovint era difícil. Com mostra Pujadas

(1996 i 1999) en el seu estudi sobre l'ensenyament a Arbúcies, el terreny muntanyós, la gran quantitat de població disseminada, la manca de mitjans de transport i la necessitat que tenien moltes famílies de l'ajut dels fills a casa dificultaren l'extensió de l'ensenyament generalitzat, de manera que fins als anys cinquanta del XX hi va haver nivells elevats de desescolarització i d'absentisme. Tanmateix, la majoria dels informants recorden haver rebut algun ensenyament en la seva infància, entre els anys vint i seixanta:

*«Llavors de noies escrivents no hi havia ningú, i llavors, mira, anàvem a estudi, t'ensenyaven les quatre regles, en treballs de fer una carta, amb totes les faltes d'ortografia, perquè jo, encara ara, no sé mai on s'ha de posar l'hatxe! Com que vaig anar a estudi després de la República, de l'any trenta-dos fins al trenta-sis, fins que va venir la guerra, llavors ja ens ensenyaven el català. Ja teníem un llibre català i un castellà, i l'un dia ho fèiem en català i l'altre dia ho fèiem en castellà. Llavors jo ja anava a les monges, a Arbúcies. I els nois, els meus germans, llavors ja anaven a l'estudi del senyor Emilio; d'en Llorella».*²¹

Les solucions educatives eren diverses segons el lloc, l'època i la trajectòria de cadascú. Alguns nens, els dels masos més propers als pobles, baixaven al poble en grup, a peu o en bicicleta, amb desplaçaments llargs sovint fets en unes condicions climàtiques adverses. Els records del camí i de l'estada al poble són prou eloqüents:

«Baixàvem tots plegats i pujàvem tots plegats, perquè començàvem a les mateixes hores i plegàvem a les mateixes hores. (...) Ens emportàvem el dinar amb un cistellet, la mare ens posava una fiambrella de vianda

21. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

*d'allò que coíem al vespre, un tall de cansalada o un ou o això per dinar l'endemà. I anàvem a Ca la Gràcia i l'Adelaida ens escalfava el dinar. I havent dinat, altra vegada cap a estudi, fins al vespre».*²²

*«A l'hivern es plegava a dos quarts de sis i llavors ja era fosc, no hi havien pas cotxes, i tothom tenia la bicicleta, el que la tenia. I els mestres deien: «Els de pagès, ja podeu marxar». Marxàvem abans que els altres perquè teníem una bona caminada amb bicicleta o a peu i havíem d'arribar que no fos més de nit a casa. Els de pagès anàvem amb un horari diferent. (...) Quan arribaves al cole al dematí ni senties els dits del fred que feia anant en bicicleta. Perquè aquell temps, ara sí que hi han guants i anoracs, però aquell temps hi havien uns guants de llana, i el que era de casa molt bona, tenia una caçadora, però els demés no. Així arribaves a cole, i de calefacció, res, eh».*²³

En aquelles escoles l'entorn material i les condicions de vida eren pobres, però així i tot, són recordades amb enyorança i amb una certa mitificació del passat:

*«Allò que es feia abans, que la gent de pagès havia de portar una mica de llenya per revifar-se, per fer foc a l'escola. I a vegades, el dijous a la tarda, (...) els mestres deien: «Aquesta tarda anem a recollir llenya per encendre l'estufa», i se n'anaven pels boscos i, mira, arplegaven pinyoques, tronquellts i coses d'aquestes per poder encendre l'estufa. I això tota la canalleta, amb el mestre. (...) Lo fumut és que es tingués de patir de fred (...). Però eren coses que agermanaven, perquè aquella colla de canalla, quan anaven a collir pinyoques amb el mestre, era més familiar».*²⁴

22. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

23. Home, quaranta-sis anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

24. Home, setanta-un anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

El nivell econòmic de les cases determinava grans diferències en el sistema educatiu. L'existència d'escoles privades –la majoria, religioses– provocà fins i tot conflictes, com el que ens explica aquest informant, esdevingut durant els anys de la República:

*«Com que va resultar que ja anàvem de cara cap a la guerra, que ja hi havia partits de dretes i d'esquerres i això, doncs els que eren de l'estudi de comú, que no pagaven, que era del govern [ens tenien ràbia als que] anàvem a l'escola del clero. (...) Ens venien a apedregar! I ens vàrem haver d'acostumar a sortir mitja hora abans. Plegàvem a les cinc, i el mestre ens deixava sortir a dos quarts de cinc».*²⁵

Tanmateix, la veritable diferència educativa es produïa en els fills dels masos més grans, que sovint anaven a estudiar com a interns o vivint a casa d'amics o parents a centres de Granollers, Vic, Mataró, Banyoles, Girona o fins i tot a Barcelona per a l'ensenyament secundari, cosa que era un símbol de prestigi social i una inversió educativa en els fills:

«Doncs abans de la guerra, la gent de per aquí anaven al Collell. Era un internat molt conegut aquí a la zona. T'enviaven allà a dalt, a prop de Banyoles, i et quedaves a estudiar. Però nosaltres, els germans, ja vam anar a Mataró, als Salesians; jo vaig estar-hi vuit anys. Vull dir..., quan teníem nou anys, aquí se'ns acabaven, ja havíem acabat d'anar a les monges, anàvem allà i allà fèiem l'ingrés, el batxillerat; era el que es feia. Tota la meva família vam anar interns, i a casa som vuit germans... I les noies estaven internes a Sarrià, Barcelona, i els nois vam anar tots interns doncs aquí a Mataró. Això ho portaven uns capellans, em penso que eren, capellans normals i corrents. (...) Però aquí qui volia estudiar havia d'anar-se'n a fora intern, perquè l'únic col·legi

25. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

que hi havia així d'ensenyança mínimament superior eren els Hermanos de Sant Celoni, però allà només feien comerç».²⁶

«Hi vaig anar tres anys, el meu pare em va portar, tres anys a la Salle de Sant Celoni. M'estava amb una família, amb uns amics. Tota la setmana estava a baix, a Sant Celoni, pujava el dissabte i el diumenge a casa, sí».²⁷

Els mestres ambulants, anomenats *mestres de sequer*, foren molt presents en moltes zones del Montseny, com ara Arbúcies, la Castanya o Montseny, fins als anys cinquanta. Eren contractats per diversos masos i anaven de mas en mas impartint ensenyament als infants dels masos propers. El mestre, sovint sense títol, es quedava a viure en una casa, que, a canvi del menjar i l'estada, obtenia una reducció del pagament que feien les altres cases al mestre. També rebien ajuda dels ajuntaments; el d'Arbúcies, per exemple, va donar-los una subvenció per la tasca feta de cinquanta pessetes trimestrals fins al 1948, en què va retirar-se l'ajuda (Pujadas 1996: 130 i 1999: 38). Alguns testimonis ens parlen de la continuïtat d'aquests mestres fins al principi dels seixanta, però la millora en les comunicacions i l'obertura de diverses escoles rurals anaren reduint la seva presència.

El mestre de sequer va ser pràcticament l'única forma d'escolarització que van tenir molts informants. Tot i que la durada de l'ensenyança era molt breu, aquests mestres van aconseguir estendre l'ensenyament fins a llocs ben diversos. Els mestres feien un recorregut llarg i fixat prèviament anant d'un mas a un altre, de manera que a uns masos els tocava al matí i a uns altres a la tarda:

26. Home, cinquanta-nou anys, Sant Esteve de Palautordera, propietari.

27. Home, cinquanta-cinc anys, Montseny, masover.

*«Als vuit o nou anys vaig començar a anar una mica a l'escola amb un mestre de sequer (...). Hi anàvem, per exemple, una hora al dia, perquè era un senyor que feia tot un recorregut, de Pla Pigot passava per Mas Romeu, anava cap aquí baix al cantó de Lliors, Mas Oller, i després cap al Regàs... O sigui, un dia era al de matí i l'altre dia era a la tarda que anàvem al col·legi, nosaltres».*²⁸

*«[Cap a finals dels anys cinquanta] passava per les cases un mestre que era de Girona, un home manco. En dues o tres cases es reunien el veïnat de Montseny d'Amunt, i feia unes hores a cada casa de classe (...). [A la zona del poble de Montseny hi havia dos mestres d'aquests.] N'hi havia un a la Castanya, que agafava als de la Castanya, i aquest feia parada a l'Isern, feia una parada al Baiès i al Cot. (...) Potser feia dues hores i mitja o tres a cada casa».*²⁹

*«Ens reuníem amb el veïnat. A casa potser ens reuníem tretze o catorze nens. [Passava] cada dia. A casa era sempre a la tarda, perquè s'hi quedava a dormir, i dormia a casa. (...) Llavors ell cobrava als altres, però a la casa on menjava i dormia llavors cobrava alguna cosa menys».*³⁰

A cada mas, el mestre de sequer reunia grups reduïts de quatre a una quinzena d'alumnes aplegant els nens del mas i dels masos propers; per exemple, als anys trenta el mestre de sequer que anava al Vilar a Arbúcies reunia entre set i deu nens i nenes dels masos veïns (Can Puig, el Vidal, Can Janet i Can Pere Crous).³¹ Les classes s'acostumaven a fer a la sala dels masos més grans.

L'ensenyament era l'essencial: les operacions bàsiques, algunes oracions religioses, nocions mínimes d'escriptura per redactar una

28. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

29. Home, cinquanta-cinc anys, Montseny, masover.

30. Home, cinquanta-cinc anys, Montseny, masover.

31. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

carta i, en algun cas, alguns coneixements geogràfics: «Jo, amb aquest senyor, que me'n recordi, el que vaig aprendre van ser les vocals, les consonants, sumar, restar i dividir i multiplicar. (...) i el crec-en-Déu i el parenostre»,³² «cantar les taules matemàtiques i la cal·ligrafia i aquestes coses bàsiques, no entràvem en gaire més cosa»³³. Es recorda aquests mestres com a persones peculiars, sense títol però amb coneixements, sovint amb pocs recursos econòmics o bé com a persones que no havien pogut trobar una feina millor:

«Després d'aquest home [a finals dels anys cinquanta] ja no en va voltar cap més. Primer n'hi havia hagut dos més, que jo ja no hi havia coincidit, perquè eren més grans de la meua edat. Un que li deien el Caiman, que era un sardanista i un catalanista d'aquests que anava amb barretina i li agradava... Era una mica esperitat, però allò que recordes aquella imatge [de l'home]. I llavors, un altre, que en deien en Trico-Trico, perquè tenia un caminar molt curt i molt de pressa. D'aquest me'n recordo que fumava amb pipa i se les feia ell, les pipes, de bruc i feia el canutillo aquell, el feia de ginesta verda. I a les cases li donaven puntes i coses d'aquestes de caliquenyo i això. Perquè, és clar, aquesta gent eren pobres, eh? Així de clar!»³⁴

A partir dels anys cinquanta, s'impulsà la creació d'escoles rurals que concentrassin l'alumnat, però com que moltes escoles no es podien fer, s'habilitaren alguns espais d'alguns masos o d'algunes rectories com a aules, com va ser el cas de la Castanya, on feia les classes el mossèn:

«Aquí a la Castanya (...) mossèn Josep feia estudi a la canalla (...).

32. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

33. Home, cinquanta-cinc anys, Montseny, masover.

34. Home, cinquanta-cinc anys, Montseny, masover.

S'ajuntaven trenta o trenta-cinc que venien d'aquestes cases de Montseny d'Amunt (...). Hi anàvem al dematí —em sembla que a les nou, les vuit o les nou— fins a les onze o les dotze».³⁵

Diversos informants han explicat que a Can Sautó, a Lliors (Arbúcies), les classes es feien a la sala on es feia el ball per la festa major de Lliors. Es tractava de sales amb pupitres i pissarra i on l'escolarització prenia el caire formal de les escoles: «Era més tipus escola. Vull dir que en allà ja em donaven, ens van donar notes, i ens van donar cartilla d'escolaritat».³⁶ A les petites escoles rurals, els nens i les nenes o bé compartien l'espai o bé hi anaven en horaris diferents:

«El de matí pels nois i la tarda per les noies. O l'altra setmana, al matí les noies i a la tarda els nois. (...) i el dissabte hi anàvem tots junts al de matí..., però a un costat les noies i en un altre costat els nois. Déu nos en guard d'estar sols!..., perquè, oi, llavors!».³⁷

La diversitat de solucions educatives que hem vist no amaga les dificultats del sistema d'ensenyament. En aquest sentit, les possibilitats que els fills tenien d'anar a l'escola fou un element determinant de l'abandonament dels masos a partir dels anys seixanta i setanta —o almenys els informants utilitzen aquest fet com a justificació—, sobretot entre els petits pagesos i els masovers. Entre aquests darrers, l'emigració solia fer-se a algun poble de la rodalia, de manera que es podia continuar compatibilitzant el treball del mas amb l'estada al poble: «Jo ja havia baixat aquí [al poble] pels nanos i pujava a ajudar-los alguns dies a la setmana, però estava aquí pels nanos... Pel més petit, per anar al col·legi».³⁸ En

35. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

36. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

37. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

38. Dona, setanta-tres anys, Sant Pere de Vilamajor, masovera.

canvi, entre alguns propietaris que no conreaven directament la terra, el desplaçament es feia de vegades més lluny i el grup familiar anava a ciutats més grans com Vic o Barcelona. Aquest és el cas d'un informant que va fer aquesta migració dues vegades en la seva vida: la primera, els anys quaranta, quan ell i els seus germans havien de començar els estudis, que van seguir fins a acabar el batxillerat, i tot el grup familiar es va desplaçar a un pis a Barcelona; i la segona quan, essent ja hereu i tenint fills, aquests també havien de començar el batxillerat, de manera que van deixar els pares d'ell al mas i van utilitzar el mateix pis que tenien a Barcelona.³⁹

3. «CADA DIUMENGE ANÀVEM A BALLAR.»⁴⁰ ELS JOVES, LA FESTA I EL BALL

El pas de la infància a l'adolescència i a la joventut era ràpid. Els nens aviat començaven a treballar i sovint havien de cercar feina fora de casa. S'iniciava així una etapa de més llibertat, allunyats del control familiar, encara que la precocitat laboral no sempre implicava l'autonomia econòmica. A poc a poc, els nois i les noies anaven entrant en una etapa ambigua: d'una banda, participaven en l'economia de la casa, de la què eren un element indispensable per equilibrar les precàries economies domèstiques gràcies al treball extern i a les feines que assumien al mas; de l'altra, però, restaven formalment sotmesos al control econòmic familiar, dependents i inferiors (Zonabend 1999: 153).

L'ambigüïtat de la joventut també es manifestava en el rol públic dels joves com a col·lectiu. A tots els pobles, els solters es

39. Home, setanta-un anys, i dona, seixanta-nou anys, Viladrau, propietaris.

40. Home, seixanta-set anys, Arbúcies, masover.

reunien i participaven regularment en activitats comunes, de manera que apareixien alhora com un grup imposat i instituït per la comunitat i com un grup espontani que era el resultat de la voluntat dels seus components. Aquest caràcter doble permet explicar les accions i les activitats dels grups de joves. Integrat en la comunitat local i encarregat d'organitzar bona part de les activitats col·lectives, el jovent sovint era el principal defensor de les tradicions i un element de les relacions entre els masos. Però també era un grup d'oposició a través del qual els seus membres podien afermar la seva individualitat en relació amb els pares, la casa, els poders locals i el poble en general. Els joves expressaven a través de les accions del grup un desig de privatitzar les seves relacions, cosa que topava amb la seva dependència econòmica respecte als pares (Roigé, Estrada, Beltran 1993).

Cap als catorze anys, sovint coincidint amb la fi de l'ensenyament primari i amb la seva inserció plena en el món del treball, els nois i les noies entraven a la joventut integrant-se en colles diferenciades per gèneres i per edats. La separació entre homes i dones era força gran. Els homes joves es caracteritzaven per una masculinitat absoluta i sovint es trobaven per fer activitats com festes, partits de futbol, anar al cafè o al ball, mentre que les dones joves es trobaven per anar a passejar, a festes i a balls o per participar en activitats parroquials. Els espais femenins de relació, menys formals i institucionalitzats, tenien un caràcter més íntim (Roigé, Estrada, Beltran 1993). Les ocasions per trobar-se el jovent de diferents masos eren freqüents: festes, actes religiosos, cerimònies familiars. Eren moments intensos que permetien la retrobada, encara que els homes i les dones estaven separats.

A partir dels catorze anys, els nois i les noies començaven a anar al ball. No tots els balls, però, eren iguals. N'hi havia una gran diversitat: des dels que reunien un cercle estret basat en vincles de parentiu i d'amistat, com els balls dels casaments, fins als més amplis, als quals assistia gent dels pobles veïns (balls de festa

major i dels aplecs), passant pels fets pels joves d'un mateix poble o veïnat i que estaven oberts a tothom (balls dominicals).

El més freqüent, celebrat a la majoria de pobles o en alguns veïnats, era el dels diumenges a la tarda, que solia durar des de les quatre o les cinc de la tarda fins a l'hora de sopar. Hi anava la majoria dels joves solters del mateix poble, per als quals constituïa la forma principal de lleure. També hi acudien nois i noies de masos de pobles veïns que no organitzaven balls. D'aquesta forma, els balls permetien circuits de relacions entre persones de diverses poblacions, amb la qual cosa s'ultrapassava el marc local i es creaven àmbits de relació que no eren els de la pròpia localitat. Els balls dominicals normalment se celebraven en algun lloc específic, fos a la sala d'un bar o local d'una casa que regularment es llogava o en alguna sala construïda expressament per a aquesta finalitat, però tampoc no era estrany que es fessin en algun mas, a l'era o en alguna dependència gran que els joves mateixos s'encarregaven de condicionar:

*«La sala era allà on ballàvem i llavors, a l'altre costat, hi havia una mica de bar. I allà, a vegades hi havien els pares, que feien la brisca per allà, jugaven a cartes, i les senyores grans, doncs a vegades anaven a veure els seus nanos o nois o noies com ballaven».*⁴¹

*«[El ball al poble de Montseny es feia] allà a la plaça. Mare, quin fred hi havíem passat! Ballant... Que passàvem fred ballant, eh? Amb aquell fred i allà! A vegades anàvem a buscar llenya i feiem un bon foc, i d'aquesta manera s'ambientava».*⁴²

«Hi havia temporades que es feia ball [els diumenges a la tarda] a Can Silvestre, allà a Cal Monjo, aquella casa que en diuen a Can Caupena.

41. Home, setanta-un anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

42. Home, vuitanta-quatre anys. Montseny, pagès.

*I a Can Caupena i a Can Silvestre, allà hi ha una sala... Allà, els diumenges a la tarda feien ball».*⁴³

*«Aquí dalt, a una casa de pagès, a Can Llop, feien ball diumenge a la tarda. (...) Feien ball a Can Llop, amb un flabioler, un d'aquí a Breda, que n'hi deien del Forn. Això era el diumenge a la tarda. [Ens hi trobàvem el jovent] d'aquell veïnat de per aquí dalt, totes aquestes cases de pagès d'aquí la vora anàvem allà, però d'aquí a Breda, de vegades també en pujaven. [El ball es feia] allà fora, a l'era».*⁴⁴

En els relats dels informants, el ball apareix com l'element fonamental de distracció els dies de festa: «Doncs anàvem a ballar, però a Can Sitra començaven a les quatre de la tarda, fins a les set. Els diumenges, només, els diumenges. I a les set plegaven i au!»⁴⁵ Però a banda del ball mateix, anar al ball implicava aplegar els joves de masos propers, que marxaven junts i sovint feien caminades llargues en què les bromes i les converses també constituïen un element de lleure i relació:

*«I marxaves, a vegades de clar i a vegades marxaves a les dotze de la nit, per aquests corriols d'aquestes muntanyes. Llavors es disfrutava molt, també, el jovent, en aquella època. Perquè ara: ruuup!, en cotxe, ruuup, en cotxe. I no es fa vida de... I en canvi, llavors, el jovent es trobava més i més colles, més... Fèiem les nostres colles... "A quina hora marxem?" I llavors: «Mira, a tal hora ens trobarem aquí o a aquesta casa o a l'altra». I llavors marxàvem».*⁴⁶

«Tot el jovent, de colles de nois i noies, al baixar cada u baixava per separat. A llavors, si posem a les onze, jo sé que a dos quarts de dotze o

43. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

44. Dona, vuitanta-nou anys, Breda, pagesa.

45. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

46. Home, setanta-un anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

*a les dotze, ja sempre érem a casa i a anar a dormir. A més, anàvem a dormir, suposem a les quatre o a les cinc per Pasqua, Nadal i festa major. No com ara, aquest jovent ja surt el divendres i torna a les sis del matí».*⁴⁷

A part dels balls dominicals, tots els pobles i veïnats n'organitzaven coincidint amb festes assenyalades, com el Nadal, el Carnaval, la festa major o les romeries, que reunien la gent del poble i dels masos veïns. Aquests balls també se celebraven en alguna era o sala dels masos. Al contrari dels balls del diumenge, que eren l'escenari de les trobades dels joves –«només el jovent, els casats es quedaven a casa»–,⁴⁸ en els d'aquestes altres festes hi participava tota la família, incloent-hi els nens, que així començaven a iniciar-se al ball, els vells i els adults casats. Els balls de diumenge eren exclusivament una qüestió dels joves, mentre que els balls de les festes majors eren un afer de tota la comunitat. En el context del veïnat com a primer àmbit de relació més enllà del mas, s'organitzaven festes que suposaven una bona ocasió per a les relacions socials. L'escenificació festiva reforçava el sentiment de solidaritat entre els veïns i ajudava a solucionar els conflictes que s'havien produït. Als veïnats on no hi havia un espai comú la festa es feia en algun dels masos grans, com succeïa a Tagamanent, on la festa major se celebrava el dia vuit de setembre a l'Agustí: «[A l'Agustí] jo hi he menjat, dormit... Menjat, dormit i de tot. I el ball era dintre aquella sala tan gran».⁴⁹

Els relats sobre el ball són abundants, cosa que mostra la importància concedida a aquesta forma d'expressió festiva. Persones de generacions diferents recorden perfectament els dies que anaven als balls, els balls que feien i la música que tocaven. Aquesta i la forma com es tocava expressen, a través del temps,

47. Home, seixanta-set anys, Arbúcies, masover.

48. Dona, seixanta-vuit anys, Arbúcies, pagesa.

49. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

l'evolució de la societat. Alguns records més antics es refereixen a balls fets amb músics que tocaven algun instrument, com el flabiol o el bombo: «Cada quinze dies venia en Pagès [un flabiolaire d'Arbúcies que li deien Pagès] a fer ball amb el flabiol i el bombo, sí: Tirolí, tirolí, tirolí».⁵⁰ Aquests músics ambulants arribaren a tenir una gran popularitat, segons els informants, i formen part del record de tota una època. També hi ha records de balls fets amb manubri, com a Arbúcies cap als anys trenta⁵¹ o a Montseny: «[El jovent de la parròquia de la Castanya, el diumenge al vespre, baixaven al ball] a Montseny. [Feien ball] amb un manubri: cataclinc, cataclinc, cataclanc! Cataclinc, cataclinc, cataclanc!».⁵² A partir dels anys quaranta, la gramola substituï progressivament aquests instruments:

*«A la sala de ball teníem una gramola amb discos. (...) Jo..., quan ballàvem nosaltres, ja teníem gramola i teníem els nostres discos. Pagàvem un tant cada mes de soci i llavors hi havia qui se'n cuidava per comprar nous discos ».*⁵³

Contractar tota una orquestra era car i no tan freqüent; es recoria a aquesta opció per les festes majors. Als pobles o veïnats que podien fer-ho era un element de prestigi respecte als altres per l'esforç econòmic que implicava:

«[L'any 1941-1942] La primera orquestra que va venir la vam llogar nosaltres! [el jovent que hi havia als masos]. Llavors érem joves i havíem llogat l'orquestra de Centelles. (...) [La festa l'organitzava] el jovent. I el senyor rector ens hi ajudava. El jovent [ho pagàvem], els socis que érem. Algunes vegades havíem tocat a pagar cada un un duro.

50. Dona, vuitanta-un anys, el Brull, pagesa.

51. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

52. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

53. Home, setanta-un anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

El senyor rector, perquè toquessin a l'església [durant l'ofici], també pagava. [També] ens portava els comptes i ens ho feia tot moltes vegades. Llavors ens repartíem els músics, un a cada casa o dos, els hi teníem de donar el dinar o sopar».⁵⁴

En aquell context de segregació entre els nois i les noies, el ball era no solament un dels pocs moments que permetien la trobada dels joves d'ambdós sexes, sinó també un escenari per representar-hi l'amor, per preparar noves parelles i trobar-hi futurs cònjuges. En l'escenari del ball tot estava ritualitzat perfectament. Els nois i les noies estaven separats els uns dels altres: «En el ball, a aquest cantó les noies i aquest cantó els nois».⁵⁵ El ball es fonamentava, com assenyala Vernier (1991: 190-195), en un interès per dissimular públicament les preferències per un noi o una noia fins que no existia un compromís públic de festeig i per fer el màxim nombre possible de coneixences. Aquest joc de l'elecció reflectia les relacions entre els gèneres: l'home hi tenia un paper predominant, mentre que a la dona se li atorgava una actitud més passiva i secundària. A la sala de ball, les cadires i els bancs es col·locaven entorn de la pista. Els nois i les noies, separats entre si, s'asseien o estaven drets en grupets:

«Llavors hi havien les orquestres que tocaven vuit balls, a la tarda. I a la nit, dotze. Tenies d'anar amb un paperet i la llibreta: «Quin ballarem amb tu? L'u o el dos o el tres». “Oh, aquest el ballo, aquest no el ballo». Tenies d'anar apuntant perquè, si no, escolta, et quedaves sense. I anaves canviant de balladora».⁵⁶

Tot i que les noies eren qui accedia a ballar o no, no podien refusar de forma continuada i amb males maneres la propos-

54. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

55. Dona, setanta anys, Sant Esteve de Palautordera, pagesa.

56. Home, setanta-un anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

ta de ballar d'un noi. Això anava en contra de la integritat del grup de joves, per la qual cosa aquesta actitud era sancionada negativament pels nois posant un ram de branques de patatera o bé de trompes de ceba a la casa de la noia que es volia avergonyir.

*«A les que havien portat una patatera o trompes de ceba, a les primeres clarors del dia es retirava immediatament, allò. [La patatera era] un símbol de despreci (...) perquè aquella noia a lo millor li havia dit, per anar a ballar, que no en públic».*⁵⁷

Aquesta diversificació permetia un cert control de les relacions interpersonals, però també feia possible que els joves expressessin als seus pares la seva voluntat d'elecció. La contradicció dels interessos dels pares i els fills es posava en joc, precisament, en l'escenari del ball. El ball era el decorat que salvava les aparences i que atorgava als joves una certa llibertat i espontaneïtat. La llibertat per a l'elecció de la parella, dissimulada o no, topava amb la presència dels altres parents al ball. Les mares de vegades acompanyaven les seves filles i amb la seva presència les intimidaven i els feien rebutjar els pretendents que no consideraven adequats (Estrada, Roigé i Beltran 1993).

4. «BALLAREM BALL PER ALTRE⁵⁸.» DEL BALL AL MATRIMONI

El ball era molt més que una distracció: era el lloc principal d'on podien sorgir les parelles. El llenguatge dels símbols indica-

57. Home, quaranta-sis anys; home, setanta-un anys, i dona, setanta anys, Sant Esteve de Palautordera, pagesos.

58. Home, setanta-un anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

va que, quan un noi o una noia repetia diversos balls, l'elecció de la parella estava feta:

*«I llavors, quan un noi i una noia començaven ja de volguer una mica d'això... [de començar a festejar], ja deien: "Bueno, escolta, ballarem ball per altre". Quan un noi ballava amb una noia ball per altre... [volia dir que hi havia alguna relació especial entre ells]. I llavors les mares ja estaven al tanto: "Mira, aquells ja ballen ball per altre"».*⁵⁹

Quan els membres de la parella s'havien «fet nuvis», començava la segona etapa del festeig. L'escenari del ball, que havia estat el primer lloc per al joc de l'amor, continuava sent l'àmbit central de la relació. Finalment, el noi es decidia a declarar-se, però encara mancava l'aprovació formal de les cases respectives. Per això, malgrat que les relacions havien començat, la parella continuava freqüentant els mateixos llocs i fent les mateixes activitats, assistint al ball amb la mateixa regularitat que abans i amb els mateixos companys i les mateixes amigues. Quan la relació ja era coneguda, doncs, la parella continuava passejant amb els altres nois i les altres noies, però podien aprofitar alguns moments d'intimitat per parlar tots dos sols separats del grup.

Era l'inici d'una relació que podia durar diversos anys i que havia d'estar acordada amb els pares dels dos masos. Però el matrimoni, fos per acord familiar o iniciat a través de l'amor nascut a la pista de ball, sovint era un joc d'equilibris entre l'amor i l'interès (Estrada, Roigé i Beltran 1993). És cert que els records dels informants ens parlen únicament del segle XX i que abans els acords matrimonials podien haver estat l'origen de molts matrimonis, però els sentiments, les emocions construïdes socialment, sempre han tingut un paper fonamental en els mecanismes de

59. Home, setanta-un anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

reproducció social. A la pista del ball començava un procés llarg d'acords i negociacions entre cases fins a arribar al matrimoni, procés que hem explicat en un altre capítol.

La cerimònia del matrimoni expressava simbòlicament la transferència d'un dels dos cònjuges d'un mas a l'altre o la partida d'ambdós de la casa paterna, per la qual cosa els rituals del dia del casament començaven amb la sortida dels nuvis de la casa respectiva de procedència i acabaven amb la seva arribada a una casa nova o a la d'un dels dos on viurien, habitualment amb el trasllat de la núvia a la del nuvi. En aquest interval es materialitzaven el matrimoni i el canvi de residència i d'estatus de les persones que es casaven. El caire festiu de l'esdeveniment contrastava amb el caràcter sovint dramàtic que suposava per a la núvia el canvi de residència, quan aquesta se n'anava a viure al grup residencial del marit (Roma 1982, González Bueno 1986).

El ritual matrimonial era un acte complex que comprenia tres elements principals (Bozon 1991: 51): un cicle de transferències d'objectes i de béns; una transferència de persones, sobretot el pas d'una dona de la casa del seu pare a la del seu marit; i la prova de la personalitat dels cònjuges el dia del casament. Les cerimònies semblen molt més organitzades entorn de la núvia que del nuvi o de la parella, de forma que la importància de la cerimònia sobretot destacava el paper que tenia la dona en l'esfera privada (Martin-Fugier 1988: 252). La cerimònia del casament s'estructurava sobre la base d'aquestes transferències, però també era el resultat d'una asimetria dels rols de l'home i de la dona. Així mateix, convé no oblidar que el ritual, tot i ser popular, era una institucionalització de l'acció de l'Estat i de l'Església, les reglamentacions dels quals incidien en la seva celebració (Bozon 1991: 49).

En les descripcions fetes de la celebració del matrimoni a la primera meitat del segle XX es dona a la boda una importància relativament inferior a la que adquirí posteriorment. Així ho expres-

sava una informant: «[Abans] no hi havia gaire cuento pels casaments». ⁶⁰ Tot i el desplaçament fins a l'església i malgrat el caràcter formalment públic de la cerimònia religiosa, la boda tenia, habitualment, un caràcter exclusivament familiar, de manera que els assistents només eren les persones que havien estat convidades a la celebració, generalment un nombre reduït. Des dels anys cinquanta el casament ha adquirit una importància més gran amb l'assistència de més parents i amb el costum de les cases amb una posició millor de celebrar l'àpat del casament al restaurant.

La cerimònia del casament, al contrari que actualment, no era considerada com el moment principal del procés matrimonial. La signatura dels capítols matrimonials i altres accions que tenien lloc al llarg d'aquest procés tenien un paper tan important com la cerimònia mateixa. La cerimònia va convertir-se en la part central del procés només amb la pèrdua d'importància de l'atorgament de capítols i la consideració del matrimoni com un afer de la parella, cosa que va implicar la presència dels pares i d'un nombre més gran de convidats.

Vegem la descripció que fa del dia del seu casament un informant:

«Jo em vaig casar al Montseny i el meu germà també s'hi va casar, al Montseny. I vam fer el dinar a casa. No sé, va fer un dia molt estrany, un dia que n'hi ha per... Bueno, la nit abans del casament, va caure un temporal de pluja i neu a la muntanya! Neu, però molt avall, eh? I llavors nosaltres amb la dona havíem d'anar al Montseny al capellà, a confessar-se, i llavors (...). Al dematí, hi vam anar-hi a les cinc del matí. I era pel desembre, eh? Es feia al matí, mig plovent, que ja havia parat bastant, però encara plovia una mica. I vam arribar al Montseny, i ja ens ho havia dit, això: "Quan arribeu, piqueu a la porta i ja us obriré". Vam picar, i ens va obrir la porta, ens va fer foc, que ens

60. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

*escalféssim; diu: “Escalfeu-vos bé, i quan estareu calents, anirem cap a fer feina”. I bueno, vam anar, i llavors cada u cap a casa seva. I llavors, bueno, després cap al Montseny a casar-se, és clar, un fart de caminar».*⁶¹

El matrimoni entre masos implicava tot un conjunt de desplaçaments entre un mas, l'altre i l'església on es celebrava:

*«Amunt i avall! [Ens vam casar] a les dotze o la una; eren les dotze, em penso. Mare de Déu, va fer un temps de pluja! Vam sortir de l'església i ho vaig veure; dic: “Ja ens podem fer la idea de tornar cap a casa”. Però res, no vam ser a temps d'arribar enlloc; aquell ploure, tot-hom ben amarat, me cagundenà, però va ploure! A casa hi hagués hagut calefacció, aquestes coses, però (...). I al desembre, eh? I el dinar el vam fer a casa [del nuvi], allà era més gran, hi havia més puesto. [El mateix dia] vam venir cap aquí [el mas de la núvia on van posar-se residir]».*⁶²

El vestit blanc de la núvia va anar esdevenint un element més habitual en els casaments a partir dels anys seixanta. Abans, però, el vestit estava relacionat amb la posició econòmica i, amb l'excepció de les filles dels masos més benestants, es buscava un vestit que servís per a altres ocasions. Una masovera descrivia així el seu vestit de casament: «El vestit era un vestidet negre, corrent. Llavors [anys quaranta] es feia un vestit negre, normal, i que ja servia per sempre».⁶³ Una altra informant ens explicava com al principi dels seixanta la seva mare no la va deixar casar de blanc perquè considerava que era un símbol de riquesa:

61. Home, vuitanta-quatre anys, Montseny, pagès.

62. Home, vuitanta-quatre anys, Montseny, pagès.

63. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

Casament de
Fina Juncà
(c.1955-56)
(Arbúcies).
Autor
desconegut.
Arxiu fotogràfic
del Museu
Etnològic del
Montseny

«Però, vull dir, quan em vaig casar o ens volíem casar, perquè ja en tenia vint-i-un, d'anys; quan em vaig casar, tot i que siguent joveneta i bastant innocent, vist ara... Jo, la meua il·lusió era casar-me amb un vestit blanc, no els hi demanava res més, només el color blanc, ni que fos llarg, ni que fos més maco, ni que fos més lleig, blanc! [La mare] lo primer de tot que em va dir que si em casava blanca no vindria a casament. Jo això em va sentir com una bomba, saps? Em va saber molt greu (...). Deien que ells no eren pas rics per jo anar blanca».⁶⁴

El negre era un color molt habitual en els vestits i no tenia connotacions de dol:

«Hi havia molts que es casaven de negre, i jo, va ser negra. (...) Aquell vestit no era dol, dol. Negre, però no era dol dol. [Era] un vestit nor-

64. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

mal i senzill, però la roba feia com un... No sé si en deien brocat o algo així... Feia com un relleu, com un estampat, però tot negre, però feia com un relleu... Un brocat, però més setinat».⁶⁵

El color del vestit indicava les diferències:

«I en canvi, les meves cunyades, totes dues [es van casar de blanc]. Els meus germans, pues, de calés, si fa no fa, també estaven igual, vull dir... I les meves cunyades, totes dues... Una no, una va anar blanca i curta, però l'altra blanca i llarga (...). Aquesta es va casar de llarg, ja, blanca, i lo que em va donar més ràbia, perquè el dia que jo em vaig casar [hi havia tres casaments seguits a la parròquia]. Llavors jo vaig veure que pujaven les altres dues núvies, les dues blanques i llargues, i vaig mirar amb una cara... allò [pensant:] "Quina sort!"».⁶⁶

Des del principi del segle XX, va anar generalitzant-se fer un viatge de noces. Primer només el feien els membres de les cases amb una posició millor, que podien permetre's prescindir durant uns quants dies del treball dels fills i que disposaven de diners per pagar el viatge. Els primers viatges es feien cap a Barcelona o altres ciutats properes; els nuvis molt sovint s'allotjaven a casa de parents: «Ens vam casar el dimecres i el dissabte vàrem tornar cap a casa. I encara perquè hi havia l'oncle allà, a Barcelona, que ens va portar a veure una comèdia, i ja va estar. I és clar, arribant a casa, a la feina».⁶⁷ La Guerra Civil, que havia portat molts nois lluny del Montseny, també va influir en el destí d'aquests viatges, com s'explica en aquest altre relat:

«Bueno, havent dinat vam marxar, vam anar cap a València. Vam voltar una mica avall. Sí, quinze dies. No hi havia cèntims, no hi havia

65. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

66. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

67. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

cèntims. La gent es queixen ara que no hi ha cèntims, però sí que n'hi ha; llavors no n'hi havia, no es podia fer massa cosa, no. Sí, el pare em va dar mil cinc-centes peles [riu], i on podies anar? I la dona, sa mare també li va dar mil cinc-centes. Tres mil peles. I vam passar quinze dies, no vam pas passar gana. Vam anar a Barcelona, vam anar a l'Hotel París, sí, l'Hotel París. Ja ens vam posar allà; un dia hi anàvem a dinar, l'altre dia no hi anàvem... Ens van tractar bé, aquella gent. Vam arribar fins a València, i em va agradar anar a València, perquè amb la guerra hi havia estat. Tot allò de Castelló de la Plana cap a València, a veure com havia quedat. Ja no es coneixia res, ja no es coneixia res, tots els arbres, macos, casi bé tot, vull dir que no... Semblava que hauria quedat molt destrossat, i no tant».⁶⁸

Les narracions sobre el matrimoni són un element bàsic del record femení, quelcom que les dones valoren especialment i retenen en la memòria. Definit amb freqüència en els estudis jurídics com un acte de simple aliança, els records dels informants ens el presenten com un acte molt més càlid, com un dia bàsic en la vida del mas en el qual no solament es formalitzaven acords econòmics, sinó que s'originaven nous projectes de vida. Com assenyala Segalen (1981: 109), el matrimoni era un conjunt de cerimonials que s'estenia durant unes jornades llargues. Des dels primers contactes fins al casament, des dels preparatius fins a les darreres separacions, una varietat de rituals permetia passar als nuvis, sense una ruptura forta, de l'estatus de joves solters al de casats.

* * *

Al llarg d'aquest capítol hem vist un àlbum de família comprès entre la infància i el matrimoni, i en el qual els records ens suggereixen les diferents etapes de la vida fixades en la memòria dels seus

68. Home, vuitanta-quatre anys, Montseny, pagès.

protagonistes. Han aparegut l'interior de la vida familiar, la diversitat de jerarquies existents, el món dels nens i joves dependents i la manera com s'anaven formant els mecanismes de transmissió dels valors culturals. Les relacions constants entre el mas i els altres espais de socialització (l'escola, el poble o l'església) ens han mostrat la diversitat de les pràctiques i la forma en què la comunitat també imposa les seves normes en el procés de socialització dels nens. Passem d'un control social exercit gairebé exclusivament pel mas a una complementarietat d'institucions en la transmissió dels valors.

Passant d'una edat a l'altra, de la infància a la joventut, els nois i les noies veien que les seves activitats lúdiques anaven sent substituïdes pel treball intens dins del mas, però en canvi, veien que se'ls eixamplava l'àmbit d'actuació. Entre els dies de joventut i el matrimoni hi havia uns anys en què els joves, situats dins del grup juvenil, tenien un cert marge d'acció i es convertien en un mecanisme de relacions entre masos i entre pobles. Les ocasions de retrobament eren diverses: les festes, les celebracions familiars, el ball i fins i tot algunes activitats agrícoles. No era, però, un espai de formació o d'oci com l'entenem avui, ja que des de molt petits, els infants i encara més els joves treballaven al mas i col·laboraven en les tasques que s'hi feien. I sovint eren enviats a treballar a una altra casa o al poble com a mossos o criades. Tanmateix, malgrat el domini patern, les descripcions sobre la infància i la joventut són, freqüentment, malenconioses i idealitzades en la perspectiva del temps.

Els discursos orals també permeten apreciar ruptures entre generacions, canvis que són matisats en la perspectiva del temps i que són barrejats en uns relats en què la dicotomia passat-present esdevé el fil conductor. Com que els relats han estat construïts en l'edat adulta, la visió dels anys de la infància i de la joventut, incloent-hi el matrimoni, és unitària des del present. Però, com els haurien explicat aquestes mateixes persones en aquell moment? Quina era la visió de la vida als masos dels nens i dels joves als anys vint, trenta o cinquanta?

7. «Havia de saber agafar la gallina pel caldo.»

La dona al mas

L'hereu d'una rica masia del Montseny va quedar captivat per la visió d'una dona d'aigua en un gorg, enamorant-se ambdós de seguida. La dona va accedir a casar-se amb ell a condició que mai li recordés el seu origen i la condició de dona d'aigua. El matrimoni va viure en harmonia i prosperitat durant molt de temps, i van tenir fills. Una tarda, la tempesta amenaçava arruïnar la collita, i la dona manà als seus treballadors de collir precipitadament el blat, tot i no estar prou madur. Davant l'estranyesa d'aquests, es posaren en contacte amb l'amo, que recriminà a la dona el fet de no saber-ne res, de collites: «Què n'has de saber, tu, de collites, si ets una dona d'aigua!» A l'instant, la dona va desaparèixer mentre unes grans tempestes feien malbé la resta de les collites, comprenent l'hereu que la dona havia intuït les tempestes i que ell s'havia equivocat recordant-li el seu origen. Des d'aquell moment, el mas començà a decaure sense la presència de la dona, però més tard, la dona tornava cada nit per pentinar i cuidar els seus fills, marxant a l'albada. Però el marit, per més que ho intentava, no va aconseguir mai més tornar a veure la seva dona, però cada matí trobava entre els cabells de la seva filla una llàgrima convertida en perla procedent dels plors de la seva muller. D'aquesta manera, el mas continua sent pròsper gràcies a l'ajuda de la dona, però el marit no tornà mai més a veure-la.

La llegenda anterior no solament és una narració captivadora coneguda en versions diferents en uns quants pobles del Montseny i que apareix en l'audiovisual *Llegendes del Montseny*, que es projecta al Museu Etnològic del Montseny, a Arbúcies. La història de les dones d'aigua també és una història magnífica que

ens explica les relacions entre homes i dones a l'interior del mas. La dona d'aigua que apareix a la narració té un origen incert, desconegut, i que es casa per amor i no com a resultat de les aliances matrimonials, que semblaven guiar bona part dels matrimonis entre masos. En la història hi ha, doncs, un advertiment respecte als matrimonis incerts, desconeguts. Però després la dona adopta clarament el paper que l'estructura social del mas li dóna: reservada, sense immiscir-se en els afers del marit, i bona mare. Fins i tot, com es pressuposa en la vida social del mas, la dona perd la identitat del seu origen per convertir-se en un membre més del mas. Quan, malgrat tenir raó en la llegenda, pren una decisió referent a les collites, el marit s'entuja perquè dóna per suposat que una dona no sap d'aquests afers. Així i tot, la història continua amb un trencament de la relació marital, però no de les funcions de la dona mare, que continua vetllant pels seus fills i fins i tot, encara que de forma secreta i invisible, per la prosperitat del mas. Als esposos de la llegenda, d'aquesta manera, se'ls nega qualsevol relació marital o amorosa, però la casa continua funcionant amb el rol de cadascú.

En la realitat, l'organització dels treballs i dels espais dels masos descansava en una concepció complementària d'homes i dones. Tot el conjunt de relacions familiars i socials partia d'aquesta doble perspectiva masculina i femenina. Tanmateix, els estudis sobre el món dels masos han prioritzat, habitualment, una certa imatge masculina i estructural en la qual s'analitza sobretot la transmissió hereditària entre els homes i en la qual la dona queda en un segon terme, i se li atribueix un rol secundari reduït, fonamentalment, al paper de mestressa de casa. Però si la dona apareix poc en les narracions sobre la vida al mas, és més per la visió masculina d'aquestes anàlisis que pel paper que hi desenvolupava.

L'evocació del passat per les dones entrevistades –del seu passat o del de la seva mare– les porta a trobar-se de nou amb la seva

família d'origen, a recordar els sentiments envers el seu pare i la seva mare, a ordenar aquestes imatges amb l'enyorança o el rebuig d'aquestes relacions que hom evoca des del present (Prat 2004: 117). En general, l'ideal actual d'igualtat es contraposa amb la imatge d'un passat en què es creia que la dona tenia un paper secundari, un paper similar al que presenta la llegenda de la dona d'aigua. Però quan aprofundim en els relats sorgeix una visió de la dona amb un poder poc visible però efectiu. De fet, en la societat pagesa, com afirma Segalen (2000a: 212), es desenvolupaven dues sociabilitats paral·leles: la dels homes i la de les dones. Ambdues no es consideraven iguals, de manera que la cultura masculina veia com a secundària la femenina. El comportament dels homes s'orientava més als aspectes formals i públics (la representació familiar, les decisions sobre l'economia i els elements productius), mentre que el de les dones es dirigia més als aspectes informals i a l'àmbit domèstic. Tanmateix, pel seu treball, per les relacions socials que generava i en què participava, i per la seva funció en la reproducció biològica i social del mas, la dona tenia un estatus molt més important que el que apareix en les visions sobre el passat.

Sorgeix, en definitiva, una imatge aparentment contradictòria de la dona al mas. D'una banda, constatem la seva posició dominada en analitzar l'autoritat masculina i el paper preeminent de l'home amb relació a l'exterior. Però d'una altra banda, en les entrevistes esdevé manifest un paper més valorat i actiu: ella era qui assegurava la reputació del mas a través de la imatge que proporcionava, tenia un cert poder per gestionar el pressupost familiar i tenia un paper fonamental en la continuïtat del mas a través de l'educació dels fills. Per això, en la societat dels masos es valorava sobretot el paper de la dona activa, ja que el treball femení era imprescindible per al funcionament del mas.

La posició de la dona al mas i la diversitat de rols que tenia constitueixen el tema de què tractarem en aquest capítol, sempre

a través de les entrevistes fetes sobretot a dones que viuen en un mas o van viure en masos.

I. «ANAVA DIENT EL ROSARI MENTRE PELAVA PATATES.»¹
EL PAPER DE LA DONA AL MAS I ELS ROLS DE GÈNERE

La regulació dels rols de gènere descansava en una posició asimètrica que es manifestava sobretot en l'afirmació pública de l'autoritat masculina –que havia de ser mantinguda si més no en aparença–, però que a l'interior de la casa es concretava en un repartiment de tasques i rols diferents però complementaris. Per això és tan interessant la narració de la dona d'aigua que encapçala aquest capítol, en la qual els esposos comparteixen responsabilitats de gestió de la casa, però el marit s'enuïja quan la dona assumeix una funció pública d'autoritat. En la llegenda, l'home no pot reconèixer públicament que la dona prengui cap decisió sobre els àmbits de la seva autoritat (la producció agrícola), però sense la presència de la dona el mas s'enfonsa econòmicament. Sorgeix així un discurs sobre la dona que descansa en tres supòsits: una posició jeràrquica inferior, una posició econòmica complementària entre ambdós cònjuges i el fet d'haver-hi dues formes paral·leles de sociabilitat. Aquest discurs apareix en les narracions tant dels homes com de les dones entrevistats.

L'organització de les tasques al mas feia imprescindible tant el treball de l'home com el de la dona. El primer comprenia les activitats agroramaderes i forestals i la representació de la casa en la comunitat, mentre que el segon incloïa les feines relacionades amb la producció i l'elaboració dels aliments, la cura de la llar i l'atenció a les persones. Per això, es considerava que les dones havien de tenir un conjunt de trets de caràcter i qualitats morals

1. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

per desenvolupar el seu rol com a pageses: ser treballadores, netes, endreçades, bones administradores i estalviadores, valentes, humils i obedients. La maternitat era un element clau per al desenvolupament ple de la dona, ja que els fills asseguraven la força de treball i la continuïtat de la casa, però calia compaginar-la amb les altres obligacions que tenia com a pagesa (Estrada 1994: 76). Però a més, en un sistema de casa com el que es donava al Montseny, també cal tenir en compte els mecanismes d'autoritat representats per la figura generalment masculina de l'hereu i el fet que en la major part dels masos, la dona era qui en casar-se abandonava casa seva per anar a viure al mas del cònjuge, amb la qual cosa quedava en una posició més dèbil i inferior.

Als masos montsenyencs, al llarg de tot el període estudiat es donava una separació entre el que podem anomenar *àmbit masculí* i el que en podem dir *àmbit femení* dins la casa i en el conjunt de

Can Villena,
Mosqueroles,
(Fogars de
Montclús).
Autor: Josep
Maria
Armengol. Arxiu
Fotogràfic
Centre
Excursionista de
Catalunya

la societat. La segregació entre una esfera i l'altra es manifestaven tant en les activitats fetes pels homes i les dones com en la utilització diferent de l'espai que feia cada gènere (Reiter 1975: 254, Rogers 1980: 65). La masia, la casa, era l'àmbit a partir del qual s'estructuraven dos espais bàsics de la vida social. El primer, l'espai interior, corresponia a la vida domèstica i es considerava com un domini femení, una responsabilitat exclusiva de la dona, en el qual l'home intervenia poc. L'exterior, per contra, era l'espai de l'home. Aquesta segregació, tanmateix, la majoria de vegades es concretava en una visió i utilització diferenciada dels mateixos espais en funció de les activitats que feien l'un i l'altre més que no pas en una separació entre un espai masculí i un altre de femení (Estrada 1994: 74).

Aquest model viscut i percebut només és, però, una part de la realitat. Tot i que no creiem que es pugui afirmar, com fan Segalen (2000a: 212) i Rogers (1980), que en la societat pagesa «el mite de la dominació masculina» sigui una ideologia de la comunitat local, els relats de les persones entrevistades sovint donen una imatge força diferent segons la qual la dona adquireix una posició de més igualtat i consideració quan s'analitza més el conjunt de la dinàmica del mas. És evident que una cosa són els models de la manera com s'ha d'actuar, pensar i sentir, i una altra és la forma com realment s'actua, pensa i sent. Els homes i les dones donaven una imatge de l'autoritat masculina, sobretot en públic, però en l'àmbit domèstic el treball quotidià de la dona era no solament imprescindible, sinó sovint determinant. Segons molts relats, les dones no eren simples transmissores de la propietat en el moment del matrimoni, sinó que, com en el cas de les dones d'aigua, eren decisives com a administradores del mas per a la seva prosperitat o la seva decadència. La dona guardava els ingressos familiars, produïa molts dels recursos alimentaris que es consumien i proporcionava molts dels serveis imprescindibles per a la vida al mas.

Dins dels masos, molts cops la dona tenia la funció d'administrar el pressupost familiar. També s'encarregava d'obtenir uns ingressos suplementaris molt valorats en una economia poc monetària a través de la venda al mercat. La venda dels excedents de l'aviram i dels productes de l'hort, que controlava ella mateixa, era un dels mitjans que permetien l'entrada de diners en metàl·lic:

*«Abans les dones anaven a mercat i feien els seus cèntims dels ous, dels pollastres, dels conills, i elles sabien que es feien, també, el seu jornal. Treballant a les cases de pagès. I era el sou que tenien elles, les mestresses de casa».*²

A l'interior del mas, no solament eren decisius el treball de la dona i el seu rol com a administradora. També cal tenir en compte el fort valor simbòlic que adquiria el poder de la dona. Ella era qui assegurava la posició de la casa segons la imatge que proporcionava del mas. Una mala mestressa, igual que un mal hereu, conduïa el mas a la ruïna. La dona no podia prendre el poder públic, però l'home havia de comptar-hi i consultar-li els diferents afers familiars. Com la dona d'aigua, la dona sovint era vista amb els ulls de l'home com un ésser misteriós, de difícil govern, amb un poder difús inscrit al cos. La cançó següent, que, segons la informant que ens la va donar a conèixer, era cantada en les vetllades familiars al costat del foc quan els nens havien anat a dormir, mostra a través de la sàtira una certa prevenció envers l'autoritat de la dona en l'àmbit domèstic i en les relacions matrimoniales:

«Creu-me, Jeroni no et casis, si un bon consell t'haig de dar. La primera nit de nuvis, jo em creia que estava al cel, va durar set o vuit dies

2. Home, setanta-un anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

aquella lluna de mel, però totes aquelles delícies prompte es varen acabar, la dona ja va voler governar. Ja no he pogut ser més duenyó de les meves accions, així és que a casa nostra mai s'acaben les raons. I de lo que més m'he sentit, és que no em vol a dormir al seu llit. Només em fa estar allà fent sentinella, tocant una esquella, amb l'orinal a la mà, quan ella vol pixar. Vull renegar, vull renegar de qui em va casar. L'endemà al matí em fa anar a buidar el bací, i crida a les veïnes: "Atabaleu-lo, al meu marrà, que ara passarà amb l'orinal a la mà". Vull renegar, vull renegar de qui em va casar».³

Totes aquestes qüestions també s'han d'analitzar tenint en compte el procés de canvi dels masos i de pèrdua d'importància econòmica de l'agricultura que s'ha produït des dels anys seixanta del segle passat. En aquesta transició del mas pagès al mas de serveis, el paper de la dona ha canviat i el seu estatus ha guanyat importància com a impulsora, en molts casos, de la transformació del mas vers el turisme, ja que molt sovint ha estat qui ha abandonat l'agricultura més ràpidament i qui ha cercat altres activitats econòmiques. Per això, en molts casos, les dones dels masos han estat les encarregades de governar el pas vers altres activitats, com la dels restaurants o la dels allotjaments rurals. Reduïts a la seva condició més tradicional, molts homes han continuat l'activitat agrícola, mentre la dona cercava activitats noves que a poc a poc s'han convertit en la principal font de finançament del mas.

2. «ANAVA AMB L'AVI A MERCAT PERQUÈ ERA LA PUBILLA.» LA DONA PUBILLA

Bona part de l'autoritat de l'amo dins del mas es fonamentava, més que en la seva condició d'home, en la seva categoria d'hereu,

3. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

de persona que havia rebut la transmissió de la propietat. Per això és interessant veure el que succeïa quan, fos per absència d'hereu masculí o per incapacitat d'aquest (Pelegrí 1993 i 2004), la filla primogènita era nomenada pubilla. Com variava el sistema d'autoritat al mas? Com es transformaven les seves expectatives i estratègies matrimonials? Era gaire diferent la formació que rebia? Sens dubte, l'estatus de la dona comportava, llavors, una altra situació tant en la seva posició social com en les seves expectatives matrimonials.

La història de la Carme,⁴ nascuda poc temps després de la fi de la Guerra Civil, és un bon exemple de la posició social d'una dona pubilla, de l'educació rebuda i de la seva situació dins del mas. Era la primogènita de quatre germanes i va ser considerada la pubilla fins als setze anys, quan va néixer el seu únic germà i l'hereu posterior. Llavors va deixar de ser la pubilla, però durant tots aquests anys va rebre una educació especial i fou preparada per a la seva futura funció. Això, en el seu record, comportava un tractament especial, incloent-hi la forma en què era coneguda públicament, *la pubilla*:

«Tota la gent que pujava al mas, que en venia molta, només em cridaven per la pubilla, no em deien ni el nom, cosa que a la meva germana Maria tothom li deia "la Maria" i tothom deia: "Aquesta és la pubilla?", "i la pubilla?". O sigui, em senyalaven amb el dit com si fos... Com si fos una espècie rara!».

La diferència en el tractament implicava un reconeixement explícit de la seva posició, però a banda de la diferència en el tractament, l'entrevistada recorda tot un conjunt d'ensenyaments especials, propis de l'administració de la casa i del patrimoni. Era la formació com a pubilla:

4. El nom propi i alguns detalls de la informant han estat canviats per preservar-ne l'anonimat.

«Llavors, cada quinze dies es pastava, es feia el pa. Jo amb un tamboret ja m'estava allà, i també fent el pa m'ensenyaven a fer coses (...). Jo, ja de petita petita, vaig començar a anar amb els caçadors, perquè jo sé tirar tiros! Vull dir, tot això, perquè em tocava com a pubilla. Bueno, doncs la meva germana no venia, però jo sí (...). Em feien anar a mercats, i em feien anar amb el ramat, i em feien comptar les cabres, allà amb el pastor».

La Carme recorda moltes coses que li eren ensenyades perquè era pubilla, però que no s'explicaven a les seves germanes, cosa que, en definitiva, determinava una transmissió molt diferent de coneixements:

«És que ho havia de saber fer [pel fet de ser pubilla]. No vol dir que ho fes, ho havia de saber fer. I havia de saber agafar la gallina pel caldo, perquè si era vella, malament, però joves tampoc les pots agafar. Després els polls; quan era el temps de les lloques, teníem una habitació a la masia que era només per les lloques. Bueno, quan era el temps de les lloques, ja havia de conèixer la gallina que feia un "cloc, cloc", una cosa rara: "Mira, aquesta anirà per lloca" (...). Els conills, havia de saber tota la classe d'herba que donen als conills. O sigui, jo me n'anava amb la masovera a buscar herba pels conills, perquè hi havien unes herbes que els hi agradaven més que les altres, però n'hi havien unes que potser els hi farien mal, i si alguna vegada la barreges potser no passarà res, però d'aquesta no en poden tenir tanta. Llavors amb la masovera anàvem a buscar l'herba pels conills, però la meva germana no (...). Després, el bestiar, el que era el bestiar domèstic, això era una cosa, que això ja se'n cuidaven les minyones, això era per supervisar. Ah!, a mi em feien aguantar, quan mataven la gallina, el pollastre, el conill, tot això, a mi em feien aguantar l'animal, la iaia em deia: "Veus com ho tens de fer?", i jo tancava el ulls».

Tot plegat implicava unes fortes diferències amb les seves germanes:

«Perquè mentre elles [les seves germanes] jugaven amb les filles dels masovers, perquè sempre estava ple de canalla, jo havia de fer unes altres coses, i havia d'escoltar molt lo que diguessin».

La diferència en el procés d'educació arribava fins i tot a l'escola. La Carme va anar interna a un col·legi de monges. El seu avi va convenir amb les monges que havia de rebre una educació especial:

«Bueno, llavors vaig anar interna a un col·legi (...) i l'avi els hi va exigir que jo havia de saber, correctament, parar una taula. Ser com ara que en dirien relacions públiques; llavors això no es deia, però la pubilla havia de sapiguer parar una taula, de fer el menjar, de comportar-se amb gent. O sigui, que fos una persona educada. Quatre anys de piano, perquè sapigués tocar el piano, això no vol dir que me'l comprassin, que no en vaig tenir mai, però jo havia de sapiguer tocar el piano. Havia de..., bueno! Vam fer batxillerat, però a mi m'exigien més, i havia d'estar al quadre d'honor! Evidentment vaig ser de les primeres de classe, no em tocava cap més remei! Jo havia de treure, havia de tenir més sobresalients que totes, millor si podia ser la primera de tot el curs. Estava al quadre d'honor, evidentment, perquè jo penso que la monja, si no em fot al quadre d'honor, l'avi em faria fora de casa! O sigui, aquesta diferència, saps?».

Com a pubilla tenia un seguit de diferències respecte a la posició i l'estatus, simbolitzat sobretot pel fet que el seu avi, l'amo de la casa, era qui s'ocupava més de la seva educació i decidia tots els aspectes que hi estaven relacionats. Però a més, el seu rol era manifestat als veïns. Així, «a l'església, jo gairebé sempre havia d'anar amb la mà de l'avi, mentre les meves germanes s'estaven al costat dels pares». I els privilegis s'estenien fins i tot a l'escola on anava:

«El dia del mercat, que baixava l'avi, va dir a les monges que la pubilla havia d'anar a mercat amb ell, que era la condició que ja els hi posava, que en aquest col·legi ja hi havien estat les meves ties, les seves filles. La meva germana, si no volia venir, era igual, venia algunes vegades, però algunes vegades no».

La situació de la pubilla era més difícil i insegura respecte a la seva posició que la dels hereus (Pelegrí 2004: 269, Medio 1986: 260), perquè hi havia tot un conjunt de condicionants que sempre la feien estar sota la pressió i la incertesa de si, finalment, seria la propietària del patrimoni o no. Això és el que li va passar a la Carme en néixer un germà, que va substituir-la immediatament en la posició del receptor de la propietat, tot i la diferència d'anys. De totes maneres, la seva narració ens permet veure com era el procés educatiu i l'estatus d'una pubilla. Ens permet veure, a més, les implicacions i les contradiccions que es produïen en la figura de la dona. Com assenyalen Pelegrí (2004: 270) i Piniella (1986: 129), el fet que la pubilla fos hereva i dona la col·locava en una posició contradictòria, ja que disposava d'unes prerrogatives diferents en un sistema en què el concepte de superioritat masculina era prioritari en la ideologia social i en què la idea d'autoritat anava unida amb el sexe masculí.

Com hem vist en la narració, la Carme era preparada perquè quan fos propietària prengués unes decisions sobre la hisenda que habitualment eren deixades a les mans de l'home sobre la compra i la venda de productes, l'orientació dels cultius, l'economia domèstica, les tasques de la casa, l'educació i la cura dels fills.

3. «FER ELS MENJARS, RENTAR I NETEJAR.»⁵ LES FEINES DE LA DONA

En els sistemes d'herència indivisa l'hereu acostuma a ser el fill primogènit i «en conseqüència són els homes els protagonistes en la producció i la seva és la posició de prestigi. El paper adjudicat a les dones és socialment més invisible, però, a la pràctica, tan important com el masculí» (Soronellas 2006: 39). Als masos del Montseny, especialment als de dimensions mitjanes o petites, la dona tenia un rol productiu molt destacat, ja que la seva participació en les tasques del cicle agrícola era essencial. La característica principal del treball femení era la continuïtat entre els treballs domèstics de la casa i els treballs agrícoles. Ambdós tipus de feines no eren radicalment diferents, com en les societats industrials i de serveis actuals. El treball femení al camp era imprescindible i, com a tal, no tenia una natura diferent de tasques com la conservació d'aliments o la neteja. En el discurs dels informants no es fa una separació radical entre aquests dos tipus de tasques quant a la seva consideració econòmica. La masia (la casa) i el mas (les terres) es veuen com una sola unitat econòmica en què tots els treballs es complementen.

D'altra banda, la separació de les tasques domèstiques no era absoluta tant amb relació als espais com respecte als treballs. Les activitats es repartien entre un pol masculí i un de femení, pols que comprenien un espai d'activitats que anava des de les exclusivament femenines fins a les exclusivament masculines passant per unes activitats que eren fetes de forma preferent per un sexe o l'altre i eren responsabilitat de l'un o de l'altre. Ara bé, que els homes i les dones participessin en les activitats vinculades amb l'altre sexe no suposa que la divisió sexual del treball fos menys important. De fet, quan els homes o les dones feien tasques assig-

5. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

nades, culturalment, a l'altre gènere, ho feien sota les ordres d'aquest i aquesta intervenció sovint era considerada com un ajut esporàdic (Estrada 1994: 75); per exemple, quan les dones anaven a treballar al camp, encara que fessin una activitat preferentment per a dones, els homes n'eren els responsables, i a l'inrevés, quan un home participava en una activitat femenina com, per exemple, fer conserves dels productes de l'hort, ho feia sota les ordres d'una dona.

Les descripcions que se'ns fa del treball femení comencen, habitualment, per les tasques domèstiques, en concret per les de neteja. Regar i escombrar el terra de les diferents estances de la masia era una tasca habitual: «Sé que era fusta [el terra] i sé que ho ruixàvem així amb la galleda d'aigua, amb les mans així anar ruixant, com si féssim... Com una espècie de regadora i llavors a darrera ben escombrat i ja ho teníem ben net i fregat!». ⁶ La neteja de la casa no era, tanmateix, la feina en què les dones ocupaven més temps als masos, ja que llavors, segons les paraules d'una informant, «no es gastaven tants detergents com avui». ⁷

A part d'aquestes feines, les dones tenien a càrrec seu tots els treballs domèstics, especialment l'elaboració del pa i la preparació dels aliments. Calia pastar el pa, normalment un cop cada quinze dies o cada setmana, una activitat que comportava un temps considerable: «El pastar porta feina, eh!». ⁸ Abans d'enfornar el pa, també feien una coca:

«Abans, el dia que pastaven, quan ja no tenien pa, abans d'enfornar el pa que feien foc a dintre d'aquells forns, feien ja una coca així, que encara no era acabada la pasta. I en deien una coca borda. (...) Res, amb deu minuts era feta». ⁹

6. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

7. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

8. Dona, cinquanta-sis anys, el Brull, pagesa.

9. Dona, vuitanta-nou anys, Breda, pagesa.

L'elaboració dels productes agrícoles i ramaders per a la seva conservació i el seu consum posterior també era una dedicació femenina. Així, una bona mestressa havia de saber assecar fruita, elaborar confitura, melmelada, conserva, formatge, etc. En aquest sentit, les mestresses d'una certa edat explicaven amb orgull i també amb un cert to de reprovació envers les dones que viuen als masos i ja no ho fan que elles fan tots aquests productes i els ofereixen al visitant perquè els tasti i comprovi la seva qualitat: «Que jo, lo que faig encara és cabell d'àngel. (...) Jo encara faig mató».¹⁰ La dona tenia un paper rellevant també en la matança, en la qual participaven tots els membres de la família i altres convidats, i en la preparació dels diferents productes del porc per conservar-los durant l'any. La mestressa decidia el destí de les diferents carns, la forma d'elaborar-les i dirigia tota la activitat: «La mestressa de la casa, que era la qui més o menys ho distribuïa».¹¹

Els records més antics també ens parlen del gran nombre d'hores que s'utilitzaven per fer bugada i cosir la roba: «Perquè ara no es va a cosir, però llavors [anàvem] apedaçats que l'un pedaça tocava l'altre».¹²

*«El que em recordo de petita, i a casa no encara, eh? Això, amb aquesta senyora, la mare d'en Sisco, l'àvia que hi havia, havia vist que havia fet lleixiu. Allò amb cendra. Allò sí que me'n recordo que en aquella casa ho havia vist. Però a casa, no me'n recordo que ho hagués vist, jo».*¹³

La roba d'ús freqüent era rentada més sovint, però els draps, la roba per fer la feina, els llençols i les estovalles es guardaven fins que n'hi havia suficients per ser rentats a la cendra, procediment per al qual s'invertien dos o tres dies. La bugada es feia a

10. Dona, setanta anys, Sant Esteve de Palautordera, pagesa.

11. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

12. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

13. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

casa posant la roba a sota d'una capa de cendra i abocant-hi aigua bullent. Després la roba s'havia de portar fins al riu o a les fonts per ensabonar-la i esbandir-la. Tanmateix el rentat de la roba al safareig era el procediment utilitzat per la majoria d'informants:

*«Teníem la vivenda aquí i havíem de voltar la casa per anar a rentar la roba, que hi teníem el safareig a l'altre cantó. I després, a continuació de la cuina, hi havia... Nosaltres li'n dèiem el terrat, però era com una sala gran d'un costat tot descobert, i només hi havia teulada. Com una mena de porxo».*¹⁴

Però sens dubte, una de les principals ocupacions era anar a buscar aigua, imprescindible per fer les activitats domèstiques, especialment als masos on no hi havia aigua corrent. Com indica Segalen (1980: 95), «es fa difícil comprendre com seria la vida diària sense aigua corrent, i la important responsabilitat que era confiada a la dona amb la gestió del preciós líquid. L'aigua serveix per preparar i cuinar els aliments dels homes i dels animals, també serveix per beure els homes i animals, per fer bugada i per a la higiene corporal». Aquesta relació entre la dona i l'aigua va implicar una afinitat simbòlica entre ambdues, entre rentar i el simbolisme de la purificació a través de l'aigua. Segurament la llegenda de les dones d'aigua no hi és aliena. A través del trasllat, el consum i la manipulació de l'aigua, acomplia tasques materials i de producció.

La cura dels animals domèstics també era responsabilitat de la dona, sovint amb la col·laboració de les seves filles: «Les gallines i conills eren cosa de la mestressa»,¹⁵ «la mare, pues, es quedava a casa: al dematí començava conduint el bestiar, les vaques, els

14. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

15. Home, setanta-un anys, Viladrau, propietari.

conills, les gallines...».¹⁶ La seva responsabilitat consistia no solament en la cura dels animals, sinó també en la venda al mercat dels productes produïts per aquests. Com hem assenyalat més amunt, la venda dels excedents de l'aviram era una font d'ingressos per al mas controlada per la dona:

*«També, també [cuidàvem els animals]. Gallines... I anàvem a vendre: el cistell dels ous, els pollastres. I les gallines, quan eren velles, mira, les venies. I les lloques i polls. Tot. Tot ho teníem a casa».*¹⁷

Les tasques de la dona no s'acabaven en l'àmbit domèstic. La dona participava en moltes feines agrícoles, algunes de les quals eren considerades específiques de les dones, com ara collir casta-

Dona rentant roba al riu (Sant Celoni). Autor: Lucien Roisin. Arxiu de l'Institut d'Estudis Fotogràfics de Catalunya.

16. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

17. Dona, setanta anys, Sant Esteve de Palautordera, pagesa.

Dona transportant un cove amb feixines. Autor desconegut. Arxiu Fotogràfic del Museu Etnològic del Montseny.

nyes i olives, arrencar fesols, cavar sembrats.¹⁸ La seva participació depenia de les necessitats de cada casa, del moment del cicle agrícola i de la força de treball disponible al mas. «Lo que convenia» és l'expressió que algunes de les dones que hem entrevistat han fet servir per referir-se a les feines que feien al camp. Cal remarcar, a més, que les dones assumien amb més freqüència activitats considerades masculines que no pas a l'inrevés. Una dona, en cas de necessitat com, per exemple, la malaltia o la mort del marit, podia fer moltes activitats assignades als homes, men-

18. Home, vuitanta-sis anys, Montseny, pagès; home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

tre que un home no estava capacitat, socialment, per a les tasques femenines i necessitava l'ajut d'alguna parenta o la contractació d'una criada en una situació de necessitat (Estrada 1994: 75). Per això, quan demanàvem a les dones entrevistades la descripció de les seves activitats, després d'indicar les tasques exclusives, insistien que havien fet de tot:

*«Jo havia fet de tot. En el camp i a tot arreu. Mira, sempre es deia: "s'ha d'anar per lo que convingui més". I si convenia anar a sembrar, a sembrar; i si convenia anar... [a una altra cosa, s'anava a una altra cosa]. A tot, vaja. Jo hi havia fet molt, al camp. Sempre».*¹⁹

*«Cap a engegar els porcs, engegar les vaques, i a cavall... I fer lo que convenia a la terra. Perquè aleshores, a la terra, havíem de fer com els homes, a darrere d'ells. (...) La mare o jo, sempre, una anàvem amb la colla dels homes a treballar allà on fos».*²⁰

Com posa de manifest l'expressió «a darrere d'ells» de la citació anterior, les dones no tenien la iniciativa i la capacitat de decisió quant a les tasques del camp. Havien de seguir allò que determinava el pare, el sogre o el marit:

*«[De l'hort se'n cuidaven] el pare i la mare. Si el pare, per exemple, a la temporada d'hivern, que marxava més a bosc, i s'havia de fer alguna cosa, era la mare, eh? No vull dir que el pare es quedés alguns dies per fer alguna cosa, però allavores la mare, quan tenia el bestiar arreglat o així, guaita!, se n'anava cap al quintar a buscar el menjar del bestiar i si s'havia de cavar alguna cosa, cavar-ho... O més cap a l'estiu regar o lo que feia falta».*²¹

19. Dona, setanta anys, Sant Esteve de Palautordera, pagesa.

20. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

21. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

Dona amb un nen als braços donant de menjar a les gallines. Puigagut (Tagamanent). Autor: Lucien Roisin. Arxiu de l'Institut d'Estudis Fotogràfics de Catalunya.

Aquesta manca de capacitat de decisió en les activitats agrícoles i ramaderes feia que el treball de les dones en aquests àmbits fos considerat com una ajuda (Narotzky 1990), malgrat la important presència femenina als camps i l'esforç que suposava compaginar les tasques domèstiques amb el treball a la terra i amb el bestiar, cosa que reconeixien alguns homes entrevistats:

«[Dona:] Jo sempre havia d'estar amb ell [el marit], eh? Tallar menjar sec i coses així per fer pallers, i tot això havia d'estar. Ara al final no teníem mossos, eh? (...) Ens ho vam anar fent jo i tu [dirigint-se al seu marit]. Treballant molt, molt, molt, molt... Com burros, eh?

[Home:] Llavors no me'n donava compte, que tots treballàvem, però tu més. Perquè havies de cuidar-te de la canalla, la roba, fer el menjar i ajudar-me a mi. Encara no sé com tenies temps! No en tenies massa, no, de temps.

[Dona:] M'ho treia de dormir, que poques hores dormia». ²²

22. Home, setanta-vuit anys, i dona, setanta-tres anys, Sant Pere de Vilamajor, masovers.

Finalment, una de les tasques importants de la dona era la cura dels infants, els malalts i els vells de la casa. El paper de les dones en la reproducció humana ha fet que se'ls atribuís una capacitat i una disposició més grans per cuidar persones (Comas d'Argemir 1993: 69-72). L'opinió segons la qual les dones són més intuïtives, pacients i emocionals influeix en la consideració que estan més capacitades per tenir cura dels altres. Aquest aspecte, malgrat la seva importància, ha estat poc considerat en les explicacions sobre la societat del passat. En aquest sentit, les dones entrevistades es queixaven poc de les situacions viscudes respecte a les obligacions d'assistència. Amb tot, les narracions descriuen la càrrega de treball que això els suposava i que s'afegia als treballs habituals:

*«I els malalts! Feia dos mesos que hi era [a la casa] i es va morir el germà del meu home, que estava malalt. I tenia a la seva mare [del marit], que la vaig tenir tres anys ferida, que li havia de donar tot el menjar a la boca, i allà on la posàvem, s'estava. La llevàvem i la posàvem allà en una cadira. Tot s'ho feia a sobre... Tres anys! Oh! Si en vaig passar, de coses!».*²³

La cura dels infants era compartida per totes les dones del mas, de manera que les àvies, les ties i les germanes més grans també també prenién els nens i les nenes al seu càrrec:

*«Un germà del pare, que també és mort, érem tots dos nascuts del mateix temps. (...) Nebot i onclo. I ens portàvem dos mesos de diferència. I a tots dos ens havia criat la [meva] mare, en pau descansi».*²⁴

Les dones de cases de petits pagesos i jornalers que quedaven vídues amb fills tenien moltes dificultats per tirar endavant. Si no

23. Dona, vuitanta-nou anys, Breda, pagesa.

24. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

es tornaven a casar aviat, havien de buscar diferents feines per sortir-se'n i no dependre de la família:

*«I jo, mira, portava la nena a casa meu, allà amb els meus pares, i jo me n'anava a treballar a les cases [a fer feines], a fondes, a cuinar; també havia anat a enfornar i desenfornar [als forns de ceràmica de Breda], a fregar per les cases...».*²⁵

Les implicacions dels mecanismes d'ajuda familiar també incidien fortament en la dedicació de la dona a les feines domèstiques i en el treball fora del mas. La major part de les ajudes entre generacions, en un sentit i un altre, eren responsabilitat de les dones, i això generava, com avui en dia, uns mecanismes de relacions i de cooperació intergeneracional, fins i tot més enllà del model troncal.

4. «QUAN VÀREM SER MÉS GRANDETES, A SERVIR DE SEGUIDA!»²⁶ ANAR A SERVIR

En els relats de les dones entrevistades també apareixen diferències entre homes i dones pel que fa a l'educació. Entre els habitants dels masos és molt més difícil trobar-hi algun home que no hagués estat escolaritzat, encara que sigui poc temps, que dones que no haguessin assistit a mai a l'escola. Això és el que va passar a casa d'una informant. La llunyania del poble on hi havia l'escola i la necessitat del seu treball al mas van fer que cap de les tres germanes grans no aprenguessin mai a llegir i escriure. El germà gran, en canvi, «encara estàvem a pagès [al mas] i anava a estudi aquí [al poble]». La justificació que en donava la mare era

25. Dona, vuitanta-nou anys, Breda, pagesa.

26. Dona, vuitanta-nou anys, Breda, pagesa.

clara: «Perquè la mare deia: “Els nois han d’anar a fer el servei i han de sapiguer de lletra”, i les noies, fes-te fotre, a servir!».²⁷

L’afirmació és certa en el sentit que el destí de moltes noies de posició més humil consistia a començar a treball com a minyones. El paper de la dona de les cases amb menys recursos o de les filles de masovers s’allunyava, d’aquesta manera, del de la dona pubilla o mestressa de casa. Moltes filles de les cases de petits pagesos i masovers, a partir dels dotze o catorze anys, anaven a fer de minyones a altres cases, fossin masos propers o d’altres indrets del Montseny, cases del poble o fins i tot en poblacions més grans, com Sant Celoni, Granollers o Barcelona. De vegades, una de les germanes es quedava a treballar a la casa per fer les tasques domèstiques, però la resta havien de marxar a guanyar-se la vida. Així ho explicava una masovera d’Arbúcies:

*«Les meves germanes, la gran, aquella, com que es va casar aviadet, no va marxar de casa fins que es va casar. I també ajudava la meva mare. I l’altra, la segona, se’n va anar a servir a Breda, em sembla, la Carme. I l’altra, que era la tercera, la Rosa, també va anar a servir. I jo, a la primera casa vaig estar mig any però ells ja se’n van anar i me’n vaig anar a un altre mas, a servir també, doncs. Era minyona, que no me’n dono cap vergonya... Era lo que es feia abans. Si no podíem, doncs... [anàvem a servir] (...). Hi havies d’anar, perquè a casa no et podien mantenir. Hi havies d’anar».*²⁸

Anar a servir era una estratègia per obtenir uns recursos suplementaris i estalviar-se l’alimentació de les filles durant els anys de la seva joventut. Així ho expressava la informant anterior: «Ja estaves bé, per aquell temps. Menjaves...».²⁹ Les noies anaven a servir fins al moment de casar-se:

27. Dona, vuitanta-nou anys, Breda, pagesa.

28. Dona, seixanta-un anys, Arbúcies, masovera.

29. Dona, seixanta-un anys, Arbúcies, masovera.

*«Quan jo me'n vaig anar [de servir de casa] d'aquests senyors, me'n vaig anar a servir a Sant Celoni a casa d'un metge, que pare i fill eren metges. M'hi vaig estar set anys, fins que em vaig casar».*³⁰

*«I abans de casar-me, havia estat d'assistenta per fer les neteges de la casa, servei domèstic, a una casa de Breda. (...) I ja quan vaig anar a la casa els hi vaig dir: "Nosaltres el pla que tenim és de casar-nos; si trobem pis i així, ens volem posar aviat". Perquè no els vaig pas voler enganyar».*³¹

Anar a servir sovint comportava anar d'un mas a un altre, una peregrinació llarga i una experiència de vida fora del mas d'origen: «D'una part, mira, ja pugues amb aquella cosa que... t'has d'espavillar, treballar».³² També comportava passar l'adolescència o la joventut en una altra casa o un altre poble, aprendre altres models de vida, fins i tot estar sotmeses a un control familiar més petit:

*«Perquè, clar, poder dels tretze als vint anys és una edat una mica difícil i t'acobles allà on vius. I com que s'havien portat molt i molt bé [els amos]... Perquè la Lola, vull dir, més bé no se'm podien portar tots. Però vull dir, ella com a mestressa. I clar, me'n recordo molt, sempre d'allà. I dels bons consells que me donava: «Mira, un altre dia et passarà això» o, no sé, «t'has d'adaptar a la casa». [Fets] que ella ja havia viscut, i és clar, em vaig ficar aquí, sabia que m'havia de cuidar d'aquí...».*³³

Entre els anys trenta i cinquanta moltes noies se n'anaren a servir a Barcelona, a famílies que sovint es coneixien perquè eren estiuejants al Montseny:

30. Dona, vuitanta-nou anys, Breda, pagesa.

31. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

32. Dona, seixanta-un anys, Arbúcies, masovera.

33. Dona, seixanta-un anys, Arbúcies, masovera.

«Totes tres ens en vam anar a servir a Barcelona... [Jo vaig començar a servir] quan tenia dotze anys, perquè hi havia uns senyors en aquesta casa d'aquí davant, (...) que el meu pare anava a treballar allà amb l'amo, i jo, a l'anar-li a portar el menjar al meu pare, ja anava allà amb la minyona que tenien aquells senyors. I a vegades aquests senyors havien de tenir convidats i em deien: «Vine, vine, que ajudaràs la Teresina», o una altra que en deien Justa (...). I llavors, amb catorze anys, encara no els tenia, ja m'hi vaig quedar de minyona, jo sola! Primer aquí, i en acabat, quan va venir l'hivern, ens en vàrem anar a Barcelona. I les meves germanes, llavors ja no hi eren a Barcelona, ja havien tornat cap aquí, però ja hi havien estat en altres cases. La meva germana gran havia estat a una fonda, i l'altra [germana] també era [a una] fonda, però era només fonda de capellans, l'altra meva germana. (...) Però quan la gran va voler venir cap aquí, l'altra no s'hi va voler estar! No s'hi va voler estar, a Barcelona. I llavors, quan em va tocar a mi, amb aquests senyors, llavors me'n vaig jo (...). I m'hi vaig estar fins als disset anys».³⁴

L'experiència de la vida a la ciutat implicava descobrir una forma de vida molt allunyada i diferent de la que s'havia viscut al mas:

«Quan hi va haver aquella exposició de l'any vint-i-nou, aquell estiu no vàrem venir aquí. Tot l'estiu vàrem estar a Barcelona, perquè cada dia, cada dia, vàrem anar a l'exposició. Ells [els amos], com que aquella gent vivien de renda en aquell temps, doncs ells, al dematí, ja hi anaven, venien a dinar i a la tarda, llavors jo anava amb ells i ens hi estàvem fins a la una de la nit. Ja sopàvem allà, com que hi havia tanta cosa allà. (...) La cosa més maca que he vist a la meua vida ha sigut aquella exposició, perquè allò era una cosa... Perquè ara totes les exposicions que fan són d'altres coses, però allà, com que abans en

34. Dona, vuitanta-nou anys, Breda, pagesa.

aquell temps els aeroplans encara no corrien per aquí, i hi havia tanta cosa exposada, allà... Que aeroplans, que lavadores, que rentaplats, que màquines de fer sabates, de fer roba... És a dir, una cosa... I a dalt de tot, tocant a l'altre cantó, hi havia una granja que hi havia tota classe de bèsties... D'aviram, de vaques, de porcs i de xais... Hi havia de tot».³⁵

Però el treball domèstic no era l'única ocupació de les noies. A partir de les primeres dècades del segle XX, en alguns pobles de la part baixa del Montseny s'hi començaren a instal·lar alguns petits tallers, fàbriques i vivers que reclamaven força de treball femenina, de manera que van atreure les filles dels masos. Anar a la fàbrica es va convertir en una alternativa per a aquestes noies, tant per a les que no volien anar a servir com per a les que decidien plegar d'aquesta feina. Aquestes feines es combinaven amb el treball domèstic:

«[Quan els pares van canviar de masoveria i van traslladar-se a Breda] em vaig quedar potser un parell de mesos a la fàbrica de mobles, a vernissar cadires i coses així. I entre aquesta pudor de vernís i que al cap de la setmana no em donaven res... [vaig decidir plegar]. I allà baix, al viver [a la Forestal], em van prometre un suport cada setmana, vaig pensar "Guaita!". Me'n vaig anar cap allà baix i allà baix guanyava més cèntims. I vull dir que llavonseg vaig treballar-hi almenys quatre o cinc anys ben bons. Tres anys llargs, eh? I després d'allà va ser quan vaig anar a la farmàcia [a fer treball domèstic]».³⁶

Anar a servir o anar a treballar fora del mas acabà sent un element bàsic als masos montsenyencs com una de les fonts d'obtenció de recursos i d'enviar una boca a menjar en un altre lloc.

35. Dona, vuitanta-nou anys, Breda, pagesa.

36. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

Formava part d'una lògica de complementarietat econòmica sense la qual molts masos no podien subsistir, però també era un element fonamental de les relacions entre les cases, d'experiència de vida a la ciutat i d'experiència de vida amb una socialització diferent de la viscuda al mas. Com hem dit en altres capítols, ens proporciona una visió del mas en què l'estabilitat i la continuïtat aparents contrasten amb la mobilitat d'una part dels seus membres.

* * *

Al llarg del capítol hem anat veient diverses situacions de la dona, tant respecte a la seva posició social com amb referència a la consideració del seu treball als masos. Hem vist, d'una banda, que l'estatus de la dona podia ser molt diferent segons la categoria social i la seva posició respecte a l'herència. La dona pubilla tenia una consideració notablement diferent de la de la cabalera, perquè en no haver de sortir de la casa d'origen per assolir el rol de persona adulta, es situava en una posició oposada a la de les altres dones: l'hereva s'erigia en cap de casa, mentre que les altres, a casa dels sogres, eren considerades de fora. Així, la pubilla exercia en els àmbits domèstic i social l'autoritat pròpia del seu estatus, mentre que a la jove se li reconeixia una posició relativa al seu sexe, però no al seu estatus (Pelegrí 2004: 297). D'aquesta manera, pot concloure's que la situació de la dona responia a dues subordinacions: com a dona i, en la majoria de casos, com a exclosa de l'accés a la propietat del mas.

D'altra banda, hem conegut la diversitat de tasques domèstiques, el treball femení i la posició de la dona en l'esfera domèstica. Si bé les anàlisis sobre la vida familiar molt sovint situen aquest treball en un pla inferior, en el capítol hem vist la consideració d'aquest treball d'una manera més igualitària tenint en compte que el treball de l'home i el de la dona són considerats complementaris i decisius per a l'economia domèstica. Aspectes

decisius com algunes tasques productives, la participació en l'administració domèstica i l'atenció i cura de persones ens permeten resituar el paper sovint oblidat de la dona. Com assenyala Castan (1991: 23), en l'interior del món femení s'aprecia tota una circulació subterrània de diners, menjars, roba i favors sovint al marge de l'economia del mas. No s'ha d'oblidar que les transformacions experimentades pels masos en els darrers decennis també han canviat la posició de la dona, car moltes transicions vers la terciarització han partit de les iniciatives femenines mentre els homes mantenen les activitats tradicionals agroramaderes en decadència.

Els diferents relats mostren, en definitiva, que els masos estan integrats per un conjunt d'individus amb interessos no sempre coincidents i amb posicions diverses dins l'estructura d'autoritat. És evident, tanmateix, que una cosa són els models que determinen com s'ha actuar, pensar i sentir, i una altra cosa és la forma com realment s'actua, es pensa i se sent. Cada persona, en funció de les seves circumstàncies particulars i de la manera com actuen els altres, va reinterpretant les categories de gènere, i en selecciona uns trets i prescindeix d'uns altres (Estrada 1994: 74). Tot plegat fa que el model vist sobre la dona als masos del passat ens aparegui definit de forma aparentment contradictòria, perquè si bé és caracteritzat per una segregació i una dissimetria molt fortes, també es fa èmfasi en la complementarietat dels àmbits masculí i femení.

8. «Era una vida molt casolana.» La vida al mas

Com eren per dins els masos i com era la vida al seu interior? Amb els seus records, les persones entrevistades ens han guiat en una mena de visita virtual per l'interior de les masies on han viscut i ens han fet una descripció impressionista de com, quan i per qui eren utilitzades. Els records també han fet ressorgir com era la vida quotidiana: els horaris, les activitats, les relacions o els àpats. Són evocacions d'un passat aparentment estable que és reconstruït en contraposició amb un present canviant i sovint prenen un to nostàlgic en constatar-se que aquestes formes de vida han desaparegut. Amb tot, també apareixen referències a unes condicions materials de vida força dures, cosa que posa de manifest les diferències entre els masos. De tot això en parla aquest capítol.

1. «HI HAVIEN TANTES DEPENDÈNCIES QUE N'HI HAVIEN ALGUNES QUE ESTAVA PROHIBIT ANAR-HI.»¹ L'ARQUITECTURA I ELS ESPAIS DOMÈSTICS

El mas és alhora una unitat econòmica de producció i una unitat residencial. En aquest sentit, la masia havia de satisfer les necessitats d'habitatge i de producció agrícola, ramadera i forestal, per la qual cosa incloïa espais per als animals, els productes agrícoles i les persones. Uns mateixos espais sovint tenien usos productius i residencials. Però la masia també era l'expressió material del mas com a entitat social i simbòlica, i per això, l'edifici també ens parla de la institució: els elements constructius no solament

1. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

tenen una funció arquitectònica, sinó que també expressen idees i relacions socials (Cuisenier 1984: 11, Roigé, Estrada i Beltran 1997: 127). A través de les formes, de les dimensions, dels materials constructius i dels elements decoratius, un mas s'exposava a la resta de la comunitat i els seus membres mostraven la seva posició social i econòmica, els seus vincles socials i la seva història. Igualment, la distribució i els usos dels espais interns ens parlen de les formes de vida que es donen a l'interior de la casa, de l'organització social, de les relacions i de la cultura.

Les reformes fetes en una masia d'Arbúcies en el tombant del segle XX són un exemple interessant en aquest sentit. L'amo del mas, que havia entrat a la casa en casar-se amb una pubilla, féu bastir un edifici nou que imités la masia on ell havia nascut. Amb aquest fet, explicava diferents coses. D'una banda, en construir una casa nova al costat de la vella, que va ser ocupada pels masovers, mostrava als ulls de tothom la capacitat econòmica del mas. De l'altra, promovent la construcció, l'amo destacava i refermava la seva posició dins la casa, que podria haver estat vista com a més feble pel fet de ser pubill. Finalment, en copiar el seu mas d'origen en el nou edifici representava arquitectònicament els vincles genealògics entre ambdós masos i els exposava a tothom.

Al Montseny, com hem vist al primer capítol, hi ha dos grans tipus de masos: la masia agrícola o cerealista, que predomina a la plana i a la muntanya mitjana, i la ramadera, que predomina a les zones més elevades. Generalment, la masia de plana es caracteritza per ser un edifici de tres cossos amb planta baixa –amb una cuina menjador i espais agrícoles i ramaders–, un primer pis amb la sala i els dormitoris als laterals i un segon pis ocupat per les golfes i el graner. La masia ramadera acostuma a tenir una superfície més gran i consta d'una planta baixa dedicada sobretot a les activitats ramaderes, una primera planta per a la vida familiar i un segon pis destinat a magatzem agrícola. Les varietats constructives, tanmateix, són nombroses.

Pati d'una masia (Sant Antoni de Vilamajor).
Autor: Lucien Roisin. Arxiu de l'Institut d'Estudis Fotogràfics de Catalunya.

Però a banda de la classificació tipològica, les grans diferències entre les masies són el resultat de la grandària que tenen, cosa que permet considerar diverses distribucions dels espais interiors i una idea distinta de la casa i de la vida domèstica. En funció de la distribució de l'interior i del fet que existeixi una especialització dels diversos àmbits de l'edifici, hi ha diferències en l'ús i en les valoracions de cadascun dels espais. En general, als masos més grans les diverses estances estan més especialitzades i l'ús de cada habitació està més definit (Roigé, Estrada i Beltran 1997).

El primer que hom trobava en accedir a l'interior de la masia era l'**entrada**. En general es tractava d'un espai ampli situat al cos central de l'edifici i que tenia diverses funcions: actuava com a distribuïdor per accedir a la resta de dependències de la masia; en algunes masies era el lloc fresc per menjar durant l'estiu i hi havia una taula i uns bancs (Fugarolas 2000: 42); finalment, també era l'espai on es guardaven les eines, penjades en barres o recolzades a les parets.

En un dels cossos laterals de la planta baixa hi havia la **cuina**, que generalment era tocant a la façana principal i obria la porta cap a l'entrada. En alguns masos agrícoles, a més de la cuina, a la planta baixa també hi havia un menjador, però amb freqüència, sobretot als masos ramaders i als masos més petits, la cuina també complia les funcions de sala menjador. La cuina era l'estança principal de la masia, el centre de la vida social, l'espai calent on es trobaven tots els membres del mas i el lloc on sempre solia haver-hi algú. Es tractava d'un espai que adquiria funcions i significats diferents segons l'hora del dia i l'estació de l'any: s'hi cuinava, s'hi menjava, s'hi coïa la calderada per als animals, s'hi rebien les visites, s'hi cosia, s'hi resava, s'hi triaven mongetes i s'hi espellofaven panotxes de blat de moro, s'hi arreglaven les eines, s'hi reunia la família durant les vetllades d'hivern, s'hi feien conserves, s'hi elaboraven embotits durant la matança, s'hi tenia cura dels infants, etc. Així recordava la cuina la filla d'una masoveria d'Arbúcies:

«I, per exemple, a la cuina, que era cuina i menjador, una sala, com aquí, la taula al mig, aquí la llar de foc, el forn, la cendrera i després a l'altre costat els fogons i uns prestatges com, per exemple, dues estanteries que en dèiem les enfiles. I hi havia un armari, el cullerer d'aquell temps (...). Mentre la mare feia el sopar, el pare s'estava assentat allà a l'escon i jo moltes vegades m'estirava allà a l'escon i la falda del pare era el meu coixí, i a l'arreu del foc».²

La varietat de funcions que acomplia la cuina es posa de manifest en la diversitat d'elements que s'hi podien trobar i que servien per fer totes aquestes activitats: la llar de foc; l'escon i els escambells al costat del foc; l'aigüera per rentar els plats; el pedrís per posar-hi les galledes i els càntirs d'aigua; el cullerer; algun armari encastat per guardar-hi la vaixel·la, olles, paelles i atuells

2. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

diversos, i alguns aliments i espècies; una taula amb bancs i cadires; el forn de coure pa i la pastera per pastar-lo; el llenyer; el cendrer o cendrera per recollir-hi la cendra del forn i la llar; el bugader per fer la bugada amb la cendra, etc. Amb tot, el foc a terra era l'element central de la cuina, ja que va ser l'únic sistema per escalfar-se fins que a partir de la dècada de 1960-70 es començaren a instal·lar sistemes de calefacció central, especialment als masos més benestants i més ben comunicats. El record del fred i la neu en la vida quotidiana fa destacar encara més la importància de la llar de foc i dels sistemes de protecció del fred. En moltes entrevistes s'explicaren situacions dures viscudes a causa del fred i la neu:

«[Dona:] Les primeres nevades que jo vaig veure aquí eren de metre i mig! I la gent obrien camí per la neu per anar a buscar pa, anar a buscar el metge... I hi anaven caminant!

[Home:] La nena petita cada dia la portava al poble a col·legi, te'n recordes? A les monges. I un dia, estava nevat, però havia glaçat i tot era un gel, tot era un gel. Llavors aquell any...

*[Dona:] No hi va poder anar, és clar».*³

Durant l'hivern la vida dins la masia i l'acompliment de les tasques quotidianes eren molt més difícils. Treballar al camp o al bosc, anar a buscar el bestiar i donar-li menjar, anar a l'escola, anar a buscar aigua per beure i cuinar, anar a comprar, anar a cal metge o simplement sortir del costat del foc i posar-se al llit a dormir es convertia en activitats més complicades a causa de la neu i el fred: «És que a l'hivern no et podies bellugar d'aquí [al costat del foc], perquè per travessar la sala... T'havies de posar l'abric!».⁴

La llar de foc solia ocupar un dels angles o un dels extrems de

3. Home, setanta-un anys, i dona, seixanta-nou anys, Viladrau, propietaris.

4. Dona, seixanta-nou anys, Viladrau, propietària.

la cuina. D'aquesta manera s'aprofitava un dels dos murs laterals o tots dos per construir una gran campana que, a més de fer escapar el fum del foc, servia per escalfar la cuina i les habitacions de sobre. En alguns masos de les zones més fredes com, per exemple, Viladrau, la llar de foc podia ser en un espai separat, tancat amb uns envans de fusta o vidre, per evitar la dispersió de l'escalfor. En aquesta habitació hi havia l'escó amb una taula abatible per menjar i passar les vetllades. Així explicava l'amo d'un mas com era la llar de foc abans de fer reformes a mitjan dècada dels anys cinquanta:

*«Jo me'n recordo, encara, que això [l'espai al costat del foc] estava tancat amb vidre. Aquesta finestra era més petita, i estava tancada amb vidres. (...) I a la meitat hi havia una porta corredora. I aquí hi havia una taula així, que s'abaixava. Hi havia la taula a darrere, a l'escó».*⁵

A més de servir com a sistema de calefacció, la llar de foc també s'utilitzava per cuinar. Tot i que en moltes masies també hi havia fogons de llenya o carbó, habitualment s'utilitzava el foc a terra i, «quan feien servir els fogons, de vegades, del mateix foc que feien a terra, guardaven les brases i llavors les feien servir pels fogons».⁶ A partir de les primeres dècades del segle XX es va anar introduint la cuina econòmica de carbó als masos benestants fins que la generalització del butà durant la dècada de 1960 va fer que les cuines de gas reemplaressin tots aquests altres sistemes.

En general, salvant les diferències degudes a la capacitat econòmica del mas, el mobiliari, els materials constructius i la decoració de la cuina eren força senzills:

5. Home, setanta-un anys, Viladrau, propietari.

6. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

*«Als puestos [masoveries] que havíem estat nosaltres, de mosaics i rajoles i això no n'hi havia gaires. Era més aviat fusta. Ja hi havia cases, masies, que ho tenien maco, ja! N'hi han que sí, que eren maques, eh?, però a casa no. (...) Llavors [a la cuina], quan venia per Nadal o per la festa major, llavors sí que hi trèiem uns papers com de blonda que hi posàvem o no sé si era de roba o de què... Molt, molt em sembla que era paper. Doncs ho canviàvem i ja teníem la casa neta».*⁷

La cuina també era el centre de la religiositat familiar quotidiana i on els membres del mas resaven el rosari. Per això, un dels elements presents en moltes cuines era una imatge o estampa religiosa penjada a la paret i que representava sant Isidre, sant Antoni o alguna marededéu. D'aquesta manera, a més de ser el lloc de trobada dels membres vius del mas, la cuina també era el lloc on els avantpassats del mas eren recordats a través de les pregàries i també de les històries familiars explicades a la vora del foc.

A diferència dels habitatges moderns, on l'àmbit públic i el privat es diferencien clarament i la cuina és considerada com un espai reservat a la família, en el passat predominava un concepte d'intimitat diferent de l'actual i la distinció entre ambdós àmbits no era tan clara. Això es donava, sobretot, a les masies més petites, en les quals la cuina era una peça multifuncional, el lloc central de l'activitat, mentre que als masos més grans algunes de les seves funcions es repartien entre la sala i la cuina. En tots els casos, però, la cuina era un espai obert a l'exterior, un dels primers llocs on es podia entrar en accedir a la masia des de l'exterior, una estança oberta a les persones que no pertanyien al mas i on es rebia la visita tant de veïns i parents com de passavolants:

7. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

«[Home:] I a vegades tenies la porta oberta i [els excursionistes] es presentaven allà, sense més ni més. Mira, cap aquí, “aquí estic”. (...)»

[Dona:] Sí. Tot d'un plegat, t'entraven a la porta i, apa, ja eren cap allà dintre. I si nevava o lo que sigui, ells tenien fred i allà a la vora del foc... I tu et nevaves de fred i tenies que marxar perquè ells es ficaven al davant».⁸

Prop de la cuina hi havia una altra habitació que tenia la funció de **rebot** per guardar-hi els aliments que es consumien durant l'any, com ara cansalada, pernil, llonganisses, confitat, oli, pa, conserves i melmelades, fruita, patates, nous, mel, cebes, alls, farina, etc. El record dels informants ens aproxima a aquests espais que podien tenir una comunicació directa amb la cuina o bé obrir la porta cap a l'entrada:

«[Els productes de la matança] això es tenia a baix, a l'entrada, que era tota de pedra, l'habitació que hi havia, i allà hi penjàvem les llonganisses, i hi penjàvem totes les coses. (...) Les pomes, les ficaven en una habitació. Es posaven uns sacs a terra amb totes les pomes i hi havien pomes per tot l'hivern».⁹

L'existència d'una habitació dedicada a rebost i les seves dimensions depenien de la grandària i la capacitat econòmica de la masia. Així, als masos més petits i als masos ramaders, també es podia utilitzar com a rebost el celler o algun altre espai com, per exemple, el sotaescala. En canvi, als masos més grans i amb orientació agrícola, el celler i el rebost eren espais diferenciats. En aquests casos, el rebost també tenia alguna de les funcions que en masos més petits acomplia la cuina, i solia haver-hi una pastera per pastar el pa i un bugader de pedra o de terrissa per fer bugada.

8. Home, seixanta-cinc anys, i dona, cinquanta-nou anys, el Brull, pagesos.

9. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

El celler solia estar situat al fons del cos central de la masia, generalment al sector nord de l'edifici, darrere de les escales que pujaven cap al primer pis o bé en un dels cossos laterals. La presència d'un celler i d'altres espais productius per al vi i l'oli (el cup, la premsa i el trull) dins la masia o bé en construccions annexes depenia de la localització dels masos, de la seva orientació productiva i de la grandària de la propietat. Als masos agrícoles de la plana i de la muntanya mitjana el celler i les instal·lacions per a l'elaboració de vi tenien una certa grandària i fins i tot podien ser en annexos a la masia, mentre que als masos ramaders i d'alta muntanya el celler era molt més reduït o no n'hi havia. A més a més, els masos petits habitualment no tenien premsa, cup o trull i utilitzaven les instal·lacions de masos veïns més grans per elaborar el seu oli i vi.

A la planta baixa, el costat oposat a la cuina estava dedicat a **estables** per al bestiar. Com hem assenyalat, el nombre d'estables i les seves dimensions depenien de l'orientació ramadera o agrícola del mas, de la seva capacitat econòmica i del tipus de bestiar que tenien. Als grans masos ramaders de muntanya, on el bestiar de llana era nombrós, solia haver-hi corrals annexos a la masia per tancar-lo durant la nit. En canvi, el bestiar boví, les mules i els cavalls, tant si es dedicaven al treball com si s'utilitzaven per a la cria, solien posar-se en diversos estables a l'interior de la masia a fi de tenir-ne un control més gran. Als masos agrícoles l'estable de l'interior de la masia es reservava per als animals de treball. A partir del principi del segle XX, quan la ramaderia va anar prenent més força com a activitat econòmica dels masos de plana, es construïren edificacions annexes i afegits a la masia per a la ramaderia. Més recentment, la industrialització de la ramaderia va portar en molts casos la construcció de granges per a les vaques i per als porcs en naus a prop de la masia.

Si la planta baixa era dedicada majorment al bestiar i a la producció, el **primer pis** de la masia es destinava principalment a la

vida familiar. L'accés a aquest pis es feia a través d'una escala que sortia de l'entrada i arribava a la **sala**, una peça situada sobre l'entrada i a la qual obrien la porta les cambres. De la sala també en sortia l'escala que pujava cap a les golfes quan hi havia segon pis. Amb tot, en algunes de les masies més petites la sala desapareixia i el seu espai s'aprofitava com a dormitori o graner. Les funcions de la sala eren la de distribuïdor i la d'espai per als àpats de les grans celebracions familiars (festa major, casaments, bateigs...) o per a les visites de gent d'estatus elevat (el propietari del mas, un capellà, etc.), quan no hi havia menjador a la planta baixa. Per això, a més d'unes quantes cadires i d'alguna caixa o bagul, solia haver-hi una taula llarga que de vegades havia estat construïda pels fusters dins mateix de la sala. Una diferència important entre els masos petits i els grans era la importància que es donava a la sala. Als masos econòmicament més forts, la sala era un element simbòlic del poder del mas. Això feia que, a part d'una gran taula per als àpats de les celebracions familiars, hi hagués un mobiliari i una decoració més rics, alguna imatge religiosa dins d'un nínxol o, quan el mas no tenia capella separada, un oratori que obria les portes cap a la sala: «Aquí, el que passa és que la masia, diguéssim, com al Noguer i vàries, la tenen dintre de la sala [la capella]. La sala té quatre [portes], i una de les portes dona... [a l'oratori]». ¹⁰

En alguns grans masos, com l'Agustí a Tagamanent, la sala també és recordada com el lloc del ball durant la festa major del veïnat: «I després del dinar, que això era tot a la tarda, es recollien els plats, es retiraven les taules i allà es feia el ball. Hi tiraven... És clar, és que abans era diferent, amb càntirs, amb una regadora, ho ruixaven perquè així no hi havia pols...». ¹¹ La sala era, en definitiva, un univers ordenat, un lloc de representació dels valors familiars (Zonabend 1999: 62).

10. Dona, seixanta-nou anys, Viladrau, propietària.

11. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

La sala estava situada sobre de l'entrada, mentre que les **cambrs** dedicades a dormitori es trobaven sobre dels estables i de la cuina per aprofitar l'escalfor dels animals i de la llar de foc durant l'hivern. El nombre de dormitoris variava segons la grandària de la masia, però el més habitual era que n'hi hagués quatre –un per a l'amo i la mestressa, un altre per a l'hereu i la jove, un altre per als homes solters i un altre per a les dones solteres–. En masies petites, però, de vegades només hi trobem un parell o tres de cambres, però a les més grans n'hi podem trobar sis, set o més. En aquest darrer cas, els mossos i les minyones solien tenir habitacions específiques per a ells –eren «el quarto dels mossos» i «el quarto de la minyona»–, i es reservaven unes altres estances per acollir-hi persones que passaven alguna temporada al mas:

«[Dona:] Perquè és clar, si se't casava un fill a fora [del poble], l'altre també, l'altre també, per les festes majors és quan se reunia tota la família. Al mas, per lo menos, hi ha habitacions a dalt que no han servit mai i era per això [per acollir-hi els parents i els visitants].

[Home:] I després tenien una minyona o dues, un o dos mossos, a vegades, el temps que venia el pastor, sempre hi havia hagut el quarto del pastor».¹²

La forma com s'ocupaven els dormitoris mostra un concepte molt diferent de la intimitat de l'actual. Les cambres eren, sobretot, uns espais nocturns –el lloc per dormir-hi, per a la sexualitat, per a la malaltia– i estaven reservades per als membres de la casa, de manera que gairebé mai es convidava un estrany a entrar-hi, si no era per visitar un malalt o un mort. El tancament de les habitacions a l'exterior contrasta amb la manca d'intimitat entre els membres de la casa. Així, era habitual que els llits fossin compartits per dues persones del mateix sexe (dos germans, una tia i

12. Home, seixanta-nou anys, i dona, seixanta-vuit anys, Arbúcies, pagesos.

una neboda, una minyona i una filla de la casa) i no era infreqüent que les cambres es comunicessin entre elles per dins i que només fos possible accedir a una a través d'una altra. Sovint les habitacions més grans també podien estar ocupades per dos o tres llits on dormien persones d'edats i posicions diferents, i de vegades estaven subdividides en dues alcoves separades només per un envà i amb un espai comú. En contrast amb la cuina, els dormitoris eren espais freds i amb poc mobiliari, com a màxim un llit de bancs amb una màrrega feta amb palla, tavelles de fesols o palló de blat de moro, un parell de llençols d'estopa i una flassada de llana. En canvi, als masos més benestants, els llits dels amos i dels hereus eren més treballats i tenien capçal i de vegades pilars i sobrecel, matalassos i coixins de llana i llençols de bri o de bri i estopa. A part dels llits, als dormitoris també hi havia altres mobles i objectes: caixes i arques de fusta on es guardava roba de vestir i de casa, però també tot tipus de grana, i més recentment algun armari o calaixera; imatges i estampes religioses; cistells; eines; algun retrat; alguna cadira, etc.

Al primer pis, sobre dels estables o les corts i situada en un porxo o galeria, alguns masos tenien una **comuna** que comunicava directament amb el pou mort de la mesquita dels estables o al femer. No totes les masies tenien comuna, per la qual cosa els habitants dels masos que no en tenien havien d'anar al camp o al bosc a fer les seves necessitats. A més a més, quan n'hi havia, de vegades no tothom hi tenia accés:

«Hi havia moltes cases de pagès que les corts, al ser a baix, després la casa feia com un... [pati]. I aquí hi havia la comuna, que donava a les corts, dins la casa. Però a la comuna només hi podia anar la família. Els mossos... [no hi podien anar] (...). Les noies que hi havia, perquè hi havia, no ho sé, tres o quatre minyones sempre, aquestes també hi podien anar. Però els homes no. Els homes, que anessin al camp. I els masovers, evidentment, no en tenien; les masoveries, pues cadascú...

*Bueno, això, nosaltres érem privilegiats que tenies la comuna aquesta».*¹³

A partir dels anys vint i trenta del segle passat les comunes es començaren a reconvertir en cambres de bany, sobretot als masos de més fàcil accés i a les cases dels grans propietaris i dels propietaris forasters: «Bueno, això [el vàter i la dutxa] es va posar abans de la guerra, ja. Van posar un termo. Un termo que anava amb la cuina econòmica. La cuina econòmica escalfava l'aigua. I ens banyaven però... Bueno, ens banyaven, ens dutxaven, de petits».¹⁴ La generalització de les cambres de bany, però, no es va produir fins als anys 1960-1970.

Una de les cambres del primer o del segon pis era destinada a **graner**, on s'emmagatzemaven els cereals i els llegums dins de sacs, arques o compartiments de fusta. També s'hi guardaven les eines que s'utilitzaven en la batuda dels cereals, com ara batolles, pales per al gra, erers, forques, senalles, mesures, etc. Tot i les dificultats per pujar els sacs fins al pis, com s'explica en la següent citació, la importància de la collita i la necessitat d'emmagatzemar-la en un lloc sec feien que es preferís un espai del primer o del segon pis que no pas de la planta baixa:

*«Llavors hi havia el blat que el ficaven a dalt del graner. (...) Un cop estava ensacat, llavors ja era diferent. Perquè, mira, els sacs els entren a dintre a l'entrada i si plovia ja no passava res. Llavors ja els pujaven, que ja tenien temps... Tot el setembre i octubre per anar pujant sacs».*¹⁵

El segon pis, les **golfes**, es destinava a espais per emmagatzemar

13. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

14. Home, setanta-un anys, Viladrau, propietari.

15. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

mar-hi i assecar-hi la collita, guardar-hi eines i utillatge agrícola i desar-hi els mals endreços. En algun dels masos més grans, també podia haver-hi una habitació per a les lloques a fi de tenir-les separades de la resta de l'aviram quan covaven. En algunes masies, també al segon pis o al primer quan no hi havia segon hi havia una part que estava oberta i servia com a porxo o pallissa per assecar-hi el blat de moro, guardar-hi l'herba per al bestiar o estendre-hi la roba quan plovia.

A banda de les necessitats productives i dels diferents conceptes sobre l'espai domèstic, hi ha dos elements que van condicionar en gran manera les formes de vida i l'estructura de les masies: l'electricitat i l'aigua. Disposar d'aigua per a les persones i el bestiar era una condició determinant per a la construcció dels masos i, en molts casos, això va fer possible que des de finals del segle XIX s'instal·lés aigua corrent a l'interior de la masia, però l'electrificació va ser molt més tardana i l'energia elèctrica va anar arribant als masos a partir dels anys quaranta i cinquanta del segle passat; la seva implantació es va allargar fins a finals de la dècada dels noranta:

*«Divuit anys, deu fer [1983]. Ens va picar un dia l'acudit amb l'alcalde: "Hem de posar-hi llum". (...) Quan estàvem a l'Ajuntament vam dir "Bueno, allà dalt hem de pujar la llum [o marxar]". I entre la Diputació, la Generalitat i els veïns, ho vam pujar».*¹⁶

Disposar d'electricitat ha estat un dels factors que van canviar més la vida domèstica. Fins aleshores, el sistema d'il·luminació de les masies eren les espelmes, els llums de carbur i, més recentment, els llums de butà. Igualment, les possibilitats d'usar electrodomèstics com ara la nevera o la màquina de rentar roba, que actualment es consideren imprescindibles, eren pràcticament

16. Home, cinquanta-sis anys, el Brull, pagès.

nul·les. Els primers de disposar d'electricitat van ser alguns dels masos més benestants, on a partir dels anys 1940-50 i en alguns casos abans de la Guerra Civil, els propietaris van buscar solucions individuals com la instal·lació d'un grup electrogen o d'una petita turbina hidràulica. És el cas d'un mas de plana on l'amo, un propietari barceloní, va fer instal·lar un grup electrogen i telèfon la dècada de 1920. Aquestes instal·lacions, però, no les va poder mantenir el masover quan es va convertir en propietari just abans de la Guerra Civil:

«Quan el pare, al cel sigui, va ser propietari, no va poder mantenir ni el telèfon, entre altres coses perquè no es feia servir perquè els tractes es feien tots de paraula i en el poble, ni el grup [electrogen] (...). [Més endavant, l'any 1944.] es va muntar un petit salt d'aigua. Només per aquí [pel mas]. Pel rec de l'aigua del que regàvem, pel mateix rec, hi havia un salt d'aigua d'un metro vint, ja veus si era gaire alt. Però amb un tub d'aquests de pòrtland, que eren de cinquanta [cm de diàmetre], s'engomava l'aigua i botava amb una politja que feia anar aquella... [roda de carro]. I, compte, la dinamo era de cotxe! I amb aquella dinamo, doncs es feia llum. (...). I era un privilegi perquè ningú tenia llum. Tothom tenia d'anar amb espelma o llum de carburo. I en aquí, doncs hi havia llum a les habitacions i a la cuina i al menjador. I això, és clar, era...»¹⁷

Molt sovint, però, es tractava d'instal·lacions que sols satisfien en part la necessitat d'electricitat per fer llum. D'una banda, la majoria de vegades el corrent elèctric es produïa per mitjà d'una dinamo i era de baixa qualitat amb pujades i baixades contínues d'intensitat: «Vam posar una dinamo l'any 55. Una dinamo, de corrent contínua. L'única cosa que tenia, de desavantatge, és que quan encenies un llum o l'apagaves, pujava o baixava; i si carre-

17. Home, setanta-un anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

gava massa, baixava massa, i llavors no podia...».¹⁸ D'altra banda, freqüentment, la manca d'aigua només permetia tenir electricitat unes poques hores al dia i durant l'estiu, quan calia destinar l'aigua al reg, la producció elèctrica se'n ressentia:

«[Dona:] Perquè [llum] elèctrica es podia fer a l'hivern. Perquè feien la corrent... O sigui, la bassa [on s'acumulava l'aigua per fer l'electricitat], quan arribava l'estiu, com que no hi havia suficient [aigua]..., a la nit s'havia de tancar el llum.

[Home:] Com que regàvem, llavors no hi havia aigua per fer llum. (...) Hi havia un petit salt, però com que no hi havia gaire pressió, havies de donar molt l'aigua. I donaves la força i s'acabava bastant aviat. Per sopar encara teníem mig llum, però havent sopat, ja era de nit i... [et quedaves a les fosques]».¹⁹

Tot i que l'existència d'aigua sempre ha estat un element determinant de la presència de les masies al territori, els sistemes d'aprovisionament d'aigua per al consum humà i per als animals i la quantitat disponible van ser molt diversos segons la localització dels masos: rierols i rieres, fonts, mines, pous, cisternes o les basses que recollien l'aigua de pluja que s'escorria per les teulades. Però l'aigua disponible a la masia variava molt segons les condicions climàtiques, ja que hi havia períodes més o menys llargs d'eixut. Per això, una de les qüestions que sovint apareixen és la preocupació pel subministrament d'aigua en moments en què el nombre d'habitants del mas era més elevat i també en relació amb l'ampliació de l'activitat ramadera de molts masos al principi del segle xx:

«Bueno, aigua corrent n'hi ha hagut, em sembla que sempre. Hi havia

18. Home, vuitanta-quatre anys, Montseny, pagès.

19. Home, setanta-un anys, i dona, seixanta-nou anys, Viladrau, propietaris.

*una mina, aquí, mira, una mica més amunt, i tiraven d'aquella mina. Aleshores, clar, aquí eren molta colla i necessitaven molta aigua. Llavors el meu avi diu: "No, s'ha de buscar més aigua" [i van construir una mina nova, que és la que subministra actualment a la masia]».*²⁰

D'ençà de finals del segle XIX, quan les condicions orogràfiques ho permetien, alguns masos benestants començaren a canalitzar fins a l'interior de la masia l'aigua provinent de fonts, mines o rieres situades a una altitud superior a la del mas. A les masies més petites o situades en llocs més secs, però, no hi havia aigua corrent i calia anar-la a buscar a la font o bé al pou mitjançant galledes i càntirs:

*«Era molt pesat, eh! No hi havia aigua, tampoc; s'havia d'anar a una fonteta que hi havia a baix, que hi havia deu minuts i tot pujada. I allà [a la masia] no hi havia aigua. Els animals, clar, anaven a veure pels sots, però per beure per nosaltres i per cuinar, havíem d'anar a buscar a la... [font]».*²¹

Habitualment, els animals tenien abeuradors al costat de la font o del pou i també a la bassa per beure quan arribaven a casa. Durant l'hivern, però, quan nevava i els animals no podien sortir de l'estable, calia anar a buscar l'aigua amb galledes. Com explicaven els amos d'un mas ramader d'alta muntanya,

*«[Home:] D'aigua hem anat sempre malament, però ara anem bastant bé. Vam fer un dipòsit gran aquí sobre i ara en tenim bastant.
[Dona:] Com nevava i estava tot glaçat, no hi havia aigua a dintre; llavors tenies que sortir aquí dalt, que hi ha un dipòsit i un caminet, amb*

20. Home, setanta-un anys, Viladrau, propietari.

21. Dona, setanta-tres anys, Sant Esteve de Palautordera, masovera.

un caminet i vigilar i galledes i de tot, anar baixant per aquí... Havíem d'anar a buscar galledes, sempre».²²

Al costat de la font, el pou o la bassa, solia haver-hi un safareig o alguna pedra llisa que feia de rentador per rentar la roba i també per netejar tot allò que necessitava més quantitat d'aigua: la mocada de la mort del porc, ampolles per fer conserva... Però quan hi havia poca aigua, les dones havien d'anar a rentar a una riera, un gorg o un rec:

«No teníem aixetes, anàvem al pou (...). Però per rentar ampolles tenia molta feina. Llavors feiem una calderada de samfaina de tomàquet. Agafàvem el carretó o un cove, baixàvem les ampolles de xampany a la riera, agafàvem sorra i les rentàvem ben netes».²³

La distribució dels espais domèstics reproduceix els conceptes de vida familiar, les necessitats productives i les necessitats materials. Reflecteix no solament visions arquitectòniques i materials de la vida, sinó també idees diverses de la vida familiar. La descripció dels diferents espais i de les maneres d'habitar del passat ens permet entendre com era la situació material de la vida i com aquesta situació ha anat canviant.

2. «EL DINAR, SEMPRE A LA UNA».²⁴ UNA JORNADA AL MAS

A partir dels records dels habitants dels masos hem anat

22. Home, seixanta-cinc anys, i dona, cinquanta-nou anys, el Brull, pagesos.

23. Dona, Sant Esteve de Palautordera, pagesa. Citada per Font, Mateu i Pujadas 2002: 128.

24. Dona, setanta anys, Sant Esteve de Palautordera, pagesa.

reconstruint, com si es tractés d'un puzle, la imatge del desenvolupament d'una jornada al mas: les activitats, els horaris, els diversos ritmes segons el moment del dia i el transcurs de les estacions. Les narracions fan evidents diferències significatives segons les dimensions del mas, la seva orientació productiva i el moment del cycle anual. És interessant, però, veure que totes les persones evoquen els moments forts de la vida domèstica, en especial les estones en què es reunien tots els membres del mas, com els àpats i les vetllades.

Les descripcions sobre el transcurs d'un dia varien segons l'època de l'any i l'activitat principal dels masos. Tots els informants, però, han coincidit a afirmar que es treballava de sol a sol: «Marxava al dematí a la que es feia clar, i fins que ens hi vàiem anàvem collint castanyes, eh! I llavors a les fosques cap a casa...».²⁵ La disponibilitat de la llum solar era l'element que regulava l'horari de les activitats que es feien al defora de manera que les diferències estacionals eren significatives. Dins la masia la jornada podia allargar-se una mica més, però la manca d'electricitat i la poca llum que feien els sistemes d'il·luminació existents limitaven força les possibilitats.

Les necessitats d'atenció i d'alimentació del bestiar també influïen en el ritme diari dels habitants dels masos, especialment en aquells on la ramaderia tenia un protagonisme més gran. En aquests casos, bona part de l'horari era determinat per les atencions que requerien els animals, per la qual cosa les jornades eren més llargues i gairebé no hi havia festes:²⁶

25. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

26. «Al matí [del dia de festa], abans de baixar aquí al poble, havies de conduir el bestiar, com cada dia. I al vespre, també. Encara que fos diumenge el bestiar havia de menjar igual. Ara, què fèiem: el dissabte, per no haver-ho de fer el diumenge, el dissabte, en puesto d'arreglar el menjar dels camps per un dia, l'arreglàvem per dos. Pel diumenge poder fer festa» (home, setanta-un anys, Arbúcies, masover).

«[Home:] Horaris? Oi, Mare de Déu!

[Dona:] De clar a clar.

[Home:] Sí, de clar a clar i més. Mira, només t'haig de dir que a les set del dematí havia de tenir la llet munyida. Les set, segons quina empresa [recollia la llet], a quarts de vuit o les vuit, eh. I que a vegades estava treballant al camp mentre s'hi veia i després anava a fer la quadra quan d'això [acabava]. O sigui, hi havia dies que a les deu de la nit no havia pas acabat la quadra.

[Dona:] I sense vacances, ni dissabtes, ni diumenges, eh».²⁷

Generalment, l'activitat del dia s'iniciava abans de sortir el sol. Després de fer un mos, «per no començar en dejú»,²⁸ la primera feina que feien els homes era arreglar els animals: donar-los menjar, netejar-los i preparar-los per sortir a treballar o pasturar. Com s'explica en el fragment d'entrevista anterior, aquesta activitat era molt important en aquells masos que tenien vaques per fer llet i havien de munyir-les i dur els gerros a la carretera abans que passés el camió de la llet, la qual cosa els obligava a matinar de valent: «Nosaltres ens llevàvem aviat, al dematí, eh. A les cinc, dos quarts de sis. Home, teníem de munyir la llet, agafar els gerros de la llet i portar-los cap a la carretera. I allà passava el camió a dos quarts de vuit».²⁹ Les dones també començaven el dia tenint cura dels animals de corral (aviram, conills i porcs) i preparant l'esmorzar que després feien plegats tots els membres del mas.

Durant els mesos d'estiu se solia matinar més per aprofitar les hores de llum i de menys calor per treballar. En els períodes forts de feines agrícoles com, per exemple, la sega o la batuda dels cereals, calia llevar-se quan encara era negra nit per començar a treballar a punta de dia. Així, els homes que anaven als camps a buscar les garbes s'aixecaven entre les tres i les quatre de la matina-

27. Home, seixanta-nou anys, i dona, seixanta-vuit anys, Arbúcies, pagesos.

28. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

29. Home, setanta-un anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

da per tal de tenir-les a l'era per iniciar la batuda «a les sis del dematí o a l'hora que es feia de clar».³⁰ Abans de sortir de la masia, però, havien d'haver donat menjar als animals i posar-los els guarniments necessaris per al transport. Igualment, durant l'estiu els ramats també sortien aviat a pasturar per tal d'evitar les hores de més calor, que passaven a l'ombra d'alguns arbres en algun amorriador.

Després d'aquestes primeres activitats (arreglar el bestiar, munyir les vaques, preparar l'esmorzar, anar a buscar garbes...), entre les vuit i les nou del matí tothom es reunia a la cuina per esmorzar: «A les vuit-un quart de nou esmorzàvem tota la família i els treballadors, tots junts. Una paella així amb un mànec llarg i un piló de torrades i un tall de cansalada».³¹ Tot seguit cadascú tornava als seus quefers fins a l'hora de dinar: els homes, al camp o al bosc; les dones, a fer les feines domèstiques (netejar la casa, fer llits, rentar la roba, preparar el dinar) o, quan era necessari, també a treballar al defora.

Quan les activitats que es feien suposaven un desgast físic molt gran (segar, batre, dallar l'herba dels prats, tallar arbres, etc.), se solia fer una altra menjada a mig matí –en deien *fer beguda*–³² per agafar forces fins a l'hora de dinar: «Si anem a treballar a bosc, a mig dematí tornem a menjar. Fem... Bueno, menjar un queixal de pa... Una poma o una taronja. Perquè és una feina física...».³³ La beguda era un àpat que es feia al mateix lloc on es treballava, per la qual cosa calia emportar-se el menjar de casa o bé que alguna dona o nena del mas ho portés fins on eren els homes treballant.

Després de tot el matí treballant, a «la una s'acabava tot».³⁴ L'hora de dinar era la una –les dotze d'hora solar– o com a màxim

30. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

31. Home, setanta-un anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

32. Home, seixanta-set anys, Arbúcies, masover.

33. Home, quaranta-sis anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

34. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

El fato dels segadors, Vall d'Arbúcies. Autor desconegut. Fons Família Montorci. Arxiu Fotogràfic del Museu Etnològic del Montseny.

dos quarts de dues: «Escudella o carn d'olla o... Però sempre a la una».³⁵ Tothom que feia feina prop del mas tornava a casa a menjar, però les persones que treballaven més lluny dinaven al camp o al bosc per no perdre temps anant i venint. El pastor o la mainada que havien sortit al matí amb el ramat o amb altres animals també menjaven fora, ja que havien d'estar tot el dia vigilant el bestiar. En aquests casos, la gent s'enduia alguna cosa per menjar al migdia, com recordava una pagesa de Breda: «Tot el dia estàvem a bosc [a treure els porcs]. Hi anàvem allà a les deu i fins a posta de sol, havíem d'estar al puesto. [Per menjar] ens enduíem un tros de pa i quatre ametllons o nous i una poma...».³⁶ En altres casos, sobretot quan hi havia treballadors llogats, alguna dona de la casa (especialment les noies) portava el dinar a la gent que treballava:

35. Home, quaranta-sis anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

36. Dona, vuitanta-nou anys, Breda, pagesa.

*«Moltes vegades el dinar, dinaven al camp. Llavors els hi anàvem a portar, o jo o la mare, o aquella altra dona que hi hagués. (...) Fèiem una cassola de vianda o de lo que fos i, au, amb un cistell cap al camp, cap allà on fossen [els homes treballant]».*³⁷

Després de dinar, tothom descansava una estona. Segons l'època de l'any i l'hora en què s'havien llevat, els homes anaven a fer la migdiada havent dinat, mentre que les dones havien de rentar els plats abans d'estirar-se una estona. La migdiada era un moment en què la masia restava tranquil·la i en silenci. S'enviava la canalla a jugar per fora perquè no destorbés els grans mentre descansaven:

*«Quan acabaven de dinar s'anaven a estirar mitja hora, allà a les dues-un quart de tres. S'estiraven tots, quedava la masia morta, que llavors la canalla era quan podíem córrer, hi havia una quietud... El meu pare, com que sabia que no podríem dormir, que no dormiríem, ens deia que havíem de vigilar l'àguila i la guilla, que era l'hora que s'emportaven les gallines, perquè hi havia tant silenci a la casa... (...). I estàvem vigilant que no hi hagués l'àguila o que no hi hagués..., perquè es veia que podien entrar, s'emportava cabrits, se'ls emportava, els petits».*³⁸

Acabada l'estona de descans, tothom tornava a la feina. Les dones cosien i arreglaven la roba, anaven a buscar menjar per als conills o treballaven una estona a l'hort. També era el moment de tornar a engegar les gallines i de buscar els ous. Els homes continuaven les tasques agrícoles i forestals i també anaven a buscar menjar per al bestiar que tenien estabulat:

37. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

38. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

*«A la tarda, normalment havent dinat, preparar el menjar verd i tot això: segar verd, entrar-lo per un parell de dies, moltes vegades, eh. A les cinc de la tarda o així anava a berenar i allà a quarts de sis o les sis cap a la quadra. Això si no hi havia altra feina que t'apretés, que el temps... A recollir menjars a vegades havies d'anar-hi fins a les vuit o les nou. I llavors te n'anaves a la quadra quan plegaves, a última hora».*³⁹

A mitja tarda, entre les cinc i les sis, era l'hora de berenar i de reposar una estona. Després l'activitat masculina es dedicava al bestiar: recollir els animals que havien sortit a pasturar i tornar-los cap al mas, donar menjar als que eren als estables i munyir les vaques i les cabres:

*«A partir de que es baixa el sol, arribaven les vaques, arribaven tots els animals, els bous... I llavors allò era massa. La canalla, quan arribaven el bestiar, ja ens feien estar al pedrís o a un lloc que no féssim nosa. Arribaven les vaques; arribaven els bous; arribaven les cabres, que s'havien de comptar; arribaven els xais, que s'havien de comptar; les gallines, que si estaven al galliner; els porcs, que llavors havíem d'anar a donar menjar als porcs. Ja corrien les masoveres amb totes les deixalles i tot lo que havia sobrat del dia, a part del menjar que els hi devien fer, pels porcs. Llavors s'havia de munyir les vaques, s'havia de munyir les cabres, ja hi havien les persones que havien de fer-ho. Era una moguda contínua».*⁴⁰

Les dones continuaven les tasques que havien iniciat abans de berenar fins que havien de començar a preparar el sopar per tenir-lo a punt quan els homes tornessin d'arreglar el bestiar.

L'hora de sopar era cap allà a les vuit del vespre, una mica més

39. Home, seixanta-nou anys, Arbúcies, pagès.

40. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

aviat o més tard segons l'època de l'any. El sopar era el moment en què tots els membres del mas es trobaven a taula, després de tot el dia treballant cadascú en les seves ocupacions i en llocs diferents. Era el moment en què començava l'estona diària de relació entre tota la gent de la masia i que, havent sopat, culminava en la vetllada a la vora del foc a l'hivern o prenent la fresca asseguts als pedrissos al costat de l'entrada a l'estiu:

*«Llavors era quan tothom s'assentava en els pedrissos i damunt dels sacs, perquè ja estava tot fet, i llavors hi podia haver-hi mitja hora, o tres quarts d'hora, de tertúlia, i de rialles i cantades, i explicant acudits, que era lo... Això és que es té de viure, perquè a l'edat que jo tenia, que ja ets més moguda i tal, estàvem: "Mira, que aquella noia, que se'n va amb aquell, el masover", aquestes coses, o: "Mira aquells... Mira aquells altres...", i: "Goita què han explicat". Al meu pare li agradava molt explicar contes i sempre explicava acudits i coses. I llavors l'avi, que sabia tocar el flabiol, era el que tocava el flabiol i feia cançons».*⁴¹

Les vetllades eren un moment clau en la vida als masos, i per això, el seu record ha sorgit amb insistència en les converses sobre el passat. Les vetllades constituïen un temps d'esbarjo i de conversa que reunia tots els membres del mas, grans i petits, i a vegades també alguns veïns:

*«I si hi havia el pastor, que a vegades baixava el pastor perquè tenia el bosc arrendat, també s'hi posava i cantava i explicant acudits i..., mira. I la canalla ben contenta de poder-hi anar a sentir-se. (...) I al vespre era l'hora que sempre es feien xerrades. A vegades que et venia algun veí per alguna cosa o el que sigui...».*⁴²

41. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

42. Dona, seixanta-vuit anys, Arbúcies, pagesa.

Al costat de la llar de foc o al pedrís es parlava de les incidències del dia, s'explicava la història del mas i de la família, s'explicaven acudits, anècdotes o rondalles, es cantaven cançons, o es resava el rosari i es pregava pels difunts. En aquest sentit, a més de ser un moment de lleure i d'intercanvi d'informació, les vetllades també complien una funció essencial en la socialització dels infants i en la transmissió del patrimoni simbòlic del mas.

Però com hem vist en parlar del treball, les vetllades combinaven el lleure i el treball. Així, mentre s'explicaven històries o es resava el rosari s'aprofitava l'estona per anar fent algunes feines que es podien fer dins la casa: cosir roba, arreglar eines, triar fesols o castanyes o espellofar blat de moro. Així ho recordava una masovera:

*«Ui, després de sopar, si eren temps que hi hagués blat de moro, esclofollar el blat de moro, treure les clòvies. Si eren temps de les castanyes, garbellar les castanyes. Allò, triar-les, les petites per un costat, les grosses per un altre. Les dones a cosir, a vegades fins a les onze, les dotze de la nit, perquè com que de dies no hi havia temps... Mira, aquí, amb un llum de carburo penjat aquí sobre, i asseguts aquí a l'escon, a sobre d'una cadira, o asseguts aquí a taula, i cosir lo que fos (...). Mira, ens anàvem tots allà i allà, cantant cançons i explicant xistes, passàvem el rato. Allà ens disfrutàvem».*⁴³

Una qüestió que destaca en les narracions sobre les vetllades és la diferència entre els records de les cases de masovers i petits propietaris i els de les cases dels propietaris més benestants. Els habitants de les primeres evocuen la vetllada com una ocasió d'esbarjo i treball, mentre que els residents de les segones fan èmfasi en la religiositat.

Els masovers i els petits pagesos rememoren les vetllades com

43. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

un moment de treball i de lleure En aquest context, els aspectes religiosos hi tenien poca cabuda, com explicava una masovera d'Arbúcies: «A casa meva no l'havia sentit mai [el rosari]. No era d'aquelles famílies que, per sort o per desgràcia o el que fos, eren molt religioses, que els vespres cada dia deien el rosari. Jo a casa no l'havia sentit mai». ⁴⁴ En canvi, es recorden amb més detall les històries i els acudits que s'explicaven i les cançons burlesques que es cantaven, a través de les quals s'exercia una certa crítica social, com remarcava una altra masovera:

«[El pare] cantava la d'en Tonet i la Ramona: "En Tonet i la Ramona un dia se'n varen anar a passejar; pel camí se'ls va fer vespre, i com que els pobres no s'hi veien es varen entrebancar. I la Ramona sospirava, li deia: 'Treu-me aquesta punxa que tinc a davant'. I en Tonet prou corria sense perdre temps; diu que li va treure amb un escuradents. Ara la seva mare, esverada pels veïns, pensant que la punxa li podria haver quedat a dins. Però les veïnes li diuen: 'Per això, no us heu pas d'espantar, que si la té dintre ja sortirà'" (...). N'hi ha una que ara me'n recordo, que ara, segons com, potser s'és... Però llavors ja ho cantava el meu avi, eh? I ara estem passant lo mateix que deia el meu avi. Que deia: "L'Espanya va emmalaltint, i molts no sabeu per què, si escolteu ja us ho diré (...). Què se'n treu, de treballar i viure amb aquest afany? Si els que no treballen mai no sabreu pas com s'ho fan. Sempre els trobareu mudats, al migdia al cafè, al teatre si convé amb una noia al costat. Pertot es fan jocs de mans, per explotar la nació, i si hi ha un pobre que hi veu massa, sabeu què li passa? És anar a la presó! Si algun porc voleu criar i voleu que estigui gras, de cols no n'hi doneu pas, perquè no s'engreixarà. Si voleu que estigui gras i que faci un bon profit, l'heu d'anar a tancar a les Corts que ara han fet dintre Madrid"». ⁴⁵

44. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

45. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

Per contra, l'ambient als masos benestants és recordat més fred, especialment en aquells on predominava un fort sentiment religiós. En aquests casos, els acudits i les cançons burlesques eren substituïts pel rés del rosari:

«I cada dia, cada dia, es resava el rosari. La iaia era la que portava el rosari amb les minyones i tots. Cada dia resava el rosari. Era un rosari que no s'acabava mai. «Un parenostre a sant Antoni perquè ens guardi de prendre mal; un parenostre a sant Isidro, que les collites ens vagin bé; un parenostre...». Una quantitat de parenostres!!!, que em sembla que era tot el santoral (...). «Santa Maria... Aaamén!!». Anàvem dient "amén", nosaltres (...). I si nosaltres desapareixíem, les minyones havien de contestar. La que estava en allà anava dient el rosari mentre pelava patates o triava pèsols, o faves o el que sigui».⁴⁶

«[Dona:] Jo recordo molt el teu pare aquí [al costat del foc després de sopar] amb el rosari, quan dèiem el rosari. I després del rosari, deia un parenostre, no sabíem per qui... Jo no vaig saber mai per qui resava. Lletanies també.

[Home:] Bueno, i després els parenostres pels difunts. (...) Resàvem, en lloc de pels difunts de la família, no: "Un parenostre per fulano, un per sotano..."».⁴⁷

És interessant destacar que el record de les vetllades s'ha convertit en un dels símbols més evidents del món que ha desaparegut. En contrast amb els grups familiars del present, reduïts, tancats en si mateixos i formats només per pares i fills, es parla de les vetllades que reunien famílies nombroses d'unes quantes generacions, altres persones que vivien al mas i també veïns. Igualment, en oposició amb la ruptura aparent entre generacions que es pro-

46. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

47. Home, setanta-un anys, i dona, seixanta-nou anys, Viladrau, propietaris.

dueix als masos actuals, es presenta aquella vetllada com l'element que permetia la transmissió de coneixements i d'històries d'avis a néts i la continuïtat entre generacions. Finalment, en contra dels vespres actuals, que destaquen per la passivitat i el silenci de les persones davant el televisor, emergeixen les converses i la relació entre els membres del grup familiar en el passat. En el discurs dels informants, la televisió s'esmenta com un dels elements que van provocar la desaparició de les vetllades:

*«Del meu record, anar a resar el rosari amb els amos no ho havia pas vist mai. Però el pare havia dit que abans havien d'anar-hi, allà. Ara, a casa sí. Fins que vam tenir tele, es va dir el rosari. Llavors, el pare començava el rosari, un mirava la tele, l'altre... I llavors va dir: "Així, per haver-ho de dir jo tot sol, no cal pas que ho diguem. Llavors es va perdre el rosari. Sí».*⁴⁸

Les vetllades eren un element fonamental de les relacions dels masos, tant dels membres de la família com de les persones de fora que hi participaven. Les vetllades, en què es combinaven relacions socials i treball, eren una ocasió propícia per a l'intercanvi d'històries i de notícies, la transmissió de sabers, la socialització dels infants i fins i tot els arranjaments de matrimonis (Estrada, Roigé i Beltran 1993, Coma 1990: 159).

3. «DE TALL NO EN VÈIEM NI GOTA.»⁴⁹ EL MENJAR I L'ALIMENTACIÓ

L'alimentació (què es menjava, com, quan) és un aspecte que també ha aparegut amb una certa freqüència en les converses. A banda de les explicacions específiques sobre aquesta qüestió, l'a-

48. Home, seixanta-un anys, Arbúcies, masover.

49. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

limentació també ha sorgit en parlar d'altres aspectes de la vida quotidiana, com ara el treball, la producció agrícola i ramadera, el ritme de les activitats diàries, les celebracions o les festes, entre altres. A més a més, el menjar també ha estat utilitzat per parlar dels canvis en la vida als masos, ja que els productes consumits, la seva qualitat i el nombre d'àpats del passat s'han contraposat amb les característiques de l'alimentació del present.

La primera qüestió que destaca en les explicacions dels habitants dels masos són les diferències entre l'alimentació quotidiana i la dels dies de festa. Com assenyalen Espeitx, Cáceres i Massanés (2001: 106) en el seu treball sobre el Pallars, les diferències entre el menjar diari i el festiu afectaven no solament els productes consumits, sinó també l'estructura dels àpats i el temps dedicat a la seva preparació. En general, l'alimentació diària era relativament monòtona i es basava en allò que cada mas tenia. A més, el temps dedicat a elaborar els plats era el mínim imprescindible. Els àpats quotidians només solien reunir els membres del grup familiar, i no sempre tots. Per contra, el menjar que es consumia els dies festius i les jornades extraordinàries de treball, com ara la sega o la batuda dels cereals, era més abundant, requeria més preparació i s'elaborava amb productes més valorats socialment. Igualment, en els àpats d'aquestes diades altres persones de fora del mas s'afegien als seus habitants: els dies festius, parents i coneguts; els dies de més feina, veïns i persones llogades.

En el record de l'alimentació quotidiana destaquen dos elements que ja hem esmentat en tractar la producció dels masos: un, la idea d'estalvi i d'aprofitament màxim dels productes alimentaris; l'altre, la dependència d'allò que es feia al mas en cada moment, de manera que un dels problemes bàsics que condicionaven la dieta era la conservació dels aliments. En aquest sentit, els informants han insistit en la imatge d'autoconsum, d'una relativa escassetat –especialment pel que fa a la presència de carn en el menú– i de poca variació en els aliments consumits:

*«Me'n recordo a casa que moltes vegades començàvem el dilluns per esmorzar mongetes seques i el dimarts, el dimecres, el dijous, el divendres, el dissabte i acabàvem el diumenge al vespre menjant mongetes seques. Però, mira, ens atipàvem!».*⁵⁰

Igualment, també han destacat un conjunt de tècniques per allargar al màxim el bon estat d'aquells aliments que no es podien consumir en el mateix moment de la producció: l'elaboració de conserva, melmelada i confitura de fruita i verdura (tomàquet, pruna, pera, carbassa...), l'assecat d'alguns fruits (prunes, figues, castanyes, bolets, etc.), l'elaboració de formatge i mató, el salat i el confitat de la carn del porc i d'algunes classes de bolets; etc. Així explicava una masovera d'Arbúcies el procés de conservació de la carn del porc durant la matança:

«Es separaven les carns, les cotnes..., tot això; els greixons també, que eren boníssims, i llavors feien les botifarres, feien les llonganisses. Els pernils i la cansalada ja la posaven en sal; per guardar ho posaven en sal. I després, això, un cop ho tenien triat, llavors ho anaven penjant i l'endemà, per exemple, la mestressa de la casa, que era la qui més o menys ho distribuïa, llavors sí, sé que anaven tallant [botifarres i costella], anaven coent amb el greix. Ja havien fet el dia abans el greix. O sigui, el greix blanc, eh? El de perola no el feien pas servir [per fer el confitat]. El de perola, perquè al coure les botifarres de sang i l'ou i tot això, treu grassa. I l'endemà quan estava fred, treien tot el greix, em sembla que el feien tornar a fondre i ho colaven perquè fos net. I el blanc no. El blanc ja estava allà amb les olles i ja es guardava. Per exemple, si en tenien dues olles, una la guardaven –per exemple, si l'havien de menester per amanir la vianda– i l'altra, pues, per guardar la carn aquesta... Que aquest greix no es llançava, no, tot anava aprofitat! I a l'estiu, et menjaves allò i era boníssim! Oh!, que bo que

50. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

*era! Jo lo que recordo que m'agradava més era la costella, i les pilotes, les mandonguilles, amb aquella mica de cosa grasseta així... Oh! Estava boníssim!».*⁵¹

Els aliments que es recorden com a part principal de la dieta diària són el pa, els productes de l'hort (patates, llegums i verdura en general, que s'anomenava *vianda*), algun ou, els fideus, l'arròs i la cansalada. El porc, en especial la cansalada, era la font habitual de proteïna animal. De vegades, però, n'hi havia tan poc que només servia perquè el greix donés una mica de gust a la vianda. En canvi, la carn de porc en forma d'embotits o confitat i la carn de xai, de pollastre, de conill o de vacum eren consumides en rares ocasions. Com deia la mestressa d'un mas d'Arbúcies, «llavors, [menjar] tall, mai. Matàvem porc i llavors, mira, amantint [la verdura] amb un trosset de cansalada... (...). Si per cas mataven un pollastre per Nadal, ja era prou!».⁵² Segons les paraules d'una altra informant, «vianda, tanta com vulguis, mentre en teníem anàvem menjant vianda, però de tall... De tall no en vèiem ni gota!».⁵³

La producció escassa dels aliments que eren considerats tall (ous, carn de pollastre, conill, xai, vedella, pernil, embotits i confitat de porc) i el seu elevat preu feien que, quan se'n tenia, fossin reservats per consumir-los en diades especials o bé fossin venuts al mercat per obtenir-ne ingressos en metàl·lic. El tall es reservava sobretot per als àpats en què gent de fora del mas s'afegia als seus membres: la festa major, les celebracions familiars, les tasques esporàdiques que requerien la participació de llogats o veïns. La valoració social d'aquests productes i el fet que estiguessin guardats al rebost i sota el control de la mestressa o el cap de

51. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

52. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

53. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

casa feien que els infants, quan podien, intentessin obtenir-los i menjar-se'ls d'amagat:

*«A mi em feia il·lusió menjar tall! I quan anava a engegar les gallines... Al terra, com que només hi havia sorra, si, per exemple, hi havien vuit ous, me'n jalava dos i colgava la closca i la clara, perquè la clara crua no m'ha agradat mai. Feia un sot a terra i colgava això perquè no ho veiessin. I el rovell, així cru, me'l menjava. I llavors [la mare preguntava]: "Quants ous han fet?" "Sis". N'havien fet vuit, però aquests dos no els veien!».*⁵⁴

Entre els aliments que constituïen la base de la dieta quotidiana apareixen en un lloc destacat les patates i les mongetes, que, amb el pa, eren de consum diari i presents en gairebé tots els àpats. També es menjava, habitualment, tota mena de verdures, que es conreaven a l'hort (col, enciam, escarola, bledes, carbasses, cebes, cigrons, pèsols, tomàquets, etc.). Així evocaven alguns informants les menges i els àpats quotidians:

*«Tots junts, aquí, fent una bona cassola de patates i mongetes, o patates i fesols, que dèiem nosaltres, fossen secs, fossen tendres, depèn del temps. Fèiem fondre una miqueta de cansalada amb una paella, es tirava així per sobre la vianda aquella i, au, i un plat cada un, i tot-hom menjava així.»*⁵⁵

«Les patates, mira, quan érem petits, com que allà a pagès era tot sequer, llavors les patates de vegades quedaven petites. I les més petites les bullíem amb pell i quan eren bullides les pelàvem, bullíem fonolls i ho fregíem. Aquelles patates petites, fregides amb fonoll i cansalada... I era molt bo, allò. I les farinetes també. Fèiem bullir una mica del sagí

54. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

55. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

La Sala,
(Viladrau),
1926. Autor:
Montserrat Tell.
Arxiu Fotogràfic
Centre
Excursionista de
Catalunya.

del porc, que era salat, i la mare hi trinxava una mica de col, que també teníem cols, i llavors feia les farinetes. I encabat agafava cansalada, la feia a la paella, i quan les farinetes eren fetes, hi tirava la cansalada. I l'endemà, les que quedaven, fregides a la paella. I tots volíem les torrenyes. Que n'eren, de bones!».⁵⁶

Les converses amb els habitants dels masos han rescatat altres aliments que havien estat de consum freqüent, però que actualment ja no menja gairebé ningú. És el cas de les farinetes de blat de moro torrat (arrossó), esmentades en la darrera citació i que es menjaven sobretot quan «no arribaven les patates o no arribaven les mongetes i menjàvem plat de farinetes!».⁵⁷ Una masovera d'Arbúcies explicava així el procés per elaborar-les:

«El blat de moro, quan el teníem pelat, treta la pell de les espigues, el

56. Dona, vuitanta-nou anys, Breda, pagesa.

57. Home, vuitanta-dos anys, i dona, vuitanta-un anys, el Brull, pagesos.

torràvem a dins del forn. (...) Llavors, com que era sec, l'engrunàvem, així amb la mà, anar engrunant així [fa el gest]. I llavors el portàvem al molí, al Molí de les Pipes, i llavors el molraven. (...) Molraven el blat de moro i ens l'emportàvem cap a casa. Lo més fi ho guardàvem per fer arrossó i després lo altre per menjar pels porcs o les vaques o les gallines, tot això. I aquest arrossó, me'n recordo de posar-lo allà, en aquelles olles de terra, allà a la vora del foc i que s'anés fent... [Hi posàvem] aigua, el blat de moro, aquella farina i a vegades, pues, una mica de cansalada tallada petita, a quadrets, i la tiràvem allà... Era una cosa que era bo, eh? I, mira, normalment fèiem això».⁵⁸

La dieta quotidiana també estava integrada per altres aliments produïts als masos, encara que en una quantitat inferior i no en tots els casos: les castanyes, que es menjaven crues o seques; la fruita fresca (préssecs, pomes, prunes, figues, raïm, cireres, etc.) i seca (nous, avellanes, ametlles...); la llet, o els bolets: «Mira, de vegades fregíem una paellada [de siurenys]. Amb una miqueta d'oli en una paella i una d'això... Una paellada de siurenys. I ens servien per berenar moltes vegades: amb un tros de pa i aquells siurenys i, au, ja hi fèiem un àpat».⁵⁹ L'oli i el vi, que també eren de consum diari, no eren produïts per tots els masos i sovint calia comprar-ne.

El record dels menjars dels dies festius construeix un panorama molt diferent de l'anterior, si no oposat. La festa suposava el trencament de la vida quotidiana i això també es reflectia en l'àmbit de l'alimentació: a un temps festiu oposat al temps quotidià li corresponia un menjar diferent del diari; d'aquesta manera es contribuïa a remarcar aquest trencament temporal. En aquest sentit, la festa major és el moment que generalment ha despertat més evocacions sobre l'alimentació, ja que les diferències exis-

58. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

59. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

tents amb els àpats quotidians han fet que se'n guardés un record extraordinari. A més a més, els àpats de la festa major constituïen un moment essencial de la festa i de les relacions dels habitants dels masos, ja que reunien a taula tots els membres del mas, els parents i els coneguts invitats. La preparació d'aquests àpats reclamava una gran dedicació de la mestressa i les altres dones del mas, que havien d'oferir als convidats el bo i millor del rebost, ja que amb això es reflectia la capacitat del mas, el valor que es donava als hostes i també el seu saber fer.

Ja hem dit abans que l'alimentació festiva es caracteritzava per ser més abundant. Però els elements que determinaven la diferència amb els àpats quotidians eren l'elaboració més complexa dels menjars i la presència d'aliments més valorats socialment, com són el tall (especialment el pollastre i el xai rostit), les postres i els productes adquirits en comerços, com el cafè o els licors. Amb tot, és important remarcar l'existència de diferències en l'alimentació festiva segons la capacitat econòmica dels masos, com es veu en aquests dos fragments, l'un d'una masovera i l'altre de la filla d'uns propietaris:

*«Per la festa major solíem matar el xai que ens havien deixat [el pastor que tenia el ramat a l'hivern al mas]. Matàvem el xai i, mira, un tip de carn i rostit. I era la festa major. Però llavors ni xampanyes ni coses d'aquestes, no hi havia res en aquell temps!».*⁶⁰

«Que això era quan la festa major, que es feia l'ànec amb peres. Unes cassoles de terra amb ànec amb peres!, que em sembla que pujava la gent només a menjar l'ànec amb peres. Però bueno, i a llavors també hi havia, és clar, les escudelles, els caldos de les gallines, els ous. Ens feien crema, allà, amb molts postres, també, que els feien boníssims, era

60. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

*la crema perquè tenies els ous que volies i la farina i... bueno. Pues fèiem una crema que era..., també, unes plates!».*⁶¹

Igualment, el menjar de les jornades extraordinàries de treball també diferia del dels àpats festius en el tipus de productes consumits, tot i ser diferent de l'alimentació quotidiana. Així, el pollastre o el xai rostit era substituït per cassoles de conill amb bolets, costella de porc i botifarres confitades. Les postres elaborades i alguns productes com el cafè també desapareixien del menú. D'altra banda, en contrast amb l'alimentació diària, destaquen el nombre més elevat d'àpats, l'elaboració més acurada dels menjars i sobretot la presència més gran de tall en els menús:

*«La única cosa que sí me'n recordo que havia fet la mare com a guisat, que a mi em cridava una mica l'atenció, era quan hi havia gent que ens ajudaven a segar l'herba o la mica del blat que teníem, que a vegades es tornaven la feina d'un masover a l'altre. (...) La mare, recordo que quan solia venir gent així a ajuda'ns, sé que a vegades feia conill amb patates, amb all i julivert».*⁶²

Però aquest contrast entre l'alimentació quotidiana, d'una banda, i la festiva i la dels dies de treball, de l'altra, ha desaparegut. La monotonia i la relativa escassetat en la dieta diària han donat pas a l'abundància i a la diversitat en el menjar, de manera que cada dia es menja com si fos festa. Així ho expressava un pagès d'un mas de muntanya:

«Abans menjaves molta vianda i poc tall. I ara menges, si vols, vianda i tall. Vull dir que és diferent (...). Abans, esperaves les festes perquè et

61. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

62. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

*menjaves el pollastre, que menjaves tall, i ara tant és una festa com un altre [dia], que vull dir...».*⁶³

Ara bé, com assenyalàvem en començar aquest apartat, els discursos sobre l'alimentació en el passat també ens parlen del present i de les transformacions de la societat montsenyenca. En aquest sentit, els informants sovint han expressat idees aparentment contradictòries i han criticat les transformacions generals a través de la reprovació dels costums alimentaris del present i de la idealització de la qualitat dels productes del passat, com es veu en els fragments següents:

*«I tothom [de la casa] menjava lo mateix. Així com ara l'un: "Això no ho vull" i l'altre: "Això no m'agrada" (...). Llavors tothom menjava i no n'hi havia cap que digués: "Això no ho vull" perquè: "Si no en vols tant, menja'n menys"».*⁶⁴

*«Jo més m'estimaria aquell pa que menjàvem [fet al mas], que no pas el que comprem. Li hem de dir pa, perquè no hi ha altra cosa, però... Déu n'hi do, aquest pa. (...) I bo que era [el que feien al mas], més que tot el que puguin fer ara».*⁶⁵

* * *

Els records sobre els espais domèstics, sobre l'activitat diària al mas i sobre l'alimentació ens han permès reconstruir una imatge de la vida quotidiana dins dels masos montsenyencs i han mostrat les idees dels informants sobre el present i la valoració que fan de les transformacions que ha experimentat el seu món.

63. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

64. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

65. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

La masia, com a construcció, com a espai habitat, era la materialització d'una forma determinada d'entendre i de viure les relacions familiars i socials. Era l'expressió d'una organització econòmica, d'una cultura. Els llocs on es menjava, es dormia, es treballava o es relacionaven els diferents membres de la casa van anar canviant d'una generació a l'altra, per la qual cosa en la distribució i els usos de l'espai és possible veure-hi reflectides les formes d'organització familiar (Roigé, Estrada i Beltran 1997). La casa és un lloc privilegiat d'observació que ens aporta informació sobre els grups domèstics, sobre el repartiment de l'espai segons el sexe i l'edat, i sobre les activitats dels seus membres. La construcció d'una masia i la distribució que s'hi feia dels espais eren el resultat de diversos factors, entre els quals cal considerar no solament els models arquitectònics, els plànols dels espais interiors, el mobiliari i l'ús que se'n feia, sinó també la funció productiva que es portava a terme al seu interior i les relacions socials i familiars que s'hi donaven (Collomp 1991: 112). Les relacions internes i les formes de concebre-les es veuen reflectides en aspectes com la disposició jerarquitzada dels individus dins d'una habitació i a taula, la disposició de les cambres, etc. D'aquesta forma, les maneres de concebre i d'habitar l'espai domèstic són cristallitzacions de l'organització d'una societat (Bromberger 1988: 10). Els llocs on es menja, dorm, treballa i es tenen relacions amb els altres són l'expressió de la dinàmica familiar i dels seus valors.

En l'espai de la masia, però també a fora, s'hi desenvolupava una vida domèstica caracteritzada per les tasques agrícoles, ramaderes i forestals amb uns ritmes regulars, condicionats per l'aprofitament de la claror del dia i les necessitats del cicle productiu d'animals i plantes. Les narracions de les persones entrevistades assenyalen els anys cinquanta del segle passat com el període de l'inici d'un procés que ha suposat una transformació radical de les formes de vida al mas. Com hem dit en altres capítols, es tracta d'una reconstrucció des del present. La realitat, tanmateix, ha

estat més complexa: els ritmes de vida, les condicions materials dels habitatges o l'alimentació han anat experimentant variacions contínues al llarg del temps amb la introducció d'elements tan diversos com aliments –per exemple, la patata o el blat de moro–, l'aigua corrent, la comuna, els lavabos, l'electricitat, els diversos tipus de mobiliari, els mitjans de comunicació motoritzats, els sistemes de calefacció, les variacions en les preferències decoratives... Totes aquestes coses han anat modificant les formes de vida i d'entendre l'espai domèstic, però el record oral els simplifica entre «l'ahir» i «l'avui». La descripció tant de l'ús dels espais interiors com de les jornades de treball ha de veure's des d'una perspectiva històrica, com un exemple evolutiu. Des d'aquesta perspectiva, les cases i les jornades quotidianes no són elements immutables al llarg de la història, perquè la casa és una realitat viva, canviant, sotmesa a un procés continu de modificacions, d'afegits i de noves construccions.

9. «Jo sóc el veí.» Les relacions entre els masos

Tot i la seva dispersió pel territori, els masos no estaven aïllats socialment. Amb el veïnat, la parròquia i el poble, constituïen la trama social bàsica en què vivien els habitants dels masos montsenyencs. Sense tenir en compte aquests lligams dels masos amb els seus veïns, la parròquia, el poble i les viles i ciutats que actuaven com a centres comarcals, no és possible entendre el sistema dels masos al Montseny. Un mas sol no tenia raó de ser, ja que, com assenyala Breton (1991: 55), no era una casa aïllada, sinó la unitat base d'un sistema més ampli i complex.

Els masos s'agrupaven, des d'un punt de vista administratiu i de raons socials, en conjunts que mantenien un seguit de relacions personals, familiars i de cooperació econòmica. En aquest sentit, trobem dos grans tipus de vincles entre els masos que donaven forma a les seves xarxes d'interrelacions. El primer és el de les relacions socials i polítiques derivades de l'agrupació de masos en unitats administratives, el qual podem considerar com el de les relacions més formals i establertes fins i tot a través dels límits administratius oficials. El veïnat o barri era el primer àmbit de relació, l'espai de coneixença mútua i de confiança i l'escenari on, prioritàriament, es donaven les relacions festives, escolars i d'ajuda mútua. De la mateixa manera, la parròquia generava un sentiment de pertinença important i el poble i el municipi també eren altres nivells de relacions intenses i freqüents. Però més enllà d'aquestes relacions basades en les unitats administratives, els masos desenvolupaven altres espais de relació i un segon tipus de lligams, més informals. A través dels vincles d'amistat o de parentiu –fonamentalment, a través de les aliances matrimonials–, els membres dels masos es retrobaven en celebracions familiars, a les

quals també podien ser convidats els veïns, i també establien mecanismes d'ajuda mútua.

Des del present, la col·laboració entre masos sovint és remarcada i destacada amb una certa paradoxa: malgrat la proximitat relativa més gran com a conseqüència de l'ús dels cotxes i d'altres mitjans de comunicació com el telèfon, sovint se'ns parla d'una dispersió més gran en contraposició amb la cohesió anterior. Els canvis en els habitants dels masos, en la seva orientació econòmica i les possibilitats de comunicació amb els pobles provoquen, segons el parer dels nostres informants, una ruptura interna en els sistemes «antics», i es destaquen els valors d'acord i de cooperació que guiaven les relacions entre els masos en el passat. Era, d'acord amb les paraules de Zonabend (1999: 53), el «temps de la col·lectivitat».

1. «ET DIUEN PEL NOM DE LA CASA.»¹ LES RELACIONS MÉS ENLLÀ DEL MAS

El mas era el referent bàsic de les relacions socials dels habitants del Montseny. Els vincles entre les persones fora de l'àmbit domèstic eren mantinguts i interpretats com a relacions entre masos i no entre individus. Els que entraven en joc no eren les persones concretes, sinó els seus masos. El que importava d'una acció o d'una relació no era la persona que la mantenia, sinó el mas a què pertanyia i que, en certa manera, representava. La pertinència a un mas determinat condicionava les relacions i el tracte entre les persones. El patrimoni del mas, el fet de ser amo o masover i el prestigi social de la família definien l'estatus socioeconòmic dels masos i dels individus, així com el tipus de relació que havien de mantenir amb l'altra gent.

1. Home, cinquanta-nou anys, Sant Esteve de Palautordera, propietari.

En aquest sentit, els informants han parlat dels masos com d'un tot que estava per sobre de les persones que l'íntegraven en cada moment. En els seus relats de vegades pot semblar que els masos i no les persones eren els que es relacionaven o actuaven. Així, l'ús de la primera persona del plural o del mot *casa* com a subjecte per narrar la vida i la història del seu mas –«nosaltres fèiem...» o «a casa fèiem...»– dilueix les accions individuals en el col·lectiu i porta a plantejar els actes dels avantpassats com si fossin accions pròpies. Un altre fet que mostra la importància del grup per sobre dels individus és que el nom del mas substituïa els noms i els cognoms dels seus membres, de manera que en les relacions les persones no eren individualitats, sinó membres de masos concrets: un no era en Josep Illa o la Maria Masnou, sinó en Josep del Bellit o la Maria de la Vila, és a dir, del mas on vivia, tant si eren propietaris com si eren masovers. Igualment, l'amo del mas sovint era conegut amb el nom del mas: l'Agustí era l'amo del mas l'Agustí i en Crous era l'amo d'aquest mas, tant si aquest era el seu nom o cognom com si no l'era i sense tenir present la generació a què pertanyia. Tot i que eren persones concretes, el que importava, des d'un punt de vista simbòlic i de relació, era que es tractava de l'amo del mas.

Però com hem indicat, l'espai on es desenvolupava la vida dels habitants dels masos montsenyencs no quedava circumscrit al territori del mas, sinó que s'estenia cap al veïnat, la parròquia, el poble, el municipi i la comarca. Als masos més grans aquestes relacions solien anar més enllà i s'ampliaven cap a les comarques veïnes i les grans ciutats a través dels vincles matrimonials, comercials i associatius, especialment entre els hisendats (Saguer 2005: 277). El veïnat i la parròquia eren, però, l'àmbit on la xarxa de relacions dels masos era més densa i complexa. Tot i que bona part de les activitats diàries de les persones es feien dins de l'espai del mas, en aquest entorn més immediat s'obtenien i s'intercanviaven béns i serveis, es donaven les relacions amb els parents,

s'anava a jornal i se celebraven les festes i els rituals. La parròquia i el poble també eren els àmbits d'actuació d'algunes de les institucions en què s'integraven els membres dels masos, com la parròquia, les confraries religioses, el sometent o la comunitat de regants.

El veïnat o barri era el primer àmbit de relació més enllà del mas (Breton 1991). Encara avui, tots els veïnats tenen un nom que els identifica, malgrat que de vegades només l'integrin unes poques cases. Alguns veïnats tenen el nom d'un dels seus masos més grans o més antics, com és el cas del veïnat del Vidal o del veïnat de Cal Monjo a Arbúcies. Altres veïnats tenen un nom específic lligat amb algun tret geogràfic o amb alguna característica dels seus masos o habitants, com succeeix al veïnat de la Pocafarina o el veïnat de França a Arbúcies, al Rieral a Viladrau, al veïnat de Dalt a Campins o al veïnat de Vilaseca al Montseny, per posar-ne uns pocs exemples. En alguns dels veïnats més grans els informants diferenciaven els masos pròpiament veïns, que formaven un primer àmbit d'identitat, dels que estaven més allunyats i que, tot i existir una coneixença mútua, no formaven part del mateix cercle de relacions: «[Els habitants d'un altre mas] no, perquè ja quedàvem lluny. Si tu vols, ens coneixíem i ens coneixem, i ens parlem i això, però allò de dir per tenir tractes i d'això, no. Llavors ja quedaven fora del ritme d'aquí».²

Per a moltes persones entrevistades, el veïnat era l'espai de coneixença mútua i de confiança: «Era gent que hi podies comptar: un dia et passava alguna cosa..., Mare de Déu, t'ho hagueren fet tot».³ En aquest sentit, el veïnat apareix en els relats com un escenari on es donaven les relacions d'ajuda entre els masos: «Els que més ens ajudàvem eren aquests catorze o quinze... Aquell veïnat ja era un altre. Cada veïnat tenia el seu d'això, quan pas-

2. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

3. Home, seixanta-set anys, Arbúcies, masover.

sava una cosa, d'un malalt o lo que fos».⁴ El veïnat també era l'àmbit que agrupava els infants, als quals feia classes el mestre de sequer, i l'entorn on s'organitzaven algunes activitats de lleure, com són el ball dominical, la festa major del veïnat o les cantades de caramelles, com recorden alguns arbuciençs:⁵

*«El Dissabte de Pasqua, el meu germà... Jo no hi havia anat, amb això, però els meus germans sí que havien anat a cantar caramelleres. I cantaven els goigs del Roser, la Mare de Déu del Roser. (...) Corrien tot aquell veïnat. I recollien ous i si els donaven cèntims, cèntims, i si no, els ous. Llavors se'ls venien i es compraven, pues, lo que els hi feia il·lusió a ells (...). I me'n recordo que cantaven, després de cantar els goigs, cantaven corrandes. (...) Resulta que cantaven una corranda que deia: "L'hereu d'aquesta casa, el que porta la cistella, ja en sabeu que és bon hereu, ha caigut a la riera perquè porta un gat que no s'hi veu". I això era perquè es veu que a cada casa que passaven a cantar, normalment se'ls convidava, per exemple, a galetes, moscatell o vi o una coseta així per refrescar. Llavors amb tantes coses com aquestes cada vegada... I aquell, com es veia que no tenia pas gaire escrúpol, tu diràs!, quan arribava a la tarda...! (...) Sé que eren cinc o sis nois. S'ajuntaven, ja feia dies que ho assajaven. (...) Per posar els ous portaven com un cistell, una panera, amb un bon enramat, amb un paper d'aquest fi, això tan fi, transparent, amb groc, o amb rosa, vermell o el color que els hi agradava a ells, tot al voltant així, amb un farbalan, tot així. I la panera tota enllaçada i l'ansa també, tot enramat, i a dins també hi portaven palla o així, perquè no se'ls trenquessin els ous».*⁶

4. Home, seixanta-set anys, Arbúcies, masover.

5. A Arbúcies, per exemple, cadascun dels veïnats tenia la seva colla de caramellaires, que sortien a cantar el Dissabte de Pasqua i per Sant Isidre. Com explicava un informant, «per les caramelles de Sant Isidre, les quatre colles, dels quatre veïnats, hi anava un flabiolista amb el timbal. Això sí [que ho havia vist], perquè jo hi havia anat a cantar els goigs de sant Isidre» (home, setanta-un anys, Arbúcies, masover).

6. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

Els gotxaires del
Roser a Can
Costa,
Mosqueroles,
(Fogars de
Montlús),
1927. Autor:
Josep Danés.
Arxiu Fotogràfic
Centre
Excursionista de
Catalunya.

El següent àmbit de relacions i d'identitat dels masos era la parròquia. La parròquia generava un sentiment important de pertinença i constituïa un element d'identificació de masos i individus, especialment quan la parròquia i el municipi als quals pertanyia una casa no coincidien⁷ i als municipis on hi havia més d'una parròquia, com Arbúcies. En aquests casos, les persones entrevistades han establert amb precisió la pertinença parroquial de cadascun dels masos:

«Aquest veïnat pertanyem a [la parròquia d']Arbúcies. Lliors és a partir del Regàs. La Vinyota va amb Arbúcies. Can Pla, ja diuen, de Lliors. Fins a Can Xiquet pertanyien a Lliors. Can Famella. I cap al Buixaus.

7. Per exemple, Can Bellver de Campins pertany a la parròquia de Sant Cristòfol de Fogars i el mas Villena de Fogars pertany a la parròquia de Campins (López 2000: 37, 228).

Tot allò, cap amunt, pertanyia a Lliors. I d'allà en avall, amb Arbúcies»⁸.

La parròquia tenia un pes important en les relacions més enllà del mas, ja que era l'entorn on es regulaven molts afers de la vida quotidiana i on se celebraven moltes festivitats. El rector registrava els moments decisius de la vida de les persones: el bateig, el casament i la defunció. Igualment, moltes celebracions i molts rituals tenien com a escenari l'església parroquial: «El diumenge abans sempre es nava a missa. Ara s'ha acabat. Sempre anàvem a missa d'onze i sortint de missa ja ens trobàvem el jovent».⁹ Per això, tot i que la religiositat era un element preeminent en la vida de les persones, les celebracions religioses també esdevenien una ocasió per a les relacions:

«Tot el dia érem a l'església. Perquè ja de petits ens feien anar a viacrucis, ja ens feien anar al mes de Maria, ens feien anar... Però allà també [ens veiem]. Era un lloc de trobada, l'excusa per veure'ns. Encara que fos a l'església. Tot el dia a l'església i a les processons a treure a sant Isidre i treure la... Llavors... I tothom mudat i amb les mantellines i els guants i... Sí. L'època nostra va ser l'època de tot lo de l'església».¹⁰

Quan parlem de relacions o de relacionar-se, ens referim a les converses entre la gent, a les visites, a passar l'estona o a fer activitats de lleure conjuntament. Es tractava de trobades que tenien com una de les finalitats principals el mateix fet de relacionar-se, de compartir temps i experiències, malgrat que també tinguessin altres objectius més pràctics. En aquest sentit, alguns rituals reli-

8. Home, seixanta-set anys, Arbúcies, masover.

9. Home, setanta-un anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

10. Home, setanta-un anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

giosos i festivitats que es feien al llarg del calendari litúrgic i que suposaven recórrer el terme parroquial, com ara el salpàs per Pasqua, la benedicció del terme per la festivitat de les Santes Creus el dia tres de maig o les romeries i els aplecs, servien com a nexes d'unió entre tots els masos de la parròquia i funcionaven com a delimitadors i recordatoris simbòlics dels límits de la parròquia i dels veïnats.¹¹

Un dels moments àlgids de l'any i que és recordat per molta gent era la cerimònia del salpàs, que es feia durant la Setmana Santa. En el salpàs, el capellà i els escolans recorrien tots els masos de la parròquia aspergint la llinda de les portes foranes de les masies amb sal barrejada amb aigua beneïta. Un dels darrers escolans que van fer tot el recorregut a peu per Sant Esteve de Palautordera al principi de la dècada de 1960 guarda un bon record d'aquesta celebració:

«Jo també havia anat de salpàs, d'escolà. Sí, amb el cistell dels ous... Jo vaig ser dels últims que anàvem a peu, quan jo feia d'escolà. Després, a l'arribar a finals dels seixanta, ja... Els mossens tenien els sis-cents o el dos cavalls. Però a principis dels seixanta no. Que era quan la meua època. Jo vaig agafar això d'esquitxada, encara. Llavors sorties al dematí, a primera hora, de la parròquia, el mossèn i els dos o tres escolans amb els cistells. I a cada mas, doncs hi havia una mica de piscolabis: o hi havia llonganissa, o hi havia fuet, o hi havia... I moscatell, això sempre. I aiguardent, allà sobre la taula. Després es feia la cerimònia, s'agafava els ous, una dotzena o dues dotzenes, el que donguéssin cada casa i apa! A peu cap a una altra casa (...). Hi havien quatre o cinc cases de pagès que o s'hi dinava o s'hi berenava. Ja es feia venir la ruta. De Sant Esteve en aquí... Aquí es venia a parar a la una. I aquí era el lloc de dinar. El capellà i els escolans dinaven aquí mentre fèiem el salpàs.

11. A Campins, per exemple, se celebraven diferents romeries: a Sant Guillem, a Sant Marçal i a Sant Elies (López 2000: 196).

I després, anaves continuant. Home, els escolans ens ho passàvem pipa. No anaves a escola i ben menjat... Llavors, a vegades, a la casa que s'hi dinava, en aquí, al prat, me'n recordo com si fos ara, que els escolans demanaven permís a n'el capellà per anar a jugar a futbol en el prat. I llavors, el capellà demanava permís a n'el meu pare o a n'el meu avi... I llavors, l'amo deia: "Sí, ja podeu anar a jugar"».¹²

El Brull, la processó de Corpus. Autor: Rossend Flaquer i Gil. Arxiu Fotogràfic Centre Excursionista de Catalunya

Segons alguns informants, el salpàs tenia una finalitat protectora de la casa i els seus béns: «Representava que era una protecció contra les inclemències del temps, contra pestes, contra epidèmies, contra les bruixes, mals esperits... Una mica un "curalotodo"».¹³ Una altra persona explicava: «Passava el capellà per

12. Home, quaranta-sis anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

13. Home, quaranta-sis anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

cada casa, sí. Deia les seves oracions, posava la sal, que deia que evitava la corrupció de la casa». ¹⁴ Però també és recordat com un acte que tenia finalitats socials, ja que d'aquesta manera «els capellans, amb els escolans, anaven a totes les cases de pagès (...) [i] coneixien la gent. Per a mi el fonament era aquest, de conèixer els feligresos, que no els veien mai, i com que hi havia tanta pagesia...». ¹⁵ A més de la cerimònia, en cada mas el capellà feia una mica de refrigeri i conversava una estona amb els seus estandants.

Abans que arribessin el capellà i els escolans, la mestressa del mas parava davant la portalada principal una taula amb unes tovalles expressess, només per a la cerimònia del salpàs, «les millors que tinguessis, blanques». A la taula s'hi posava «un plat amb sal, amb una espelma [una candela beneïda el dia de la Candelera] i amb una capsa de mistos. Llavors, el gerro de l'aigua i un altre plat amb una cullera. (...) I llavors, ell [el capellà] agafava aquell plat, amb la cullera agafava sal i tirava un raig d'aigua [barrejava la sal amb l'aigua], ho beneïa i llavors, amb aquell plat, anàvem al portal aquest, a les quadres i això, i tiràvem aquella sal. (...) El capellà tirava la sal en el portal major, o sigui, l'entrada de la masia, i llavors delegava la feina en els portals de les quadres a n'els escolans». ¹⁶

Un cop feta la cerimònia, la mestressa oferia al capellà i als escolans alguna cosa per menjar i beure i els donava «una dotzena d'ous, una llonganissa» ¹⁷ com a caritat, que els escolans s'emportaven dins d'un cistell. El cistell d'ous és, amb l'esquitxada de sal, l'element més recordat del salpàs, com també explicava un altre home que havia fet d'escolà quan era petit: «Amb el meu

14. Home, setanta-un anys, Viladrau, propietari.

15. Dona, seixanta-vuit anys, Arbúcies, pagesa.

16. Dona, setanta anys, i home, quaranta-sis anys, Sant Esteve de Palautordera, pagesos.

17. Dona, seixanta-vuit anys, Arbúcies, pagesa.

germà, hi havíem prou anat! Amb el mossèn Mariano, a veure el Regàs, a portar els cistells dels ous! I tirar sal per les parets!»¹⁸. Un altre fet destacat era que els amos d'alguns masos netejaven la llinda de la porta perquè la sal no fes malbé la pedra quan el capellà havia marxat: «Al salpàs, el meu pare havia d'estar molt al tanto, perquè aquesta pedra és molt delicada de la sal. I, és clar, venia el capellà, tirava la sal, i quan era fora el meu pare corria a netejar-ho!»¹⁹.

Les dimensions del terme parroquial i la dispersió dels masos feien que el salpàs sovint no es pogués fer en una sola jornada. En aquests casos, el capellà anunciava el dia que aniria a fer el salpàs a cada veïnat durant la missa del diumenge anterior. L'ordre entre els veïnats i entre els masos sempre era el mateix:

*«“Hi ha salpàs, dilluns de tal casa a tal altra.” I aquell dilluns ja sabien, la gent, qui li tocava. I: “Dimarts de tal casa a tal altra, dimecres de tal casa a tal altra”. I llavors, l'últim dia, aquí a Sant Esteve hi havia “cases de muntanya”. I llavors, l'últim dia els escolans fèiem l'excursió. Anàvem a fer dues o tres cases de muntanya i fèiem un bon dinar en una casa de muntanya. No es deixava cap casa, eh! Quatre o cinc dies durava, això».*²⁰

El poble i el municipi eren els altres àmbits d'identitat i de relació dels habitants dels masos. Amb tot, el tipus de relació que s'establia entre els masos en aquests àmbits depenia molt de les dimensions del poble i de la grandària del terme municipal, de manera que en aquest cas les relacions eren més intenses i freqüents als pobles i municipis més petits que no pas als més grans. L'antagonisme entre pobles era una manera simbòlica de destacar aquests marcs socials,

18. Home, seixanta-set anys, Arbúcies, masover.

19. Home, setanta-un anys, Viladrau, propietari.

20. Home, quaranta-sis anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

que també eren delimitats per elements físics com les creus de terme i les ermites, i contribuïa a reforçar les relacions internes. La rivalitat entre Sant Esteve i Santa Maria de Palautordera, que s'expressava a l'escola o en les competicions esportives durant la festa major, és un bon exemple d'aquesta situació:

*«Bueno, Sant Esteve i Palau sempre... Ara no tant, però hi havia hagut molta... [rivalitat]. Ja en el col·legi, les noies de Palau ja no anaven amb les de Sant Esteve. Són diferents, la gent de Sant Esteve».*²¹

*«Hi havia el torneig [d'handbol] de la festa major. S'anava a jugar a Palau o a Sant Esteve. Però sempre, quan venien els de Palau, jugaven el partit i s'acabava, normalment, malament. I els acompanyàvem fins a la creu de terme. Acompanyar entre cometes, és clar. Quan eren a la creu, quan eren al seu municipi, s'acabava [el conflicte]».*²²

El poble i les viles més grans també eren un espai per a les relacions, no solament perquè podien ser el lloc de trobada entre la gent dels masos en moments com el mercat setmanal o determinades festivitats, sinó també perquè actuaven com a punt d'intersecció entre els masos i el conjunt de la societat. En aquest sentit, l'espai social dels masos s'ampliava a través dels vincles de parentiu i d'amistat amb alguns vilatans que els oferien suport i actuaven com una extensió del mas al poble per a diferents afers, com la venda de la producció. L'emigració dels cabalers cap als pobles i les zones urbanes com Sant Celoni, Granollers, Vic o Barcelona ofería a la gent dels masos la possibilitat de tenir uns lligams en aquestes poblacions. Aquestes relacions, encara que no sempre tinguessin un objectiu específic, s'havien de mantenir mitjançant les visites i l'intercanvi de regals, com recordava l'amo d'un mas de muntanya:

21. Dona, setanta anys, Sant Esteve de Palautordera, pagesa.

22. Home, quaranta-sis anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

*«La padrina, en paz descansi, amb aquella margendona [majordoma] havien fet la joventut juntes. I sempre que anava a Aiguafreda em deia: “Porta aquest parell de colomins allà amb la margendona”, que hi havia aquell capellà, mossèn Salvans».*²³

En un altre sentit, els masos, sobretot els més grans, també miraven d'ampliar el seu espai amb la possessió d'alguna casa o magatzem al poble amb l'objectiu de facilitar les seves activitats comercials. Com explicava la néta del propietari d'un mas d'alta muntanya que tenia una casa i un magatzem en un poble a peu de carretera, «vam fer un magatzem, una miqueta més avall, que tot era carbó! Tot! I venien camions, de Vic, de Granollers... Cada dia hi havien camions carregant».²⁴

2. «AMB FLABIOL I BOMBO, I “PIM, PATAPUM, PATAPUM”.»²⁵ LES RELACIONS SOCIALS I LES FESTES

En parlar del veïnat i la parròquia com a àmbits d'integració dels masos hem vist que els informants lligaven les relacions més enllà del mas sobretot amb els moments de lleure i els dies festius. La masovera d'un mas de muntanya mitjana ho expressava així: «[Amb l'altra gent] ens vàiem el diumenge anant al poble. Entre setmana tothom s'estava a casa, tothom a treballar».²⁶ Podria semblar que l'univers dels masos es dividia en dues realitats oposades a les quals corresponien dos espais, dos temps i dos objectius diferents: el mas i l'exterior. D'acord amb això, les qüestions relacionades amb el treball i amb la vida quotidiana estarien vinculades amb els dies de cada dia i es donarien en l'àmbit del mas

23. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

24. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

25. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

26. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

–«tothom s'estava a casa, tothom a treballar»–, mentre que els aspectes relatius a les relacions socials, el lleure i la religiositat suposarien l'obertura del mas a l'exterior (el poble, el veïnat...) i anirien lligats amb els dies de festa i els moments excepcionals.

Tot i que l'organització socioeconòmica dels masos i la distribució territorial d'aquests afavoreixen aquesta imatge contraposada, cal no oblidar que, com hem vist en els capítols precedents, l'economia dels masos tenia una dimensió externa fonamental. Igualment, la religiositat, el lleure i la festa també es manifestaven en l'àmbit domèstic i privat i afectaven la vida diària. A més a més, els moments de lleure i les festes eren els escenaris en què es definien i redefinien les relacions entre els masos, els joves es coneixien i iniciaven relacions amb vista al matrimoni i es delimitaven simbòlicament els diferents àmbits d'integració i de relació de la societat montsenyenca. Per això, el seu paper era bàsic per al funcionament intern dels masos. Així, l'àmbit extern i l'intern, l'economia i les relacions socials, la quotidianitat i la festa constituïen un conjunt indestriable que cal examinar com un tot per entendre la realitat dels masos.

Com eren les relacions més enllà del mas lligades amb els contactes amb la gent, el lleure i les festes? En quins moments i escenaris es donaven? Com s'articulaven amb l'activitat diària dels habitants dels masos? D'una banda, hi havia les trobades quotidianes, que eren aprofitades per xerrar una estona i relacionar-se, però que depenien de les altres activitats que s'estaven acomplint. Així, la gent dels diferents masos es trobaven casualment pels camins, a mercat, al poble o tot treballant en algun camp o bosc veí. Igualment, les anades a un mas veí per fer algun encàrrec o manllevar alguna cosa també eren moments de relació:

«La meva mare pastava el pa, totes les cases de pagès es feien el pa, però havies de tenir una pasta, el llevat. Posaven el llevat en una cassoleta i llavors ens el deixàvem d'una casa a l'altra. I llavors, doncs tornaven

*a omplir aquella cassoleta i d'una altra casa ja ho venien a buscar. I encabat el tornaven».*²⁷

Les vetllades que reunien gent de masos veïns per alguna tasca com, per exemple, les vetllades per espellofar el blat de moro també són recordades per la bona estona que es passava i les relacions que es mantenien:

*«Això, més aviat quan érem a esclofollar, allà tota la colla, allò que... A la païssa, amb un rotllo [una rotllana] com aquí, un piló de blat de moro, i tots allà enrotllats esclofollant. Mira i llavors cantàvem cançons, i explicàvem cuentos, i explicar xistes i beneiteries».*²⁸

Una de les activitats que combinaven el treball i les relacions i que constituïen un dels dies més assenyalats de l'any era la «mort del porc». Parents, amics i veïns s'aplegaven per treballar, però també per fer un bon àpat i celebrar una de les festes més destacades de l'any. Els sorolls, les olors, els menjars han estat evocats amb freqüència pels informants:

*«[Per la matança] ens convidaven i hi anàvem a sopar i passar el rato en aquella casa. Es matava aquí? Els convidàvem. Venien a sopar i es passaven aquí fins les deu, les dotze o la una de la nit, jugant de vegades a cartes, de vegades al canari, de vegades a això i a allò... I així es distreia el país».*²⁹

D'altra banda, hi havia les activitats del temps festiu i del lleure, que, com succeïa en altres llocs on predomina el sistema del mas (Saguer 2005: 283), constituïen un espai privilegiat per cultivar les relacions familiars més enllà de l'àmbit estrictament

27. Dona, vuitanta-nou anys, Breda, pagesa.

28. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

29. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

familiar: anar a missa, anar al ball, ballar sardanes, jugar a pilota, passejar, visitar veïns o parents, o anar de cacera.

Avui en dia, la cacera pot semblar una afecció més, però en els relats no és un simple passatemps. Era un mitjà d'integració familiar que marcava un cert sentit de creixement dels fills que s'integraven en la cacera quan es feien més grans:

*«Els dies que coneixia de festa, perquè jo he sigut molt caçador, i l'única distracció que hi havia era la caça: l'escopeta i anar a caçar els diumenges, i algun dia entre setmana, si podia. (...) [La manera de distreure'ns era] anar a caçar, doncs podíem matar un conill i, cony, ja anava bé per a boca... Sí, ja anava bé, allò. Jo, aquestes muntanyes de la creu del Matagalls i tot això... [Vaig començar] als catorze o quinze anys. Jo al pare ja li deia: "Deixeu-me l'escopeta". "No que et foteràs mal." "Ja vigilaré que no me'n faci." I ho tinc pamejat tot, eh? Pam a pam, a darrere els gossos i l'escopeta».*³⁰

Tot i que la cacera sovint era una activitat individual, especialment quan es feia amb parany i la caça menor amb escopeta (llebres, conills, perdius, etc.), també solia fer-se de manera col·lectiva, per la qual cosa també tenia un paper destacat en la relació entre els masos (Saguer 2005: 285). En aquest sentit, un pagès d'un mas d'alta muntanya destacava la unió entre els veïns en les sortides a caçar:

*«Al temps de caçar senglars ens ajuntàvem. Dos gossos aquell, dos gossos aquell altre, i fèiem la nostra cacera, sí, sí. "Goita, tal dia... Aquest dia anirem aquí, anirem allà." Però sempre a caçar a lo nostre o d'un altre, però per aquí, no ens esgarriàvem mai, mai. Hi havia unió, hi havia unió. Ara no hi ha res de tot això. S'ha perdut».*³¹

30. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

31. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

La tarda del diumenge era un moment en què els veïns es podien trobar per passar l'estona conversant o fent una partida de cartes, mentre els joves eren a ballar al poble i la mainada corria i jugava pel mas on s'havien reunit els grans. Però aquests moments de lleure també podien posar de manifest el conflicte entre veïns. Les tensions derivades de discussions pels límits de les finques, l'aigua del reg, el dret de pas o l'entrada del bestiar en un camp podien convertir aquestes trobades en un «joc de raons», com explicava una informant:

*«Així com n'hi ha que: "Mira, avui anirem a passar la tarda amb el veí aquest, demà anirem a passar la tarda amb l'altre", saps i es reunien, eh? Nosaltres no. Nosaltres no ho havíem fet mai. Però, en canvi, aquí baix, en aquell veïnat, (...) havien agafat el costum, el diumenge, d'anar a fer la partida de cartes, l'un dia a casa de l'un, l'altre dia a casa de l'altre. Aquelles cartes i aquelles partides es va tornar amb un joc de raons, que aviat... Hasta garrotades!».*³²

Tots aquests moments de relació i lleure en l'àmbit del treball i de la vida quotidiana posaven en relació la gent d'un mas amb els seus veïns i els seus parents. Sovint, però, els vincles de veïnatge i de parentiu es barrejaven, quan els masos pròxims estaven ocupats per parents o s'emparentaven a través del matrimoni. La coincidència del parentiu amb el veïnatge era més freqüent entre els masos mitjans i més modestos, tant de pagesos propietaris com de masovers. Així, moltes persones entrevistades d'aquests grups socials tenien parents vivint en algun mas proper. En canvi, els vincles familiars dels masos benestants s'estenien molt més enllà. Aquest espai més gran del parentiu derivava d'una àrea matrimonial molt àmplia lligada amb la cerca d'un cònjuge fill d'un mas amb unes característiques socioeconòmiques similars. A més a

32. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

Sant Esteve de
Palautordera,
aplec de Santa
Margarida.
Autor:
Armengol. Arxiu
Fotogràfic.
Centre
Excursionista de
Catalunya.

més, com afirmava un propietari, «aquí al poble, de parents no n'hi havia, de la família, per la raó senzilla aquella que t'he dit abans, que el que no era l'hereu se n'anava»³³.

Les relacions entre veïns i parents també anaven associades amb els moments clau de la vida de les persones. El naixement d'un fill, una malaltia, un casament o un enterrament eren moments en què les visites de parents i de veïns s'intensificaven i tenien un paper molt important per a la xarxa de relacions dels masos. Aquests moments del cicle de vida i els rituals que hi estaven associats posaven en evidència els vincles existents davant del conjunt de la comunitat i dels individus implicats, i constituïen un escenari en què es negociava i reformulava el contingut de les relacions (Estrada 1998b).

Les festes constituïen un dels moments de relació màxima. Al llarg de l'any els habitants dels masos es desplaçaven al poble, a una ermita o a un altre mas per a diverses celebracions. Les festes

33. Home, cinquanta-nou anys, Sant Esteve de Palautordera, propietari.

dels veïnats, la festa major del poble i dels pobles veïns, Sant Isidre, les romeries i els aplecs eren ocasions esperades per tothom per reunir-se amb amics i parents d'altres masos, del poble i de més lluny:

*«I llavors pujaven... Ui! Pujaven de Barcelona!, de Barcelona pujaven gent, a part de la família, amics, tractants de bestiar, parents... D'Aiguafreda pujava també molta gent, parents de la iaia... Totes les famílies que d'allò... Es convidava a molta gent i molts ja venien a la vigília».*³⁴

Igualment, l'anada i la tornada de les festes majors d'altres pobles i parròquies, que podien suposar caminar dues o tres hores per anar i dues o tres hores més per tornar, representaven un moment de companyonia i d'intensificació de les relacions entre els joves dels masos del veïnat: «Es disfrutava perquè anaves sempre a peu i l'un te deia una cosa, l'altre te'n deia una altra. Aquell s'entrepeçava, aquell queia, aquell s'aixecava... I reies i, mira, feies la teva xerinola».³⁵

La festa major era l'ocasió de l'expressió màxima de la sociabilitat i les relacions dels masos a través de la trobada i de la comensalitat amb parents i amics que passaven uns quants dies plegats. A més a més, la repetició d'aquestes trobades a les festes majors de les diferents localitats on es tenien parents contribuïa a reforçar els vincles de la parentela:

*«Ara no sé si era per la d'Arbúcies o quina era que començaven a enganxar: la festa major d'Arbúcies, la de Sant Martí, la de Castanyet, la d'Anglès, la de Brunyola... Tot arreu on tenien família. I es passaven un mes i pico seguint festes majors».*³⁶

34. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

35. Home, setanta-un anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

36. Home, seixanta-nou anys, Arbúcies, pagès.

Un dels moments importants en la celebració de la festa major era el dels àpats. Com assenyalàvem en el capítol anterior, el dinar de festa major era especial, tant pels aliments que es consumien i que no formaven part de l'alimentació habitual (pollastre i xai rostit) com per la quantitat de gent que convocava: «Entre els forasters i ells [els del mas], una taulada de gent!». ³⁷ Tothom es reunia a taula: la gent del mas, els parents i els amics convidats, però també altres persones que s'afegien, com algun jove d'un altre poble que no tenia parents al veïnat o els músics de l'orquestra que s'havia llogat per al ball.

Els convidats omplien els masos. Els que venien de més lluny solien quedar-se uns quants dies, i aleshores, calia preparar totes les cambres i també altres espais com la pallissa per hostatjar-los. Molts relats destaquen aquest fet com un dels trets característics de la festa:

«I molta gent encara es quedava a dormir, i quan hi havia tanta gent que era impossible a la casa que hi capiguessin, anaven a dormir a la pallissa. Com que era el mes de maig, i de fred, home, ja no en fa tant, doncs anaven a dormir a la pallissa. I em sembla que tothom lo que volia era anar a dormir a la pallissa, perquè era lo més divertit. I l'endemà..., perquè tots acabaven, bueno! Bevent i fent... Bueno, clar, era una festa... I l'endemà alguns marxaven, alguns es quedaven, tres o quatre dies hi havia moviment de gent que anaven i venien, bueno, anaven i es quedaven o se n'anaven o es quedaven dos dies més o quan marxaven els uns, arribaven uns altres... Vull dir, això era una moguda contínua». ³⁸

Disposar la casa per rebre els convidats, tenir a punt la roba de mudar i elaborar els diferents àpats suposava una preparació intensa de què s'encarregaven la mestressa amb l'ajut de les altres dones de la casa: «És que ja hi havien dos dies abans que es feien

37. Dona, vuitanta-nou anys, Breda, pagesa.

38. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

els preparatius. Ja hi havien dos dies que hi havia una moguda de coses... Perquè, és clar, s'havien de rostir els pollastres, s'havia de fer... Uf, allò era un bullici de gent».³⁹

El ball era la part de la festa major més esperada pel jovent. Però al contrari dels balls del diumenge, destinats principalment als joves, en el de les festes majors i els aplecs hi participava tota la família, incloent-hi els nens, els vells i els adults casats. Als pobles, aquests balls solien fer-se a la mateixa sala que el ball del diumenge a la tarda. Als veïnats, quan no hi havia un espai comú, el ball es feia en una sala gran o a l'era d'algun mas: «Cada any, per la festa major anaven aquí Can Bosc, que és una casa molt gran, en una era i allà hi havia en Ventura del Flabiol i tocava el flabiol i el bombo i, au, ballaven! Ballaven allà».⁴⁰

La festa del veïnat era molt important als municipis on no hi havia nucli urbà o als llocs on els masos estaven molt allunyats. Molta gent que va viure en masos propers al pla de la Calma recorda especialment la festa que es feia a l'Agustí el dia vuit de setembre:

*«Hi anava molta gent, en aquell temps. Coneixia tota aquella gent, que ja són tots morts, n'hi han de vius [també]. Amb flabiol i bombo, i “pim, patapum, patapum, patapum, patapum”. Hi havia en Ventura de Viladrau, hi havia anat molt. Tot això ho hem viscut, ho hem conegut. Vaja, vaja, però rai, això ja ha fugit del mapa, ja no, ja no queda res...».*⁴¹

Com en el fragment anterior, les narracions destaquen la trobada de la gent de tots els masos i l'animació que hi havia en contrast amb la situació actual d'abandonament de la majoria de cases i de desaparició d'aquestes festes.

39. Dona, seixanta-un anys, Tagamanent, propietària.

40. Home, setanta-un anys, Viladrau, propietari.

41. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

3. «TOTS ELS VEÏNS S'AJUDAVEN EN TOT.»⁴² L'AJUT ENTRE ELS MASOS

Una qüestió que han destacat totes les persones entrevistades en parlar de les relacions entre els masos és la solidaritat que existia entre els veïns, la qual ha anat sorgint en els relats en contraposició amb un present en què aquestes pràctiques han estat abandonades: «La gent s'ajudava els uns als altres i això. Hi havia més estimació que ara. Ara no. El que té quatre duros ja no mira al pobre i el pobre diu: "Goita aquell fart". Avui ja es viu d'una altra manera».⁴³ L'ajuda mútua es concretava en les formes d'intercanvi de treball que, com hem vist en parlar del treball, tenien com a finalitat evitar contractar jornalers. Tornar la feina era una d'aquestes formes de cooperació i implicava comptar aproximadament els jornals que feia cadascuna de les parts per aconseguir l'equilibri en la relació:

*«Un havia de collir les patates, l'ajudaven a collir les patates, i llavors, a canvi, l'altre l'ajudava a dallar el prat o... [una altra feina]. Anaven... "Mira, tinc tants jornals, doncs vine tu a fer-los". Comptaven les diades que havies passat, més o menys, i ho feien així. Normalment eren cases del costat, però segons l'amistat, això. N'hi havia uns que s'avenien més que altres».*⁴⁴

Però a més d'aquests sistemes de cooperació, hi havia altres formes d'ajuda mútua que suposaven auxiliar el veí que ho necessitava sense esperar res a canvi immediatament: «Si un veí estava malalt, els anaves a ajudar. I si un altre dia, per desgràcia, estaves malalt tu, aquells veïns també et venien a ajudar. I si no estaves

42. Dona, vuitanta-nou anys, Breda, Pagesa.

43. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, Pagès.

44. Home, setanta-un anys, Viladrau, Propietari.

malalt... [no t'havien de retornar res]».⁴⁵ D'acord amb el record dels montsenyencs, es tractava d'un comportament propi de les relacions de bon veïnatge que implicava deixar de banda possibles tensions entre els masos: «Amb un veí un ha de mirar de portar-se bé, eh? Perquè un dia el pots haver de menester tu amb ell o ell et pot haver de menester a na tu».⁴⁶ A diferència de l'intercanvi de treball, que només es feia entre masos que s'avenien i que calia demanar, aquest ajut era una obligació moral que els veïns havien de complir de manera espontània en un cas de necessitat. Així mateix, en l'intercanvi de treball es buscava equilibrar la participació d'ambdues parts, mentre que en l'auxili entre veïns era impensable reclamar el retorn de l'ajut prestat i fer-ho fins i tot s'hauria considerat una acció de mal veí.

L'ajut entre veïns es donava en situacions excepcionals, «només en cas de necessitat; si no és cas de necessitat, tothom a casa seva»;⁴⁷ per exemple, «si hi havia les herbes tallades, seques, i venia un contratemps [una tempesta], doncs mira, ens ajudàvem els uns als altres».⁴⁸ Igualment, si hi havia un incendi al bosc o en una casa tothom corria a apagar el foc. La solidaritat veïnal també es palesava quan en un mas l'amo o la mestressa estaven malalts i havien d'afrontar alguna tasca urgent. Aleshores els veïns «s'avenien tots i un dia li anaven a fer lo més gros».⁴⁹ Així rememorava un masover el funcionament del sistema en explicar una anècdota relativa al dia del seu naixement:

«El dia que vaig néixer jo, el meu pare era a segar a un mas veí, però perquè estaven malalts. El noi feia la mili, l'hereu, i els altres eren

45. Home, setanta-un anys, Arbúcies, Masover.

46. Home, seixanta-cinc anys, Montseny, Pagès.

47. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, Masovera.

48. Dona, vuitanta-un anys, Arbúcies, masovera.

49. Home, seixanta-set anys, Arbúcies, masover.

canalles. I el pare estava malalt. I van reunir-se quatre o cinc de per aquelles cases d'allà i van anar a segar-li el blat. Perquè el vell estava malalt i el noi no hi era, que feia la mili. (...) [La iniciativa] això, mira, un qualsevol ho portava. Diu: "Bueno, farem una colla". Els que vulguin venir a tal casa i cuidar-los, que estan malalts. I això... No era pas obligat d'anar-hi, eh. Hi anava el que li semblava. Però bueno, tot-hom sortia. Abans es feia molt, això».⁵⁰

Però l'ajut entre els veïns també comprenia altres situacions de la vida quotidiana. Així, els veïns s'oferien quan «s'havia d'anar a vetllar un malalt»⁵¹ o quan calia donar un cop de mà en les tasques domèstiques perquè la mestressa estava malalta i no hi havia altres dones a la casa. En circumstàncies més difícils, el suport fins i tot podia implicar donar menjar i roba a les famílies que en necessitessin o alletar-ne els fills, com apareix en el següent relat:

«Llavors, per criar-lo [el nen d'un mas veí], com que érem allà a tocar, criava jo al meu fill i criava a aquell nen. Tots dos, els criava. I encabat, quan ja va començar a menjar una mica, jo ja el vaig desmamar, llavors, cada dia els hi donava un litro de llet per a la criatura (...). [No els ho cobrava] Era una caritat!, una caritat que feia jo».⁵²

Un dels fets recordats pels informants en les narracions sobre les relacions entre els masos i que permeten il·lustrar molt bé les relacions de veïnatge és la col·laboració de la gent dels masos més propers quan moria algú d'una casa. La mort representava un moment de crisi per al mas, tant per les repercussions que tenia des del punt de vista dels sentiments i les emocions com per les conseqüències que la pèrdua d'un dels seus membres tenia en

50. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

51. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

52. Dona, vuitanta-nou anys, Breda, pagesa.

l'organització interna i en la transmissió del patrimoni. En aquestes ocasions, els veïns més immediats assumien el paper de «menador de dol» o «cap de dol». El menador de dol era la persona o les persones –en alguns llocs eren un home i una dona– encarregades de substituir els familiars directes del difunt en tots els aspectes organitzatius de l'enterrament i el funeral, ja que es considerava que la família no els podia assumir pel dol i el trasbals emocional que implicava la mort d'un familiar: «Que això estava bé perquè, és clar, la casa del difunt prou pena tenien. I si s'havien d'anar a cuidar de tot... Per això era el cap de dol: per substituir la família».⁵³ El propietari d'un mas de plana recordava així el paper dels veïns i del menador de dol:

«Aquí hi havia, que encara existeix, el que se'n diu els vincles de veïnatge. Quan una persona es moria, d'una casa, hi havien quatre cases que eren els teus veïns (...). Això sí que ho he vist; quan van morir les ties, automàticament els veïns vénen i s'ofereixen. I llavors ells s'encarreguen... [de les diferents gestions]. Perquè com que la família se suposa que porta el dol i no es pot preocupar, doncs s'encarreguen un d'avisar l'enterramorts; l'altre, de fer el recordatori; l'altre, de venir aquí per si es necessita alguna cosa; un altre se'n va a la cuina i prepara menjar si convé... Això és la feina del veïnatge, això encara existeix... Entre ells s'ho feien venir bé perquè, entén-me, a vegades un veí et venia, un home, i a vegades et venia una dona, i en funció, doncs, lo que es podia fer, no? L'home se n'anava a veure l'enterramorts, i li deia: "Escolta, hauries de venir". L'altre anava a parlar amb el capellà, a veure a quina hora es faria el funeral. L'altre, doncs, s'encarregava de tocar morts; l'altre, d'avisar al poble».⁵⁴

En general, els informants han coincidit a afirmar que els que

53. Home, setanta-un anys, Viladrau, propietari.

54. Home, cinquanta-nou anys, Sant Esteve de Palautordera, propietari.

havien d'assumir el rol de menador de dol eren els veïns més immediats al mas on hi havia un difunt, sempre que no en fossin parents.⁵⁵ Cada mas tenia uns veïns «oficials» que prenien al seu càrrec aquesta funció i que només de conèixer la notícia de la mort, acudien a la casa per oferir-se a ajudar:

«Cada casa té veïns, però hi han els veïns oficials que tens. Jo, per exemple, aquesta casa [el mas on viu], som veïns de quatre cases... (...). I els quatre som veïns d'aquí, oficials. Jo suposo que això ho devia establir la parròquia, fa molts anys, tot dient: "Escolteu, aquesta casa té de veïns aquest, aquest i aquests quatre". [Generalment] agafaven els que tenies al costat, lògicament, però pot ser que en tinguis un altre al costat que no sigui veí [oficial], entens?».⁵⁶

En alguns pobles com Arbúcies, però, el cap de dol no podia ser qualsevol veí i havia de ser «o un propietari o un masover gros. (...) A cada veïnat ho feia un propietari, fos un propietari petit, fos un de gros [i si no hi havia propietari, ho feia un masover gros]». ⁵⁷ Un altre veí d'Arbúcies assenyalava que els «amos tenien més aviat preferència, els amos de la finca» i recordava el cas d'un propietari que «havia menat el dol hasta d'en Vilanova [un altre mas del veïnat molt més allunyat], com que tot devien ser masovers d'aquí en amunt». ⁵⁸

Algunes de les persones entrevistades han insistit en el fet que els menadors de dol sempre eren els veïns més propers –«ja estava assignat»–⁵⁹ i sempre eren els mateixos, per la qual cosa es podia entendre com una obligació i un dret dels veïns. Altres informants, però, han matisat aquesta norma estricta assenyalant

55. Dona, vuitanta-un anys, el Brull, pagesa.

56. Home, cinquanta-nou anys, Sant Esteve de Palautordera, propietari.

57. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

58. Home, seixanta-nou anys, Arbúcies, pagès.

59. Home, setanta-un anys, Viladrau, propietari.

que, per actuar com a cap de dol, les relacions entre ambdós masos havien de ser properes i que hi havia una certa capacitat d'elecció del cap de dol:

*«El veí més a prop tenia que ser el que era el cap de dol. N'hi havien dos. Un [veí] de cada cantó de la casa. A n'aquí [a Sant Esteve] en deien menadors. El menador i la menadora. A la casa que hi havia el difunt, en el veïnat, tenia d'anar a buscar un menador i una menadora. [Habitualment] eren els dos veïns més a prop, si és que no hi haguessin [baralles], però si es feien, els dos veïns més a prop. S'elegia un home o una dona de confiança d'aquell mas del difunt. O sigui, si nosaltres haguessis tingut més confiança amb els de més a prop, o un és a cent metres i l'altre és a tres-cents, és igual. El que tu creïssis, en aquell moment, més proper amb la teva família».*⁶⁰

De fet, però, la mateixa condició de veí sovint atorgava un caràcter especial a les relacions, com expressava el propietari d'un mas:

*«Sempre sabies que aquell era el teu veí; no sé si m'explico... I en les relacions normals humanes i tot això, doncs sembla que tenies una certa proximitat, no? Perquè era el veí. Com l'expressió: "No, no, si nosaltres som els veïns", volent dir: "Ei, aquí... parlem-ne"».*⁶¹

Les persones que feien de menador de dol i els veïns més propers s'encarregaven de les diverses tasques per preparar l'enterrament –avisar el fuster i el capellà, «passava a les cases a dir: «Mira, s'ha mort fulano»⁶²–, així com de fer el menjar i donar suport a la família del difunt.

60. Home, setanta-un anys; dona, setanta anys, i home, quaranta-sis anys, Sant Esteve de Palautordera, pagesos.

61. Home, cinquanta-nou anys, Sant Esteve de Palautordera, propietari.

62. Dona, setanta anys, Sant Esteve de Palautordera, pagesa.

L'enterrament sortia de la masia del difunt, on s'havien anat reunint els familiars i les persones del veïnat que havien acudit al mas a vetllar el mort i estar amb la família. El mossèn anava amb els escolans des de la parròquia cap a la casa a recollir el difunt, com recorda un antic escolà:

*«Quan jo era escolà, marxàvem el capellà i tres escolans. Dos amb els llantions i un amb la creu. Tres escolans. I anàvem a la masia que hi havia el difunt. A n'allà recollíem el cos, el portàvem a l'església a peu, amb els llantions i la creu. Jo això ho havia fet moltes vegades. Anàvem a l'església, es deia la missa, s'entrava el difunt, es tornava a portar a n'el cavall, amb el carro, i del carro cap al cementiri. Els escolans, altra vegada amb la creu i els llantions, fins al cementiri, allà es feien les exèquies i es tornava cap a l'església. Vol dir que un enterro, en aquell temps, durava mig dia».*⁶³

Després d'haver arribat el mossèn amb els escolans, «el que era cap de dol, quan sortia el difunt de dintre la casa, el posaven a fora [al difunt], allà terra, i [el cap de dol] deia un parenostre».⁶⁴ Un cop feta aquesta oració, s'organitzava la comitiva, que anava a peu fins a l'església i que seguia un ordre estricte. Obrien el seguici els escolans, que portaven la creu seguits del capellà o capellans, que anaven cantant les absoltes. Com recordava un altre informant, la participació dels capellans dels pobles veïns era un senyal de l'estatus econòmic de la persona que havia mort:

*«El capellà anava cantant. I després també venien dels pobles veïns; el capellà, que si eres una persona més benestant tenies més capellans, i si no eres tan benestant en tenies menys».*⁶⁵

63. Home, quaranta-sis anys, Santt Esteve de Palautordera, pagès.

64. Home, setanta-un anys, Arbúcies, masover.

65. Home, cinquanta-nou anys, Sant Esteve de Palautordera, propietari.

Després del capellà venien els portadors del difunt. Els veïns més propers s'anaven rellevant per portar la caixa des del mas fins a l'església, sovint passant per camins estrets i de difícil trànsit, com recordaven algunes de les persones entrevistades més grans:⁶⁶

*«I de portar el mort al cementiri també els veïns, els veïns més a la vora. (...) Jo hi havia prou anat, a fer de portador. Jo hi havia anat tres o quatre vegades, a aquestes cases més lluny. (...) [Era molt pesat.] tocaves als cantons dels camins, a tot arreu. No hi havien ni camins dolents. (...) [Lligaven la caixa amb una corda a] una barra llarga, i un a cada cantó, espatlla i avall».*⁶⁷

A continuació del difunt venia el dol: primer el grup dels homes, ordenats segons el grau de parentiu amb el difunt i encapçalats pel menador de dol –«anava davant del dol, del mort, de la família»⁶⁸– i pels homes més propers al difunt (fill hereu, pare, germà gran...). Seguia el grup de dones en el mateix ordre i també amb la menadora de dol al davant.

En arribar el seguici a prop de l'església, les campanes començaven a tocar a morts per rebre la comitiva. Un cop a l'església, el menador rebia els assistents amb un rosari: «Quan arribaves a l'església, [el menador] amb el rosari, sucaves a n'allà a la pica de l'aigua beneita, i quan la gent anava entrant, doncs anaven agafant la creu del d'això [rosari] per senyar-se».⁶⁹

Dins l'església, el cap de dol seia al costat de la família, «sempre es posava a la preferència, ell, eh, al costat dels familiars»⁷⁰, ja que «és clar, si la família necessitava alguna cosa, li devien dir amb ell i ell ho havia de fer, lo què li deien. Havia d'estar per la

66. Segons López (2000: 58) i Fugarolas (2000: 90), el pas de la comitiva d'un enterrament per un camí el convertia en camí públic per sempre més.

67. Home, vuitanta-quatre anys, Montseny, pagès.

68. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

69. Home, setanta-un anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

70. Dona, seixanta-vuit anys, Arbúcies, pagesa.

Enterrament a
Santa Fe del
Montseny.
Autor: J.
Amades. Museu
Etnològic de
Barcelona.

família». ⁷¹ A més a més, durant la missa de l'enterrament, els menadors de dol també repartien els recordatoris i les candeles, que s'encenien durant l'ofertori:

«Abans, antigament, als enterraments, a l'església, donaven unes candeles que la punta de la candela era negra. I el cap de dol havia de repartir les candeles entre el públic, entre tots. Tothom havia de tenir la seva candela. Després s'havia d'encendre, a cada cap de fila, encendre. Això ho feia el cap de dol. I bueno, anava a l'ofertori i estava amb la candela. Quan havia acabat apagava la candela i la tornaven... Hi havia un cistell especial i quan la candela ja havia servit la posaven dintre aquest cistell. Primer es donaven senceres i després ja estaven enceses. I això, feina del cap de dol». ⁷²

71. Home, setanta-un anys, Viladrau, propietari.

72. Home, setanta-un anys, Viladrau, propietari.

Un cop finalitzat l'enterrament i quan els veïns tornaven al mas, el cap de dol també era l'encarregat de convidar a beure els assistents a l'enterrament, especialment els homes que havien portat el fèretre.

«I després, quan pujaven a peu [des del cementiri cap al veïnat], també hi anava amb tota la colla el que havia menat el dol i es paraven a beure, els hi pagaven el beure. De tornada. Perquè és clar...».⁷³

Els veïns més propers també feien altres tasques: «guardar la casa» mentre els familiars eren a l'enterrament, ja que la masia no quedava mai sola, o preparar el dinar a què assistien tots els familiars que havien anat a l'enterrament des d'altres poblacions:

«Quan s'acabava l'enterro, doncs, si s'acabava al migdia es feia un dinar, i els veïns pot ser que vinguessin també, col·laboraven a preparar-ho i això. Perquè és clar, se suposa que la viuda, o el viudo, o el que fos, de vegades et quedés com una mica desemparat, lògicament, i llavors es col·labora, i sempre s'oferien per lo que fes falta».⁷⁴

Però el cap o menador de dol, a banda de la col·laboració efectiva que hem vist en l'organització de l'enterrament i del funeral, també tenia un paper simbòlic molt important. D'una banda, marcava ritualment les relacions entre els masos veïns i les posava de manifest davant del conjunt del veïnat, la parròquia i el poble. I de l'altra, expressava simbòlicament la necessitat de les relacions de veïnatge, d'integració de cada mas dins d'una xarxa social àmplia, ja que ser cap de dol era una obligació que no es podia refusar, però també era un dret que no es podia negar al veí: «No era perquè ho fes voluntàriament, no; és perquè li tocava. I

73. Home, seixanta-nou anys, Arbúcies, pagès.

74. Home, ve de Palautordera, propietari.

els altres es quedaven a fora, perquè si hi havia el veí, era ell qui tenia el dret de fer-ho».⁷⁵

* * *

Les narracions dels informants ens han mostrat que, per entendre el món del mas i la permanència històrica llarga d'aquesta institució, ens cal entendre el sistema d'interrelacions que es donava entre els masos. La vida al mas era impossible de forma absolutament aïllada i la xarxa de relacions entre els masos era imprescindible i es posava de manifest en múltiples ocasions: en moments de treball i també de lleure, durant les festes i les ocasions de celebració, però també en els moments difícils i tristos. L'organització dels masos implicava, en síntesi, un sistema de pertinença social: cadascú pertanyia a un mas i com a membre d'un mas formava part d'un veïnat, d'una parròquia i d'un municipi. Des d'un punt de vista polític, tota l'estructura social partia del mas com a unitat que vehiculava les relacions, de manera que la comunitat local era un conglomerat articulat de cases.

Cal indicar, d'altra banda, que les relacions entre masos no solament es donaven en un sentit geogràfic de proximitat. La major part dels vincles s'establien per mitjà de relacions entre els masos que compartien una determinada posició econòmica. Tant en les relacions informals (familiars, trobades d'amics, espais de lleure) com en les més formals (pertenença a associacions religioses, socials o polítiques), els vincles es donaven preferentment entre els masos en funció de la seva cohesió i consciència de classe. Si aquest element es destaca poc en el present, és, precisament, perquè les cohesions de grup s'han desintegrat progressivament (Saguer 2005: 334).

En aquest sentit, tal com assenyala Beltran (1994: 362), el veï-

75. Home, cinquanta-nou anys, Sant Esteve de Palautordera, propietari.

natge és una trama complexa de relacions en què les posicions relatives dels actors socials i els contactes i els sentiments nascuts de la convivència esdevenen dues relacions difícils de destriar, perquè, a part que la col·laboració entre els masos propers esdevenia imprescindible i constituïa l'àmbit social immediat en la vida de les persones, la proximitat residencial, la participació en unes mateixes activitats i la dependència recíproca sovint comportaven situacions d'oposició i de conflicte. La noció de veí, en definitiva, indica una tensió permanent entre l'harmonia i el conflicte, una tensió que els relats orals insinuen, però que no acaben de manifestar clarament.

10. «La nostra manera de viure desapareix.» La (re)construcció del passat i el present

Les veus que hem escoltat al llarg d'aquest llibre no són, com deia Thompson (1988), «veus que ens vénen del passat», sinó veus que des del present ens parlen del passat. El passat que ens arriba sempre és elaborat en comparació del present, de manera que les visions que les persones tenen sobre el seu passat, més que el producte de la transmissió cultural, són (re)construccions de la història des del present. És, a més, un passat en què no hi ha gaires referències temporals ni històriques, tot i que n'apareixen algunes, com ara la Guerra Civil –«abans de la guerra»–, la Primera i la Segona Guerra Mundial –«en temps dels meus pares, que la seva joventut era a la Primera Guerra Mundial»–¹ o els anys seixanta i setanta. No hi ha, però, indicacions clares del moment en què va començar el present, en què es va produir el trencament amb la societat del passat. La història vivencial que hem descrit, una combinació del temps familiar i del temps individual, no s'organitza sobre la base de la història dels fets generals, el temps de la col·lectivitat que apareix en els llibres d'història, sinó que s'ordena a partir de fets vivencials de les persones (la primera comunió, anar a fer el servei militar, casar-se, el naixement d'algun fill, la mort dels pares, etc.). Es tracta de vivències que es converteixen en referències significatives en recordar-les des del present, sigui perquè van suposar una elecció important en la vida de la persona o per al desenvolupament del mas, o bé perquè des del present s'hi atorga una importància que en el moment en què es van produir no va ser tan evident (Del Valle

1. Home, setanta-un anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

1996: 146). Tot succeeix en un passat ampli que es qualifica amb el terme *abans* o en moments definits per l'experiència individual –«durant la meua joventut»,² «quan jo vaig arribar a aquesta casa»–³. De vegades el record és tan llunyà que es fa difícil precisar quan van succeir els fets evocats: «No ho sé segur, això. Ja fa molts anys, eh...».⁴

Totes les constatacions i les reflexions sobre el model de vida als masos «ara» són contraposades amb comentaris sobre el que passava «abans» i sovint explicades des d'una òptica d'oposició i ruptura. El temps presenta dues vessants, el passat i el present, i el primer no pren sentit sense el segon; és una dicotomia que il·lustra tots els records, tots els comentaris sobre la vida als masos. Els discursos obliden els diferents canvis històrics que han caracteritzat la història del Montseny, i les explicacions sobre les transformacions en les formes de vida se situen especialment en el pas dels anys cinquanta als seixanta-setanta. Moltes persones entrevistades pensen que des de llavors tot ha canviat, i el present és vist com un moment de canvis radicals i ràpids que s'oposen a un passat llarg, considerat immemorial i estàtic (Zonabend 1999: 41). Escoltant el passat es barregen temps que pertanyen als avis, als pares i als informants mateixos, i les formes de vida considerades tradicionals se'ns presenten com si fossin il·limitades en el temps.

Ja hem vist, en el capítol introductori, que al llarg de la història dels masos s'han succeït formes diverses d'explotació del medi i d'organització social i que no podem parlar, en un sentit objectiu, d'un passat tradicional en oposició amb el present. Tanmateix, segons el parer de molts habitants actuals dels masos, aquella societat tradicional s'ha trencat definitivament: «S'ha anat tan

2. Home, setanta-un anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

3. Dona, seixanta-nou anys, Viladrau, propietària.

4. Home, cinquanta-sis anys, el Brull, pagès.

5. Home, vuitanta-sis anys, Montseny, pagès.

endavant, que s'ha anat massa endavant, em sembla»,⁵ afirmava un informant referint-se als canvis succeïts en l'agricultura. Així, les transformacions no són vistes com el resultat d'un procés gradual que es manifesta a través de les generacions, sinó com una ruptura experimentada durant la vida de les persones. Com a conseqüència d'això, les experiències dels individus de dues generacions consecutives semblen no tenir res a veure, i les explicacions sobre com era la vida al mas fa trenta, quaranta o cinquanta anys semblen referir-se a un temps antiquíssim pràcticament desconegut pels joves, a històries gairebé increïbles: «Us explico històries que no sé si us les ha explicat ningú...».⁶ «Això, parlo de trenta-cinc anys, quaranta. És clar, això ho expliques a n'els nostres fills, totes aquestes coses... Batalletes».⁷

Tot plegat ha portat molts habitants del Montseny que actualment practiquen l'agricultura, la ramaderia i l'explotació forestal a elaborar un discurs segons el qual ells són els darrers representants d'un món que, si no ha desaparegut del tot, poc n'hi falta. Molts pensen que són els darrers pagesos i que quan morin es tancaran les cases i també desapareixerà aquest món, que en certa manera ells mantenen viu amb la seva presència als masos, les seves activitats i també el seu record: «Està fotut, el dia que ens morim nosaltres...».⁸ És una idea expressada en un to de nostàlgia i amb una certa amargor especialment per la gent més gran, però també per alguns pagesos més joves:

*«Però, clar, això vindrà un moment que s'acabaran els pagesos i s'acabarà aquesta manera de fer. És una mica fotut que la nostra manera de viure també desaparegui».*⁹

6. Home, setanta-tres anys, Sant Pere de Vilamajor, masover.

7. Home, quaranta-sis anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

8. Home, cinquanta-sis anys, el Brull, pagès.

9. Home, quaranta-sis anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

Certament, la visió de masos deshabitats i camps abandonats és una imatge real i una metàfora ben il·lustrativa de la desaparició d'un sistema de vida. Però al costat d'aquesta realitat en trobem d'altres i el massís ha experimentat una transformació d'usos. En els últims quaranta anys el Montseny ha sofert uns canvis profunds que han afectat els masos i els seus habitants; si bé no absolutament, s'han anat abandonant progressivament l'agricultura i la ramaderia com a principals activitats econòmiques o bé en els casos de continuïtat han calgut modificacions importants. Subsisteixen com a explotacions agrícoles sobretot els masos amb una superfície més gran de cultiu i de bosc i que han optat per una ramaderia i una explotació forestal més intenses, sovint combinades amb altres activitats relacionades amb el turisme o el treball assalariat. Alhora, l'increment del turisme, fonamentat en l'explotació del paisatge i de formes de vida rurals idealitzades, ha suposat un canvi d'usos per a moltes masies que han optat per la utilització de diversos recursos productius, com també havien fet els avantpassats dels amos actuals. Per això, el que es produeix és la transformació d'un món, més que la seva desaparició.

En definitiva, actualment hi ha tres tipus ben diferents de masos: els que han estat abandonats i estan deshabitats, els que continuen orientant-se cap al sector primari i els que s'han reconvertit per a altres usos relacionats amb el sector terciari o exclusivament residencial. En cadascuna d'aquestes tres situacions es donen diferents discursos sobre la situació actual del Montseny, sobre els canvis que experimenta el massís i sobre l'articulació del passat i del present dels masos. La idea de la fi d'una manera de viure, d'un món i d'una societat, que ha donat lloc al títol d'aquest capítol, forma part de les narracions i explicacions de la gent, però no pot ser considerada una realitat objectiva amb vista a l'anàlisi social. Per això, a banda del món que ha desaparegut, també hem de parlar del món que s'ha guanyat.

1. «HO HEM VIST, HO HEM VISCUT I HEM VISCUT COM ES PERD.»¹⁰ L'ESFONDRA-
MENT DEL SISTEMA AGRORAMA-
DER I FORESTAL DELS MASOS

**1.1. «Jo vaig néixer en aquella casa, però ja no exis-
teix.»¹¹ El despoblament dels masos**

A les parts altes del Montseny, com ara el pla de la Calma, hi ha un bon nombre de masies que estan deshabitades o han esdevingut ruïnes. Es tracta de masos situats a les zones amb més dificultats per a les comunicacions; que no tenien terres suficients per desenvolupar una bona explotació agrícola, i que depenien gairebé del tot d'una ramaderia que es mostra inadequada en el mercat actual. Com ja assenyalava Llobet l'any 1940 en la seva monografia (Llobet 1990: 338), el procés d'abandonament d'aquests masos, que després van ser aprofitats per a estades temporals de pastors o treballadors forestals, va començar durant les primeres dècades del segle XX. Però aquest fenomen, que a l'inici només afectava els masos d'alta muntanya, es va generalitzar i va augmentar d'intensitat durant la segona meitat del segle XX. El resultat de tot plegat és que, com dèiem en el primer capítol, en els darrers trenta anys, a tots els municipis del Montseny s'ha passat de 2.400 explotacions agràries a poc més de 500, segons el cens agrari.

Així, l'abandonament i l'enrunament de les masies han esdevingut el símbol principal i més visible del procés d'esfondrament del sistema dels masos agroramaders i forestals del Montseny. Per això, moltes persones entrevistades s'han referit en els seus relats als masos abandonats, a les cases buides:

10. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

11. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

Excursionistes
davant del Cafè
del Pla de la
Calma (el Brull).
Autor: Cèsar
August Torras i
Ferreri. Arxiu
Fotogràfic
Centre
Excursionista de
Catalunya.

*«Ara no hi ha cap casa, perquè només n'hi ha quatre. Però la meua sogra sempre deia que ella havia vist seixanta cases que hi havia gent, a la Castanya. I ara han quedat quatre. I quasi bé totes sense gent».*¹²

*«Ara aquesta casa està caient, no hi ha ningú. Molt gran, molt gran, no era, eh? Lo que tenia molt de bosc, això sí. Però la casa en si no era... I és llàstima perquè era molt maca, aquella casa. Quina llàstima, està caient tot! Hi ha arbres que surten en les parets! I allò ho estella tot, està caient tot».*¹³

La mestressa d'un mas de muntanya explicava que, dels cinc masos on havia viscut al llarg de la seva vida, només continuava habitat el seu, on viu actualment. Dels altres quatre, dos estan enrunats i els altres dos, deshabitats. A més a més, al seu mas, el seu fill ja no hi viu, tot i mantenir l'activitat agrícola. Per això, ella i el seu marit creuen que quan morin, el mas tancarà les portes

12. Dona, vuitanta-un anys, el Brull, pagesa.

13. Home, setanta-un anys, Viladrau, propietari.

després de més de cinc-cents anys en mans de la mateixa família:

*«No pot continuar de cap manera [la casa]. Continuarà mentre hi som, hi serem nosaltres dos [el matrimoni]. El dia que ens en anem nosaltres dos... Adiós, tartana!».*¹⁴

Un altre informant, en repassar les cases del pla de la Calma, constatava que en moltes ja no hi quedava ningú:

*«Moltes cases d'aquestes que hi vivien, pues ara no hi viu ningú. Com és ara aquí al Vilar de la Castanya mateix, no hi viu ningú. A Can Figuera, no hi viu ningú. Al Bellit, fins ara hi havia viscut una família, pues ara ja també, em penso que ja n'han marxat. Allà al Bellver, també. Allà l'Agustí, igualment. Bueno, doncs... A Vallfornès, també. I, bueno, casi bé es pot dir que a totes aquestes cases no queda ningú».*¹⁵

Les causes del procés d'abandonament dels masos són diverses. D'una banda, hi ha motivacions econòmiques lligades amb la manca de rendibilitat de l'agricultura i la ramaderia. D'altra banda, hi ha causes relacionades amb les condicions de vida; per exemple, les dificultats per a l'escolarització dels fills sovint són al darrere de la decisió de deixar el mas i baixar al poble:

«Jo ja havia baixat aquí [del mas al poble] pels nanos i pujava a ajudar-los alguns dies a la setmana, però estava aquí pels nanos, pel més petit, per anar al col·legi. Tots [els fills més grans] van haver d'anar al col·legi com van poder, moltes vegades baixaven amb bicicleta i llavors l'havien de portar a coll cap amunt... Patint molt, eh? (...) Jo vaig baixar [cap al poble] quan el petit, que té trenta-tres anys, tenia vuit o nou anys, perquè vaig dir: «No, ja hem fet anar als altres així, ara vull bus-

14. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

15. Home, seixanta-cinc anys, Montseny, pagès.

16. Dona, setanta-tres anys, Sant Pere de Vilamajor, masovera.

car una casa a baix”, dic, “perquè estigui a casa per anar a col·legi i no hagi d’anar amb la família”, i ho vam fer així».¹⁶

Moltes masies també s’han deshabitat a causa de la duresa de les condicions dels habitatges, de les dificultats en les comunicacions i de la manca de serveis. En aquest sentit, un informant assenyalava la manca d’una política de suport a la gent de la muntanya com una de les causes principals de l’abandonament:

«Jo ho veig clar: les condicions de la casa. Perquè ells [els joves] veien, doncs, al baixar un dia al poble i veien als seus amics i anaven a casa seu i de seguida veien que tenien tele, i veien que tenien aigua calenta, i veien que tenien uns sanitaris guapos, i que allà, doncs, si un dia sortien amb una noia que la portaven a casa i la casa no feia pudor... Vull dir, home, tot això era molt fort, saps? (...) Això sí que m’emprenya, que no s’hagi buscat una política per la gent de la muntanya, per intentar tenir-los-hi. Encara que baixin a treballar a baix, al pla, a les indústries. Però si des d’un principi se’ls hi hagués posat llum, se’ls hi hagués arreglat la carretera, se’ls hi hagués posat aigua, se’ls hi hagués donat una subvenció per fer uns sanitaris, segur que el jovent, amb la moto o el cotxe, haurien baixat a treballar a baix i haurien tornat cap a dalt. (...) Perquè es tractava d’això: l’Administració, intentar que tinguessin llum, un bon camí i aigua. Perquè si haguessin tingut tot això, poder no farien de pagès, segur que no perquè no es pot viure fent de pagès, però viurien allà, treballarien a Arbúcies, i les estones que tindrien lliures, doncs, segur que tindrien l’hort, tindrien alguna bèstia, tindrien el seu tros net, i guaita... No seria pas igual, no? Ara s’han de gastar milions i milions fent prevenció d’incendis i tallafocs i tot això, i els hi vindria fet. Vull dir que hagués sigut una inversió. Per l’administració hagués sigut una inversió tan rentable, però tan rentable!, que... Però, és clar, és que ja ara ja no hi som a temps».¹⁷

17. Home, cinquanta-cinc anys, Montseny, masover.

Finalment, com s'ha observat en altres zones amb sistemes de poblament dispers (Cruz 2001), molts masos han tancat per la manca de successió en l'explotació. Són molts els joves –sovint animats pels seus mateixos pares– que han decidit no dedicar-se a l'ofici de pagès a causa de les dificultats que se'ls presenten: haver de fer front a un mercat cada cop més liberalitzat i variable, el fet que els beneficis obtinguts no són els propis d'una activitat empresarial en què s'assumeixen riscos i que exigeix un elevat grau de coneixements especialitzats, sinó més aviat el sou d'un treballador mitjà (Ruiz i Galdós 2005), la proximitat del Montseny a zones urbanes i industrials que actuen com un pol poderós d'atracció laboral, la manca de serveis bàsics i les condicions d'habitabilitat dures dels masos que fan poc atractiu viure-hi, la desvaloració social de la feina de pagès, etc. A més a més, el desinterès de les noves i de les velles generacions i els obstacles que imposa el sistema educatiu a la socialització dels infants en el món agrícola han provocat el trencament de la cadena de transmissió de coneixements entre pares i fills, cosa que ha dificultat encara més la continuïtat dels masos. No solament succeeix que s'abandonen el mas i les terres, sinó que també es dona el fet que les persones que sabien explotar el territori van desapareixent sense haver traspassat aquests coneixements a les noves generacions. Per això, encara que els joves decidissin quedar-se o retornar, no sabrien treballar la terra, tenir cura del bestiar o explotar el bosc:

«[Fer de pagès] no sé si és un ofici, una carrera, no sé lo que és. Però és molt llarg. Per mi és de les més llargues que hi ha, mai en saps prou! I llavors, si un dia es necessita haver-ho d'improvisar, no hi ha ningú que funcioni. (...) El tracte amb el bestiar és com tractar amb un infant i si el tractes malament, si no el tractes bé, no et funciona i perds calés. Has de sapiguer-lo tractar. No pots improvisar com posant-te en una cadena de muntatge i posar peces dintre d'un... Vull dir, l'has d'entendre i això és molt difícil [d'aprendre] (...). És que ara ja no hi som a

*temps. Com vols agafar a aquella persona que s'ha instal·lat a baix en els pobles i que ja no sap fer de pagès i ja no sap plantar una mongeta? Encara que li regalessis una casa dalt el cim! Ara ja hem fet tard per aquestes coses. I és clar, els petits ja no hi neixen, ja no hi neixen, aquí».*¹⁸

En definitiva, si bé la raó essencial del despoblament ha estat la rendibilitat econòmica de les explotacions, els factors culturals i les dificultats d'accés als serveis bàsics també han tingut part de responsabilitat en el procés d'abandonament dels masos i n'han complicat la continuïtat a través de la seva reconversió, com ha passat en altres masos.

1.2. «I era molt maca, la muntanya i ara no ho és.»¹⁹ Les transformacions del paisatge i de la societat

L'abandonament dels masos o la seva utilització per a pràctiques no agràries no solament té conseqüències per als seus habitants, sinó que també afecta profundament el paisatge. El sòl agrícola i les pastures s'han deixat de conrear a mesura que moltes explotacions han tancat o reorientat la seva activitat cap al sector terciari, que manté l'arquitectura de la masia, però no la gestió del territori (Boada 2002: 175). Igualment els boscos també han canviat per la desaparició de moltes feines forestals, com el carboneig i la recol·lecció de llenya. Com a resultat d'això s'han produït processos de regeneració natural de la vegetació, pels quals el que abans eren camps i prats s'ha cobert de matolls i d'arbres, el sotabosc s'ha recuperat i l'estructura de les masses forestals ha canviat. Segons Boada (2002: 230-231), la disminució de la pràctica

18. Home, cinquanta-cinc anys, Montseny, masover.

19. Dona, vuitanta-un anys, el Brull, pagesa.

agroramadera ha comportat un increment de la superfície dels boscos mediterranis, principalment de l'alzinar (un 20% més, segons aquest autor), i una certa recessió dels boscos centreeuropeus, sobretot de la fageda (un 17% menys). Alhora, la reducció dels conreus (entorn d'un 32% menys, sempre segons Boada) i de la pastura, motivada per la disminució de la ramaderia i per les limitacions imposades en la gestió dels prats, va transformant la dinàmica dels prats i matolls subalpins i la composició de la flora i fauna. Tot plegat ha suposat un canvi profund del paisatge que també és viscut i expressat com una metàfora de la fi del món dels masos:

*«I era molt maca la muntanya i ara no ho és. Perquè cinquanta anys endarrere, i menys, hasta quaranta, era net com això [el terra de la cuina]. Aquella verdor tan maca, que semblava que hi havien fet gespa i, en canvi, ara, només aquell matorral! (...) Abans el bosc era un jardí, cuidaven el bosc molt».*²⁰

Però com es desprèn de les paraules anteriors, la bellesa de la muntanya no era espontània, sinó el fruit del treball dels habitants dels masos. Per això, el que expressen les crítiques dels canvis del paisatge és la desaprovació del fet que el territori ja no és treballat com abans, quan els masos estaven en ple funcionament: «Abans, tot cultivat i tot prats i tot bestiar. I camps de mongetes... I ara, molts puestos són romegueres, res. Noi, una altra època!».²¹ Són moltes les persones que afirmen que la manca de treball del territori condueix a la seva pèrdua com a recurs productiu i contraposen aquesta idea a la situació del passat, en la qual el treball dels pagesos modelava el paisatge i feia possible el seu ús agrícola, ramader i forestal:

20. Dona, vuitanta-un anys, el Brull, pagesa.

21. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

*«És que abans tots ho fèiem, cremàvem un tros [de les pastures]. I tant! Que d'aquí vindrà que s'haurà de plegar tot i [serà] la misèria completa, eh? Perquè s'apoderarà de brugues i males plantes i les herbes es perden. Ho cremàvem, un any un tros i l'any vinent allò era un jardí: una verdor i el bestiar hi menjava... Llavors un altre any cremàvem un altre tros i així hi havia la muntanya sempre maca, verda i florida. Però ara no. Això s'ha perdut i no en traurà cap negoci ningú, perquè això és ben perdut. Ara no hi menja el bestiar, ni és maca la muntanya, ni res, res, res. (...) Ha pujat tan matorral que l'herba s'ha perdut. Ara els que pujaran són els senglars, mals animalots, aquest, sí, això sí pujarà. Però el bestiar, els ramats, res. A la misèria, sí, sí. Nosaltres aquí ho cremàvem, lo nostre. Però no anàvem a cremar el bosc, no. Anàvem a cremar trossos de brugues, falgueres, aquestes porqueries, la brossa que s'apinya a terra, allò».*²²

*«Els boscos es netejaven. Perquè tot això d'aquí davant, potser hi havien cent alzines. Hi havia uns arços d'aquests blancs, que punxen més que el dimoni, amb uns canyons així, unes broqueteres... I allà no hi pujava res. Doncs això va començar la gent a netejar-ho, netejar-ho, netejar-ho, deixar les alzines que es veien bones, i el bestiar ja hi transitava, ja es va començar de fer herba. I ara ja és una tàpia de bosc que no es veu ni la terra ni el bestiar com puja ni com baixa. I això també és una pena, perquè el mateix bosc mata el bosc (...). Al no netejar els boscos se perden, vull dir, que és un disbarat. Es perd el bosc, no hi ha una puntera d'herba per una bèstia i les mates bones que florien, que es treia la mel, dels brucs, molta cosa que es treu la mel, doncs tampoc hi ha. Tot això es perd. Això ho hem vist nosaltres, eh? Ho hem vist, ho hem viscut i hem viscut com se perd i de la manera que es perd, miserablement, sí, sí».*²³

22. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

23. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

*«[Els ramats] no n'hi pugen [al pla de la Calma] i n'acabaran pujant menys perquè va quedant abrigat del bosc, dels arbres grossos, va quedant abrigat. Les zones de pastures van quedant abrigades i tots els arbres allà.... Què vols que hi mengi el bestiar? És un peix que es mossega la cua, si no hi pugen ramats, cada vegada n'hi podran pujar menys».*²⁴

En definitiva, el problema no és tant el tancament de cases i la pèrdua de població, que actualment ha donat pas al procés invers, com la desaparició de les condicions que permeten les activitats agrícoles, ramaderes i forestals. En aquest sentit, el que succeeix és més un canvi d'usos del massís del Montseny que no pas el seu despoblament.

Les narracions sobre el passat no solament fan referència a la pèrdua dels valors paisatgístics, sinó que també lamenten la desaparició o l'abandonament d'altres elements naturals que, contemplats des del present, adquireixen la condició de símbols d'un món que ha desaparegut i de trets explicatius d'aquell passat:

*«Això [la nespla] és aspre, àcid a no poder més. I llavors, amb el temps... Veus aquest color que agafa? [marró] És com una... Com te diria, jo?... No és que es podreixi, però... Això és una cosa autòctona del mas. És que això no es veu. Això està perdut. (...) S'empeltava en els marges, però molt; si naixia enmig del bosc, la gent també l'empeltava. I llavors, quan la gent anava a bosc, feia un trago de vi i se n'anava a n'un nespler a menjar nesples. Però els del mig del bosc, pràcticament han desaparegut tots, perquè s'han fet vells i han desaparegut. I els de les cases de pagès... [gairebé també]. Sí, poder només n'hi han aquí casa».*²⁵

24. Home, cinquanta-cinc anys, Montseny, masover.

25. Home, quaranta-sis anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

Com en la citació anterior, els informants també han parlat de la fi del món dels masos per mitjà de les explicacions sobre la pèrdua de varietats de conreus i d'animals, la desaparició d'animals salvatges, l'abandonament d'activitats forestals i l'aparició de malalties que afecten el bestiar, els animals salvatges i els boscos:

*«[De gorjablanca] ara n'hi ha més que mai. Però empestats de ronya i de sarna, que es moren pertot arreu. Aquells animalets eren macos, violents, riosos com... Ui! (...) Són uns animals macos, però... Serien macos, però com que estan empestats... Però ja fa anys, eh? I la guilla igual, carregades de ronya. Sí, sí. (...) Fa molt temps que jo no he vist un gat [salvatge], molt temps, molt, molt, molt. S'ha anat perdent, això, s'ha anat perdent, i lo poc que hi ha, empestat (...). Les abelles comencen a agafar pestes, com el bestiar. Tot, tot, tot agafa la pesta. I al final l'agafarem nosaltres i tot».*²⁶

*«El bosc es perdrà tot. Ja es van morint les alzines, els arbres... Perquè un arbre, jo sempre ho he tingut entès d'aquesta manera, té una certa vida, com una persona, eh? Té uns anys que viurà. Però arriba un moment que se li comença a assecar una branca, se li comença a assecar una altra cosa... Entra un corb a la soca per allà on sigui i aquell arbre perd la fulla, ja queda desvestit i ja és mort. I això és lo que s'espera, eh? Perquè ja comencen [a morir les alzines]».*²⁷

Des d'aquest punt de vista, la conservació d'algunes d'aquestes varietats de fruiters o d'animals, el manteniment d'algunes activitats o l'elaboració d'alguns aliments per al consum «de casa» també poden interpretar-se com una mostra de la voluntat de conservar el vincle amb el món dels masos i de mantenir viu el record d'aquest passat. Igualment, mitjançant el manteniment

26. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

27. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

d'aquests productes i aquestes activitats, els habitants dels masos posen de manifest «l'autenticitat» del propi mas en contraposició dels altres, que han canviat els seus usos, i expressen la seva condició de darrers supervivents d'aquest món que, segons la seva opinió, desapareix:

*«Perquè saps què passa? A vegades vénen els seus germans o així i vénen a l'hora de la castanyada o així i llavors agafen una mica de pa i amb el cabell d'àngel. No sé. No sabria com dir-te. És d'aquelles coses que es van perdent en el transcurs del temps. Perquè de la mateixa manera que quan vas en una casa et donen un trago de vi novell, després a vegades hi havia això del cabell d'àngel o hi havia certes coses com les nesples. Però és que tot això va desapareixent, va marxant i també sap greu».*²⁸

Els relats sobre les transformacions dels elements naturals dels masos també van acompanyats d'explicacions sobre els importants canvis en les relacions socials i en l'actitud de la gent. Així, les persones entrevistades han destacat com a característiques d'aquest procés la pèrdua dels moments de relació amb la gent com les festes i les vetllades, la desaparició de les formes d'ajuda mútua i de solidaritat, el trencament de les relacions intergeneracionals, les poques ganes de treballar del jovent i les presses en les relacions i en el treball:

«És una generació que ha fet un salt, la cosa, que escolta. Si tu vols, ara moltes coses, que hi ha moltes comoditats que penses: "No hi tornaries pas temps endarrere". Això no. Però ja... Es viu diferent. No sé. Cadascú va per les seves. No, no... Em sembla... En una paraula, que no hi ha tanta solidaritat com hi havia abans. Abans hi havia més... Veies la gent més... (...) Es viu diferent. Ara tot són corredisses,

28. Home, quaranta-sis anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

tot són coses, pendent d'això, pendent d'allò... (...) Però vull dir que abans es vivia diferent. No ho sé, més pausat, més... Semblava que no hi havia tanta ambició com ara, tanta dallò... En general. A vegades, ni saps com expressar-ho».²⁹

En les pàgines anteriors hem vist que en els discursos dels informants sobre la desaparició del món dels masos es fa una comparació constant entre l'«abans» i l'«ara» i es contraposa un món viu, ordenat i ple de vida i salut en el passat a un món mort, desordenat, malalt o en decadència en el present. Es tracta d'una comparació que es presenta en forma d'oposicions que, com en les citacions precedents, comprenen tots els àmbits del mas.

Moltes d'aquestes narracions sobre el passat estan associades amb un discurs pessimista sobre el present i sovint sobre el futur dels masos i la muntanya en general. No es veu que una forma de vida desapareix i és substituïda per una altra de diferent, sinó que les transformacions que es donen al Montseny no són una alternativa per als habitants dels masos i per als darrers pagesos, i que exigeixen la seva desaparició:

«[El futur es presenta] malament, eh? Això [la muntanya] ho faran servir per portar... [gent a passejar]. Que en alguna reunió que jo havia estat a Barcelona ja es va comentar, això. Al final molta gent, aixafar-ho tot i [els pagesos] ens veurem obligats a abandonar-ho tot. I a última hora, res; quedarà una cosa abandonada, jo ho veig així, eh?».³⁰

En vista d'aquesta situació, alguns d'aquests pagesos adopten un punt de vista fatalista, es veuen impotents i incapaços de fer res per canviar el seu destí. Són pagesos que, per la seva edat, la seva situació familiar o l'estructura de la seva explotació, veuen molt difícil la continuïtat de la casa i la transformació del mas,

29. Dona, cinquanta-nou anys, Arbúcies, masovera.

30. Home, cinquanta-sis anys, el Brull, pagès.

cosa que encara els fa més manifest el sentiment de desaparició i d'impossibilitat de fer-hi res:

*«I això que hi va pujar el senyor Pujol, el president, i llavors hi havia el meu germà, en paz descansi, viu, i li va dir, diu: “És vostre això?” [amb referència a les ruïnes d'una casa]; diu: “Sí”; diu: “Qualsevol hora que ho vulgueu tornar a pujar, només heu de fer que dir-ho, i jo us dono tots els permisos perquè es torni a pujar”. En Pujol [el president] ho volia, però la nostra butxaca no era bona... I s'haguera pogut pujar. Com ara, que em penso que el deixarien tornar a pujar (...). Però jo ja no ho faré pas. Els pocs [dinners] que en tinc, que no en tinc pas cap, me'ls guardo pel viatge... [per l'enterrament] [riu] Què farien vostès?».*³¹

2. «EL PAGÈS TAMBÉ S'HA TINGUT D'ACLIMATAR A LA DEMANDA DEL PÚBLIC.»³² LES TRANSFORMACIONS DELS MASOS AGRORAMADERS I FORESTALS

El procés de canvi que viuen els masos del Montseny no és una crisi conjuntural, sinó un procés estructural que porta a dues opcions diferents: d'una banda, un nombre reduït de masos continuen essent explotacions agroramaderes modernitzades des d'un punt de vista productiu, i, d'altra banda, una quantitat creixent de «masies habitatge» no tenen cap activitat agrària o la tenen convertida en una ocupació complementària, d'oci o de decorat per a l'activitat turística.

De manera similar al que s'ha observat en altres zones rurals amb poblament dispers, com el País Basc (Ruíz i Galdós 2005: 4, Cruz 2001: 49), el procés de substitució de l'agricultura per altres

31. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

32. Home, setanta-un anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

activitats econòmiques dels masos té a veure amb factors diversos, sobretot amb les dificultats per adequar l'explotació a un mercat cada vegada més liberalitzat i les pressions que el mitjà urbà exerceix sobre aquesta i sobre el sòl que ocupa. La competitivitat i la productivitat a baix cost que exigeix la modernització agrària xoquen amb la manca de mà d'obra, la insuficiència d'inversions i, en una zona de muntanya com el Montseny, l'escassetat de terres aptes per a una agricultura i una ramaderia industrials. A la fallida del sistema també hi contribueixen, com veiem en parlar de les causes del tancament dels masos, un context general que provoca la desvaloració social del treball agroramader i el desinterès de les generacions més joves per la pagesia. Així doncs, fer de pagès s'ha convertit en una activitat minoritària, cosa que contribueix encara més a la sensació que abans indicàvem d'un món que s'acaba.

Tots aquests factors determinen uns problemes en les explotacions que són similars als que es donen en altres zones agrícoles. En el cas del masos, tanmateix, hi ha unes especificitats relacionades amb el significat cultural que el mas té com a institució, ja que es tracta de quelcom més que d'una explotació agroramadera. La permanència del mas i el seu manteniment com a explotació també tenen a veure amb el tipus de família, amb les possibilitats de continuïtat d'aquesta i amb unes condicions que afavoreixen la reproducció social (existència de fills o filles que vulguin continuar, matrimonis dels hereus i estratègies hereditàries). En aquest sentit, la presència d'un successor es converteix en un factor essencial per decidir la continuïtat de l'explotació, de forma que el consens familiar esdevé determinant. Tots aquests elements influeixen en la permanència dels masos i en les decisions que prenen els seus membres amb relació a la modernització de l'explotació i el creixement de la capacitat productiva amb relació a la disponibilitat de força de treball (Etxezarreta 1985, Ruiz i Galdós 2005: 88). Vistes dins d'aquest context, les valoracions pessimis-

tes sobre el futur dels masos amb què tancàvem l'apartat anterior són un bon termòmetre d'un estat d'opinió de persones que veuen com les explotacions agràries son substituïdes per masos habitatge o masos explotacions turístiques. Per això, la sensació que transmeten molts dels habitants dels masos montsenyencs és que la pagesia s'acaba.

Tanmateix, per damunt d'aquestes idees, les explicacions sobre les estratègies econòmiques que s'adopten i la valoració que fan els informants de les condicions actuals de vida també ens aporten altres visions més pròximes a la realitat, a les dificultats que suposa fer de pagès i continuar al mas, però també a la manera com s'organitzen les explotacions que es mantenen en aquest nou context. Tot el conjunt de contraposicions que acabem de veure entre «abans» i «ara», de records antagònics d'un passat que a voltes es vol oblidar i a voltes s'idealitza, forma la imatge d'un món que, segons el relat d'una bona part dels informants, s'està perdent. Però, com veuen el món que s'ha guanyat? Com viuen el present i les dificultats de l'explotació agrícola?

De les explicacions que donen les persones entrevistades sobre les explotacions actuals en sorgeix la imatge d'uns masos amb una diversitat de situacions pel que fa a l'agricultura, la ramaderia i l'explotació forestal. Quant a l'activitat agrícola, d'una banda, apareixen masos on l'agricultura ha perdut protagonisme en comparació de la ramaderia i el treball del bosc i s'ha convertit en una tasca gairebé «anecdòtica, per dir-ho d'alguna manera. Es continuen conreant camps perquè els pagesos els tenen».³³ Es tracta d'una activitat poc rendible des d'un punt de vista empresarial i que es fa perquè «si tu abandones un camp després ja no el recuperes».³⁴ En aquest sentit, a banda de la pèrdua del valor del camp que això pot representar, també es tracta d'una qüestió que té a

33. Home, cinquanta-nou anys, Sant Esteve de Palautordera, propietari.

34. Home, seixanta-nou anys, Arbúcies, propietari.

veure amb la identificació del mas amb la pagesia i amb el seu sistema de valors, segons el qual els camps havien de ser treballats i nets «perquè no hi ha res més trist que un camp ple de bardisses, no?». ³⁵

«[Pare:] Lo que passa que ara ho cultivem, casi bé s'ha de dir, més per conservar-lo, que no es perdi, perquè hi emplees molta feina i el rendiment és molt petit, i ens dediquem més a altres feines. Perquè, clar si t'hi fiques, t'hi mates moltes hores. Vull dir el cultivem, s'ha de dir per conservar-lo, perquè sap greu, doncs, abandonar una cosa de tants anys. Anem cultivant una mica, però no és per treure'n, ja, [un rendiment econòmic] (...).

[Fill:] [Hi fem] una mica de farratges, perquè tenim una vaca, pel nostre gasto. I llavors també fa llet de sobres, i de la llet que sobra, llavors criem tres o quatre vedelles, que entre la llet i el menjar que collim de la terra les engreixem i les venem. No fem cap negoci, no. Aprofites lo que plantes perquè estigui net, perquè si no hi plantes encara hi tens més feina, tampoc en treus res. Plantant-ho, algo... Sempre... No és que et doni res, però tampoc hi perds tant». ³⁶

D'altra banda, en altres masos l'agricultura s'ha transformat en una activitat subsidiària de la ramaderia, i els conreus es dediquen a la producció de farratges per als animals que es crien al mas. Així, en vista de les millors possibilitats que ofereix la ramaderia, s'ha optat per prescindir dels conreus dedicats al consum humà:

«La vaig despullar jo, la vinya. Allà al 63 o 64. No era rendible. Era un camp molt maco, tenia vaques i pensava: «Coi, aquí si plantessis alfals». Perquè era una vinya plana. Era un camp que no sé si hi havia cinc o sis hores a llaura'l amb el tractor. Era grandíós. I allò que

35. Home, cinquanta-nou anys, Sant Esteve de Palautordera, propietari.

36. Home, vuitanta-quatre anys, i home, cinquanta-quatre anys, Montseny, pagesos.

*el vi cada vegada produïa menos perquè era molt vella, poder no la cuidàvem tant com la cuidaven la gent d'abans...».*³⁷

Finalment, trobem els masos situats als plans de les parts baixes del massís, que tenen terres de reg planes i més aptes per a la mecanització, han renovat els mitjans d'explotació i han fet una aposta més clara per l'agricultura.³⁸ En aquests casos, el conreu de la terra va canviant en funció dels productes que tenen una sortida millor al mercat o que són dins del programa de subvencions de la Unió Europea:

*«Però ara les vaques han desaparegut del mapa. (...) Al desaparèixer les vaques també canvies una mica el conreu. I ara aquí es veuen camps de gira-sols i coses rares d'aquestes, coses totalment alienes al que... [s'havia cultivat]. Però, clar, és lo que et deia, la Comunitat Europea diu: "Gira-sols", fan gira-sols, que de vegades ni es cull».*³⁹

*«El mas s'ha reconvertit en dues coses. Primerament, s'ha dedicat una part bastant gran a la mongeta del ganxet (...). I llavors també es va plantar, s'havia reconvertit amb avets de Nadal. Els avets de Nadal, doncs cada vegada se'n planta més perquè a pesar de que també tenen els seus problemes, hi entén més qualsevol. Amb una mongetera, si té una enfermetat, un virus, hi ha qui no sap de què és i es pensen que és una cosa d'un insecte. I després, també necessita molt cuidado amb treure l'herba, regar-ho, tot això».*⁴⁰

37. Home, seixanta-nou anys, Arbúcies, pagès.

38. «Ara nosaltres, aquí a Sant Esteve, hem fet un embassament, la comunitat de regants. I en aquest embassament, l'excedent de l'hivern, el posem a n'allà i serveix per l'estiu. Però això, abans, fa cinquanta o seixanta anys, no hi havien aquestes possibilitats» (home, quaranta-sis anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès).

39. Home, cinquanta-nou anys, Sant Esteve de Palautordera, propietari.

40. Home, seixanta-nou anys, Arbúcies, propietari.

*«Lo que passa ara és que hauria de canviar una mica i agafar l'arbre de jardineria. Jo aquests quatre o cinc últims anys he venut molt arbre de jardineria i poder m'ha rendit més que no m'havia rendit l'altre (...). [Els arbres són] avets d'aquest mateix tipu però ja mitjos, classificats, mirar que siguin bons i esporgar-los. El masjuanís, si és bo, s'aprofita per jardineria. Després el normandiana també, però ha de ser bo. Els mateixos arbres però més cuidats. O sigui, que et passaran els compradors i te'n deixaran, no la meitat, però déu n'hi do els que et deixaran. Però, és clar, si amb aquella meitat en treus els calés i els altres els pots vendre per Nadal de la manera que sigui... Ja està».*⁴¹

Alguns d'aquests conreus, com els arbres de Nadal, són nous, però d'altres són productes que ja es cultivaven, però que es produeixen de manera més intensiva, en quantitats més grans, i es prioritzen les varietats que tenen més sortida:

«[Home:] N'haviem fet sempre [de fesols], però no pas en quantitats així.

*[Dona:] N'hi havia molta més, de varietat. Abans hi havia cinquanta classes de fesols. És ara que pràcticament només es fa aquest».*⁴²

A diferència de l'agricultura, la ramaderia del Montseny té moltes més possibilitats. Per això, molts masos que han continuat les activitats primàries han optat per la ramaderia en detriment del conreu de la terra. Amb tot, la cria de bestiar també ha experimentat un procés important de transformació. La ramaderia dels masos montsenyencs és una activitat especialitzada que ha suposat la creació d'unes explotacions ramaderes amb unes dimensions superiors i amb una dependència més gran del mercat a l'hora d'orientar la producció:

41. Home, seixanta-nou anys, Arbúcies, pagès.

42. Home, seixanta-nou anys, i dona, seixanta-vuit anys, Arbúcies, pagesos.

*«És que ara no hem de parlar de masies ni de masos ni de res, hem de parlar d'autèntiques fàbriques; el que produeix porcs o vaques són fàbriques. Les deu vaques i els vint porcs és les dues-centes o tres-centes vaques i els quatre, cinc o sis mil porcs. Cada casa. Clar, aquest és el problema».*⁴³

*«[La carn dels vedells estaquers] era massa vermellosa. Les mestresses de casa: "Coi, quina carn més vermella, aquesta carn serà vella". Ha vingut, doncs, aquesta carn de granja, que els han engreixat sigui com vulgui, amb pinsos i d'això, i aquests vedells que veus que fan aquells culs, que hi han aquells palpissos, amb aquella carn que és rosadeta, que no és gens vermella... O sigui, que a vegades diuen "oh, és que el pagès, el vedell l'ha produït d'aquesta manera". No; el pagès també s'ha tingut d'aclimatar a la demanda del públic o de la carnisseria. Perquè els que produïem vedella estaquer vam arribar a un moment que els negociants ens venien i ens miraven aquell vedell: "No, no. Jo, aquest vedell no [el vull], perquè quan me'l veu no me'l vol. No, no pot ser, no". I vam tinguere de deixar de produir carn d'aquesta, que per a mi és la carn millor que hi hauria, degut a això. [Per] la demanda i una cosa i una altra, el vedell estaquer ha desaparegut».*⁴⁴

L'especialització en la producció ramadera també reclama una especialització més gran en els coneixements tècnics necessaris per dur-la a terme, cosa que fa més difícil mantenir una activitat ramadera diversificada. Igualment, s'han canviat determinades pràctiques que exigien una presència més gran de mà d'obra i s'ha eliminat el paper del pastor, que s'ha substituït per l'estabulament del bestiar i el sistema de tanques: «mai hem tingut pastor. No, t'has fixat que tot venint hi ha com una malla? Això són les tanques, i vas tancant totes les propietats que vols, les teves i les que

43. Home, quaranta-sis anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

44. Home, setanta-un anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

arrendes. [Les ovelles estan tancades i van canviant de lloc]. Fan la rotació, aquest país t'ho permet. Vull dir, aquest país és boníssim per les ovelles». ⁴⁵ Segons les paraules d'un altre informant que tenia ruscos d'abelles i va haver de deixar-ho, l'evolució general de la ramaderia ha exigut una professionalització del pagès:

«O sigui, el sistema tradicional va passar a ser sistema professional. Si hi havia una plaga, havia d'haver-hi uns tractaments i havia d'haver-hi uns coneixements i havies d'estar... I això, doncs, almenys jo no vaig tenir prou temps ni prou... Quan me'n vaig donar compte, ja no tenia abelles. I per tornar-les a posar has de tenir coneixements, has d'estar [censat] en la Generalitat, has de delimitar la teva zona de ruscos. Vull dir. O sigui, abans tenies les abelles allà on volies i ara no les pots tenir allà on vols. Tens de tenir permís, tens d'estar homologat». ⁴⁶

El tercer puntal dels masos montsenyencs, el bosc, també ha estat objecte de transformacions profundes. D'una banda, els aprofitaments principals dels boscos en el passat (carbó, dogues i rodells) han desaparegut, i només resten com a materials aprofitats la llenya i, en un grau inferior, la fusta i el suro. D'altra banda, com també succeeix en l'agricultura i en la ramaderia, l'elevat cost de la mà d'obra i l'escassetat de treballadors qualificats limiten la rendibilitat d'aquesta activitat: ⁴⁷

«Els boscos, abans, els gèneros valien peles i es portaven bé. Es neteja-

45. Home, quaranta-cinc anys, Arbúcies, ramader i professional del turisme.

46. Home, quaranta-sis anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

47. «Però, clar, s'ha de saber fer, això [tenir cura del bestiar] i no hi ha gent que ho sàpiga fer. I molts es troben que tenen ramats i han de llogar un pastor que quan el tenen ensenyat llavors els hi marxa. Molts ja tiren de morenos i això» (home, seixanta-cinc anys, Montseny, pagès).

*ven, es feien les coses ben fetes, perquè la campanya era més bona. Ara, com va molt just tot, els jornals valen molt i els gèneros no valen gaire, pues van a saco, i les propietats s'estan degenerant».*⁴⁸

*«[Les colles de bosquerols] t'ho deixen arrasat, ara (...). Porten una mica de tot i no tenen ni idea de tallar un arbre, molts. Et tallen el bo i et deixen el dolent. Això a molts boscos està passant, eh! (...) I en canvi jo llogo una persona, li pago el jornal, i cada arbre que talla m'ho demana si el pot tallar. I si li dic que no, [és que] no. I si li dic que sí... En canvi, de l'altra manera [llogant una colla] no pots fer-ho. Vull dir, sóc jo qui ho ha de dir. Sempre que ve, "aquesta la tallo?", "sí, ja la pots tallar". I si li dic que no [i em diu:] "Oh!, perquè no?", dic: "Perquè la vull deixar, mira. Una mania com una altra"».*⁴⁹

Tot i aquestes dificultats del treball forestal, els masos que han continuat una explotació agrícola i ramadera en unes condicions millors són els que tenen una propietat més gran amb una extensió superior de boscos:

*«Amb una propietat gran ben gestionada... Avui en dia, això que diuen que no donen, no donen si estàs llegint el diari. Però una propietat de cent cinquanta hectàrees ben gestionada, avui en dia dóna, perquè hi ha ajuts, hi ha subvencions..., però molts!, El que passa, has de currar-t'ho, has de fer projectes, has de dissenyar-les, vull dir, has de fer-les [demandar-les], a més a més».*⁵⁰

Aquesta citació posa de manifest dues qüestions cabdals en la continuïtat dels masos: la política d'ajuts i subvencions i el control de l'Administració pública amb relació a la sanitat animal i la gestió mediambiental, en especial als masos que es troben dins del

48. Home, quaranta-cinc anys, Arbúcies, ramader i professional del turisme.

49. Home, cinquanta-sis anys, el Brull, pagès.

50. Home, quaranta-cinc anys, Arbúcies, ramader i professional del turisme.

perímetre del Parc Natural del Montseny. Aquest fet comporta la necessitat d'actuar més com a empresari que no pas com a pagès i de tenir uns coneixements tècnics cada cop més especialitzats i l'elaboració de plans de gestió. Actualment, un mas que vulgui tirar endavant ha de tenir en compte la normativa sanitària animal, la normativa mediambiental, els plans de gestió forestal, la normativa constructiva i dels camins, les subvencions existents dins del Parc i els procediments per sol·licitar-les, la PAC, la declaració de renda, etc. A tot això s'hi afegeix la dispersió de competències entre les administracions i els departaments, i els conflictes que de vegades sorgeixen entre ells:

«I a les finques que no estan dintre, que no tens pla de gestió, quan vols fer una campanya dius: "Mira, farem una campanya d'alzina" o "farem una campanya de pins", doncs has d'omplir una sèrie de papers i enviar-los-hi aquí, al Departament. Ara és de Medi Ambient i abans eren d'Agricultura. I aquests et donen el permís o no en funció de lo que sigui. Jo ara volia tallar uns pollancre i m'han vingut a dir no, perquè aquí ara entra l'ACA. Ara haig de parlar amb l'Agència Catalana de l'Aigua».⁵¹

Tot això obliga els pagesos a tenir uns coneixements administratius i a dedicar hores a una gestió burocràtica que no és vista per molts com una tasca que els beneficiï sinó com una pèrdua de temps a la qual s'han de resignar: «Això és cuento, molt cuento és, per mi. Però bueno, mira, s'han d'anar seguint. Ells manen».⁵² En aquest sentit, són moltes les persones que expressen una opinió negativa sobre les normatives i la burocràcia, que són vistes com uns elements aliens que qüestionen la seva capacitat de decisió, van en contra de la seva independència i d'entrada els culpa-bilitzen: «És que ara hi ha unes normes que sembla que són... No

51. Home, cinquanta-nou anys, Sant Esteve de Palautordera, propietari.

52. Home, seixanta-cinc anys, el Brull, pagès.

ho entenc, jo, això, sembla que tota la gent sigui dolenta».⁵³ «El que molesta una mica a la gent és que les coses es dicten des de baix [de Barcelona]. (...) La gent diu: “Ens haurien de tenir una mica més de confiança”. Vull dir, la gent amb això sí que es molesta.»⁵⁴ Es tracta de normatives que es considera que estan fetes només amb l'ànim de controlar, sense tenir en compte la realitat i per justificar l'existència de l'aparell burocràtic:

«[Home:] Si fas una quartera de blat de moro i no hi és ben bé, et resquiten. Però si fas tres quarteres i n'hi ha dues [de declarades]... Ells ho conten i si n'hi ha més, no t'ho paguen. No perilla pas! Ara, si n'hi han de menos, sí. Encara que sigui un pam. Res, res. Ja els hi dic jo sempre: “Valdria més que no em donéssiu res i em deixéssiu fer lo que volgués”. Sí, anàvem més bé abans que ara (...). Ara mateix, has de treure el bestiar i has d'anar a Vic. Ella [la seva muller] ahir s'hi va passar quatre hores, tot el dematí, allà, per fer una guia per treure deu cabrits. Almenos les paguessin, les hores d'estar-se allà a perdre-les. Si les paguessin, diries: “Bueno, mira, ja cobro, molt bé”. Però t'estàs allà sense..., que tens feina a casa. I ells [els funcionaris], guaita, tan tranquils. Quan els sembla se'n van a esmorzar.

[Dona:] Sí, això tampoc ho trobo bé, jo. Perquè si entren a les nou i a la una es tanca, doncs a les nou ja tindrien que estar esmorzats, eh. Tu t'estàs allà fent cua i llavors se'n van a esmorzar. I estan una hora per anar a esmorzar, eh. I és clar, a llavors en queda una, només [de persona], i abans no ho fa... I això jo no ho trobo bé. Jo esmorzo, a vegades, a les set del dematí. I vés esperant allà. Hi havia unes cues... Mare de Déu! I ara, amb aquest jaleo que hi ha amb els porcs [es refereix a la pesta porcina], encara n'hi ha més, de cues».⁵⁵

Però de vegades, de la mateixa manera que es reivindica la

53. Home, 86 anys, Montseny, Pagès.

54. Home, 55 anys, Montseny, masover.

55. Home, 65 anys i dona, 59 anys, el Brull, Pagesos.

capacitat de decisió i la independència respecte a la normativa i l'Administració, es demana a aquesta un control més estricte sobre els visitants del Parc i fins i tot que els faci pagar una taxa:

«El Parc del Montseny és una cosa preciosa. Si partim d'aquí, hem de reconèixer-ho. També hem de partir de la idea que els propietaris antics (...) conservem i ens preocupem de que el cuidin. Ens empipen molt les traves, que per fer qualsevol cosa et... [demaneu papers]. Escolta, et posa de molt mal humor. Però el turisme és una cosa que, ben portada, per mi, al Montseny [funcionarà]. La gent ha de disfrutar del Montseny. Sempre baix unes normes, que no es converteixi en una desbandada de gent que fa desgràcies. Perquè, és clar, molta gent que ve, sobretot els que només vénen un dia, són molt perillosos. Per dues coses: primera, [creuen que] tot és d'ells i, segona, no respecten res i arrenquen qualsevol cosa. Si els agrada qualsevol cosa, «mira!, això ens ho emportem!». Ho invadeixen tot. Ho aixafen tot. Això és un problema sense... Si no hi ha una... [normativa]. Això que es discutia, de cobrar una taxa pels d'allò...[usos del bosc]».⁵⁶

Aquest discurs ambivalent sobre el control del Parc també apareix als masos que s'han dedicat al sector turístic. D'una banda, el Parc, com a figura de protecció de l'entorn i del paisatge, ha esdevingut un factor important de desenvolupament de l'activitat turística. De l'altra, però, les limitacions que imposa la normativa a la construcció són considerades com un fre per a les reformes que es volen fer amb vista a l'explotació turística. Per això, les possibilitats constructives dels masos s'han convertit en un element molt valorat per les persones que decideixen dedicar-se al turisme rural o volen llogar o vendre el mas per segona residència:

«Si llogues l'Alemanya, per exemple, són quatre parets i una mica de

56. Home, seixanta-nou anys, Arbúcies, propietari.

porxo, em sembla que hi ha. Allà sí que van vuit habitacions apretades. Has d'estar vint-i-cinc anys amb vuit habitacions! Això vol dir "x" ingressos. Et quedes [estancat]. Aquí [al mas] hi ha el costat [un paller en un altre edifici] que si un dia això funciona molt, fas vuit habitacions més. A dalt hi ha una altra edificació, fas més [habitacions]... Vull dir. És una cosa que al ser Parc Natural, també vam mirar, no?, que hi hagués algo que poguéssim ampliar».⁵⁷

«Ara hi ha un cop de fre molt fort amb això [a la concessió de permisos per reconstruir masos]. Hi ha molt empenyament en aquests moments amb això perquè "l'Ajuntament, hem portat un projecte per tornar a reconstruir la casa" i "que no, que no, que no". I, és clar, al dir que no, per exemple, un propietari per llogar-ho sí, però si era algú que se la volia vendre, és clar, per aquestes quatre parets ja sols... "Les vaig a vendre perquè el bosc no em val res, però aquestes quatre parets me'n donen vint-i-cinc o trenta milions." Hosti, a última hora això passava cada dos per tres i arribava un tio amb calés i tornava a fer la casa. Si no es pot fer, això, en comptes de valdre trenta milions val cinc-cents mil pessetes. Així de clar, és així».⁵⁸

Amb tot, aquesta visió negativa del paper de l'Administració i del fet d'estar dins del Parc no és homogènia. La tenen especialment els pagesos de més edat i amb explotacions més petites, que consideren que la seva feina és treballar la terra, al bosc i amb els animals, i no hauria de ser la d'un gestor. Per contra, els propietaris de masos més grans, que obtenen un benefici més gran de les subvencions, i els pagesos més joves, que assumeixen la gestió com a part de la seva tasca, tenen una opinió diferent. En aquests casos, el Parc i les subvencions són uns altres recursos que els permeten continuar l'explotació i el mas. En general, però, s'ha pas-

57. Dona, trenta-vuit anys, Viladrau, professional del turisme.

58. Home, cinquanta-cinc anys, Montseny, masover.

sat d'una actitud hostil per les limitacions que al principi els gestors del Parc imposaren a una visió favorable pels beneficis que poden treure pel fet de pertànyer-hi:

«Jo me'n recordo, quan es va iniciar tot el tema aquest del Parc Natural del Montseny, que els propietaris es van espantar molt perquè els van enviar unes normatives de com es regirien les explotacions forestals. I estava fet per uns senyors de Barcelona que no havien patejat gaire el bosc, i els van espantar moltíssim! Inclús es van reunir tots els propietaris a... Jo me'n recordo, tenien converses tan fortes com aquesta: "Escolta'm, que s'ho quedin", volent dir: "Si ens obliguen que per no sé què hem de demanar tants permisos, que els arbres no els podràs tallar". Tots es van espantar moltíssim. Després jo suposo que també els de la Diputació n'han après i els propietaris es van donar compte de que no era tan dolent. I ara, per mi és beneficiós estar dintre del Parc, perquè t'ajuden econòmicament, t'ajuden a arranjar camins, a desbrossar, a fer... Ara també la Generalitat té tot un paquet d'ajuts, però la Generalitat concedeixen lo que volen i paguen quan volen. La Diputació és molt estricta. (...) [Donen subvencions] pel tema dels camins, inclús per arreglar teulades de les masies, coses d'aquestes. I en quant a problemes o pegues per tallar, pues no en posen cap. A més, ara hi ha els famosos plans de gestió, que si tens un pla de gestió no has de demanar ni permís, vas seguint lo que diu».⁵⁹

En aquest context, les persones que han optat per continuar una explotació del territori basada en l'agricultura, la ramadera i el bosc i s'han adaptat més a les noves exigències d'explotació són les dels masos més grans i les que han diversificat les seves fonts d'ingressos combinant les activitats primàries amb d'altres del sector terciari (el treball assalariat d'algun membre del mas al sector de serveis o a la indústria) i el suport de l'Administració:

59. Home, cinquanta-nou anys, Sant Esteve de Palautordera, propietari.

«Aquestes [cases] que ara tenen tots els serveis [aigua, llum, edifici en condicions], sí [que continuaran]. I que és una masia a partir de cent hectàrees forestals, parlem-ne... (...) I en algun cas que has dit, d'una economia mixta, per dir-ho. Els d'aquest mas encara han de llogar gent i són dos dels nois que tot l'any estan al bosc i tenen ramat i encara no donen l'abast. Clar, tenen un equip de maquinària fabulós, tenen cotxe, vull dir... Pots comptar, aquesta gent! Ni els seus fills ni ningú [marxarà], mentre els hi funcioni així».⁶⁰

Tanmateix, l'equilibri entre, d'una banda, els usos agrícola, ramader i forestal dels masos i del territori al Parc i, de l'altra, l'ús turístic d'aquests elements no és harmònic i genera conflictes i oposicions per la utilització dels recursos i per les diferents maneres de concebre la relació amb el territori:

«El que passa, que a vegades s'ha comprat o s'ha venut algun mas i llavors el compra algú forani. Algú de Barcelona o així. I llavors aquí és quan arriben els problemes. Perquè aquests, dins de l'organigrama, no hi entren. Són gent que, a lo millor són advocats o tenen alguna carrera, però dins el nostre tarannà no quadren. I et foten cada sidral que bueno!».⁶¹

Aquests conflictes, que, tot i ser reconeguts, són matisats pels habitants dels masos en què una part dels seus ingressos prové del sector terciari —«sí, per un cantó porten problemes, per l'altre cantó porten ingressos, clar», continuava l'informant anterior—⁶², són expressats de manera més viva per la gent que manté una dedicació exclusivament agrícola i no es beneficia dels ingressos del turisme. Tanmateix, la queixa no va dirigida tant a la presència de gent com a l'actitud poc cívica d'alguns visitants que amb les

60. Home, cinquanta-cinc anys, Montseny, masover.

61. Home, quaranta-sis anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

62. Home, quaranta-sis anys, Sant Esteve de Palautordera, pagès.

12. SANTA FÉ DEL MONTSENY (alt. 1200 m.) — La Font del Pas dels Àbets

La font de Passavets (Santa Fe del Montseny). Autor Lucien Roisin. Arxiu Fotogràfic del Museu Etnològic del Montseny.

seves accions perjudiquen les seves propietats i els seus mitjans de vida: la destrossa de camins i la invasió i erosió de prats amb motos, quads i cotxes tot terreny, les morts de bestiar provocades per gossos, els robatoris de fruits o les destrosses de cases tancades:

«La gent haurien de passar sempre pel camí o la carretera, però no es conformen amb això [i passen per tot arreu]. (...) Allà on ha passat una moto dues o tres vegades ja s'hi fa un reguerot. Un dia ve un temporal i ja s'hi acanala l'aigua. L'aigua s'emporta lo més tou, lo fort ho deixa, les pedres les deixa, però la terra ja se l'ha enduta tota. Hi havia herba, hi havia de tot per menjar el bestiar i ja no hi ha res. (...) I amb aquests gossos que menen... Tenen dos i tres gossos d'aquests [grossos]. Maten dues o tres ovelles... Ah, no vagis a reclamar res! Vostè li diu a un: "Miri, aquest gos porti'l fermat, que aquest gos m'ha fet això, m'ha fet allò". Veuen els [gossos] d'atura que van amb el ramat [i] diuen: "Primer l'ha de fermar vostè" (...) Surten de Barcelona: "Anem a la muntanya?". Però és que per anar a la muntanya haurien d'es-

tar molt ben preparadets, eh? La gent que va a la muntanya l'haurien de preparar. I [si els dius alguna cosa et contesten:] "Això és de tots!" (...) "Això és el Parc Natural" [diuen]. Natural ho ha sigut tota la vida. Jo el vaig conèixer natural, però no un parc d'aquesta manera. Aquestes muntanyes no les ha fetes ningú, han crescut pel seu compte i les havíem conservades molt bé. Però ara no, ara es perden. Jo les havia conegudes d'una manera i ara les veig d'una altra».⁶³

Però fins i tot en aquests casos, les lamentacions sobre les dificultats per continuar i el passat desaparegut es barregen amb la valoració dels canvis de les infraestructures (carreteres, embassaments), les condicions materials de vida als masos i la mecanització dels treballs:

«[Dona:] És diferent, és una altra vida. Ara és una altra vida. Jo no hi tornaria pas, endarrere. És una altra cosa, ara, eh!

[Home:] Hi ha molta gent que diu: "Que torni". Doncs, tothom diu que sí, [però] jo no, eh!

[Dona:] No! Ara ho fem tot amb el tractor. A mans poca feina, que abans et fumies un fart de treballar».⁶⁴

3. «ELS NOUS MASOVERS.»⁶⁵ ELS USOS TURÍSTICS DELS MASOS

La forta expansió turística i de serveis experimentada pel Montseny, especialment des de l'existència del Parc Natural, ha suposat un canvi de funció per a molts masos reorientant-ne l'ús com a segones residències o com a indrets d'activitats turístiques. En el context de la societat actual de consum, el paisatge i la natu-

63. Home, vuitanta-dos anys, el Brull, pagès.

64. Home, cinquanta-sis anys, i dona cinquanta-dos anys, el Brull, pagesos.

65. Home, cinquanta-cinc anys, Montseny, masover.

ra o bé una forma determinada de la natura s'han convertit en béns de consum de les poblacions urbanes, que busquen en aquests elements unes idees i unes experiències sobre unes formes idealitzades de vida. D'aquesta manera, els masos, que en el passat es dedicaven a explotar els recursos agroramaders i forestals, es destinen a l'explotació d'aquests nous recursos i canvien els seus usos. Aquest procés de canvi es materialitza en diferents etapes: primer, el manteniment de l'activitat agroramadera sense renovació ni millores en l'explotació, cosa que condueix a una certa marginalització econòmica de la producció; després, la simultaneïtat d'usos, que sovint deixa l'explotació agrària en una posició secundària; finalment, la seva reculada o substitució definitiva (Cruz 2001, Ruiz i Galdós 2005). Així, les activitats que al començament eren complementàries (agroturisme, restauració, lloguer) es converteixen, en molts casos, en substituïdores de la que, suposadament, és la principal de l'explotació, l'agroramadera:

*«Jo vaig començar amb això, no com a sortida, per canviar de tema, no! Per mi era una continuïtat. A més a més de tindre ovelles, pues tenia quatre hostes. (...) I millor, eh? Perquè amb el turisme rural he anat... De la mateixa manera que he anat baixant amb ovelles, he anat pujant amb turisme rural. I ojalà ho hagués fet fa vint anys!».*⁶⁶

3.1. «Buscades com xupa-xups a la porta del col·legi.»⁶⁷ **Les segones residències**

L'ocupació de les masies com a segones residències és, actualment, un dels destins més freqüents dels masos montsenyencs. Segons les dades del Parc, el nombre de masos habitats perma-

66. Home, quaranta-cinc anys, Arbúcies, ramader i professional del turisme.

67. Home, cinquanta-cinc anys, Montseny, masover.

Estiejants
jugant al tennis
(Viladrau).
Autor: Josep
Salvany.
Biblioteca de
Catalunya.

ment és gairebé el mateix que el de masos ocupats temporalment. Aquest ús, que ja iniciaren alguns burgesos propietaris de masos a l'inici del segle XX, s'ha anat estenent d'ençà dels anys seixanta i setanta, i s'ha convertit en un fenomen de grans proporcions a causa de la forta demanda que hi ha: «Ja et dic, té una requesta... Horrorós, aquí. De gent que vénen a demanar si tinc masies, si tinc cases, si tinc d'això..., lo que més. I a més, em vénen al vespre, em truquen a la nit, lo que vulguis».⁶⁸

Al començament, el lloguer dels masos com a segones residències es va anar implantant a mesura que els masovers i els page-

68. Home, cinquanta-nou anys, Sant Esteve de Palautordera, propietari.

sos abandonaven l'agricultura i va ser vist com un mal menor en vista de les dificultats per trobar masovers: «Ja no vam trobar masovers i van venir aquesta gent [els llogaters], que fa trenta anys que hi estaven».⁶⁹ En el context agrari actual, però, aquesta alternativa s'ha convertit en l'opció preferida per molts propietaris, ja que proporciona uns ingressos superiors als que s'obtinrien amb masovers treballant la terra, de manera que, per una banda, es lloga la masia com a segona residència i, per l'altra, es lloguen les terres i les pastures a pagesos i ramaders d'altres masos:

*«Ara lo que algun masover, doncs, les terres, conrea la seva, l'altra i l'altra. Com que estan molt mecanitzats... I llavors les cases que hi ha només llogues la casa. (...) N'hi ha dues, de cases d'aquestes, que com el rendiment era pràcticament nul, sobretot a muntanya, les tinc llogades, però ja només per viure. Llavors tinc un pastor que de tant en tant es passeja per allà, i et dóna, doncs, això, un duro [uns diners]. Però el concepte de masoveria s'ha acabat».*⁷⁰

Però, a més a més, als masovers tampoc no els surt a compte arrendar una masoveria per a l'agricultura, llevat que es tracti d'una hisenda gran amb bones terres de conreu. Per això, molts propietaris forasters s'han trobat que no tenen gent que els vigili la propietat i tingui cura de la casa on van els caps de setmana i les vacances, amb la qual cosa han de deixar franca la casa i fins i tot pagar als masovers perquè facin de vigilants: «Amb masovers anys endarrere havia sigut rentable. Ara suposo que inclús han de pagar una cosa als masovers».⁷¹

El lloguer de masos utilitzats com a segones residències s'ha

69. Home, setanta-un anys, Viladrau, propietari.

70. Home, cinquanta-nou anys, Sant Esteve de Palautordera, propietari.

71. Home, cinquanta-cinc anys, Montseny, masover.

convertit en una font important d'ingressos per als propietaris i en alguns casos ha esdevingut la principal activitat econòmica davant de l'agricultura i fins i tot de l'explotació del bosc:

*«Ara de moment està una mica al revés, això. De les cases et donen més, perquè les tens llogades, i el bosc, en aquest moment, no dóna. Així com abans els masovers no et donaven res [de la casa]... Ara el bosc, res; estem en un moment fatal. En canvi, les cases, bueno, llogades [en treus un rendiment]».*⁷²

Així mateix, a causa d'aquesta forta demanda i de les restriccions a la construcció derivades de la normativa del Parc, s'han convertit en un patrimoni valuós no tan sols les cases, sinó també les ruïnes. Com a conseqüència d'això, les persones que posseeixen un mas cada vegada tendeixen menys a vendre-se'l i intenten arreglar-lo per llogar-lo els caps de setmana i les vacances: «N'hi ha moltes, d'aquestes cases, que ara només funcionen de caps de setmana. Són del propietari, però el propietari ha fotut el camp. Ho ha arreglat una mica i cobra un lloguer. (...) Les que s'hi pot viure, totes».⁷³

Però llogar els masos buits és no solament una font d'ingressos per a molts propietaris, sinó també un sistema per mantenir les cases ocupades i evitar-ne el deteriorament. Fins i tot de vegades es prefereix cobrar un lloguer més baix a canvi que el llogater faci unes reparacions que contribueixin al manteniment de la masia: «Alguna la tinc llogada amb la condició que cada any inverteixi èquics diners en arreglar-la, en fer la teulada, o arreglar una habitació o la cuina...».⁷⁴ Així, en vista de les dificultats per trobar persones disposades a viure en aquests masos per tenir-ne cura, «la

72. Dona, seixanta-nou anys, Viladrau, propietària.

73. Home, cinquanta-cinc anys, Montseny, masover.

74. Home, cinquanta-nou anys, Sant Esteve de Palautordera, propietari.

gent de diumenge»⁷⁵ ha esdevingut, segons les paraules d'un altre informant, els «*nous masovers*», tot i que la imatge que en tenen els habitants del Montseny és de persones forasteres que tenen poc coneixement del territori:

*«La gent [els propietaris] cada vegada veu que, més o menys, hi tens un patrimoni. I ara amb els lloguers, doncs... Que fins ara un rendiment... [relatiu]. Ara comencen amb això de quaranta o seixanta mil pessetes, però anys endarrere s'havia llogat una finca, no sé, per cinc mil pessetes al mes. Veus que fent-hi quatre obres, i que també l'Administració ajuda una mica amb subvencions, cada vegada la valores més [la casa]. Vull dir, com jo o molta gent, que tenim una petita finca d'aquestes que hem heretat dels pares a la muntanya, [que] no necessitem [per viure]. Per mi, no cal que em diguin quin preu té perquè no en té cap, de preu. El que t'interessa és que no es degradi ni et caigui la casa. I per això us dic que quan tens uns masovers d'aquests, d'aquests de cap de setmana i vacances, i són una gent que te la cuiden, llavors dius: "Ara potser si canviés en trauria molts més calés, però és que aquesta gent m'ho porten bé. Això també es valora».*⁷⁶

*«Tinc una altra casa antiga, allà on vivia jo, que ho tinc llogat. Però jo, de turisme [rural], no en faig perquè jo visc al mas molts dies a l'any. (...) Lo que hem habilitat és per viure, no per estada de turisme, sinó per fins de setmana. Perquè jo visc allà, i si jo fes turisme rural cada setmana, tindria gent diferenta, i jo, allà, ho tinc per viure-hi. No miro de... [fer negoci]. Sí miro que em doni lo suficient per mantindre el personal que tinc que em cuida la casa, que m'ho tinguin sempre vigilant-ho, cuidant el jardí, cuidant les coses, cuidant els recs d'aigua que no es facin malbé. Mantindre la casa».*⁷⁷

75. Home, seixanta-set anys, Arbúcies, masover.

76. Home, cinquanta-cinc anys, Montseny, masover.

77. Home, seixanta-nou anys, Arbúcies, propietari.

D'acord amb aquesta voluntat de conservar la masia, també ha esdevingut un element important mantenir el ple control de la propietat, per la qual cosa sovint es prefereix llogar el mas a ocupants de cap de setmana que no pas a residents permanents:

*«Tens una mica d'al·lèrgia amb aquesta cosa, no? Perquè dius: “Fotre una persona fixa que és la seva casa i és allà on viu, ja no la pots fotre mai més fora” (...). S'estimen més allò, cap de setmana i vacances, que si un moment vols disposar de la casa en pots disposar, no? Perquè si se t'arrelen allà ja no els treus més. La gent també ho miren molt, això es mira molt».*⁷⁸

La majoria d'aquests nous masovers comparteixen el mateix perfil: són famílies amb fills petits que busquen un indret de muntanya proper a la seva ciutat de residència per passar-hi el cap de setmana i les vacances:

*«Aquestes famílies funcionen mentre tenen la canalla petits. A la que la canalla tenen més de catorze anys, patapam! Llavors te la deixen. (...) [Quan algú d'aquests em diu:] “Demà no pujaré perquè la nena ha d'anar amb uns amics ...” i [jo els dic:] “Ja estic perdent uns masovers!”. Funciona mentre la canalla són petits, llavors els hi va de conya, saps? Però quan la canalla comença a tenir anys, ja s'acaba. Però com que sempre hi ha cua, amb això. (...) Normalment, són famílies de per aquí a prop. Hi ha moltes famílies de Mataró, allò que un s'ho diu l'altre. Inclús, els que tinc allà de Mataró ho diuen: «Quan sàpiga d'una altra, tinc uns amics de Mataró que també ho voldrien».*⁷⁹

78. Home, cinquanta-cinc anys, Montseny, masover.

79. Home, cinquanta-cinc anys, Montseny, masover.

Però deixant a part la qüestió dels nous masovers, també cal dir que alguns masos s'han convertit en el lloc de lleure dels seus antics habitants, que viuen i treballen als pobles de la part baixa i a les tardes o els caps de setmana pugen al mas per fer hort o tenir cura d'alguns animals i del bosc com una activitat d'oci:

*«Gent jubilada, que si tenen alguna finca d'aquestes [un petit mas] a última hora, doncs, hi pugen amb el cotxe o la moto i planten alguna cosa. (...) Són gent que ve de famílies de muntanya, més o menys de petit ja ho havien viscut, i algun retorna. (...) En conec un que va marxar d'aquí dalt, s'ha guanyat bé la vida a Sant Celoni, i ara ha trobat aquesta ocasió, ha comprat la finca i diu: «Ara quan em jubili tinc on anar», per disfrutar. I, lògicament, per pujar amb la família, això també. Però, vull dir, sense comptar amb calés, eh? Sí. Així de clar: li costa diners».*⁸⁰

3.2. «Un racó tranquil.» La transformació dels masos per a usos turístics

El lloguer de les cases no és l'única forma de treure beneficis d'aquests masos. La transformació de les masies en cases de colònies, restaurants o residències cases de pagès és quelcom freqüent i que fa possible la continuïtat del mas i dels seus habitants, tot i que de vegades pot suposar canvis en la residència familiar per adaptar-se a les noves necessitats d'espai. En aquest sentit, el turisme rural és un poderós mecanisme econòmic que permet la continuïtat del poblament de la muntanya.

En aquest procés de canvi vers la terciarització en els usos del mas, hi tenen un paper molt important les mestresses, els fills i les filles. Les dones molt sovint són qui comença una activitat lligada

80. Home, cinquanta-cinc anys, Montseny, masover.

amb el turisme rural i que finalment s'acaba imposant pel fet de ser més productiva que l'agricultura i la ramaderia. Igualment, quan els fills i les filles arriben a l'edat de treballar, s'introdueixen noves activitats per assegurar la permanència del mas, segons la conjuntura i el camí professional que pren el fill o la filla. Així, els pares són pagesos i el fill o la filla continua al mas, però dedicant-se a una altra activitat productiva:

«[Vàrem fer el restaurant] perquè teníem una filla i ella, fent lo del bestiar no li anava gaire i jo vaig dir... És que jo, la meva idea era de fer-ho, lo del restaurant allà, i vaig dir: «A ella li anirà més bé això que no pas fer lo del bestiar, i ho vam fer per ella».⁸¹

Així doncs, en contraposició amb el to dels informants anteriors que es lamentaven per la desaparició d'una forma de vida, altres persones entrevistades ens han explicat el seu procés d'adaptació a les noves circumstàncies econòmiques i han justificat el canvi de funcions i la transformació del mas:

«Vaig començar amb dues habitacions dins de casa, fent esmorzars, sopars i dinars. Vam estar un any, amb això. (...) I molt bé, des del primer dia la gent, molt contenta. (...) Bueno, començo amb això, estem un any i comencem a arreglar el primer apartament, que té dos dormitoris i una cuina. Comencem a fer la planta baixa, veiem que va bé, l'apartament, deixem de fer menjars [i van ampliant els apartaments independents]».⁸²

En aquesta transformació dels masos vers el sector turístic, és interessant comprovar que les narracions sobre el passat, que en la primera part d'aquest capítol expressaven el lament per la desa-

81. Dona, cinquanta-nou anys, el Brull, pagesa.

82. Home, quaranta-cinc anys, Arbúcies, ramader i professional del turisme.

parició d'una societat i les seves formes de vida, també són utilitzades per a justificar i atorgar significat a les noves funcions de les masies, amb la qual cosa s'estableix una continuïtat entre el passat i el present. Així, el lloguer de les masies com a segones residències o el canvi de l'activitat per dedicar-se al turisme rural troba la justificació en una de les raons esgrimides en el passat sobre la continuïtat del mas: la necessitat de no vendre el patrimoni. El discurs és significatiu en assenyalar que, més que per raons econòmiques, es recorre al lloguer de la masia per preservar-la. La història, així, sembla situar-se més en la continuïtat que en la ruptura. Els discursos vells serveixen per justificar usos nous.

En aquest context nou, el món dels masos és vist com la reserva d'un conjunt de tradicions perdudes pel procés de modernització. Així, alguns elements que apareixen en les narracions sobre el passat i que són considerats oposats a les característiques menys desitjades del present s'han convertit en símbols que, per als visitants, identifiquen el Montseny i el món de les masies. Aquests trets, que són utilitzats per elaborar una imatge d'un món rural inalterat destinada al consum dels nous usuaris de les masies i visitants del Parc, apareixen de manera reiterada en les webs dedicades a promoure el turisme i els allotjaments rurals de la zona. Mitjançant el consum d'aquests símbols, els nous usuaris s'allunyen de la seva realitat quotidiana i s'aproximen a aquest passat idealitzat de les masies, que s'aixequen «impertorbables al temps» i que són vistes com a «llocs on el temps no passa». Es destaquen l'autenticitat i l'especificitat d'unes formes de vida i d'uns espais rurals particulars per oposició a una suposada homogeneïtat del món globalitzat o es contraposa un món urbà i industrial sorollós, massificat i contaminat a l'aïllament i la tranquil·litat de la masia, la naturalesa, els paisatges i el vincle de l'arquitectura amb l'entorn:

*«[La masia] es troba al mig del Parc Natural del Montseny, declarat per la UNESCO reserva de la biosfera per la bellesa i diversitat dels seus paisatges i de la seva flora i fauna».*⁸³

*«La instal·lació està situada a la banda de solei de la muntanya, d'on es contempla una molt bona panoràmica, envoltada d'indrets de gran bellesa, fan del nostre paisatge un dels més somiats. Amb boscos de castanyers, pins i roures, que permet fer la descoberta de la flora, fauna i muntanyes del Parc Natural del Montseny, fent petits itineraris per gaudir d'un bon passeig amb tranquil·litat i respirar aire pur. Per sortir de l'estressant món de les grans ciutats i gaudir de la naturalesa que ens ofereix la nostra terra».*⁸⁴

Un element que, quan és possible, també es subratlla és la continuïtat de l'agricultura i la ramaderia, sigui indicant que el propietari és camperol –«pagès, afiliat a la Unió de Pagesos»– o bé remarcant la continuïtat de les activitats agrícoles:

*«[La masia] està formada per diverses construccions que envolten una lliça comuna, i els camps i boscos on es desenvolupen les tasques pròpies d'una petita explotació ramadera».*⁸⁵

Igualment, en el discurs dirigit als visitants-consumidors, la vulgaritat i l'anonimat dels objectes produïts per al consum massiu s'oposen a l'originalitat i la calidesa de l'arquitectura popular, l'ús de tècniques artesanals tradicionals –«elaborem els nostres productes de manera artesanal des de fa diverses generacions»– i

83. Fragment extret de la web de promoció d'un mas dedicat al turisme rural. No s'ofereixen les dades sobre la font dels textos citats de publicitat de masos per no permetre'n la identificació, que podria haver estat mal interpretada.

84. Fragment extret de la web de promoció d'un mas dedicat al turisme rural.

85. Fragment extret de la web de promoció d'un mas dedicat al turisme rural.

el consum d'aliments produïts a la masia: «Cuina casolana amb productes de la casa (hort, galliner, vaques, llet, formatges, confitures, pa)». ⁸⁶ Els textos i les imatges de les webs fan èmfasi en els materials constructius i decoratius considerats més «naturals» i «autèntics», com la pedra i la fusta, en la rusticitat de les construccions i en la presència d'elements arquitectònics etiquetats com a tradicionals, com la llar, el forn o les bigues de fusta:

«Casa de pagès que barreja la tradició de les corts rústiques amb el confort de les coses modernes, la qualitat de la tradició i el gust i pulcritud de l'artesanía. La pedra i la fusta de la casa la integren totalment a l'entorn: les bigues rústiques, els finestrals amples i lluminosos de les habitacions i el terra de pi, et fan percebre la calidesa del que és natural». ⁸⁷

«Un racó tranquil, l'antiga cuina de la casa, amb el foc, l'escó, el forn, perfectament conservat, i una gran taula». ⁸⁸

Finalment, per contrast amb la incertesa d'un món canviant i amb la mobilitat de la família actual, es destaquen la permanència de la família troncal –«els darrers 200 anys ha estat habitada pels hereus de...»– i l'antiguitat de la masia –«masia de l'any 1588»–, que transporta els visitants a un passat remot i fascinant:

«Amb 800 anys d'antiguitat la masia [...] forma part del mosaic històric del Parc Natural del Montseny. Les seves parets han viscut incomparables vivències de cada època, difícils situacions del món rural en un temps on les distàncies eren immenses. Envoltada dels massissos més espectaculars del Montseny i edificada al bell mig de la Vall de St. Marçal s'alça impertorbable en el temps». ⁸⁹

86. Fragment extret de la web de promoció d'un mas dedicat al turisme rural.

87. Fragment extret de la web de promoció d'un mas dedicat al turisme rural.

88. Fragment extret de la web de promoció d'un mas dedicat al turisme rural.

89. Fragment extret de la web de promoció d'un mas dedicat al turisme rural.

En definitiva, la memòria del passat és utilitzada per crear una imatge de les masies convertides en escenaris on els visitants poden accedir a un món que ha romàs impertorbable al pas del temps i on és possible «desconnectar i tenir experiències d'aquestes»⁹⁰ i gaudir de la tranquil·litat, de la naturalesa i d'unes formes de vida idealitzades. Es tracta d'una definició de la ruralitat i de la diferència feta a partir de les imatges socioculturals que els possibles consumidors tenen de la societat rural (Jiménez 2005: 133), en la qual, paradoxalment, es recorre a justificacions del passat per crear un present nou. Com assenyala Aguilar (2002), la recreació nostàlgica del passat és un ingredient bàsic d'aquesta nova oferta turística i forma part de manera explícita dels discursos sobre el desenvolupament rural europeu, basat en el turisme rural i cultural. El turisme és, en definitiva, un element poderós que interactua amb els relats del passat per generar nous usos socials que impliquen, com assenyala Lagunas (2005: 147), transformar els escenaris contemporanis imaginaris mitjançant estratègies simbòliques i politicoeconòmiques de construcció d'identitats.

Els que viuen als masos del Montseny, tant els antics propietaris com els que han adquirit o llogat masos recentment, no són, però, els únics «habitants» del massís. El Montseny rep a l'any més d'un milió de visitants, de turistes amb una visió diferent del medi i que utilitzen la muntanya com un mitjà de descans i no com un mitjà de treball o d'explotació. Si un informant utilitzava el qualificatiu de *nous masovers* per referir-se als llogaters, un altre feia servir l'expressió «nous ramats» en parlar de les masses de visitants del Parc els caps de setmana. La seva presència al massís, a banda de generar uns recursos per al sector turístic, també provoca conflictes, de vegades derivats, com veiem abans, de l'actitud poc cívica d'alguns visitants i de la manca de formació mediambiental, però sovint com a resultat de l'aglomeració de tota aquestes

90. Home, quaranta-cinc anys, Arbúcies, ramader i professional del turisme.

ta gent en alguns punts els caps de setmana i en algunes èpoques, com la tardor amb les castanyes i els bolets:

*«És problemàtic perquè, en poques hores, en determinats punts... A veure es concentren en quatre punts, perquè encara que sigui un diumenge (...) et fiques per dintre del bosc i no trobes a ningú (...) A Santa Fe, el dissabte i el diumenge bull! [però] només a tres-cents metres no hi ha ningú, no hi ha ni una ànima. Vull dir que és en alguns punts que es concentra la gent».*⁹¹

*«La gent que hi havia que anava al bosc, només hi anaven els professionals. Els professionals encenien un foquet, sabien on l'encenien, els apagaven i marxaven, sabien què feien. Ara, és clar, el nivell de vida de Catalunya i de tot el món és molt més alt i va molta gent al bosc. El diumenge, al bosc, és horrorós. A l'època dels bolets o de castanyes és que és horrorós. És un abús d'invasió impressionant».*⁹²

Públics diferents i conflictes d'ús. Quin és el futur del Montseny? El principal problema no és tant la seva àmplia utilització com la gestió del medi. És possible una gestió eficaç sense persones que l'explotin i en tinguin cura? Són reptes que afecten la gestió del Parc Natural, però que també ens fan plantejar interrogants sobre la transició de les explotacions agrícoles al turisme. L'arribada a la titularitat dels masos d'una generació nascuda en plena transició, amb valors nous i realitats econòmiques noves, accelera els processos de canvi dels masos.

* * *

91. Home, cinquanta-cinc anys, Montseny, masover.

92. Home, seixanta-nou anys, Arbúcies, propietari.

A l'inici del segle XXI, el mas segueix la seva trajectòria transformada profundament però en continuïtat amb un llarg passat. Avui, malgrat els grans canvis que experimenta la societat rural i malgrat que les cases hagin perdut força com a forma d'organització social, la importància de la masia segueix sent bàsica pel que fa al simbolisme, el paisatge i la societat. La transició cap al sector de serveis presenta la paradoxa que, mentre liquida els sistemes anteriors d'explotació del medi, genera noves expectatives i revaloracions dels patrimonis amb freqüència en mans dels descendents dels darrers pagesos. Per això, hem vist que actualment hi ha tres tipus de masos molt diferents: els que han estat abandonats, els que continuen com a explotacions agràries i els que s'han reconvertit al sector turístic, als serveis o són utilitzats com a segones residències. Però més enllà de les diferents valoracions sobre el passat i el present que ens fan els habitants dels masos o les persones que hi van viure i que es troben en cadascuna d'aquestes circumstàncies, al llarg del capítol hem constatat com es construeixen i reinterpreten els temps històrics.

La visió del passat mitificat pot servir per destacar les dificultats del present, però alhora és interessant el fet que el passat és reutilitzat per construir el present, com veiem en el recurs als elements de la societat «tradicional» per promoure el turisme. Els discursos sobre el present i el passat es barregen, l'un és l'anvers de l'altre. Un món s'ha perdut, però en neix un altre. Quan es valora el passat, en realitat es parla del present, i els discursos són diferents segons les condicions personals i familiars.

Conclusions

«Jo tinc fe que no m'haig de morir sense veure transformada aqueixa benaurada muntanya del Montseny en un parc d'atraccions ultramodern, en una mena de Tibidabo monumental (...). Aviat sentirem a dir que la gran pensada ja està en vies d'ésser un fet i no passaran gaires anys que aquell que vingui al Montseny trobarà aquests camins i senders convertits en carrers i avingudes nous de trinca, amb solars per vendre i xalets per llogar i tanques de filferro i fons de majòlica i estàtues de ciment pòrtland i guàrdies de la porra i línies d'autobusos i un espetec de cants de gramola i de tocatges de piano elèctric (...). Tingueu per segur que un dia o altre no mancarà un home d'empenta o una empresa urbanitzadora que hi posin la grapa i ho malmetin impunement sense por de quedar-se al lloc. On aniran aleshores els nostres excursionistes?»

Joan Santamaria (1929)

Els pronòstics pessimistes del text anterior no s'han complert i, com hem vist, el Montseny s'ha convertit en un parc natural que ha evitat, en gran manera, el que en forma de caricatura dibuixava el text anterior. Tanmateix, en les pàgines precedents hem vist que el paisatge, l'ocupació humana, les activitats econòmiques que s'hi fan i les formes de viure s'han anat transformant considerablement.

Al llarg de la nostra anàlisi hem anat coneixent la importància del mas al Montseny, el seu paper com a institució que ha donat forma a un paisatge i un sistema d'explotació del medi, el significat i la manera d'organitzar la família, la seva organització econò-

mica i, en definitiva, els diversos elements que constituïen la vida als masos. Com hem vist, el mas ha estat i és una institució fonamental en la història del Montseny, tal volta la que ha tingut un paper més decisiu en la formació del paisatge i l'estructura econòmica i productiva del massís. El mas ha estat l'element bàsic d'apropiació, d'accés i d'explotació dels recursos productius, una unitat d'adaptació al medi que ha tingut com a finalitat organitzar la producció i el consum en un entorn ecològic de muntanya, amb unes formes d'organització social i política que han fet viable l'explotació d'aquest medi. Però a més, el mas és una institució complexa que comprèn tant l'edifici com les persones que hi viuen i el patrimoni material i simbòlic d'aquestes. A més, aquesta institució té una organització interna per assegurar el seu funcionament i la seva reproducció social a partir del model de la família troncal basada en la transmissió indivisa del mas d'una generació a la següent. Al Montseny, els masos han organitzat el territori i la producció agrícola i s'han mantingut de forma similar com a unitats d'explotació almenys fins a mitjan segle xx.

A banda del seu paper com a institució fonamental en la gestió del medi, la importància del mas ha estat decisiva en la manera d'entendre el Montseny en un sentit ideològic i en la creació de la visió del passat. El paper de la família en l'organització social, el sistema d'heretament i de col·locació dels fills, la casa pairal que passava de pares a fills, així com una suposada visió harmònica de les relacions socials a partir de la masoveria han creat una imatge idealitzada de la societat del passat que és presentada en oposició amb el present. Per això, el mas ha anat adquirint una dimensió que ultrapassa el seu origen agrícola i ramader per adquirir un valor de referència en la ideologia pairalista. Els discursos dels informants sovint reproduïen aquesta visió de la història, la qual, però, ha anat més lluny en estar present en discursos socials i polítics sobre la societat catalana del passat. Així ho indicava, per exemple, l'historiador Vicens Vives el 1954, quan deia que «l'ele-

ment bàsic de la societat catalana no és l'home, és la casa (...); casa i família, mas i terra, vet aquí el poderós enreixat de la subestructura social catalana abans i després del segle XIX, àdhuc fins als nostres dies» (1954). Encara avui, malgrat totes les transformacions, el mas té al Montseny un valor molt important com a element d'identificació social i d'identitat. Segons les paraules de Ferrer, «que la història de les masies tingui interès avui, o que se'n rehabilitin algunes com a restaurants, museus o d'altres institucions, o que es continuïn fent conferències i exposicions sobre el tema, o que els excursionistes les vagin fotografiant, o que actualment no s'hagin deixat d'elaborar arbres genealògics, tot això encara fa pensar que en l'identitari col·lectiu hi figuren els masos amb aquesta visió idealitzada» (2003: 8).

Al llarg del llibre hem vist com les persones que viuen o van viure en masos reconstrueixen la memòria de les formes de vida del mas, sobretot respecte al període que va des de finals del segle XIX fins als anys vuitanta. Hem comprovat a través de les descripcions orals com era la vida institucional (l'organització econòmica i el sistema d'herència) i quotidiana (les tasques, els dies de festa i els sistemes d'ensenyament), així com les relacions familiars (l'organització familiar, els membres de la casa i les formes d'autoritat) i socials (les relacions entre propietaris i masovers, i els vincles entre veïns). En les narracions de les persones entrevistades sovint hi apareixen unes imatges del passat construïdes en comparació del present, de manera que la visió que la gent té del seu passat, més que el producte de la transmissió cultural, és una (re)construcció de la història des del present. Moltes constatacions i reflexions sobre la forma de vida als masos «ara» són contraposades amb comentaris sobre el que passava «abans» i sovint explicades des d'una òptica d'oposició i ruptura. Tanmateix, la memòria no és mai un producte acabat, sinó un discurs en construcció permanent. Probablement, si aquest llibre s'hagués fet fa uns quants anys, les explicacions i els discursos

sobre el passat haurien estat diferents. La idea del passat descansa, sovint, en una identificació cultural fonamentada en l'ambivalència entre la memòria i l'oblit, una ambivalència que impregna la fluctuació dels valors que s'atribueixen als esdeveniments i als objectes susceptibles d'esdevenir tradicions. Del passat se'n seleccionen alguns elements, mentre que se n'obliden d'altres, i a partir d'aquest procés de selecció, el record es separa del seu origen.

Però més enllà d'aquestes imatges que es presten a les simplificacions, una anàlisi més aprofundida dels relats ens mostra que aquesta memòria no és homogènia i que els informants no solament aporten visions de les diferències, sinó que també tracten d'explicar la seqüència dels canvis econòmics, tècnics i socials que ha experimentat la vida al Montseny. La presentació de la memòria per cada persona pot tenir estratègies diverses, però tracta d'ordenar els canvis a l'entorn d'esdeveniments precisos. Només anant més enllà del relat i confrontant la història viscuda amb la història general podem veure com es construeix i transforma el discurs de justificació de la memòria col·lectiva. El passat que ens explica la gent no és, com de vegades s'ha dit, un passat general, desarticulat, atemporal, testimoni d'un món fet de pau i de concòrdia. Les matisacions i els discursos diversos sorgeixen amb freqüència, i els relats de les persones amb hem parlat ens presenten una diversitat de situacions a l'interior del mas en funció del gènere, de la generació, de les relacions econòmiques i de la posició en la família. Al llarg del llibre, però sobretot en els capítols que ens parlen de les diferents generacions, de les diferències de gènere i de les diferències socials hem apreciat memòries i valoracions distintes sobre la vida al mas. A través d'aquestes visions diferents, l'evocació del passat nostàlgic se supera i apareix una societat amb contradiccions i conflictes.

S'ha perdut un món, però en neix un altre. A l'inici del segle XXI, el mas segueix la seva trajectòria transformat profundament

però en continuïtat amb un llarg passat. Avui, malgrat els grans canvis que experimenta la societat rural i malgrat que les cases hagin perdut força com a forma d'organització social, la importància del mas segueix sent bàsica pel que fa al simbolisme, el paisatge i la societat. Com hem vist, una part dels masos continuen com a explotacions agrícoles —uns amb explotacions residuals, d'altres adaptats a les noves demandes del mercat—, mentre que la majoria han evolucionat vers funcions exclusivament residencials o cerquen noves complementarietats econòmiques, moltes de les quals estan centrades en el turisme. La transició cap al sector terciari presenta la paradoxa que, mentre liquida els sistemes anteriors d'explotació del medi, genera expectatives i revaloracions dels patrimonis amb freqüència en mans dels descendents dels antics propietaris. Llavors, la visió del passat mitificat pot servir per destacar les dificultats del present, però alhora resulta interessant el fet que el passat és reutilitzat per construir el present, com succeeix en l'ús dels elements de la societat «tradicional» per promoure el turisme.

Al Montseny, com en altres zones, el mas s'ha anat transformant profundament en les darreres dècades, però continua formant part del paisatge natural, de la identitat col·lectiva i de la seva economia. El massís continua sent un país de masies, de les que ens ha deixat el procés històric, però també de les que s'han anat reconstruint i transformant. Mitjançant aquesta recerca i aquest llibre, el Museu Etnològic del Montseny ha volgut contribuir a la preservació d'un element essencial del patrimoni etnològic del Montseny a través del seu coneixement.

Bibliografia

- AGUILAR, E. (2002) «La cultura como recurso en las políticas de desarrollo rural. Una lectura desde la globalización». *Actes del IX Congrés d'Antropologia de la FAAEE. Simposium 3. Recreacions mediambientals, polítiques de desenvolupament i turisme*. Barcelona: FAAEE, Institut Català d'Antropologia.
- APPADURAI, A. (1995) «The production of Locality». Dins FARBON, R. (ed.) *Counterworks: Managing the Diversity of Knowledge*. Londres: Routledge.
- APPADURAI, A. (2005) *Après le colonialisme. Les conséquences culturelles de la globalisation*. París: Payot.
- ASSIER ANDRIEU, L. (1987) «Maison de mémoire. Structure symbolique du temps familial en Languedoc: Cucurnis». *Terrain*, 9: 10-33.
- BADIA, J.M.; LÓPEZ, J.; MONTAGUT, C.; SOLANES, R. (2003) «Diagnosi ambiental del turisme al Parc Natural del Montseny. El sector de la restauració». Dins RIERADEVALL, J.; BOADA, M. (ed.) *Diagnosi ambiental al Parc Natural del Montseny*, pàg. 169-171. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- BARBANY, C. et al. (2003) *De la balma a la masia. L'hàbitat medieval i modern al Vallès Oriental*. Granollers: Museu de Granollers [2a edició revisada].
- BARRERA GONZÁLEZ, A. (1990) *Casa, herencia y familia en la Cataluña rural*. Madrid: Alianza Editorial.
- BARRERA GONZÁLEZ, A. (1994) «La institución de la masovería en las comarcas prepirenaicas de Cataluña». Dins SANMARTIN, R. (ed.) *Antropología sin fronteras: Ensayos en honor de Carmelo Lisón*, pàg. 421-437. Madrid: CIS.
- BARRERA GONZÁLEZ, A. (s. d.) *Propietarios y masovers en la Catalunya vella. Vínculos contractuales y relaciones sociales*. Mecanoscrit.
- BARRUE-PASTOR, M. (1988), «Appropriation foncière, pluralité des bases économiques et rôle des femmes dans le processus de transition sociale des familles et des communautés montagnardes». *Arxiu d'Etnografia de Catalunya*, 6: 135-151.
- BARTOLOMÉ, J.; MILAN, M. J.; PLAIXATS, J. (2002) «Caracterització estructural de les explotacions de ramaderia extensiva al Parc Natural del Montseny». Dins DIVERSOS AUTORS. *V Trobada d'Estudiosos del Montseny*, pàg. 145-150. Barcelona: Diputació de Barcelona.

- BELTRAN, O. (1994) *Es aranesi. Adaptació a l'entorn i adaptació social*. Tesi doctoral inèdita presentada al Departament d'Antropologia de la UB. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- BERKNER, L. K. (1975) «The Use and Misuse of Census Data for the Historical Analysis of Family Structure». *Journal of Interdisciplinary History*, 5(4): 721-738.
- BESTARD, J. (2000) «Memòria i continuïtat: el parentiu com a forma d'identitat». *Quaderns de l'Institut Català d'Antropologia*, 15-16: 7-26.
- BOADA, M. (1992) *Llegendes del Montseny*. Figueres: Brau Edicions.
- BOADA, M. (2001) *Manifestacions del canvi ambiental global al Montseny*. Tesi doctoral presentada al Departament de Geografia de la UAB. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- BOADA, M. (2002) *El Montseny. Cinquanta anys d'evolució dels paisatges*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BOADA, M.; ULLASTRES, H. (1998) *El massís del Montseny*. Figueres: Brau Edicions.
- BOLÒS, O. (1983) *La vegetació del Montseny*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Servei de Parcs Naturals.
- BONASSIE, P. (1979) *Catalunya mil anys enrera. Creixement econòmic i adveniment del feudalisme a Catalunya, de mitjan segle X al final del segle XI*. Barcelona: Edicions 62.
- BONASSIE, P. (1984) «La croissance agricole du Haut Moyen Age dans la Gaule du Midi et le nord-est de la Péninsule Ibérique». *Flaran*, 10: 13-35.
- BOURDIEU, P. (1972) «Les stratégies matrimoniales dans le système de reproduction». *Annales ESC*, 27(4/5): 1105-1127.
- BOVER PAGESPETIT, A. (1986) *Arbúcies. Estudi del medi i formes de vida (1743-1940)*. Girona; Arbúcies: Diputació de Girona; Ajuntament d'Arbúcies.
- BOZON, M. (1981). *Les conscrits*. París, Berger-Levrault.
- BOZON, M. (1991) «Le choix du conjoint» i «Le mariage: monté et déclin d'une institution». Dins SINGLY, F. (ed.) *La famille, l'état des savoirs*, pàg. 22-33 i 47-57. París: La Découverte.
- BRENNAN, E. R.; JAMES, A. V.; MORRILL, W. T. (1982) «Inheritance, Demographic Structure, and Marriage: A cross-cultural perspective». *Journal of Family History*, 7(3): 289-298.
- BRETON, F. (1974) *El Montseny. Estudio antropológico aplicado del Montseny para el Proyecto de Parque Natural*. Barcelona. Diputació de Barcelona (manuscrit).
- BRETON, F. (1981) *Maisons et communautés dans la vieille Catalogne. Continuités et transformations sociales en Osona (Espagne)*. Tesi doctoral. París: École Hautes Études Sciences Sociales.

- BRETON, F. (1991) «El territori del mas en el Montseny». *Aixa. Revista Anual de la Gabella, Museu Etnològic del Montseny*, 5: 29-64.
- BROMBERGER, C. (1988) «L'habitat et l'habitation: des objets complexes. Quelles directions pour l'analyse?». Dins *Habitat et espace dans le monde rural*, pàg. 3-15. París. Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme.
- CABRÉ, A. (1999) *El sistema català de reproducció*. Barcelona: Proa.
- CANAU, J. (2002) *Antropología de la memoria*. Buenos Aires: Nueva Visión.
- CASTAN, N. (1991) «Lo público y lo particular». Dins ARIÈS, P.; DUBY, G. (dir.) *Historia de la vida privada*, vol. 6, pàg. 15-55. Madrid: Taurus.
- CLAVERIE, E. (1981) «L'oustal et le notaire. Le système de dévolution des biens en Margeride Lozérienne au XIX siècle». *Ethnologie Française*, XI(4): 329-338.
- COLLEL, J.; ESCUDÉ, C. (2000) *El dir de la gent. Històries, contes i rondalles de la vall de Riells de Montseny*. Riells i Viabrea: Ajuntament de Riells i Viabrea.
- COLLOMP, A. (1991) «Familias. Viviendas y cohabitaciones». Dins ARIÈS, P.; DUBY, G. (dir.) *Historia de la vida privada*, vol. 6, pàg. 103-143. Madrid. Taurus.
- COMA, G. (1990) «Aproximación etnohistórica a un rito de paso en Asturias. Notas para el estudio del matrimonio». Dins COMAS D'ARGEMIR, D.; GONZÁLEZ, A. (ed.): *Familia y relaciones de parentesco. Estudios desde la antropología social*, pàg. 155-172. València. Institut Valencià de la Dona.
- COMAS D'ARGEMIR, D. (1988) «Household, Family, and Social Stratification: Inheritance and Labour Strategies in a Catalan Village (Nineteenth and Twentieth Centuries)». *Journal of Family History*, 13(1): 143-163.
- COMAS D'ARGEMIR, D. (1993) «Sobre el apoyo y el cuidado. División del trabajo, género y parentesco». Dins ROIGÉ VENTURA, X. (coord.) *Perspectivas en el estudio del parentesco y la familia*, pàg. 6582. Tenerife: FAAEE. Asociación Canaria de Antropología.
- CONGOST, R. (1998) «Pairalisme, història del dret i història de les relacions al camp català: algunes reflexions». *Estudis d'Història Agrària*, 12: 43-75.
- CONGOST, R. (2003) «La Catalunya del mas, és a dir, la Catalunya vella». Dins CONGOST, R.; JOVER, G.; BIAGIOLI, G. (ed.) *L'organització de l'espai rural a l'Europa mediterrània: Masos, Possessions, Poderi*, pàg. 19-36. Girona: CCG edicions; Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines.
- CONGOST, R.; FERRER, Ll.; GIFRÉ, P. (2003) «Els masos a l'època moderna.

- Continuïtats i canvis». Dins CONGOST, R.; JOVER, G.; BIAGIOLI, G. (ed.) *L'organització de l'espai rural a l'Europa mediterrània: Masos, Possessions, Poderi*, pàg. 65-96. Girona: CCG edicions; Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines.
- CONGOST, R.; FERRER, LL.; SAGUER, E. (2003) «Transformacions en el sistema de mas i en el paisatge agrari contemporanis (1800-1950)». Dins CONGOST, R.; JOVER, G.; BIAGIOLI, G. (ed.) *L'organització de l'espai rural a l'Europa mediterrània: Masos, Possessions, Poderi*, pàg. 97-123. Girona: CCG edicions; Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines.
- CONTINI, G. (1991) «Hacia una crónica de la historia oral en Italia». *Historia y fuente oral*, 5: 131-138.
- CONTINI, G.; MARTINI, A. (1993) *Verba Manent. L'uso delle fonti orali per la storia contemporanea*. Roma: La Nuova Italia Scientifica.
- CONTRERAS, J. et al. (1989) «La invenció de la família catalana». *L'Avenç*, 132: 15-53.
- CRUZ ALBERDI, J. (2001) «Hacia la desaparición del caserío agrícola». *Sustrai*, 58: 49-51.
- CUISENIER, J. (1984) «Propositions théoriques et conventions terminologiques pour une typologie de l'architecture rurale». Dins BIDART, P; COLLOMB, G. (ed.). *L'architecture rurale française. Pays aquitains. Bordelais, Gascogne, Pays Basque, Béarn, Bigorre*. París: MATP/Berger-Levrault.
- DAKHILIA, J. (1990) *L'oubli de la cité. La mémoire collective à l'épreuve du lignage dans le jérâid tunisien*. París: La Découverte.
- DEL VALLE MURGA, T. (1996) «Incidencia de las nuevas socializaciones en la elaboración de la memoria individual y social». Dins GONZÁLEZ, A. (coord.) *Epistemología y método*, pàg. 145-152. Saragossa: Instituto Aragonés de Antropología / FAAEE.
- DELPHY, Ch.; LEONARD, D. (1992) *Familiar exploitation: A new analysis of marriage in contemporary Western societies*. Cambridge: Polity Press.
- DICCIONARI (1996-2006) *Diccionari biogràfic dels alcaldes i alcaldesses del Vallès Oriental (des de 1901 als nostres dies)*. [Pàgina web] Granollers: Museu de Granollers. <<http://www.museugranollers.org/alcaldes>> [consulta al gener del 2006].
- DIPUTACIÓ DE BARCELONA (1977) *Memòria del Pla especial del Parc Natural del Montseny*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- ESPEITX, E.; CÀCERES, J.; MASSANÉS, T. (2001) *Com a la llosa res! Els canvis alimentaris al Pallars Sobirà i l'Alt Urgell*. Barcelona: Generalitat de Catalunya; Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana.
- ESTRADA BONELL, F. (1994) «De pagesa a casada amb un pagès. La dona en les relacions dins la casa al Pla d'Urgell». Dins DIVERSOS AUTORS. *La*

- dona en el món rural. Situació i perspectives*, pàg. 71-81. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- ESTRADA BONELL, F. (1997) *Viure junts però no barrejats. Casa i residència al Pla d'Urgell (s. XIX-XX)*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona.
- ESTRADA BONELL, F. (1998) *Les cases pageses al Pla d'Urgell. Família, residència, terra i treball durant els segles XIX i XX*. Lleida: Pagès editors.
- ESTRADA BONELL, F. (1998b) «Malaltia, mort i relacions de parentiu al Pla d'Urgell». Dins ROIGÉ, X.; GARCÍA, A.; MASCARELL, M. (ed.) *Antropologia del parentiu. La diversitat cultural de les relacions familiars*, pàg. 173-208. Barcelona: Icaria.
- ESTRADA, F.; FONT, G.; MATEU, J.; PUJADAS, S.; ROIGÉ, X.; RUEDA, J. M.; TURA, J. (2003) «Mas i poblament al Montseny». *Monografies del Montseny*, 18: 177-189.
- ESTRADA, F.; FONT, G.; MATEU, J.; PUJADAS, S.; ROIGÉ, X.; TURA, J. (2002) «El mas en el Montseny». *Narria: Estudios de artes y costumbres populares*, 97-100: 2-12.
- ESTRADA, F.; ROIGÉ, X. (2004) «De l'ahir a l'avui: continuïtats i canvis en els masos del Montseny». *Ponències: anuari del Centre d'Estudis de Granollers 2003*, pàg. 27-66. Granollers.
- ESTRADA, F.; ROIGÉ, X. (2006). «Un mundo que ha desaparecido. La (re)construcción del pasado y el presente en las masías del Montseny». Dins FRIGOLÉ, J.; ROIGÉ, X. (coord.) *Globalización y localidad. Perspectiva etnográfica*, pàg. 179-206. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona.
- ESTRADA, F.; ROIGÉ, X. (2006b). «“Propietaris, masovers i bosquerols”. Residencia, relaciones contractuales y transmisión de la propiedad en el sistema de masía del Montseny (S. XVIII-XX)». Dins CHACÓN, F.; ROIGÉ, X. (ed.): *Familias y poderes*, pàg. 239-255. Granada: Universidad de Granada.
- ESTRADA, F.; ROIGÉ, X.; BELTRAN, O. (1993) *Entre l'amor i l'interès. El procés matrimonial a la Val d'Aran*. Tremp: Garsineu.
- ETXEZARRETA, M. (1977). *El caserío vasco*. Elexpru: Zamudio.
- ETXEZARRETA, M. (1985) *La agricultura insuficiente. La agricultura a tiempo parcial en España*. Madrid: Ministerio de Agricultura.
- FERRER, Ll. (1987) *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya central (s. XVIII-XIX)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- FERRER, Ll. (2002) *La vida rural a Catalunya*. Manresa: Angle editorial.
- FERRER, Ll. (2003) *Masies de Catalunya*. Manresa: Angle editorial.
- FINE-SOURIAC, A. (1977) «La famille souche pyrénéenne au XIX siècle: quelques réflexions de méthode». *Annales ESC*, 32(3): 478-487.

- FONT, G.; MATEU, J.; PUJADAS, S. (2002) *Torderades i eixuts. Els usos tradicionals de l'aigua al Montseny*. Barcelona: Generalitat de Catalunya; Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana.
- FONT, G.; MATEU, J.; PUJADAS, S.; TURA, J. (2004) «El comerç de la neu del Montseny en època moderna». *Monografies del Montseny*, 19: 133-156.
- FONT, G.; MATEU, J.; PUJADAS, S.; TURA, J. (2005) «El transport de la neu i el glaç del Vallès a Barcelona al segle XVIII». Dins *VI Trobada d'Estudiosos del Montseny*, pàg. 197-200. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- FRIGOLÉ, J. (2005) *Dones que anaven pel món*. Barcelona: Generalitat de Catalunya; Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana.
- FRIGOLÉ, J. (2006) «Introducción». Dins FRIGOLÉ, J.; ROIGÉ, X. (coord.) *Globalización y localidad. Perspectiva etnográfica*, pàg. 7-16. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona.
- FUGAROLAS MASÓ, J. (2000) *Gaserans, anys 50: tal com érem. Vida, treball i tradicions d'un poble de pagès*. L'Autor: St. Feliu de Buixalleu.
- GARRABOU, R.; PLANAS, J.; SAGUER, E. (2001) «Sharecropping and management of the large rural estates in Catalonia, 1850-1950». *Journal of Peasant Studies*, 28(3): 89-108.
- GONZÁLEZ BUENO, M. (1986) «La familia en el Valle de Àneu (Pallars Sobirà, Llérida)». Dins DIVERSOS AUTORS. *Coloquio Hispano-francés los Pirineos. Estudios de Antropología Social e Historia*, pàg. 149-164. Madrid: Casa de Velázquez / Universidad Complutense de Madrid.
- GRAN GEOGRAFIA COMARCAL DE CATALUNYA (1991). *Gran geografia comarcal de Catalunya, 2. Vallès Occidental. Vallès Oriental. Maresme*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- GRAN GEOGRAFIA COMARCAL DE CATALUNYA (1991). *Gran geografia comarcal de Catalunya, 3. Gironès. Pla de l'Estany. Selva. Garrotxa*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- GRAN GEOGRAFIA COMARCAL DE CATALUNYA (1993). *Gran geografia comarcal de Catalunya, 8. Osona. Ripollès*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- HALBWACHS, M. (1941) *La topographie légendaire des Évangiles en Terre Sainte Étude de mémoire collective*. París: Alcan.
- HALBWACHS, M. (1950) *La mémoire collective*. París: PUF.
- HALBWACHS, M. (1952) [1925] *Les cadres sociaux de la mémoire*. París: PUF.
- JIMÉNEZ, S. (2005), «Patrimonio y turismo rural». Dins SANTANA, A.; PRATS, L. (coord.) *El encuentro del turismo con el patrimonio cultural: concepciones teóricas y modelos de aplicación*, pàg. 131-146. Sevilla: Fundación El Monte, FAAEE i ASANA.

- JOUTARD, P. (1977) *La légende des camisards. Une sensibilité au passé*. París: Gallimard.
- JOUTARD, P. (1986) [1983] *Las voces que nos llegan del pasado*. México: Fondo de Cultura Económica.
- LAGUNAS, D. (2005), «Turismo, espacio y representación de patrimonio en el sistema mundial». Dins SANTANA, A.; PRATS, Ll. (coord.) *El encuentro del turismo con el patrimonio cultural: concepciones teóricas y modelos de aplicación*, pàg. 146-167. Sevilla: Fundación El Monte, FAAEE i ASANA.
- LE GOFF, J. (1986) *Histoire et Mémoire*. Gallimard: París.
- LE PLAY, F. (1884) *L'organisation de la famille selon le vrai modèle signalé par l'histoire de toutes les races et de tous les temps*. Tours: Alfred Mame et fils.
- LOBET, S. (1990) [1947] *El medi i la vida al Montseny: Estudi geogràfic*. Granollers: Museu de Granollers [traducció catalana de l'original *El medio y la vida en el Montseny*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas].
- LLUCH, R.; MALLORQUÍ, E. (2003) «Els masos a l'època medieval. Orígens i evolució». Dins CONGOST, R.; JOVER, G.; BIAGIOLI, G. (ed.) *L'organització de l'espai rural a l'Europa mediterrània: Masos, Possessions, Poder*, pàg. 37-64. Girona: CCG edicions; Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines.
- LÓPEZ CORTIJO, J. (2000) *Campins: indrets, masos i records*. Campins: Servei de Guies del Montseny.
- LUNA, G.; MELERO, J. (coord.) (2000) *Guies dels parcs. Parc Natural del Montseny*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- MARQUÉS, J. M. (1994) *Arbúcies cristiana*. Girona: L'Eix editorial.
- MARTÍNEZ ALIER, J. (1968) *La estabilidad del latifundismo*. París: Ruedo Ibérico.
- MARTÍN-FUGIER, A. (1988) «Los ritos de la vida privada burguesa». Dins ARIÉS, P.; DUBY, G. (dir.): *Historia de la vida privada*, vol. 5, pàg. 199-267. Madrid: Taurus.
- MEDIO CACHAFEIRO, M. (1986) «La 'pubilla' y la mujer en la comunidad de Ventalló». Dins DIVERSOS AUTORS. *Coloquio Hispano francés Los Pirineos. Estudios de Antropología Social e Historia*, pàg. 253-277. Madrid: Casa de Velázquez / Universidad Complutense de Madrid.
- MESTRES, A. (1933) *Llegendes i tradicions del Montseny*. Barcelona: Salvador Bonavía.
- NAMER, G. (1987) *Mémoire et société*. París: Méridiens Klincksieck.
- NAROTZKY MOLLEDA, S. (1990) «Not to Be a Burden. Ideologies of the Domestic Group and Women's Work in Rural Catalonia». Dins COLLINS, J. L.; GIMÉNEZ, M. (ed.) *Work Without Wages*, pàg. 70-88. Nova York: State University of New York Press.

- NORA, P. (1984-92) *Les lieux de mémoire*. (7 vol.). París: Gallimard.
- OSONA, A. (1886) *Guia general de las montanyas de la región del Montseny ab todas sas derivacions, inclús las Guillerías, ó sia del Ter fins al Congost, Mogent y Tordera, dividida en 132 itineraris*. Barcelona, Est. dels successors de N. Ramirez y C.
- PARC NATURAL DEL MONTSENY (2005) *Memòria 2005*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- PASSERINI, L. (1988) *Storia e soggettività: le fonti orali, la memoria*. Firenze: La Nuova Italia.
- PELEGRÍ AIXUT, D. (1993) «La mujer testadora. Estrategias de transmisión de la propiedad en les Garrigues (1800-1860)». Dins ROIGÉ VENTURA, X. (coord.) *Perspectivas en el estudio del parentesco y la familia*. pàg. 177-190. Santa Cruz de Tenerife: FAAEE / ACA.
- PELEGRÍ AIXUT, M.D. (2004) *Herències i patrimonis. Dona i transmissió dels béns en un sistema d'herència indivisa (Les Garrigues, 1680-1930)*. Tesi doctoral presentada al Departament d'Antropologia de la Facultat de Geografia i Història de la UB. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- PINIELLA DEL VALLE, M. (1986) «La casa en Lérida: un sistema de sucesión y patrimonio». Dins DIVERSOS AUTORS. *Coloquio Hispano francés Los Pirineos. Estudios de Antropología Social e Historia*, pàg. 111-138. Madrid: Casa de Velázquez / Universidad Complutense de Madrid.
- PLADEVALL, A. (1986a) «Un cas curiós de condomini en el Montseny». *Monografies del Montseny*, 1: 167-181.
- PLADEVALL, A. (1986b) «Rodalía i consuetud de la parròquia de Sant Martí de Viladrau». *Monografies del Montseny*, 1: 39-74.
- PLADEVALL, A. (1991) «El Montseny a l'època medieval. Dominis i jurisdiccions». *Monografies del Montseny*, 6: 83-106.
- PLADEVALL, A. (1998a) *Aiguafreda, 110 anys d'història*. Aiguafreda: Ajuntament d'Aiguafreda.
- PLADEVALL, A. (1998b) *El Brull. Un terme entre la Plana de Vic i el Montseny*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- PLANAS MARESMÀ, J. (2003) *Cooperativisme i associacionisme agrari a Catalunya: Els propietaris rurals i els interessos agraris al primer terç del segle XX*. Tesi doctoral presentada al Departament d'Economia i Història Econòmica de la Facultat de Ciències Econòmiques i Empresariales de la UAB. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- PONCE, S. (1999) *Transformacions agrícoles i canvi social a la comarca d'Osona*. Vic: Eumo editorial.
- PORTELLI, A. (1989) «Historia y memoria: la muerte de Luigi Trastulli». *Historia y fuente oral*, 1: 5-35.
- PORTELLI, A. (1990) «Forma y significado de la representación histórica.

- La batalla de Evarts y la batalla de Crummies (Kentucky: 1931, 1941)». *Historia y fuente oral*, 4: 79-99.
- PRAT, J. (1989): «El pairalisme com a model ideològic». *L'Avenç*, 132: 34-37.
- PRAT, J. (coord.) (2004) *I... Això és la meva vida*. Barcelona: Generalitat de Catalunya; Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana.
- PUJADAS RIBALTA, J. (1996) *L'ensenyament en la societat arbucienca (1592-1975)*. Arbúcies: Museu Etnològic del Montseny, la Gabella.
- PUJADAS RIBALTA, J. (1999) «Apunts sobre els mestres rurals a la Vall d'Arbúcies». *Perxada*, 15: 38-39.
- PUJADAS, J.J.; COMAS D'ARGEMIR, D. (1994) [1989] «Nombres, apodos y nombres de casa». Dins *Estudios de Antropología social en el Pirineo aragonés*, pàg. 169-209. Saragossa: Gobierno de Aragón. Departamento de Educación y Cultura. [Publicat primer amb el títol «Antroponímia altoaragonesa. Nombres, apodos y nombres de casa en dos comunidades de la Jacetania». Dins *Libro de homenaje a «Amigos del Serrablo»*, pàg. 367-411. Osca: Instituto de Estudios Altoaragoneses].
- REITER, R. R. (1975) «Men and women in the south of France: public and private domains». Dins REITER, R. R. (ed.) *Toward an anthropology of women*, pàg. 252-282. Nova York: Monthly Review Press.
- ROCA, E. (1998) «Família, pairalisme i institucions jurídiques». *Estudis d'Història Agrària*, 12:17-42.
- ROCA, E. (2000) «L'evolució del dret català de família fins a la present Llei 9/1998, de 15 de juliol, del Codi de família». Dins IGLESIA FERREIRÓS, A. (ed.) *El dret comú i Catalunya: Actes del IX Simposi Internacional*. Barcelona: Fundació Noguera.
- ROGERS, S. C. (1980) «Les femmes et le pouvoir». Dins LAMARCHE, H.; ROGERS, S. C.; KARNOUOH, C. *Paysans, Femmes et Citoyens. Luites pour le pouvoir dans un village lorrain*, pàg. 60-139. Le Paradou: Actes du Sud.
- ROIGÉ, X. (1989) «Els juristes i la família catalana». *L'Avenç*, 132: 28-33.
- ROIGÉ, X. (1989b) *Família i grup domèstic. Estratègies residencials al Priorat (s. XIX-XX)*. Lleida: Estudi General de Lleida.
- ROIGÉ, X. (1993) «"En çò des aranesi". Evolució de les formes de residència i de la família troncal a la Val d'Aran». Dins COMAS D'ARGEMIR, D.; SOULET, J. F. (ed.) *La família als Pirineus. Aspectes jurídics, socials i culturals de la vida familiar: continuïtats i canvis*, pàg. 158-176. Andorra: Govern d'Andorra. Conselleria d'Educació, Cultura i Joventut.
- ROIGÉ, X.; ESTRADA, F.; BELTRAN, O. (1997) *La casa aranesa. Antropologia de l'arquitectura a la Val d'Aran*. Tremp: Garsineu.
- ROMA, J. (1982) «Costums populars». Dins *Tradicions i llegendes*, vol. 1, pàg. 21-86. Barcelona: Nauta.

- ROS FONTANA, I. (1997) *Aquelles muntanyes se n'han anat al cel: La memòria col·lectiva a la vall de Castellbò*. Tremp: Garsineu.
- RUEDA, J. M.; TURA, J. (1995) *El Montseny*. Girona: Diputació de Girona.
- RUIZ URRESTARAZU, E.; GALDOS URRUTIA, R., (2005) «Reflexiones sobre la desestructuración el caserío vasco». *Investigaciones Geográficas*, 38: 79-91.
- SAGUER HOMS, E. (1999) «Masos i masoveries en el primer terç del segle XX: crisi i transformació». Dins CONGOST, R.; TÓ, Ll. (ed.) *Homes, masos, història. La Catalunya del nord-est (segles XI-XX)*, pàg. 451-482. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SAGUER HOMS, E. (coord.) (2005) *Els últims hereus. Història oral dels propietaris gironins, 1930-2000*. Barcelona: Generalitat de Catalunya; Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana.
- SALAMAÑA, I. (1990) *La Selva. Estructura socioeconòmica d'una comarca heterogènia*. Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya.
- SALRACH, J. M. (1984) «Défrichement et croissance agricole dans la Septimanie et le Nord-Est de la Péninsule Ibérique». *Flaran*, 10: 133-151.
- SANTAMARIA, J. (1929) *Visions de Catalunya*. Barcelona: Nagsa.
- SARRIÀ SARRACHO, F. (2002) *Quaderns de Vilamajor, 2. Les masies. El veïnat de Canyes*. Sant Pere de Vilamajor: Centre d'Estudis de Sant Pere de Vilamajor.
- SEGALEN, M. (1980) *Mari et femme dans la société paysanne*. París: Flammarion.
- SEGALEN, M. (2000a) [1981] *Sociologie de la famille*. París: Armand Colin [nova edició augmentada].
- SEGALEN, M. (2000b) «Enquête sur la grand-parentalité en France». *Anthropologie et sociétés*, 24(3): 75-91.
- SORONELLAS MASDÉU, M. (2006) *Pagesos en un món de canvis. Família i associacions agràries*. Tarragona: Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili.
- TAMANOI, M. (1983) «Reconsidering the concept of 'post-peasantry': Transformations of the Masoveria system in Old Catalonia». *Ethnology*, 22(4): 295-305.
- TENTORI, T. (1976) «Social Classes and Family in a Southern Italian Town: Matera». Dins PERISTIANY, J. G. (ed.) *Mediterranean Family Structures*, pàg. 273-285. Cambridge: Cambridge University Press.
- TERRADAS, I. (1984) *El món històric de les masies. Conjectures generals i casos particulars*. Barcelona: Curial.
- THOMPSON, P. (1988) [1978] *La voz del pasado: Historia oral*. Valencia: Institució Alfons el Magnànim.

- TO FIGUERES, LL. (1997) *Família i hereu a la Catalunya nord-oriental (s. X-XII)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- VANISA, J. (1968) [1961] *La tradición oral*. Barcelona: Labor.
- VERNIER, B. (1991) *La genèse sociale des sentiments. Aînes et cadets dans l'île grecque de Karpathos*. París, Éditions de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales.
- VIAZZO, P. P. (1989) *Upland communities*. Cambridge: Cambridge University Press.
- VICENS VIVES, J. (1995) [1954] *Notícia de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62.
- VILÀ VALENTÍ, J. (1973) *El món rural a Catalunya*. Barcelona: Curial.
- VILÀ, R. (2005) «Les pomeres de la vall d'Arbúcies. Aproximació a una recerca etnològica». Dins *VI Trobada d'Estudiosos del Montseny*, pàg. 205-209. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- ZAMORANO, R. (2000) *El sindicalisme forestal: els rodors*. Arbúcies: Museu Etnològic del Montseny.
- ZAMORANO, R. (2003) «L'explotació forestal del castanyer. Adaptació econòmica i sindicalisme». GARRIDO, S. et al. *Sindicalisme i món rural a Catalunya, 1900-1975*, pàg. 89-122. Girona: CCG Edicions; Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines.
- ZONABEND, F. (1999) [1980] *La mémoire longue: Temps et histoires au village*. París: Jean Michel Place [nova edició augmentada].

Apèndix

MASOS ESTUDIATS

En la recerca es van estudiar amb profunditat vint masos per mitjà de l'observació, les entrevistes semidirigides i l'anàlisi de documentació escrita (particular, notarial i local). L'elecció d'aquests casos es va fer tenint en compte que representessin masos situats als tres entorns ecològics que trobem al Montseny (el pla, la muntanya mitjana i l'alta muntanya) i que actualment presentessin situacions diferents pel que fa a la continuïtat (ús com a explotació agrícola i forestal, ús com a segona residència i ús en el sector terciari). En tots els casos, però, no va ser possible combinar les tres estratègies metodològiques. Els masos estudiats són:

Masos de plana

- Can Messeguer (Sant Feliu de Buixalleu)
- Can Domènec (Sant Celoni)
- Can Calls (Sant Esteve de Palautordera)
- Can Bonamic (Sant Esteve de Palautordera)
- Mas Oller (Arbúcies)
- El Marcús (Arbúcies)

Masos de muntanya mitjana

- El Regàs (Arbúcies)
- El Vilar (Arbúcies)
- Can Cervera (Montseny)
- La Llavina (Montseny)
- Masvidal (Viladrau)
- El Cortès (Sant Pere de Vilamajor)
- Vallforners (Tagamanent)

Masos d'alta muntanya

El Bellit (Tagamanent)
 L'Agustí (Tagamanent)
 El Bellver (Tagamanent)
 La Cortada (el Brull)
 Santandreu de la Castanya (el Brull)
 El Boscàs (el Brull)
 Vilarmau (Viladrau)

Llista de persones entrevistades

Rosa Amargant, Can Calls (Sant Esteve de Palautordera)
 Carme Anglès Iglesias, Cal Rei (Breda)
 Maria Borrell Borrell, el Vilar (Arbúcies)
 Josep Brunet Pujalt, la Cortada (el Brull)
 Mercè Canaletas Iglesias, Mas Oller (Arbúcies)
 Rosa Carreras Deulofeu (Sant Celoni)
 Josep Castelló Morera (Sant Celoni)
 Esteve Cervera Castañer, Can Cervera (Montseny)
 Joan Cervera Castañer, la Llavina (Montseny)
 Josep Cervera Castañer, la Llavina (Montseny)
 Manel Cervera Cortada, Can Cervera (Montseny)
 Pere Garriga Salvador (Arbúcies)
 Àngels Grau Masó (Aiguafreda)
 Maria Grau Renom, Santandreu de la Castanya (el Brull)
 Magdalena Icart Giró (Sant Pere de Vilamajor)
 Jaume Illa Vila (Sant Pere de Vilamajor)
 Joaquina Llinàs Soler (Arbúcies)
 Josepa Manuel Moré, el Boscàs (el Brull)
 Pilar Mas Montal, Vilarmau (Viladrau)
 Josep Masnou Clopés (Montseny)
 Núria Masó Pla (Arbúcies)
 Serafí Masvidal Pagès, Masvidal (Viladrau)
 Teodor Planas Planas (Montseny)
 Montserrat Pujol Masnou, la Cortada (el Brull)
 Josep Pujolràs Recasens, Masoveria del Regàs (Arbúcies)
 Joan Ramírez Barjoan, Santandreu de la Castanya (el Brull)
 Josep Ramírez Masnou, el Molar (Montseny)
 Josep Maria Riu Rovira del Vilar, Can Moix (Sant Esteve de Palautordera)

Narcís Roura Carreras (Arbúcies)
Joaquim Roura Sala, el Marcús (Arbúcies)
Jaume Sabé Amargant, Can Calls (Sant Esteve de Palautordera)
Josep Maria Sabé Planas, Can Calls (Sant Esteve de Palautordera)
Jaume Salichs (Gualba)
Francesc Serradó Fogarolas, Mas Oller (Arbúcies)
Ferran Teixidor Torner, Vilarmau (Viladrau)
Margarita Valle Díez, Masvidal (Viladrau)
Josep Maria Vila Blanc, el Boscàs (el Brull)
Ernest Vila Lucas, Molí de Ca n'Aulet (Arbúcies)

El mas ha estat una institució fonamental en la història del Montseny, tant en la formació del paisatge com en l'estructura econòmica i social del massís. Aquest llibre tracta dels masos des de la perspectiva de la memòria oral. Prenent com a base els relats d'una quarantena de persones entrevistades –que viuen o han viscut en masos– es fa un recorregut per la vida quotidiana, les pautes productives, l'organització social i les relacions familiars dins dels masos. Segons el sexe dels informants, si són de famílies propietàries o de masovers, de masos de muntanya o de plana, sorgeixen diferents discursos del passat. Un passat que de vegades es mitifica i de vegades es descriu destacant-ne les tensions i les condicions difícils en què sovint es vivia. Ambdues visions no són més que les dues cares d'una mateixa moneda que es complementen i ens permeten descobrir com és percebuda des del present la institució del mas i com s'aborda una etapa en què els masos i la societat montsenyenca en general han estat sotmesos a un procés de fortes transformacions.

Aquesta monografia és el resultat d'una recerca de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya, que impulsa el Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana. Fou portada a terme per investigadors del Grup d'Estudis sobre Família i Parentiu de la Universitat de Barcelona i del Museu Etnològic del Montseny, la Gabella, d'Arbúcies.

XAVIER ROIGÉ i FERRAN ESTRADA són doctors en antropologia social i professors titulars d'antropologia social de la Universitat de Barcelona. JORDI TURA, JOAQUIM MATEU, GEMMA FONT i SANDRA PUJADAS són llicenciats en història i són el director i l'equip tècnic del Museu Etnològic del Montseny, la Gabella, d'Arbúcies. JOSEP MANUEL RUEDA és doctor en història i exdirector del Museu Etnològic del Montseny.

